Polická, Alena

Dynamika šíření lexikálních inovací : identitární neologie a sociolektologie ve francouzském jazykovém kontextu

Dynamika šíření lexikálních inovací : identitární neologie a sociolektologie ve francouzském jazykovém kontextu Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2022

ISBN 978-80-280-0031-8; ISBN 978-80-280-0032-5 (online ; pdf)
ISSN 1211-3034 (print); ISSN 2787-9291 (online)

Stable URL (DOI): https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M280-0032-2022
Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/144947
Access Date: 30. 11. 2024
Version: 20220902

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts,
Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

#**517**

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SPISY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

MUNI
ARTS

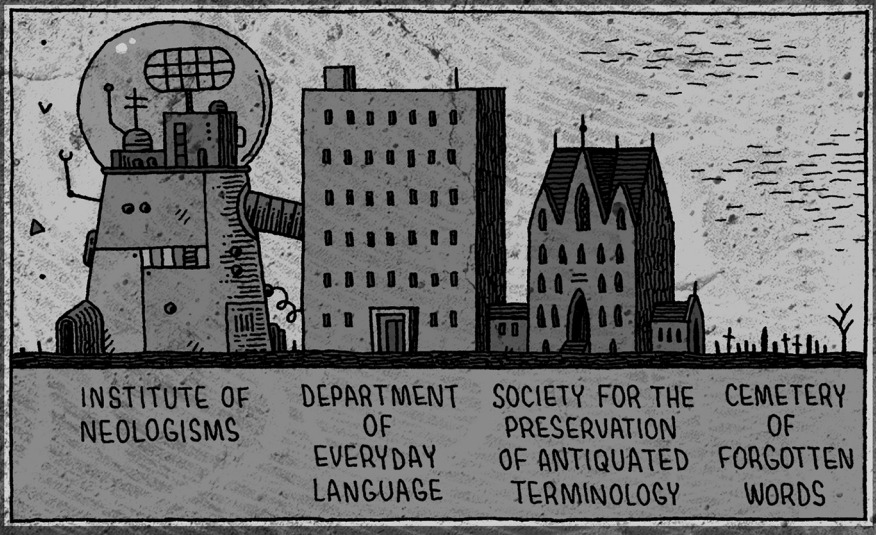
INSTITUTE OF NEOLOGISMS
DEPARTMENT OF EVERYDAY LANGUAGE
SOCIETY FOR THE PRESERVATION OF ANTIQUATED TERMINOLOGY
CEMETERY OF FORGOTTEN WORDS

Dynamika šíření lexikálních inovací

Identitární neologie a sociolektologie ve francouzském jazykovém kontextu

Alena Polická

MASARYKOVA
UNIVERZITA

BRNO 2022

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR
Polická, Alena, 1977-
Dynamika šíření lexikálních inovací : identitární neologie a sociolektologie ve francouzském jazykovém kontextu / Alena Polická. – Vydání první. – Brno : Masarykova univerzita, 2022. – (Opera Facultatis philosophicae Universitatis Masarykianae = Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, ISSN 1211-3034 ; 517)
Anglické resumé
Obsahuje bibliografii, bibliografické odkazy a rejstříky

ISBN 978-80-280-0031-8 (brožováno)
* 811.133.1 * 81'373 * 81'374 * 81'373.43 * 81'27 * 159.923.2 * 316.346.32-053.6 * 81'42 * (048.8) * (078.7)
– francouzština
– lexikologie
– lexikografie
– neologismy
– sociolingvistika
– identita
– mládež
– jazykový projev
– monografie
– případové studie

811.133.1 - Francouzština [11]

Recenzovali: doc. PhDr. Jiří Nekvapil, CSc. (Univerzita Karlova, Praha)
prof. PaedDr. Pavol Odaloš, CSc., dr. h. c. (Univerzita Mateje Bela, Banská Bystrica)

Na obálce byla s laskavým svolením autora použita ilustrace Toma Gaulda.

© 2022 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-280-0031-8
ISBN 978-80-280-0032-5 (online ; pdf)
ISSN 1211-3034 (print)
ISSN 2787-9291 (online)
https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M280-0032-2022

Obsah

1 ÚVOD 9

2 SOCIOLEXIKOLOGIE A SOCIOLINGVISTIKA INOVACÍ 12
2.1 Temporalita v proměnách jazyka a metody uchopování synchronie 17
2.1.1 Možnosti synchronního zkoumání jazyka 18
2.1.2 Limity synchronního zkoumání jazyka 23
2.1.3 Algoritmus pro popis synchronní dynamiky jazyka 27
2.2 K paradigmatům jazykové změny 31
2.2.1 Jazykové inovace v pojetí raných sémantiků 39
2.2.2 Pionýři sociolingvistiky a sociolektologie ve Francii 50
2.2.3 Sociosémantika a kontinuita Meilletova odkazu 55

3 HISTORIE LEXIKÁLNÍCH INOVACÍ VE FRANCII 62
3.1 Debaty o nových slovech před vznikem termínu neologismus 65
3.2 Neologické období neologismu 68
3.3 Neologie za Revoluce a revoluce v neologii 74
3.4 Neologie a anglicismy 80
3.5 Vztah neografie a sociolektografie 84

4 KAPITOLY ZE SOCIOLEXIKOLOGIE 101
4.1 Příznakovost a expresivita ve francouzské lexikografii 102
4.1.1 Vymezování příznakovosti ve francouzské lexikografické praxi . . . 104
4.1.2 Uživatelský pohled na funkčnost příznaků u substandardního lexika 108
4.1.3 Lexikální expresivita a paradoxy jejího zpracování 110
4.1.4 Vývoj značkování ve vybraných referenčních slovnících 114
4.1.5 Záporná expresivita pejorativ a vulgarismů ve slovnících včera a dnes 123
4.1.6 Depopularizace oblíbené lidové zkratky *pop.* 129
4.1.7 Resémantizace hovorové zkratky *fam.* a revitalizace *arg.* v kombinované variantě *arg. fam.* 132
4.2 Od metalexikografie k metasociolektografii a lexikometrii: neologie ve slovnících a v korpusu rapových textů 136
4.2.1 Nová hesla ve všeobecných referenčních slovnících: lexikální inovace, nebo renovace? 136
4.2.2 „S/d příznaky“ v komparaci korpusů všeobecných slovníků 139

4.2.3 Přidělování zkratky *arg.* ve všeobecných slovnících 142
4.2.4 Argotismy mezi vyřazenými hesly 146
4.2.5 Komparace se specializovanými slovníky sociolektů 147
4.2.6 Lexikometrické srovnání s korpusem rapových textů *RapCor* . . . 152
4.2.7 Několik statistických údajů závěrem 156
4.3 Rap v sociolexikologickém výzkumu 157
4.3.1 Hypotéza šíření lexikálních prostředků skrze rap: korpus *RapCor* a testovací lexém *bol(l)os(s/se)* 160
4.3.2 Identitární neologismy a jejich evaluace dotazníkovou metodou . 164
4.3.3 « Si si la famille... » aneb fatém *si si* v identitárním kontextu 168
4.3.4 « La bicrave est dans ma tête... » aneb resémantizovaný romismus 172
4.3.5 « Dans ma werss, laissez-moi rêver... » aneb difuze rezolektálního slova 178
4.3.6 Hypotézy šíření neologismů v dlouhodobé perspektivě 182
4.4 Cirkulace lexikálních inovací u příměstské mládeže a v rapu: případ teritoriální apropriace v departementu Val-de-Marne 183
4.4.1 „9.4 reprezentuje“: rap a projevy teritoriální apropriace 184
4.4.2 Makrotoponymické (p)reference a jejich šíření v prostoru a čase 187
4.4.3 Evaluace lexikální kreativity rapových textů v médiích a u posluchačů 193
4.4.4 « En mode 9.4, gros » aneb difuze skrze rap z Val-de-Marne 196
4.4.5 Lexém *werss* v časosběrné perspektivě 200
4.4.6 Symboly a stigmata předměstské mládeže 203
4.5 Časosběrný výzkum difuze neologismu *bol(l)os(s/se)* 205
4.5.1 Dotazník papírový či elektronický? SWOT analýza použitých kvantitativních metod sběru dat 207
4.5.2 Etapizace výzkumu difuzní dynamiky neologismu *bol(l)os(s/se)* od mikrosond k makrovýzkumu 212
4.5.3 Vzorkování pomocí kvantitativního sběru 216
4.5.4 Časosběrné sledování vývojových tendencí 225
4.5.5 Osud jednoho neologismu od hapaxu po slovníkové heslo 228

5 ZÁVĚR 232

SUMMARY 237

BIBLIOGRAFIE 240

SEZNAM GRAFŮ, DIAGRAMŮ, MAP, OBRÁZKŮ A SCHÉMAT 269

SEZNAM TABULEK 271

REJSTŘÍK JMENNÝ 273

REJSTŘÍK TERMINOLOGICKO-VĚCNÝ 281

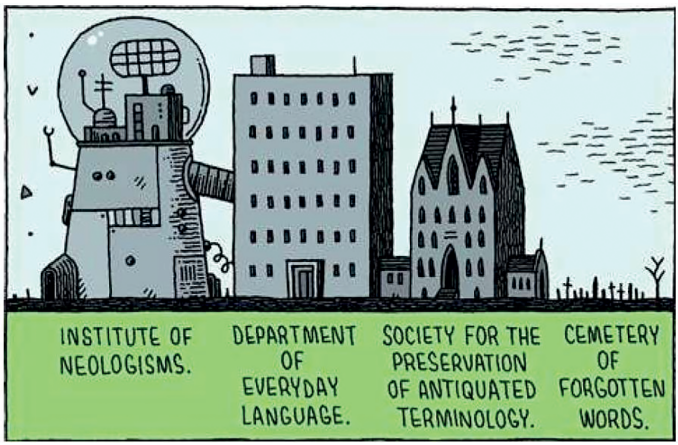

© Tom Gauld

© Larbi 04

1 ÚVOD

Ut silvae foliis pronos mutantur in annos,
Prima cadunt: ita verborum vetus interit aetas,
Et iuvenum ritu florent modo nata vigentque.
Quintus Horatius Flaccus: *De arte poetica. Epistola ad Pisones*
≈
Stejně jak barevný šat rok za rokem střídají lesy,
jak první snáší se list, tak hynou i uvadlá slova
a čerstvě vylíhlé pokolení se čile má k světu.
Překlad Dany Svobodové: *O umění básnickém* (2012: 16–19)

Nová slova obecně a lexikální inovace u mladé generace především fascinovaly lidstvo odedávna. Punc novosti a s ní spojené i jisté tajuplnosti si tyto složky lexikonu nesly po určitou dobu a v určitých vrstvách společnosti stejně jistě, jako s sebou nesly pohrdání a výsměch ty nejkřiklavější z výtvorů kreativity jednotlivců či konivence skupin. Jelikož jsou ale tyto projevy, často efemerní, zároveň i silným motorem jazykového vývoje, nezůstaly v pozadí vědeckého zájmu.

Zatímco tzv. *droit d'être* („právo na existenci") neologismů různých typů intelektuální elita ve společnosti zpochybňovala většinou vždy jen z hlediska esteticko-puristických obav, zato ale téměř kontinuálně, o tzv. *droit de cité* („právo na přijetí") inovací mezi centrální, resp. prioritní osy výzkumu začali lingvisté „bojovat" až relativně nedávno. Metodologické problémy s přímým přístupem k jazykové kreativitě mladé generace a k prvním fázím konstituování nových tvarů a významů slov ostatně dnešní sociolingvistika řeší stále.

Předkládaná monografie vychází z habilitačního spisu obhájeného v listopadu 2019 a navazuje na závěry naší dizertační práce obhájené v roce 2007 (knižně Podhorná-Polická 2009). Tyto závěry prohlubuje a nově rozpracovává s ohledem na individuální výzkum i dílčí týmové projekty řešené v postgraduálním období, především v letech 2008–2015.

V této práci si klademe za cíl nastínit současné trendy výzkumu substandardní úrovně francouzštiny, která bude zkoumána z hlediska lexikonu jednak ve spontánní komunikaci mládeže a jednak v mediálním prostoru. Prostředkem šíření lexikálních inovací vznikajících v prostředí mládeže je především hudební žánr rap. Ten je pro sociolingvisty důležitým zdrojem informací pro pozorování společenských postojů dnešní multietnické francouzské mládeže a pro lexikology pak skýtá bohatý neologický materiál.

Téma nastoluje obecné strukturalisticko-funkcionalistické jazykovědné otázky, především ale otázky sociolingvistické, lexikologické a metalexikografické. Současně si vynucuje i přesahy interdisciplinární, a to zejména do sociologie, psychologie a geografie. Pod neologickým označením sociolexikologie propojujeme metody zkoumání a terminologii francouzské urbánní sociolingvistiky s poznatky lexikologickými, zejména co se týče podmínek vzniku a šíření generačně příznakových neologismů u mládeže. Vzhledem k tomu, že naše práce je představena v českém prostředí, ale zabývá se francouzským materiálem, pokládáme přitom za potřebné naznačit i rozdíly chápání v obou lingvistikách.

Monografie je rozdělena na tři části. V obecně jazykovědném teoretickém úvodu s názvem *Sociolexikologie a sociolingvistika inovací* bude pozornost věnována synchronní dynamice jazyka, problémům definice jazykové změny a časového vymezení synchronních jazykových jevů, bez nichž nelze koncept neologie vědecky uchopit. Detailněji bude prezentována především difuzní teorie, kterou lze aplikovat na sociolingvistiku lexikálních inovací u mládeže. V historických souvislostech budou představeny klíčové teze raných sémantiků, kteří ve Francii konstituovali terminologii pro popis neologismů, především neosémantismů, a také přínosy prvních sociolingvistických a sociolektologických studií, které byly popisem jazykové změny motivované.

Ve druhé části, nazvané *Historie lexikálních inovací ve Francii*, se historickým průřezem od nejstarších doložených výskytů metalingvistických termínů *neologismus, neologie, neolog* a adjektiva *neologický* ve francouzské literatuře a posléze ve slovnících pokusíme doložit vlnu emocí, které vzbuzovala a často ještě vzbuzuje otázka spontánního, nekontrolovaného transformování lexikonu. Zároveň bude pozornost věnována styčným bodům slovníkového zaznamenávání neologismů, tzv. neografie, se zaznamenáváním sociolektů, tzv. sociolektografie.

Kapitoly ze sociolexikologie je název třetí části práce, která prezentuje pět případových studií, které umožní verifikovat výše uvedené teoretické koncepty. V převážné většině případů jsou studie exemplifikovány na francouzském jazykovém materiálu, místy s doplňujícími českými příklady. Kromě terminologického aparátu lexikografického bude pozornost věnována především sociolingvistice mládeže a jejímu ukotvení ve frankofonní lingvistice. Obsahově tato nejobsáhlejší kapitola práce vychází zejména z problematiky řešené již v průběhu doktorského studia (univerzália mluvy mládeže na materiálu participačního pozorování, rozhovorů a dotazníkových šetření ze dvou francouzských a jednoho českého odborného učiliště). Zejména problematika identitárních neologismů, které jsou pro generačně příznakové lexikum klíčové, byla rozvíjena v postdoktorském grantu (studie expresivity na materiálu získaném především dotazníkovým šetřením časosběrnou metodou a z korpusových dat, včetně vlastního korpusu rapových písní).

Nejprve bude pozornost věnována chápání příznakovosti ve francouzské lexikografické praxi v komparaci s terminologickým aparátem české jazykovědy

a jejím konceptem lexikální expresivity. Na minikorpusu substandardních slov bude poukázáno na způsoby zachycování příznakovosti ve vybraných slovnících v šedesátých letech 20. století a na vývoj přidělování příznaků o generaci později (90. léta) a v současnosti.

Ve druhé studii bude provedena komparace různých typů francouzských slovníků s ohledem na jejich zaznamenávání a hodnocení substandardního lexika, zejména slov se zkratkou označující sociolektální původ slov – příznak *arg*. Komparace slovníků všeobecných a slovníků specializovaných na sociolekty bude doplněna frekvenční studií námi vytvářeného korpusu textů frankofonních rapových písní *RapCor*.

Ve dvou dalších studiích bude pozornost zacílena také na francouzský rap, konkrétně na vybrané neologismy, které přebírá a totemizuje mládež, která se s tímto hudebním žánrem identifikuje. Lze předpokládat, že rapová hudba je vektorem difuze velkého množství identitárních neologismů i konsolidátorem projevů teritoriální apropriace mezi mládeží.

V poslední studii budou prezentovány výsledky dlouhodobého výzkumu šíření francouzského sociolektického slova „*bol(l)os(s/se)*“, a to zejména s akcentací na metodologické aspekty sběru dat. Cílem je představit kombinaci metody kvantitativní s metodou časosběrnou jakožto inovativní přístup k dynamicky pojímané neologii.

Prezentovaná originální data pocházejí z výzkumu substandardní francouzštiny a vytváření korpusu mluvené francouzštiny na Ústavu románských jazyků a literatur FF MU. Materiály pro dílčí studie ve třetí části spisu byly získány individuálním výzkumem nebo v týmu spolupracovníků, především ve spolupráci s Anne-Caroline Fiévetovou z EHESS Paris a s Camillem Martinezem z Albert-Ludwigs Universität ve Freiburgu.

Za umožnění výzkumných cest do Francie a podporu dílčích projektů, které vyústily v habilitační spis a následně v tuto monografii, děkuji Grantové agentuře České republiky (grant číslo 405/09/P307 *Expresivita ve slangu mládeže na pozadí hledání vlastní a skupinové identity*) a Filozofické fakultě Masarykovy univerzity (granty číslo 21 0316–IRP a MUNI/21/POL/2015), především pak ediční radě Spisů FF MU. Za cenné připomínky děkuji všem recenzentům. Speciální poděkování za neúnavnou lidskou podporu a za cenné odborné rady adresuji paní profesorce Marii Krčmové.

2 SOCIOLEXIKOLOGIE A SOCIOLINGVISTIKA INOVACÍ

La langue ne retient qu'une minime partie des créations de la parole ;
mais celles qui durent sont assez nombreuses pour que d'une époque à l'autre
on voie la somme des formes nouvelles
donner au vocabulaire et à la grammaire une tout autre physionomie.
Cours de linguistique générale selon les notes du cours de F. de Saussure ([1916] 1996a: 232)

≈

Jazyk si podržuje z výtvorů mluvy jen minimum.
Ale těch, které přetrvají, je přesto dost na to, abychom mohli konstatovat,
že úhrn těchto nových forem dává slovníku a gramatice
z jednoho období do druhého zcela novou tvářnost.
Překlad Františka Čermáka: *Kurz obecné lingvistiky* (1996b: 197)

Francouzština jako jakýkoli živý jazyk proměňovala a stále proměňuje svou podobu. Vývoj jazykového systému označovaného jako francouzština dokumentují kromě autentických psaných projevů (a pro nejnovější dobu v menší míře i nahrávek) také oficiální formy prezentace daného systému (gramatiky, slovníky, ortografické a ortoepické příručky aj.). Ať už mají preskriptivní nebo deskriptivní charakter, nevyhnou se selekci jevů ze sumy promluvových aktů mluvčích tohoto světového jazyka a valorizaci určitých jeho variant (geografických, sociálních).

Varianty v tomto procesu záměrně či nezáměrně ignorované mohou (ale nemusí) být předmětem lingvistického zájmu v budoucnu, kdy společenské transfigurace uvedou do centra jev dříve periferní, který unikal oficiálnímu popisu. Objevení „nového" rysu jazyka tak často nebývá důsledkem rychlého rozšíření kreativního prvku, ale legitimizací dříve opomíjeného.

Na rozdíl od přírodních věd, kde např. v meteorologii fungují klimatické modely předpovědi počasí, je prediktabilita vývoje jazyka velmi malá. Přesto se lingvisté o včasné zachycení hlavních tendencí jeho proměn snaží, a to analýzou spontánní mluvy, a zejména pak studiem vyjadřování mládeže, jež je ve své podstatě předobrazem budoucího úzu.

Z „výtvorů mluvy" se na jazykovém trhu prosadí jen zlomek. Nejen kvůli tomu, ale i z důvodu obtížného metodologického uchopení problematiky a ze samotné

povahy studovaného materiálu byla studia mluvy mládeže (a částečně stále jsou, a to nejen ve frankofonním prostoru) dlouhou dobu považována za okrajovou a v důsledku toho méně prestižní oblast lingvistiky, zejména pak zabývají-li se pouze lexikem.

Je-li ale ve výše uvedené citaci legitimní označit „úhrn nových forem" mezi časovými obdobími jako důsledek jazykové změny, pak mají také její jednotlivé prvky, které již Ferdinand de Saussure nazýval jako inovace, striktně vědecky stejnou váhu, ať už jde o příznakové slovo nově zařazené do slovníku, nový produktivní sufix, novou syntaktickou konstrukci či třeba o intonační konturu.

V „bibli" (nejen) frankofonní lingvistiky, *Kurzu obecné lingvistiky* (1916, česky 1996 v překladu F. Čermáka), nalezneme rychlým dotazem do tzv. jádra (*core*) francouzsko-české části paralelního korpusu *InterCorp*, verze 13 (Nádvorníková a Vavřín 2020), že lemma *innovation* je v knize použito celkem 32krát v různých kolokacích. Slovo samo však v kurzu, sestaveném Ch. Ballym a A. Sechehayem ze zápisků Saussurových žáků, není definováno jako termín.

V moderní francouzské lexikologii jsou označení *innovation lexicale* („lexikální inovace") a *néologisme* („neologismus") brána jako synonyma (viz Walter 1991, Sablayrolles, ed. 2003 aj.), z čehož je patrné, že inovace je hyperonymním označením neologismu.

Lingvistickou definici termínu inovace nalezneme v českých, obecně jazykovědných textech spíše zřídka a shodou okolností opět u F. Čermáka. Ten inovaci v závěrečném „Slovníku lingvistických termínů" souborné monografie *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky* (Čermák 2011: 282) definuje jako: „nový jev v jazyce včetně neologismu; proces vstupování nových jevů do jazyka". Námi podtrženou částí Čermákovy definice chceme poukázat na fakt, že inovace je nutno chápat i v českém prostředí jako hyperonymum (jazyková inovace může být nejen lexikální, ale i hlásková či skladebná). Toto hyperonymum se navíc zdá být méně pojmově zatížené oproti všudypřítomnému, ale neostře vyhraněnému hyponymnímu termínu neologismus, který asociuje většinou jen izolované slovo.

Do českého bohemistického prostředí zavedla Olga Martincová dichotomii neologismus (pro konkrétní jevy) *versus* inovace (pro jevy systémové; Martincová 1983: 11, 28 a 160; Martincová a kol. 2005: 8 aj.). Konstatování totožného znění v *Encyklopedickém slovníku češtiny* (Martincová 2002: 285) i v *CzechEncy*: *Novém encyklopedickém slovníku češtiny online* z roku 2017, od téže autorky v rámci hesla *neologismus*, je ale poměrně vágní: „vymezení neologismů se rovněž řeší na základě zjišťování poměru neologismů a inovací" (Martincová 2017). Praktičtější se jeví řešení, které navrhuje Božana Niševa (2014), když tyto termíny neklade do přímé opozice, ale systematicky hovoří o inovačních procesech nebo tendencích (na sebraném neologickém materiálu jazyka médií).

V primárně nelingvistickém *Novém akademickém slovníku cizích slov* je lingvistický termín *inovace* definován po boku právnického, ekonomického a biologického

subvýznamu následovně: „a) obnovování, obnovení [...], b) zavádění, zavedení něčeho nového [...] *ling.* nový jazykový jev, nová forma v jazyce (fonetická, fonologická, morfologická a syntaktická).“ (Kraus a kol. 2005: 352).

Vynechání lexikální roviny jazyka z předchozího výčtu je zřejmě jen pouhá náhoda, která však podporuje výše nastíněnou inferiorizační hypotézu, tj. že lexikální změny jsou pro svou (zdánlivě) jednoduchou pozorovatelnost a rychlost šíření vnímány společností odlišně od změn ostatních jazykových rovin. Běžní uživatelé se na rozdíl od kognitivně obtížněji uchopitelných formantů jazyka většinou cítí jistí v epilingvistických evaluacích izolovaných slov. Jazykové inovace, zejména u mladé generace, berou jako zábavné a neškodné rozptýlení, případně jako zdroj znepokojení nad směrem pravděpodobného vývoje jazykového úzu v blízké budoucnosti.

Mluvíme-li o jisté marginalitě subdisciplíny lexikologie, tedy zavedeného jazykovědného okruhu bádání, pak je namístě obrátit pozornost i na okruh, který je stále ještě často inferiorizován pro svou relativní „mladost“, ale i metodologicko-teoretický rámec, který jej definuje. Tímto okruhem máme na mysli sociolingvistiku. Díky svému socioprostorovému chápání variací a frekvencí struktur u jednotlivců i skupinovému chápání funkcí jazyka v interakcích mezi mluvčími jde o vědní odvětví zastřešující unikátní interdisciplinární přístupy na pomezí lingvistiky, psychologicko-sociálních věd, geografie a statistiky.

Jak podotýká Čermák, až sociolingvistika dokázala rozpoznat řešení tzv. saussurovského paradoxu, který je tímto autorem definován jako „rozpor mezi nezpochybnitelnou existencí pevného systému (langue) a probíhající variabilitou jazyka, která pevnost systému jakoby oslabuje“ (Čermák 2011: 316). Sociolingvistika tímto ukázala, že „dosud zdánlivě nedůležitý a marginalizovaný problém jazykové variability je ve skutečnosti zcela zásadní“ (*idem*: 47).

Je vhodné zmínit, že nadužívání prefixu *socio-* je v jazykovědě opakovaně připomínáno jako redundantní, a to především sociolingvisty samými (Gadet 2004, Mortureux 2000 aj.). Sociolingvistika zůstává lingvistikou za všech okolností, bez člověka a jeho sociální interakce lze vědecky bádat těžko, snad jen je-li jazyk generován strojově.

Generativismus a jeho ambice v 60. letech 20. století ale způsobily, že v reakci na vzrůstající formalizaci lingvistiky bylo označení *sociolinguistics* téměř programově přijato na osmitýdenním semináři Summer Linguistic Institute v roce 1964, jak připomíná Fishman (1991).

Cílem této monografie je představit soubor přístupů, které se věnují dynamickým jevům v lexikonu s ohledem na sociolingvistické aspekty sběru a popisu (nejen generačně) příznakových slov. Navrhujeme označit tuto „sociolingvistiku v lexikologii“ termínem sociolexikologie. Označení sociolexikologie preferujeme pro jeho ekonomičnost a budeme se jej snažit prosadit po vzoru frankokanadských terminologů. Ti cítili nutnost zavést v rámci této vědy o odborném názvo-

sloví subdisciplínu *socio(-)terminologie*, která se zaměřuje na ohlasy úsilí terminologických komisí ve společnosti – tzv. implantabilitu neologismů vytvořených *in vitro* (terminology a terminologickými komisemi) mezi běžné uživatele jazyka (Gambier 1987; pro chronologický vývoj a bibliografický přehled viz Gaudin 2003). Sociolexikologický přístup by se naopak měl zaměřovat na inovace vznikající *in vivo* (mezi uživateli jazyka), s důrazem na metodiku analýzy jejich difundování ve společnosti.

Neologismem sociolexikologie (a to jak v českém, tak i ve frankofonním prostředí) se snažíme zdůraznit variační, sociologický až obecně antropologický přístup k procesu šíření lexika. Potencialitu vzniku a užitečnost tohoto neologismu ostatně předesílá Marie-Françoise Mortureuxová: «... on ne parle pas, jusqu'à présent, de **sociolexicologie*» (= „dosud se o **sociolexikologii* nemluvilo"; Mortureux 2000: 33). Hvězdička před výrazem pro vyjádření izolovaného hapaxu figuruje v jejím dalším výkladu i záhy poté v názvu podkapitoly, po boku dalšího novotvaru, který se ale již prosadil, *socioterminologie*. Sociolexikologii definuje Mortureuxová široce, jako „sociální užívání lexikálních jednotek" (*usage social des unités lexicales*; *idem*), přičemž zdůrazňuje, že studie tohoto typu existují v lexikologii a částečně i v lexikografii, kde je tento „hluboce sociolingvistický přístup" nutný pro klasifikaci tzv. *domaines/registres de langue* (= „jazykové úrovně/registry"). Utopická vize standardu a určitá uzurpace idealizovaného a odosobněného lexikonu generativisty pak vedou podle Mortureuxové k tomu, že šíření kompozit s prefixem *socio-* pomáhá legitimizovat osamostatňování oboru, kterému by stačilo označení bez prefixu; ostatně úspěch sociolingvistiky jde bok po boku s úspěchem Chomského lingvistiky (Mortureux 2000: 34).

Jak již bylo řečeno výše, periferní lexikální materiál není nutně „nový", proto má v sobě zjevný paradox i sám pojem inovace, zejména má-li být považován za *produkt* (nový jev) a ne za *proces* (zavádění, vstupování do systému). O tom ostatně svědčí i rozpor mezi levou a pravou částí významu b) ve výše uvedené definici hesla *inovace* v *Novém akademickém slovníku cizích slov* a ostatně i v Čermákově definici. Proces zavádění novotvarů je předmětem spíše sociolingvistického studia (hledání příčin a aktérů procesu), zatímco výsledek, tedy ustálený nový prvek, je naopak předmětem lingvistického (lexikologického) studia.

V praxi hrají marginální, leč významnou roli jak ojedinělé výskyty slov v textovém korpusu – tzv. hapaxy (z lat. *hapax legomenon*), tak i v řeči nahodile zaznamenané okazionální kreace. Většinou ale musí být daný novotvar frekvenčně dostatečně atestovaný, aby mohl být na základě opakovaných kontextových zapojení lingvisticky popsatelný. Spadá-li navíc do některé ze slovotvorných kategorií, které načrtávají inovační tendence, počet hapaxů v dané kategorii je pak důležitým kritériem rentability daného slovotvorného vzorce. Mnohé identitární neologismy jsou ovšem charakteristické právě svou nápadnou nesystémovostí.

Výše jsme naznačili dvojí marginalizaci disciplín, které budou předmětem této monografie: lexikologie (substandardu) a sociolingvistiky (jazyka mládeže).

Tato relativní marginalizace v rámci jazykovědy má ale tu výhodu, že při jejich studiu není lingvista přesycen teoretickými paradigmaty. Ta jsou typická pro jiné jazykovědné disciplíny a značně komplikují vědeckou kooperaci mezi různými „školami" a potažmo i internacionalizaci výzkumu. Čermák jako jeden z otevřených problémů lingvistiky vidí právě potřebu usmíření a integrace lingvistických teorií, protože „v žádné jiné vědě neexistuje vedle sebe takové množství syntaktických, popř. fonologických teorií" (Čermák 2011: 244).

Pro studium tématu, které sdružuje subdisciplíny lexikologie a sociolingvistiky, se pro svou interdisciplinaritu otevírá možnost nahlížet na „nové" v jazyce optikou ostatních hraničních věd, např. v rámci difuzionismu. Ten je jedním z hlavních teoretických konceptů nejen v ekonomii (viz Rogers [1962] 2003) a geografii (viz Hägerstrand 1967), ale uplatňuje se i v sociolingvistice blízké sociologii, konkrétně ve světově etablované pomezní disciplíně, tzv. sociologii inovací (viz Gaglio 2010). Dovolíme si tedy toto průnikové téma označit kalkovaným termínem sociolingvistika inovací (SI), která je z principu subdisciplínou výše nastíněné sociolexikologie, v Nekvapilově terminologii pak typickým příkladem intersubdisciplinarity (tj. interdisciplinarity nižšího řádu) (*cf.* Nekvapil 2017).

Předmětem takto inovativně označeného intersubdisciplinárního okruhu SI bude především revize konceptu neologie pomocí moderních kvantitativních a kvalitativních metod. V rámci SI bude na časový aspekt – tedy relativní „novost" jevů – nahlíženo primárně sociolingvisticky. Zajímat nás tedy bude zejména informace, kdo je nejaktivnějším šiřitelem inovace a za jakým účelem lexikální novinku šíří, a také jak se neologické výrazivo šíří či nikoli různými sociálními sítěmi (ve smyslu sociologickém).

Zároveň ale budeme brát zvláštní ohled na lexikologické a lexikografické aspekty studovaných jevů. Z lexikologického úhlu pohledu půjde především o otázku, jaký podtyp (sociolektálních) neologismů má největší difuzní potenciál. Z úhlu lexikografického pak půjde především o hledání interpretace pro různé formy selekce, adopce či adaptace neologismů a hledání důvodů ovlivňujících různou rychlost začleňování sociolektismů (především generačně příznakového lexika) do referenčních slovníků.

2.1 Temporalita v proměnách jazyka a metody uchopování synchronie

Les langues changent sans cesse
et ne peuvent fonctionner qu'en ne changeant pas.
A chaque moment de leur existence,
elles sont le produit d'un équilibre transitoire.
Charles Bally: *La linguistique générale et linguistique française* ([1932] 1944: 18)

≈

Jazyky se neustále mění
a mohou fungovat pouze tehdy, nemění-li se.
V každém momentu své existence
jsou výsledkem přechodné rovnováhy.[1]

Ballyho „přechodná rovnováha", Mathesiova „pružná stabilita", Martinetova „synchronní dynamika"... to je jen zlomek označení, která jazykovědci hledali a stále hledají pro zachycení relativity „aktuálního" stavu jazykového systému plynoucího časem (a samozřejmě i prostorem).

Na jazyk je totiž možné nahlížet jako na mentální koncept hromadně sdílený jazykovým společenstvím, který je tímto společenstvím idealizován, a tak systematicky odpoutáván od časoprostoru. Jazyk je pro Čermáka „jakožto soubor kolektivních zvyků *produkt minulosti*" (Čermák 2011: 87, jeho kurziva).

Zkoumáním konkrétních promluvových aktů pak v synchronní projekci badatel dochází k poznání, že se v jazyce určité prvky mění ve vztahu k předchozím etapám vývoje, časově více či méně vzdáleným. Ona hojně diskutovaná jazyková změna je vlastně komparace diachronie a synchronie, výzkumníkova reálného „tady a teď" s virtuálním „tehdy a tam".

Reálně se jevící „tady a teď" je povětšinou dobře podložené frekvenčně a zasazené do ekologického prostředí. V tzv. haugenovské metafoře (Haugen 1972) termín *écologie* do frankofonní sociolingvistiky zavádí L.-J. Calvet (1999a). Důraz je kladen na okolnosti sběru jazykových dat a na úzké provázání teorie s terénním výzkumem. Naopak nutně virtuální „tehdy a tam" nelze zkoumat ekologicky. I když „tam" může odkazovat k témuž geografickému prostoru jako reálné „tady", je nutné brát v potaz, že se tento prostor v mezičase sociálně proměnil.

1 Překlad autorky. Nebude-li výslovně uvedeno jinak, budou v textu všechny další cizojazyčné citace přeloženy autorkou této práce.

Ze sociolingvistického hlediska je diachronní přístup problematický nejen z hlediska okolností sběru dat v terénu. Komparační sondou do minulosti totiž není až na výjimky možné získat informace o nuancích tehdejšího jazykového povědomí, nedostává se stejné kvantity textů nebo nahrávek atd. Dochází tedy nutně k tzv. interpretačnímu driftu (Eco 2005: 18).

Přesto se (socio)lingvisté snaží alespoň o přibližnou rekonstrukci předchozích stavů jazyka, bez nichž by nebylo možné ozřejmovat a usouvztažňovat tendence v započatých inovačních procesech. V následujících podkapitolách nastíníme možnosti i limity synchronního zkoumání jazyka tak, jak se jeví ve druhé dekádě 21. století, ovšem s vědomím jisté efemérnosti, která pramení z neustálého vývoje teoretických konceptů a především technických nástrojů aplikovatelných na sběr a analýzu lingvistických dat. Závěrečné hledání algoritmu a schematických vyjádření synchronního konceptu si tedy klade za cíl vytvořit text trvalejšího charakteru.

2.1.1 Možnosti synchronního zkoumání jazyka

Pro zkoumání inovačních procesů v jazyce dlouho chyběl obecně akceptovatelný metodologický rámec. Sociolingvistická obec proto s nadšením přijala inovativní metodu Williama Labova, která spočívala ve zkoumání jazykové změny synchronně, konkrétně pomocí generačního srovnávání vybraných proměnných, které vykazovaly známky variability (Labov 1972; jeho výzkum hláskových změn na ostrově Martha's Vineyard podrobněji v češtině prezentuje Chromý 2014: 35–37).

Labovem prosazovaný termín „zdánlivý čas" (*apparent time*) je jakýmsi metodologickým prototypem stroje času, který ovšem předpokládá přijetí hypotézy dobového zakotvení. Jde o premisu stability řečových projevů v průběhu lidského života, kdy by lidé určitého věku měli vždy ideálně reprezentovat jazyk své generace. Jak ale sám Labov (1981) později připustil, danou inovaci mohou v určité fázi přijmout všechny generace bez výjimky.

Je také nutno vzít v potaz, že mládež, zejména adolescenti, mnohé inovativní substandardní jevy ve svém vyjadřování s přibývajícím věkem opouští (Thibault 1997: 67) a přenos těchto jevů na mladší vrstevníky může, ale nemusí mít kontinuitu.

Generační změny bývají nejčastěji pozorované na lexikálním materiálu – hovoří se o aetalektech neboli „generačních lektech" (z latinského *aetas* = „věk"), a to převážně v anglosaské literatuře. Jako evidentní je i mezi nelingvisty přijímán fakt, že lexikální složka je nejrychleji se měnící jazyková rovina a v rámci ní pak největší dynamiku vykazuje lexikum mládeže (např. Wintersová a Dirven u vybraných generačně příznakových slov pro tři generace Francouzů přehledně ukazují posuny mezi centrem a periferií lexikální zásoby v jednotlivých generacích; Winters a Dirven 2002: 251–252).

Vědeckých pokusů o zachycení transformujících se jazykových znaků pomocí časosběrné metody, kterou považujeme v lexikálních studiích za průkaznější než výše uvedený Labovův přístup, je však dosud relativně málo (viz Chambers 2009: 206–219). Vycházejí především z generačně nediferencovaných psaných textů, vytěžovaných z internetu pomocí postupně stále více automatizovaných vyhledávačů neologismů. Ty využívají tzv. neologické observatoře, jakou je např. ve Francii koncipovaný projekt *Néoveille*, sdružující mezinárodní tým vědců v oblasti neologické slovní zásoby sedmi různých jazyků[2], nebo v České republice např. Oddělení současné lexikologie a lexikografie ÚJČ AV, které vytváří, doposud pouze manuální excerpcí, elektronický neologický archiv, veřejnosti známý jako databáze *Neomat*[3] (podrobně viz Goláňová 2011, nejnověji Filiačová 2016).

Automatizované excerpce pomocí exkluze z předdefinovaných slovníků sice pomáhají nalézt potenciální neologismy, téměř výhradně se však tento způsob třídění elektronických dat dotýká změn onomaziologických a jen výjimečně lze zaznamenat také neosémantismy nebo neologické víceslovné výrazy (viz Cartier 2017; starší projekty shrnuje přehledně Radimský 2003, pro bilanci aktuálního stavu v českém prostředí viz Sláma 2017).

Příkladem snahy o uplatnění časosběrné metody v sociolektech mládeže, bez počítačové podpory, klasickou dotazníkovou metodou, může být výzkum M. Sourdota mapující neologismy u pařížského studentstva mezi lety 1987 a 1994 (Sourdot 1997), na který metodologicky navazuje náš výzkum v téže lokalitě v letech 2010 a 2017, viz Fiévet a Podhorná-Polická (2018).

Na opačném pólu spektra užití časosběrné metody v sociolexikologii stojí projekt ročního dennodenního sledování neologismů v americkém experimentu z přelomu let 2013–2014, kde obrovskou materiálovou základnu tvořily zprávy na Twitteru geolokalizované do jednotlivých okresů (*county*) v USA (Grieve, Nini a Guo 2016). Takovýto monitorovací, též dynamický korpus (Kennedy 2004: 61; Šulc 1999: 13) je skvělou ukázkou synergie kartograficko-statistických metod a lingvistických dat.

Závěrečné tvrzení autorů, že korpus „stále není dostatečně velký, aby umožnil komplexnější analýzu lexikální variace a změny“ (Grieve, Nini a Guo 2016: 40)[4], nicméně stojí za povšimnutí. Vede nás totiž k úvahám nad absencí reflexe mno-

2 Podrobnější prezentace viz Cartier (dir.) (2015-2021) na adrese: https://tal.lipn.univ-paris13.fr/neoveille/html//login.php?action=login#. Jedním ze sedmi excerpovaných jazyků je i čeština, a to v rámci projektu EmpNeo, zaměřujícího se prioritně na neologické výpůjčky (viz Hildenbrand a Polická 2014).

3 Podrobnější prezentace viz *Databáze excerpčního materiálu Neomat* (2015) na adrese: http://www.neologismy.cz/o_projektu.php.

4 V originále: “It is still not large enough to allow for a comprehensive analysis of lexical variation and change.”

ných exaktních vědců nad tzv. hermeneutickým kruhem (Gadamer 2010: 236–263, resp. pro exemplifikaci Gadamer 2011: 235–236).

Příchod korpusů typu *big data* (= „veledata", tj. enormí objemy dat), které jsou mimořádně vhodné pro analýzy dynamicky se měnícího lexikonu (viz např. Pala a Rychlý 2011), tak vytváří zdání, že lze časosběrnou metodu aplikovat na heterogenní lingvistický materiál stále jednodušším způsobem, že tedy bude vědecky stále snadnější zachytit prchavé okamžiky výše zmiňovaného „tady a teď". Sociolingvisticky řečeno: korpusové nástroje dnes zajisté umožňují popsat statisticky významněji a s doplňkovými metadaty i poměrně detailněji variantnost jazyka, jež často bývá vnímána (přinejmenším ve frankofonní lingvistice) jako synonymum termínu jazyková změna[5].

Veřejně dostupné zdroje (a pro neformální komunikaci to platí především) jsou ale pouhým zlomkem z množství produkované interpersonální textové komunikace. Průběžné získávání vzorků soukromých zpráv vyžaduje velkou časovou investici a promyšlené psychologicko-marketingové strategie s předem nejistým výsledkem co do kvantity, kvality i reprezentativnosti.

O tom svědčí i výsledky mezinárodního projektu tvorby korpusů esemesek od dobrovolných dárců *Sms4science*, který má v podtitulu motto „Darujte své smsky vědě" (*Faites don de vos SMS à la science*)[6]. Sběr proběhl pro jednotlivé regiony v Evropě (Belgie, část jižní Francie, Švýcarsko), Severní Americe (anglofonní i frankofonní Kanada) a ve francouzském zámořském departementu (kreolofonním ostrově La Réunion v Indickém oceánu) formou mediálních kampaní na univerzitách, v rádiích atd. (viz Fairon, Klein a Paumier 2006 pro první výsledky z belgického sběru, dále Cougnon a Ledegen 2010 nebo Cougnon 2015 pro diatopická srovnání). Výsledky tohoto dlouhodobého projektu (od roku 2004 proběhl první sběr v Belgii, poslední v jižní Francii roku 2011) prokazují, jak důležitou roli hraje osobní persvaze, mediální zkušenosti vědeckých týmů a v neposlední řadě i motivace účastníků projektu formou dárků (Panckhurst 2013: 97).

Za osm let trvání projektu se také změnily ekonomické návyky uživatelů telekomunikace typu short-text-messaging: dřívější omezení 150 znaků/sms vedoucí k ekonomizaci počtu grafémů ve zprávě pro ekonomizaci ceny zprávy (stav typický pro belgický sběr v roce 2004) nahradily ilimitované smsky většiny dnešních uživatelů, nemluvě o technologických transformacích (integrovaný slovník, dotyková klávesnice místo tlačítek), konkurenci mobilních aplikací typu Viber, WhatsApp, Facebook Messenger, Telegram aj. Původně synchronně koncipovaný projekt se

5 Viz např. heslo *changement* (=„změna") v *Grand dictionnaire Larousse Linguistique & Sciences du langage* (Dubois a kol. [1997] 2007: 82): « Changement, appelé aussi variation... » (= „Změna, nazývaná také variace...").

6 Detailní popis projektu viz *Un corpus international pour l'étude du langage SMS (2004–2016)* na adrese: http://sms4science.org/.

tedy v relativně krátké době, kterou Fairon označuje jako dobu tzv. digitální konvergence (*convergence numérique*), stal projektem diachronním (Fairon 2011).

Nemění se ale jen návyky a nástroje, mění se společenské klima a efektivní sběr dat z osobní komunikace se v informačně zahlcené době stává stále obtížnějším problémem. Proto se v novějším sběru dat pro psychologicko-lingvistické analýzy v rámci projektu *Thumbs4science* (ve fr. originále *Vos pouces pour la science* = „Vaše palce pro vědu“[7]) snažil belgický tým, tvůrce a koordinátor předchozího projektu *Sms4science*, opět oslovit uživatele sociálních sítí skrze sociolingvistice dobře známé autority (*authorities*, Milroy a Milroy [1985] 1991). Zájem jednotlivců věnovat vědě svou nejnovější soukromou textovou komunikaci byl posilován metodou „něco za něco“: klíčové autority, tj. učitele, by měla např. oslovit nabídka didaktických materiálů vytvořených na základě projektu *Sms4science* a autority z řad podnikových lídrů pak nabídka výher pro zaměstnance.

Připomeňme obdobná metodologická úskalí spojená s intruzí do intimních komunikačních sfér při sběru soukromé korespondence v českém prostředí (viz Hladká 2005), kdy se jednalo o získání materiálu pro přepisy ručně psaných dopisů z let 1990–2004. Tento transkribovaný materiál je dnes součástí *Českého národního korpusu* (dále ČNK) jako subkorpus *KSK-dopisy* (Hladká 2006), skrze rozhraní *KonText* (Machálek 2014) na webu ČNK[8].

Multiplikací obdobných projektů tak získáváme stále variabilnější obraz o tzv. *parlécrit* (= „psané mluvenosti“, Jeay 1991), která má své specifické a dynamicky se proměňující rysy. Typickým příkladem může být vývoj ideogramů, které jsou přidávány do textu pro vyjádření afektivních stavů – emotikony. Interpunkčním emotikonům neboli smajlíkům dnes konkurují graficky propracovanější, často i oživené tzv. emodži (z jap. 絵 [e] „obrázek“ +文字 [modži] „písmo“, často zapisováno neadaptovaně s anglickou transkripcí jako *emoji*). V časosběrném šestiměsíčním experimentu na anonymizovaném materiálu více než 158 tisíc sms zpráv, sebraných od 21 studentů z USA, Tossell a kol. (2012) zjistili, že pouhá čtyři procenta esemesek obsahovala alespoň jeden emotikon. Zároveň poukazují na proporčně vyšší užívání emotikonů u žen, ale naopak jejich vyšší typovou diverzitu u mužů.

Souhrnně lze konstatovat, že digitální komunikace, pro niž se v anglosaské literatuře zažila zkratka CMO (*computer mediated communication* = „počítačem zprostředkovaná komunikace“), umožňuje kromě dnes už klasické asynchronní komunikace (typicky e-mailová) také synchronní komunikaci (typicky chatování). Ať už probíhá v různých chatovacích fórech nebo na sociálních sítích, pro jejich blízkost reálné mluvené spontánní komunikaci a relativně dobrou materiálovou dostupnost

7 Kde ikona palce označuje „lajkování“. Podrobněji v popisu projektu viz *Vos pouces pour la Science (2016–2017)* na adrese: https://uclouvain.be/fr/instituts-recherche/ilc/cental/actualites/vos-pouces-pour-la-science.html.

8 Více informací o složení korpusu *KSK-dopisy* tamtéž v záložce *Wiki* (viz Cvrček a Richterová (eds.) 2015).

se jí dostává trvalé pozornosti lingvistů (mj. Jandová 2006 pro češtinu, resp. Chovancová 2008 nebo Lazar 2017 pro francouzštinu).

Studium mluvené komunikace je naproti tomu kvantitativně značně handicapované pro náročnost manuální transkripce, i když vývoj nástrojů na zpracování různých typů mluvených projevů rozhodně nezaostává za technologickým pokrokem v nelingvistických oborech věnujících se digitálnímu zpracování řečových signálů.[9]

Přechod k plně automatizované transkripci mluveného slova, včetně rozpoznání mluvčího – tzv. ASR (*automatic speech recognition*), pomocí integrovaných výslovnostních slovníků a jazykově-akustických modelů postupně přestává být díky interdisciplinární spolupráci utopií (*cf.* Hajič a kol. 2006: 18). Stále ale ještě platí, že ASR je usnadněním při tvorbě mluvených korpusů jen na kvalitních řečových signálech.

Z vlastní zkušenosti s tvorbou korpusu textů rapových písní *RapCor* od roku 2009 na Masarykově univerzitě[10] můžeme konstatovat, že lingvisté tvořící mluvené korpusy jsou vděční za jakékoli možnosti desubjektivizace audiosignálu a zejména urychlení převodu nahrávky na text. Proto výhody synchronizace audionahrávky s přepisem v transkripčním programu *Transcriber*[11] využívají mnohé mluvené korpusy, např. francouzský korpus *ESLO*[12] nebo synchronní mluvený korpus neformální češtiny *ORAL2013* (Benešová, Křen a Waclawičová 2013), který tento přepisovací program využívá od roku 2008 (Benešová 2012). Naopak belgický projekt *VALIBEL*[13] využívá pro alignování (tedy segmentované zarovnání) transkriptu a zvukové stopy programu *Praat*.[14]

Výčet lingvistických projektů i informatických nástrojů pro analýzu mluvené řeči přesahuje možnosti této práce. Konstatujme pouze, že jde o jedno z nejdynamičtěji se rozvíjejících odvětví synchronní lingvistiky a v posledních letech roste exponenciálně jak v České republice, tak i ve Francii.

U nás jsou v rámci ČNK od roku 2006 postupně zveřejňovány korpusy mluvené češtiny řady ORAL, naposledy 2. 6. 2017 sjednocený korpus *ORAL_v1* o velikosti 6M (Kopřivová a kol. 2017). Jiná situace je ve Francii, kde vznikaly mluvené korpu-

9 Vývoj problematiky i aktuální výzkumný stav automatického zpracování řeči u nás dokumentují specialisté z VUT, mj. na stránkách *BUT Speech@FIT*. [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://speech.fit.vutbr.cz/.

10 Viz Podhorná-Polická (2009–2021) na adrese: http://is.muni.cz/do/phil/Pracoviste/URJL/rapcor/index.html.

11 Viz *TranscriberAG: A tool for segmenting, labeling and transcribing speech*. [online]. 2011–2014 [cit. 2021-11-21]. Dostupné z: http://transag.sourceforge.net/.

12 Viz *ESLO. Enquêtes SocioLinguistiques à Orléans* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: http://eslo.huma-num.fr/.

13 Zkratka pro *VAriétés LInguistiques du français de BELgique*; jedná se o korpus belgické francouzštiny realizovaný Katolickou univerzitou v Lovani, viz *Corpus VALIBEL* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://uclouvain.be/fr/instituts-recherche/ilc/valibel/corpora.html.

14 Viz *Praat: doing phonetics by computer* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://www.fon.hum.uva.nl/praat/.

sy separátně na různých univerzitách, nicméně paralelně s rozvojem nahrávacích možností již od 60. let 20. století.[15]

Teprve od roku 2011 se meziuniverzitní „Konsorcium mluvených a multimodálních korpusů" *IRCOM*[16] začalo snažit o výměnu informací mezi vědeckými týmy a interoperabilitu korpusů samotných. Nutno dodat, že propojení jednotlivých mluvených korpusů francouzského jazyka po vzoru *ORAL_v1* (viz Kopřivová, Lukeš, Komrsková a Poukarová 2017) bylo dlouho utopií, a to zejména z množstevních[17] a finančních důvodů (grantová podpora IRCOMu skončila v roce 2015). Na dlouho avizovaný příslib změny (viz Benzitoun, Debaisieux a Deulofeu 2016) v podobě propojení čtrnácti mluvených korpusů o velikosti 4M (včetně výše zmiňovaných korpusů *ESLO* a *VALIBEL*) s šesti multimodálně psanými korpusy o velikosti 6M v projektu ORFÉO (10M korpus CECF) se ovšem čekat vyplatilo.[18]

2.1.2 Limity synchronního zkoumání jazyka

Zamyslíme-li se nad časovými aspekty jazykového povědomí, je nutné klást si otázku, co přináší synchronní časosběrná metoda nového, kromě výše uvedeného rychlejšího a stále pohodlnějšího zachycování datového toku lidské komunikace. Vyvstávají minimálně dva základní okruhy (axiomy) pro strukturalistickou reflexi temporality v jazyce:

1) Ze synchronie nelze vyloučit diachronii a všechny synchronní analýzy jsou *de facto* diachronního rázu.

Toto tvrzení demonstrujme na korpusovém sledování dynamiky lexikonu: ani sebelepší automatizace se neobejde bez lingvistického kapitálu při desambiguaci, anotaci a testování, resp. trénování korpusových dat. Tyto fáze nutně předchází automatické filtraci přes integrované lexikografické filtry vytvořené v bližší

15 Viz *50 ans de linguistique sur corpus oraux. Apports à l'étude de la variation*. [online]. Université d'Orléans, 17–19 Novembre 2018 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://anniveslo-50ans.sciencesconf.org.

16 Viz *IRCOM, Consortium „Corpus oraux & multimodaux" de l'IR-CORPUS* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: http://ircom.huma-num.fr/site/accueil.php.

17 Pro přehled cca padesáti mluvených korpusů s francouzštinou jako primárním jazykem, viz *Liste des projets en cours menés par les unités de recherche ou organismes contactés dans le cadre du recensement IRCOM* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: http://ircom.huma-num.fr/site/corpus.php?langue=Fran%C3%A7ais.

18 Zkratka pro meziuniverzitní projekt *Outils et Ressources sur le Français Écrit et Oral* [Nástroje a zdroje pro psanou a mluvenou francouzštinu], a zkratka CECF pro jeho praktický výstup, Korpus pro studium současné francouzštiny, viz *Orféo: Corpus d'Étude pour le Français Contemporain (CEFC)* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://repository.ortolang.fr/api/content/cefc-orfeo/10/documentation/site-orfeo/home/index.html.

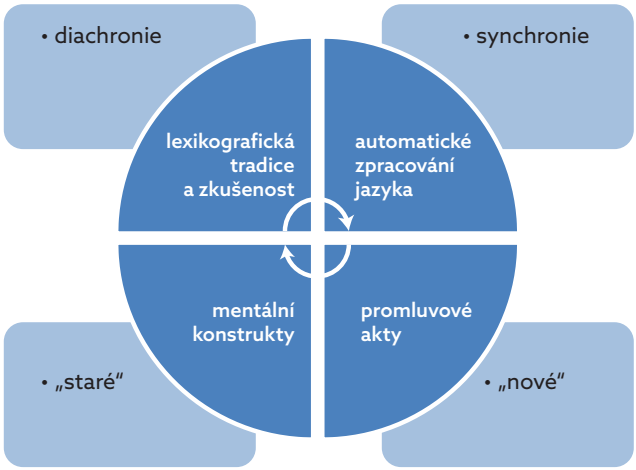

Schéma č. 1: Strukturalisticko-kognitivní rámec komputační lexikografie

či vzdálenější minulosti. Stejně tak nejde urychlit ani analýzu sebraných dat, kde opět vstupuje do hry lingvistická kompetence toho kterého výzkumníka. I tato analýza je nutně v čase retrográdní a relativizuje tak i výše zmiňovanou „realitu“ výzkumníkova „tady a teď“.

Z předchozího by se mohlo zdát, že frekvenční filtry nahradí jemnou manuální analýzu dat např. pro slovníková zpracování. Částečně je to jistě pravda a úspěchy týmů korpusových lingvistů (viz např. pro české prostředí publikace Ústavu Českého národního korpusu[19]) prokazují, jak nezastupitelnou roli hrají pro nenahodilou, a tudíž komplexnější deskripci jazyka statistické metody a různé korpusové nástroje (o tvorbě a vytěžování korpusů souhrnně např. Pořízka 2014).

Zdaleka ale neplatí vize sociolingvistické variantnosti, jak ji definuje Čermák: „mluvčí se neustále při svém užívání systému (v čase) v detailech postupně přeorientovávají podle měnící se frekvence na další varianty“ (Čermák 2011: 47). Variantnost, chápána sociolexikologicky, nespočívá jen v reakci na frekvenční změnu celospolečenskou, důvody pro „změnu“ jsou komplexního geo-psycho-sociálního rázu. Změny v užívání systémových možností, tedy ve výběru z možných variant, je nutno hledat především v kreativitě idiolektu, symbolické síle sociolektu, nemluvě o normativních vzorech a migračních tocích.

2) „Nové“ na úrovni realizace (*parole*) analyzujeme pomocí nutně „staršího“ předvytvořeného systému (*langue*).

19 Viz *Publikace: Ústav Českého národního korpusu* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://ucnk.ff.cuni.cz/cs/veda-a-vyzkum/publikace.

Tato interakce umožňuje vynášet soudy o ukotvení na časové ose, kdy některé lexikální varianty vnímáme jako neologismy.

Zároveň také tato cyklická interakce přispívá k permanentnímu vnímání určité diskordance mezi tím, co říkáme (tzv. *pratiques*), a tím, co deklarujeme, že říkáme + co si o tom všem myslíme (tzv. *représentations*). Možnému českému překladu po vzoru Chromého (2014: 51) jako „postoje" se vědomě vyhýbáme, neboť jazykové „reprezentace" jsou ve francouzské sociolingvistice chápány šířeji jako metalingvistické i epilingvistické diskurzy, které jsou mj. také důsledkem jazykových ideologií (viz např. Guenier 1997). Dichotomie *pratiques-représentations* je ostatně pro frankofonní sociolingvistiku klíčová, nejen ve vztahu k důsledkům diskriminační jazykové politiky, tedy k otázkám variantnosti ve vztahu k normativitě a k diglosii, ale i ve vztahu k plurilingvismu.

Louis-Jean Calvet definuje jazyk daného společenství právě jako „soubor *pratiques* a *représentations*" (Calvet 1999a: 165), které vnímá jako „systém" neoddělitelný a samoregulující, kdy *pratiques* přispívají ke změně *représentations*, přičemž tyto jsou ale determinující pro *pratiques*. Ve slovenské (socio)lingvistice nacházíme obdobné chápání v pracích Dolníka (Dolník 2010 a 2013, zde zejména část VII) a Ondrejoviče (Ondrejovič 2008), v české lingvistice pak např. v mnoha příspěvcích ze série diskuzí v souvislosti s „konceptem minimální intervence" (rozvíjených zejména ve *Slově a slovesnosti* od roku 2008, souhrnně viz Cvrček 2012).

Chápání *représentations* se často omezuje pouze na koncept jazykového plánování a glotopolitiku, ale operativnější je pro něj širší pojetí normy v modelu tzv. *imaginaire linguistique* (= „jazykové představivosti, názorovosti, mentální konceptualizace"), který navrhla a rozvíjela Anne-Marie Houdebinová(-Gravaudová) (Houdebine 1982 a Houdebine-Gravaud 2002). Tento psycho-sociolingvistický a zároveň strukturalistický model dělí jazykové normy na objektivní (systémové *vs* statistické) a subjektivní (evaluativní, fiktivní, preskriptivní, komunikační a identitární). Posledně zmiňované identitární normy jsou pak v centru našeho zájmu především, neboť mají klíčovou roli ve fungování sociolektů a utvářejí tzv. *imaginaire argotique* jejich uživatelů, což vnímáme jako specifický subtyp předchozího obecného modelu, který lze dobře pozorovat např. u reprezentací spojených s označením „hantec" v brněnském i mimobrněnském prostředí nebo u (také silně konotovaného) francouzského označení „jazyk mladých" (viz Fiévet a Podhorná-Polická 2006).

Při analýze individuálních i skupinových norem by nemělo být zapomínáno na fakt, že vhodnou sociolingvistickou intervencí lze u mluvčích z marginalizovaných prostředí potlačovat tzv. jazykovou nejistotu (*linguistic insecurity*, Labov 1966). Pro frankofonní jazykový prostor, zde konkrétně belgický, definuje tento sociolingvistický koncept M. Francard následovně:

> „Jazyková nejistota [je] uvědomování si rozdílu mezi idiolektem (nebo sociolektem) daných mluvčích a jazykem, který uznávají jako legitimní, neboť je jazykem dominující

třídy nebo jiných komunit, kde se mluví ‚čistou' francouzštinou, nezdegenerovanou interferencemi s jiným jazykem, případně jazykem fiktivních mluvčích, kteří jsou v jejich očích nositelé [preskriptivní] Normy, kterou šíří školské instituce." (Francard 1993: 13)[20]

Tato definice implikuje termíny idiolekt a sociolekt zejména lexikální variantnost jazyka, zásadní roli ale v jazykové nejistotě hrají i výslovnostní odchylky od idealizovaného ortoepického modelu.

Výše naznačený sociolingvistický koncept reprezentací byl proto aplikován na fonologii francouzštiny v evropském i mimoevropském prostoru, a to v rámci velkého mezinárodního projektu *Phonologie du français contemporain* [Fonologie současné francouzštiny], rozvíjeného od roku 1999[21]. Umožnil tak revizi lokálních ortoepic-

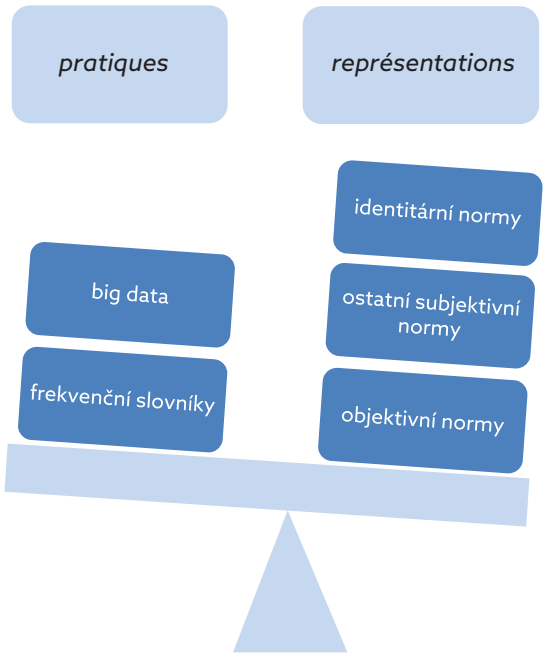

Schéma č. 2: Hledání kompromisu mezi kvantitativním přístupem empirické lingvistiky a kvalitativním přístupem psycho-sociolingvistickým

20 V originále: « L'insécurité linguistique [est] la prise de conscience, par les locuteurs, d'une distance entre leur idiolecte (ou leur sociolecte) et une langue qu'ils reconnaissent comme légitime parce qu'elle est celle de la classe dominante, ou ou celle d'autres communautés où l'on parle un français « pur », non abâtardi par les interférences avec un autre idiome, ou encore celle de locuteurs fictifs détenteurs de LA norme véhiculée par l'institution scolaire. »

21 Viz *FLORAL-PFC - Base de données sur le français oral contemporain dans l'espace francophone* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://www.projet-pfc.net.

kých norem pro didaktické a intervenční účely (viz Detey a kol. 2010; pro anglický přehled fonologie frankofonních zemí viz Gess, Lyche a Meisenburg, eds. 2012).

Právě aplikovaná jazykověda propojená s tzv. *recherche-action* (= doslovně „výzkum-akce", akční výzkum, tj. využití vědeckých poznatků v konkrétních akcích v terénu, zejména u jazykově marginalizovaných skupin mluvčích) má potenciál pozitivně transformovat vnímání regionálně-sociálních variet mluvčími na mnohých místech evropské a africké frankofonie, v kanadských frankofonních provinciích i v mnohých kreolofonních oblastech (viz Lebon-Eyquem, Bulot a Ledegen, dirs. 2012, nejnověji Ledegen, dir. 2017). Vzhledem k lokálním odlišnostem a k centralizačním tendencím je v současnosti ve frankofonním světě jedním z nejdynamičtějších odvětví aplikované jazykovědy právě tzv. intervenční, též prioritní sociolingvistika (podrobněji viz např. odkazy v bodě 2.4 videokurzu o fr. sociolingvistice[22] – pro knižní verzi téhož viz Bulot a Blanchet 2013).

Obstarávání konzistentních dat na úrovni epilingvistické (tedy zahrnujících *représentations*) je ale i v dnešní době empirizace lingvistiky pomocí veledat (*big data*) stále podstatně obtížnější než přístup k většině *pratiques*.

Výjimkou potvrzující pravidlo jsou například sondy do obtížně přístupných sociolektů, především vězňů (viz Radková 2012) nebo producentů a konzumentů drog (viz Radková a Rausová 2015), které se opírají především o metalingvistické kompetence mluvčích i pozorovatelů zainteresovaných sociálních skupin.

Pro sběry sociolexikologických dat obecně platí, že kombinují terénní sběr *pratiques* v ekologickém prostředí a deklarací o domnělých praktikách (tzv. *représentations sur les pratiques*), často formou (polo)řízených rozhovorů nebo dotazníkových šetření. Z metodologického hlediska pak lze za určitý pokrok považovat nástup elektronických dotazníků, jejichž využitelnost i úskalí budeme traktovat níže.

2.1.3 Algoritmus pro popis synchronní dynamiky jazyka

Chceme-li zaujmout při zkoumání lexikálních inovací psycho-sociolingvistické hledisko, je nutné oddělit čas fyzikální od času filozofického. Filozofické nahlížení na čas přitom zahrnuje aspekty psychologického prožívání času, zejména pak otázku neukotvitelnosti přítomnosti do konkrétního bodu. W. James hovoří o tzv. zdánlivé přítomnosti (*specious present*), jejíž „zadní a přední okraj se neurčitě vytrácejí" (*vaguely vanishing backward and forward fringe*; James 1890: 613).

Předchozí úvahy o diachronii v synchronii a o možných modelech uchopování dynamické jazykové reality nás vedou stále blíže k bergsonovskému chápání času. Je-li nám vštěpována představa linearizovaného času v podobě úsečky, jde

22 Bulot a Blanchet (2011). Dostupné z: http://www.sociolinguistique.fr/cours-3-2.html.

o prostorovou projekci času, která dle H. Bergsona neodpovídá skutečnému prožitku časovosti, který se projevuje trváním (*durée*). Čas je dle něj „koncept bastardní, vzniklý z vpádu ideje prostoru do domény čistého vědomí" (Bergson [1947] 1994: 60)[23]. Pro Bergsona je trvání, na rozdíl od zprostorovělého času, „vnitřní spojitostí vnímaných a zažívaných změn" (Sokol 1996: 150).

Přejdeme-li od filozofie zpět do jazykovědy, je zajímavé pozorovat, že se v anglosaské literatuře u jazykové změny často vyskytuje adjektivum *ongoing*, v sousloví *ongoing change* (= „probíhající změna"). Tento fakt lze formálně interpretovat tak, že jev A postupně zaniká ve prospěch jevu B nebo se sám transformuje (A > A') v rámci synchronního pozorování daného jevu.

Zkoumaný jev tedy prochází nějakým funkčním procesem, graficky v čase zaznamenatelným: označme jej ***f(t)***. Adjektivum funkční zde poukazuje na fakt, že tento proces není z pohledu výzkumníka k danému datu dokonán.

Toto datum nechť je na časové (fyzikální) ose ***t(f)*** označeno jako počáteční bod $\boldsymbol{t(f)_0}$, vůči kterému výzkumník provedl (nebo měl již k dispozici) sérii šetření z předchozích období: označme je $\boldsymbol{t(f)_{-1...-n}}$.

Výzkumník individuálně nebo na základě skupinového rozhodnutí či konvencí rozhodne, kam až bude sahat jeho synchronní vhled. Tento počáteční bod hledejme na ose filozofického (funkčního) času jako $\boldsymbol{f(t)_0}$ a nikoli na ose *t(f)*. Nelze totiž dost dobře říct, kterého data končí „minulé" a začíná „přítomné", byť k rozhodnutím je výzkumník nucen (zejména pracuje-li s „netolerantním" počítačem, který vyžaduje stanovení této hranice explicitně).

Od tohoto bodu pak výzkumník interpretuje probíhající změnu pomocí série bodů $\boldsymbol{f(t)_{1...n}}$, které vztahuje vůči dílčím etapám výzkumu (četnosti výskytu jevu), až k počátečnímu bodu $t(f)_0$.

Je-li dnes nutností hledat pro vědeckou činnost algoritmy, pak předchozí postup shrňme do jakéhosi orientovaného grafu zobrazujícího zprostorovělý čas (viz schéma č. 3). Vrcholy daného grafu budou mezní hodnoty popisovaného časového úseku zkoumání, tj. pravou hranicí bude přítomný okamžik. Tvar grafu a návrh jeho názvu – synchronní dvorec – je pak pouhou variací na individuální představu Husserlova „časového dvora" (též „dvorce", německy *Zeithof*, Husserl 1996: 40).

Orientace šipek není pro výzkumníka příliš závazná: „příběh" zkoumaného jevu lze popisovat chronologicky i anachronicky a šipky ve vertikálním směru jsou zobrazením neustálého *va-et-vient* (tj. dynamické výměny, interakce) mezi interpretací a interpretačním rámcem.

V předchozím schématu pomocí bílých šipek proto graf symetrizujeme, tj. přidáváme šipky i v opačných směrech, kterými se také může ubírat výzkumníkova

23 Překlad Borise Jakovenka z francouzského originálu: «un concept bâtard, dû à l'intrusion de l'idée d'espace dans le domaine de la conscience pure» (Bergson 1889: 47).

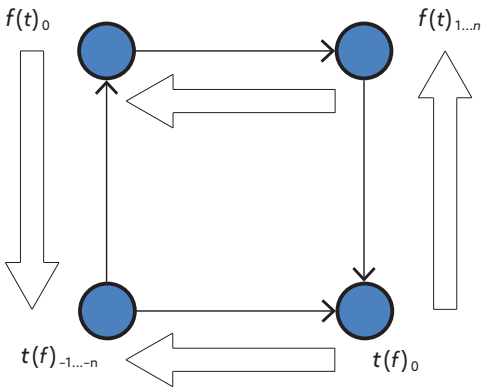

Schéma č. 3: Náčrt „synchronního dvorce"

reflexe (tedy retrográdně a nelineárně – s přechody mezi vnímáním času fyzikálního a filozofického).

Zjednodušené výsledné schéma č. 4 odráží levopravou časovou perspektivou ukotvení synchronie ve zprostorovělém čase tak, jak ji percepčně vnímáme na pomezí filozofického a fyzikálního času.

Před neukotvitelným bodem 0, po vzoru Z. Baumana (2002) metaforicky označitelným jako tekutá přítomnost, lze odhadovat chování jazyka v blízké budoucnosti, zde označené jako „předpřítomnost". Naopak za (značně subjektivním) limitem stanoveným pro synchronii nalézáme „předminulé", tedy nedávno minulé, které v sobě ale synchronie *ipso facto* obsahuje také, jak bylo poznamenáno výše. Relativní gramatické časy, u nichž se s termíny předminulost a předpřítomnost

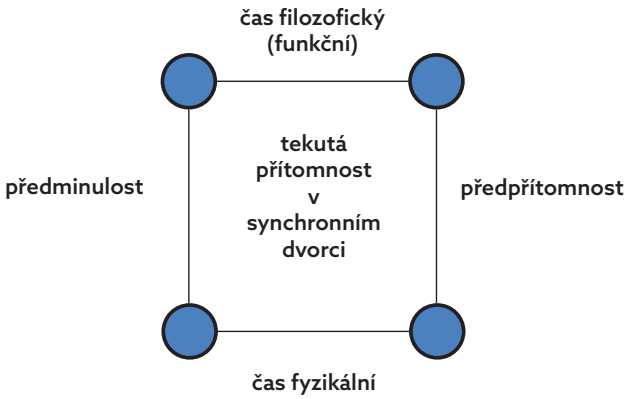

Schéma č. 4: Vizualizace „blízkých stavů jazyka"

setkáváme běžně, ostatně svým názvem „relativní“ poukazují na relativitu lidského vnímání temporality.

Příznačné označení „blízké stavy jazyka“ pro synchronní popis vývojových tendencí v jazyce použil M. Křen (2013). I v době stále se zvětšujícího objemu korpusových dat synchronního charakteru není výzkum synchronní dynamiky jazyka jednoduchý, neboť v „synchronním ‚šumu' mohou málo výrazné vývojové tendence zaniknout“ (Křen 2013: 170), a to zejména „v případech, kdy je frekvence pozorovaných výrazů nízká nebo kdy jsou její změny pozvolné“ (*ibidem*).

Vzhledem k transcendentní povaze časovosti a k nemožnosti zachytit veškerou lidskou komunikaci je výzkum blízkých stavů jazyka *de facto* jakýmsi neúplným vzorkováním v rámci pozorovatelného synchronního šumu, které za podmínky uplatnění pevného metodologického rámce může být částečně generalizováno pro vymezený časový rámec. Objekt vědcova zájmu se v čase a prostoru věnovaném výzkumu neustále transformuje, stejně tak se ale s postupující analýzou získaných vzorků proměňují vědecké hypotézy o daném objektu zkoumání vzhledem k tomu, jaká realita se mu výzkumem odkryla. Zkoumání synchronní dynamiky jazyka tedy předpokládá jistou míru kompromisního řešení v podobě extrapolace časoprostorového rámce a objektivizace nutně subjektivních interpretací výzkumných vzorků komparačně nebo pomocí multiplikace vzorkování.

2.2 K paradigmatům jazykové změny

Le changement linguistique est l'objectivation historique
de la créativité linguistique.
Le langage en tant que langue «devient» –
se crée – historiquement, parce que le langage est, en fait,
une activité créatrice et en même temps
une activité dirigée vers autrui.

Fr. překlad článku Eugenia Coseria: «Le changement linguistique n'existe pas» ([1983] 1992: 14)

≈

Jazyková změna je historická objektivizace
jazykové kreativity.
Řeč se jazykem „stává" –
vytváří se – historicky, protože řeč je v podstatě
kreativní aktivita a zároveň
aktivita orientovaná vůči druhým.

Zatímco v sociologii se vyprofiloval směr difuzionismu, který vše „nové" nazývá souhrnně „inovacemi", lingvistika teoretizuje o „jazykové změně" v paradigmatu synchronně-diachronním, od kterého se nelze oprostit, stejně jako se nelze oprostit od času, prostoru či od normy – např. právě teď od současného akademického jazyka očekávaného v českém jazykovém prostoru.

Jak již bylo uvedeno v předchozích kapitolách, pojem jazyková změna otevírá široké pole úvah o stabilitě jazykového systému a chápání základních pojmů, jako je synchronní dynamika jazyka, jazyk jako (pružně) stabilní systém *versus* socioprostorová variantnost jazyka.

Nejenže tu na sebe naráží strukturální pojetí lingvistiky a variační pojetí sociolingvistické, v rámci různých jazykovědných subdisciplín se v průběhu celého vývoje moderní lingvistiky s různou mírou diskutability prosazují různé teorie, od evolučních (např. Croft 2000) přes akomodační (*cf.* Auer a Hinskens 2005) až např. po explanaci pomocí metafory neviditelné ruky (Keller 1994).

Role vzrůstající prestiže sociolingvistiky se jeví být zásadní. Podle Jean Aitchisonové byla do relativně nedávné doby většina lingvistů přesvědčena, že jazykovou změnu nelze pozorovat, že jde o velmi pozvolný souvislý proces, který lze lidově přirovnat k rotaci Země, prohlubování vrásek či otevírání květů (Aitchison 2013: 37). Jako příklad sdíleného názoru, že jazykové změny jsou příliš pomalé na to, aby byly pozorovatelné za života výzkumníka, cituje Aitchisonová (*idem*: 38) pesimistické vize amerických lingvistů L. Bloomfielda (1933 – nemožnost přímého pozorování jazykové změny) a Ch. Hocketta (1958 – změny, zejména

hláskové, jsou pozorovatelné jen ve svých důsledcích). I přes všechny pokroky a přísliby moderní lingvistiky, ozřejmované v kap. 2.1, však lze souhlasit s romanistou J. Holešem, že „otázky jazykových změn a vývoje jazyka patří mezi nejsložitější a nejspornější problémy jazykovědy“ (Holeš 2002: 119).

Záměrně zde citujeme zejména autory z anglosaských zemí, kde nesou desítky jazykovědných studií titul či podtitul *(language) change*. Není cílem této práce zabývat se jednotlivými náhledy na pestrou směsici názorů na koncept jazykové změny, paradigmata jejího zkoumání se totiž mění s ohledem na různé roviny jazyka a samozřejmě v závislosti na čase i na jazykových areálech. Předmětem našeho detailnějšího zkoumání bude primárně lexikální rovina a frankofonní areál, který je zajímavý především z historické perspektivy. Připomenutí hlavních osobností, které konstituovaly dnešní nahlížení na lexikální inovace, má význam i pro českou odbornou veřejnost, neboť k francouzsky psané jazykovědné literatuře staršího i novějšího data odkazují mnohé moderní anglicky psané teoretizace konceptu jazykové změny.

Pro dříve prestižní francouzštinu v českém jazykovědném prostoru už bohužel platí: *gallicum est, non legitur*. Tímto chceme parafrázovat nejen původní středověký citát (*graecum est, non legitur* – pro tehdy opomíjenou řečtinu), ale zejména hispanofonního autora rumunského původu Eugenia Coseria, citovaného výše, který se do francouzské lingvistiky zapsal jednak svou slavnou koncepcí normy jako mezičlánku mezi systémem a mluvou (viz souhrnně Horálek 1972), ale také rozšířenou variační kategorizací, kdy k dimenzi času (diachronii), prostoru (diatopii) a sociálního prostředí (diastratii) připojil situačně-stylovou dimenzi – diafázii (podrobněji o Coseriových inspiracích Berruto 2010: 231).

Tentýž autor si v retrospektivním (anglicky psaném) ohlédnutí za svou slavnou knihou *Sincronía, diacronía e historia: el problema del cambio lingüístico* [Synchronie, diachronie a historie: problém jazykové změny] (Coseriu 1958) vhodně posteskl: *hispanicum est, non legitur* („je to španělsky, to se nečte“; Coseriu [1983] 1992: 14).

Coseriu ve svých pracích opakovaně poukazuje na nepřesnost termínu jazyková změna, který vede do slepé uličky (*la aparente aporía del cambio lingüístico*; Coseriu 1958: 7). Je-li nutné o něm hovořit, pak mj. jako o abstrakci konkrétních individuálních jevů, které mají svůj původ v dialogu. Zavádí pro ně dichotomii *inovace-adopce*, které definuje následovně:

> „...inovace není ‚změna‘. *Jazyková změna* (‚změna v jazyce‘) je difuze neboli generalizace inovace, tedy nutně série postupných adopcí. To znamená, že ve výsledku je každá změna původně *adopcí*.“ (Coseriu 1958: 45)[24]

24 V originále: “El cambio lingüístico (‘cambio en la lengua’) es la difusión o generalización de una innovación, o sea, necesariamente, una serie de adopciones sucesivas. Es decir que, en último análisis, todo cambio es originariamente una adopción”.

Mezi inovacemi Coseriu rozlišuje několik typů, přičemž „nechává stranou možné, ale vzácné kreace *ex nihilo*“ (*dejando de lado las posibles pero muy raras creaciones ex nihilo*; *ibidem*): 1) alterace tradičního modelu; 2) selekce mezi variantami; 3) systematická kreace („vymýšlení“ forem podle možností systému); 4) výpůjčka z jiného „jazyka“; 5) funkční ekonomie (opomíjení nadbytečností v diskurzu) a tento výčet ještě nepovažuje za úplný (*ibidem*).

Zároveň Coseriu souhlasí s francouzským lingvistou A. Meilletem (detailněji viz níže kap. 2.2.2 a 2.2.3), konkrétně v jeho postoji k teorii nápodoby neboli imitace, prosazované francouzským sociologem Gabrielem Tardem:

> „Ale Meillet udělal velice dobře, když odmítl obecnou teorii ‚imitace‘: nejedná se o oponování jednoho sociologa vůči jinému (Tarde *vs* Durkheim), protože adopce není akt mechanické imitace, nýbrž akt intelektuální a selektivní.“ (Coseriu 1958: 46)[25]

Coseriu tak naráží na slavnou debatu mezi Tardem a Durkheimem z roku 1903 o podstatě sociologie a o postavení této mladé disciplíny mezi ostatními vědními obory[26], ale i na Tardeho ostrou kritiku Durkheimova pojetí sociologie, že společnost je sociální systém *sui generis*. Právě k této Durkheimově vizi se otevřeně hlásil Meillet se svým sociálním pojetím lingvistiky.

U Tardeho a jeho multidisciplinární teorie nápodoby se krátce zastavme, neboť v rámci reflexe o šíření neologismů u mládeže by měly být některé ideje z jeho monografie *Les lois de l'imitation* [Zákony nápodoby] z roku 1890 připomenuty, a to i proto, že jej tato kniha proslavila jakožto jednoho ze zakladatelů difuzionismu a vědecké sociální psychologie (paradoxně více v USA než doma ve Francii). Tato kniha obsahuje i kapitolu explicitně označenou „Jazyk“ (*Langue*; Tarde [1890] 1895: 277–287) a také pasáž, lingvisty přehlíženou či snad přehlédnutou, o možných lingvistických aplikacích teorie nápodoby a její věcné shody s konceptem jazykové analogie, tou dobou velice moderním (*idem*: 154–157).

Sociální chování jednotlivců, jejichž sumou je podle Tardeho definována společnost, vykazuje dva základní typy – imitaci a invenci. Nutně primární z této dvojice je invence – po vzoru biologa Espinase a jeho pozorování mravenců pod ní Tarde rozumí princip: „‚*iniciativy jednotlivce následované imitací*‘. Tato iniciativa je vždy inovací, protože invence rovná se [u lidí i u mravenců] odvaze ducha“ (‘de l'initiative individuelle suivie d'imitation’. *Cette initiative est toujours une innovation, une invention égale aux nôtres en hardiesse d'esprit*; *idem*: 4 – kurziva a uvozovky G. Tarde). Nové potřeby nebo nové uspokojení, které tyto „obrozující iniciativy“ (*initiatives rénovatrices*; *idem*: 3)

25 V originále: “Pero Meillet tenía mucha razón en rechazar la teoría vulgar dela ‘imitación’: no se trata de oponer un sociólogo a otro (Tarde a Durkheim), pues la adopción no es un acto de imitación mecánica, sino un acto inteligente y selectivo.”

26 Pokus o textovou rekonstrukci a zinscenování této debaty od sociologa B. Latoura a kolektivu je k dispozici na adrese: http://www.bruno-latour.fr/node/354.

přinášejí společnosti, se šíří různou rychlostí z centra vzniku novinky do periférie, a to sérií vědomých nebo nevědomých imitací „jako světelná vlna nebo rodina termitů“ (*à la façon d'une onde lumineuse ou d'une famille de termite*; *ibidem*).

Bylo by jistě zajímavé zabývat se dobovými ohlasy lingvistů na Tardeho sociologickou teorii nápodoby. Idea šíření v soustředných kruzích či vlnách, kterou Tarde v různých přirovnáních k fyzikálním jevům opakuje na několika místech knihy, nebyla totiž už tou dobou pro jazykovědce novinkou. V tehdejší lingvistice, až na výjimky výhradně historicky pojímané, byla už téměř dvě desetiletí známá Schmidtova teorie vln = *Wellentheorie* (Schmidt 1872), o které blíže pojednávají např. Černý (1996: 99) nebo Karlíková (2017).

Vibrační vlnové šíření invence pomocí nápodoby může být nicméně podle Tardeovy teorie zastaveno jinou vlnou imitací jiné invence a z této konfliktní situace buď vyplyne zánik jedné z inovačních vln, nebo její adaptace. V moderním difuzionismu někteří Tardeho následovníci hovoří dokonce o tzv. adoptaci. Jedná se o neologismus složený ze slov *adopce* a *adaptace* pro ekonomické vyjádření toho, že s přijetím (tedy adopcí) nového jevu je tato imitace zároveň poupravena (adaptována) podle potřeb přijímajícího (viz Gaglio 2011: 70). Zároveň také každá přejímka je vlastně kreativní reinterpretací původního jevu (*idem*: 69).

Existují různé subtypy nápodob, které Tarde dělí (v rozporu s Coseriovou nepřesnou poznámkou citovanou výše) na imitace naivní či promyšlené. Vymezuje také imitaci zvykovou (*imitation-coutume*) vůči imitaci módní (*imitation-mode*), imitaci ze sympatie, z poslušnosti, ze vzdělávání atd. (Tarde [1890] 1895: 16).

Zejména módní imitaci přičítá významnou roli, společně s hierarchickým postavením inovátora (*novateur*) jako autority (*leader*), kdy předpokládá kaskádové šíření invencí ve vertikálním směru směrem dolů po společenském žebříčku. Tento sociálně asymetrický směr šíření je dnes známý jako tzv. princip *top-down*. Tento jeho „zákon“ byl v konfrontaci se vzrůstající rolí odborů v tehdejší společnosti značně kritizován, jelikož jde o kontroverzní vidění společnosti rozdělené na sociální třídy. Dlužno dodat, že moderní sociolingvistika se k tomuto bodu vymezuje ve francouzských podmínkách neustále (mj. François 1976, Gadet 2003; souhrnně Paveau 2008), přičemž termín sociální třídy se snaží nahrazovat co nejsystematičtěji neutrálnějším termínem sociální sítě (viz Milroy 1987, souhrnně v češtině viz Milroy a Gordon 2012 a s kontrastivně-syntetickým Nekvapilovým doslovem pro české prostředí, viz Nekvapil 2012).

Kritikové Tardemu vyčítají absenci hlubší reflexe nad frekvencí horizontálních imitací, tj. v rámci svého okolí, které jsou pro jednotlivce naprosto běžné v rámci symetrických sociálních sítí. Stejně tak jsou ale běžné i imitace ve směru opačném, tzv. princip *bottom-up*. Ten sice Tarde připomíná taktéž, právě v souvislosti s používáním argotu v lepší společnosti (viz níže), nicméně okrajově. *Top-down* šíření však přesto připomínáme, protože ho lze pozorovat například na šíření tzv. neologismů autorit, jak bude níže ukázáno.

Pomocí módy se jazyk může podle Tardeho „dobyvatelsky“ šířit, a to dvěma způsoby: buď literární superioritou, kterou elity jiných jazykových skupin dobrovolně přebírají a nižším vrstvám ve společnosti následně podbízejí v podobě utilitární touhy (po vzdělání či spíše zlepšení společenského postavení), nebo se také může šířit latentně svým (ekonomickým) vlivem na okolní jazyky, jejichž mluvčí nevědomky imitují tento módní jazyk přejímáním jeho lexika, syntaktických struktur, prozodie aj. V obou případech se pak lingvistická móda stane brzy zvykem (Tarde [1890] 1895: 280–281). Tarde poukazuje ale i na opačný trend, přechod od zvyku k módě, jenž s úsměvnou afektivitou demonstruje na vyjadřování mládeže:

> „Tato potřeba jazykové revoluce bez důvodu, z rozmaru, je jednou z prvních epidemií módy, která zuří u dospívajících, jak to lze vypozorovat na vyšším školním stupni.“ (*idem*: 285)[27]

S tímto výrokem samozřejmě nemohou psychologové adolescence ani sociolektologové souhlasit: generační revolta mládeže rozhodně není bezdůvodná. Psychologií mládeže ani sociolekty se ale Tarde nijak hlouběji nezabýval, ostatně i slovo *génération* použil častěji ve významu „vznikání, generování“ než ve významu „věková skupina, generace“. Touto první, převážně lingvistickou epidemií módy mládež ale opravdu pozorovatelně prochází, a to v souvislosti s hledáním své identity – jedince v kolektivu a kolektivu ve společnosti.

Proces konstituování adolescentní identity nutně prochází skrze imitaci skupinového chování, kdy v zájmu zachování konformity s kolektivem má jedinec přirozenou snahu přizpůsobit se, zapadnout do kolektivu. Mládežnickému vyjadřování tolik připisovaná stádnost (*grégarité*) může být právě jedním z nejpádnějších argumentů pro přijetí Tardeovy teorie nápodoby.

> „Cítit se ve společnosti dobře, to znamená přizpůsobit se tónu a módě tohoto prostředí, mluvit jeho hantýrkou, kopírovat jeho gesta, znamená to koneckonců bez odporu se poddat všem těm různým a nepatrným proudům vlivu okolního prostředí, proti kterým kdysi možná člověk marně plaval, a vzdát se tomu tak, aby si jeho vědomí neuvědomovalo, že se čehokoli vzdalo.“ (*idem*: 93)[28]

V této citaci, definující *de facto* pojem akulturace, podtrhujeme termín „hantýrka“ (*jargon*, česky též „žargon“), abychom ukázali na jeho relativní neutralitu

27 V originále: « Ce besoin de révolution linguistique sans raison, par caprice, est l'une des premières épidémies de mode qui sévissent chez l'adolescent, comme on peut l'observer dans les collèges. »

28 V originále: « Se mettre à l'aise, dans une société, c'est se mettre au ton et à la mode de ce milieu, parler son jargon, copier ses gestes, c'est enfin s'abandonner sans résistance à ces multiples et subtils courants d'influences ambiantes contre lesquels naguère on nageait en vain, et s'y abandonner si bien qu'on a perdu toute conscience de cet abandon. » Námi podtrženo.

a sémickou opozici vůči negativněji konotovanému termínu *argot* v akademickém úzu nelingvistů na sklonku 19. století. Jak bylo řečeno výše, termín *argot* Tarde používá v knize dvakrát, pokaždé v souvislosti s šířením imitací ve směru *bottom-up*, konkrétně když hovoří o „člověku z dobré společnosti, který kopíruje argot a ošuntělost dělníka" (*l'homme du monde qui reflète l'argot et le débraillé de l'ouvrier*; *idem*: 94), a o tom, že „argotické výrazy pronikají do salonů" (*des termes argotiques pénètrent dans les salons; idem*: 234). Tarde tedy šíření argotismů vnímá jednostranně, jako výraz dekadentní ležérnosti praktikované v tehdejších salonech jedinci, jež bychom dnešní francouzštinou označili jako *les bobos*, tj. zkráceninou vytvořenou z *bourgeois-bohème* („buržoazní bohém").

Patrně právě elitářské, sociálně neempatické vidění světa a místy těžkopádný styl přispěly k tomu, že byl Tarde ve Francii krátce po své smrti pozapomenut i přesto, že byl na sklonku života považován za věhlasného sociologa a kriminologa (viz Leroux 2012). Toto opomíjení je v posledních dekádách vcelku napravováno, a to vědci z různých disciplín, včetně sociolingvistů. Tardeho difuzionistické chápání společenských jevů, včetně jevů lingvistických, ovlivnilo mnohé francouzské lingvisty nepřímo, zejména skrze práce amerických sociálních jazykovědců-antropologů. Jako příklad uveďme jednak model difuzních tendencí, slavný Sapirův *drift* (Sapir [1921] 1949), ale především vizi šíření inovací z centra do periferie F. Boase (Boas [1940] 1949: 292), podle něhož má v periferii vlna slabší intenzitu než v centru, obdobně jako když se hodí kamenem do vody.

Především ale frankofonní sociolingvisté (znovu)objevují Tardeho myšlenky skrze komplexní, převážně ekonomickou teorii šíření inovací (*diffusion of innovations theory*) od Everetta M. Rogerse z roku 1962. Tu lze dobře uplatnit v mnoha disciplínách: v lingvistice se uplatňuje zejména v socioterminometrii, konkrétně k „měření" difuze nově vytvořených termínů do společnosti a jejích jednotlivých fází (viz např. Martin 1993, Hermans 1994 nebo Quirion 2006).

Nověji se Rogersova teorie zmiňuje i v sociolingvistice, resp. sociolexikologii, kde ji např. Siouffi, Steuckardt a Wionet 2012 navrhují pro explanaci módních jazykových jevů pozorovatelných v „krátké nebo současné diachronii" (*diachronie courte et contemporaine*), např. pro pozorování šíření slov typu *buzzword*, včetně samotné této rychle zaintegrované výpůjčky z angličtiny (*cf*. Fiévet a Podhorná-Polická 2010 pro sousloví *faire le buzz*).

Rogers ve vzájemné komunikaci lidí vytyčuje dichotomii homofilie – heterofilie, kdy pro homofilní jednání odkazuje přímo na Tardeho model nápodoby: imitování je frekventovanější mezi sociálně bližšími, homofilními jedinci. V Rogersově teorii je ale homofilie neviditelnou bariérou pro difuzi inovací v systému (Rogers [1962] 2003: 305–308). Konstatuje, že sice sítě interpersonální difuze jsou převážně homofilní (horizontální difuze), ale inovace se šíří dynamičtěji v heterofilních vztazích. Tyto vztahy mají totiž vyšší informační potenciál právě proto, že jde o komunikaci vzácnější.

Blythe a Croft (2012: 275) podotýkají, že pro vysvětlení jazykové změny bývá Rogersova teorie zahrnována do sociolingvistické literatury ve zjednodušeném, většinou tříúrovňovém modelu: *innovators* = „inovátoři“, *early adopters* = „časní osvojitelé“ a *followers* = „následovníci“. Lze tu pozorovat kombinaci začátku Rogersovy typologie s Labovovým ještě jednodušším, pouze dvojúrovňovým dělením na *(opinion) leaders* a *followers*. Toto dělení Labov uplatňuje ve své dvojdílné monografii o principech jazykové změny (2001: 356–365), přičemž termín „názorový vůdce“ přebírá ze slavných sociologických studií P. Lazarsfelda aj. a následně konfrontuje šíření módních vlivů s šířením jazykových inovací.

Pro naše zkoumání šíření identitární neologie je ale výhodnější připomenout Rogersovo původní, pětiúrovňové dělení aktérů podle jejich aktivity při přijímání inovací (Rogers ([1962] 2003: 279–285). Společnost je v této jeho typologii rozdělena podle reakcí na inovaci následovně (zastoupení jednotlivých typů aktérů ve společnosti je vyjádřeno procentuálně v závorce): jednak na výše zmiňované *innovators* (2,5 % společnosti) a *early adopters* (13,5 %). Dále ale už v procesu adopce, ve které předchozí kategorie vždy působí na kategorii následující, rozlišuje Rogers jemněji na *early majority* = „časnou většinu“ (34 %), *late majority* = „pozdní většinu“ (34 %) a konečně *laggards* = „opozdilce“ (16 %).

V marketingu i jiných sociálně orientovaných oborech je tato Rogersova typologie velmi dobře známá (např. viz Tomek a Vávrová 2008: 90–91). Kategorie

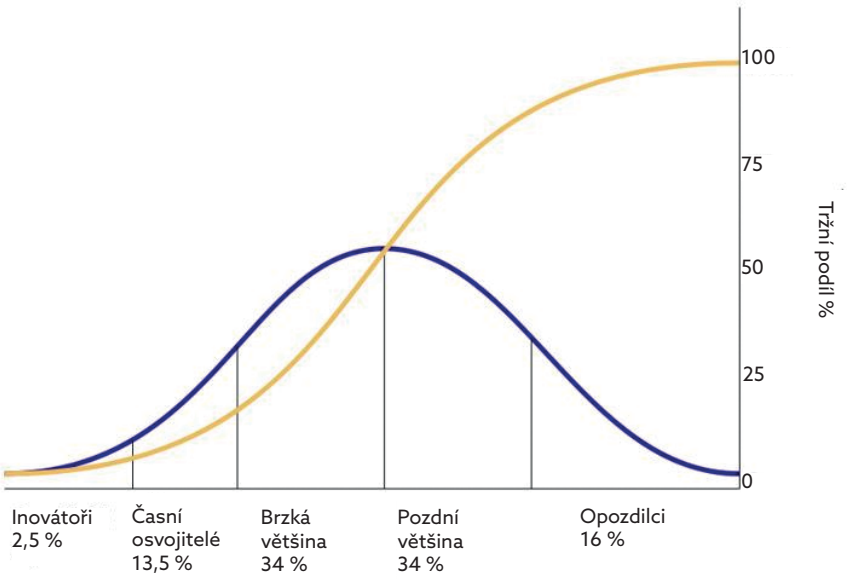

Graf č. 1: Difuze inovací v čase a ve společnosti podle Rogerse
Zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/Difuze_inovac%C3%AD#/media/File:Diffusion_of_inovations_curve_cz.png

opozdilců je ale u Tomka a Vávrové (*idem*: 91) ještě dále dělena na dvě podkategorie: na „opozdilce“ (13,5 %) a „odmítající“ (2,5 %). Tato poslední kategorie je dobře pozorovatelná v mládežnických kolektivech, kde někteří členové mohou lexikální inovaci sdílenou všemi ostatními vědomě odmítat, a to přesto, že ji pasivně znají (do inovačního procesu se tedy nepřímo zapojují).

Šíření neboli difuzi definuje Rogers jako „proces, během kterého je inovace komunikována pomocí různých kanálů mezi členy sociálního systému v čase“ (*process in which an innovation is communicated through certain channels over time among the members of a social system*; Rogers ([1962] 2003: 5), kdy musí mít inovace dostatečný potenciál pro svůj rozvoj, aby se pak lavinovitě šířila, než dosáhne určité saturace a zpomalí tempo svého šíření.

Na grafu č. 1 je reprodukováno Rogersovo schematické vyjádření průběhu difuze inovace, které je jádrem celé teorie (*idem*: 281). Toto rozložení v čase a prostoru (ve společnosti) kopíruje Gaussovu křivku normálního rozložení. Růst počtu přisvojovatelů určitého druhu inovace v čase má v kumulativním zobrazení tvar logistické křivky, často označované jako tzv. křivka S (*S-curve*). Ta vyjadřuje podíl inovace ve společnosti v závislosti na čase (v marketingu se hovoří o podílu na trhu, resp. o míře nasycení trhu).

Není naším cílem rozvádět do detailů obecně známý Rogersův model, ale pouze naznačit jeho aplikovatelnost na SI, včetně připomenutí některých z padesátky Rogersových postulátů (*generalizations*), které přispěly k úspěchu knihy.

Především upozorněme na dvě důležité typologie, které tato teorie rozvíjí. V první z nich Rogers rozděluje pět fází inovačně-rozhodovacího procesu (*innovation-decision process*; Rogers ([1962] 2003: 20–22), které se uplatňují také v procesu přijímání neologismů:

1) *knowledge* (též *awarness* neboli znalost, obeznámení s novinkou),

2) *persuasion* (fáze přesvědčování, kdy vzrůstá zájem o danou inovaci),

3) *decision* (rozhodnutí novinku odmítnout nebo přijmout, a to třemi různými způsoby: individuálním dobrovolným rozhodnutím, kolektivně nebo autoritativně, tedy direktivním nařízením shora),

4) *implementation* (zavádění do praxe, což zahrnuje první pokus o realizaci, včetně případného poupravení novinky – tuto obdobu výše zmiňované „adoptace“ Rogers označuje, a nutno dodat, že až pod tlakem kritiků, jako *re-invention*),

5) *confirmation* (potvrzení přijetí znovuopakováním, kterým se zároveň ujišťuje o správnosti svého rozhodnutí novinku přijmout, což je výsledek celého procesu adopce).

Rozdílné inovace mají samozřejmě různé předpoklady pro úspěšnost difuzního procesu. Tuto nasycenost společnosti danou inovací vyjadřuje procentuálně tzv. „míra přijetí“ (*rate of adoption*). Pro SI je zajímavé především to, jak Rogers definuje pět vlastností, které míru přijetí ovlivňují: 1) relativní výhodu (*relative advantage*), 2) kompatibilitu (*compatibility*), 3) složitost (*complexity*), 4) testovatelnost (*triability*) a 5) pozorovatelnost (*observability*).

Tyto atributy totiž v různých obměnách připomínají i mnozí lingvisté v souvislosti s důvody, proč některé neologismy difundují společností rychleji než jiné (*cf*. Dubucova terminologická kritéria živosti neologismů viz Dubuc [1978] 2002, soubor kritérií Liškové pro selekci neologismů pro neografické účely viz Lišková 2018, resp. Sourdotova kritéria tzv. „4 B“ pro difuzi sociolektálních neologismů viz Sourdot 1998), což bude detailněji traktováno v praktické části této práce.

Po tomto interdisciplinárním exkurzu do difuzionistických teorií se ale v následujících podkapitolách vrátíme zpět do francouzské jazykovědy. Cílem bude nastínit základní sociolingvistické a lexikologicko-sémantické přístupy k otázkám dobového a sociálně příznakového lexika, zejména pak vybrané autory a publikace, které formovaly dnešní terminologii a metodologii ve francouzském, potažmo frankofonním prostoru.

2.2.1 Jazykové inovace v pojetí raných sémantiků

Změny na fonologické a syntaktické úrovni bývají obecně považovány za pomalejší než změny lexikálně-sémantické roviny, která je méně „odolná“ vůči přirozené potřebě člověka inovovat i vůči nutnosti slovně reagovat na změny technologicko-společenské. V diachronně, resp. synchronně dynamicky zkoumaném lexikonu se změna projevuje dvojím způsobem:

1) onomaziologicky, kdy se nové tvary slov označují jako neologismy a v rámci nich málo frekventované tvary pak jako okazionalismy (jen v bohemistice),

2) sémaziologicky, kdy se nové významy slov a slovních spojení označují v české jazykovědě jako neosémantismy (ve francouzštině je v témže významu užíván termín *néosémie*).

Za průkopníky v systematickém popisu jazykových změn, sémaziologických především, jsou považováni francouzští filologové z konce 19. a začátku 20. století, byť nelze nezmínit souběžný vliv německých prací, zejména Wegenerovy, Paulovy či v USA Whitneyovy pro anglosaský svět (o jejich vztahu k Bréalovi viz Nerlich 1990). Jedná se především o trojici Arsène Darmesteter, Michel Bréal a Antoine Meillet.

Tito „raní sémantici“ zasazovali debaty o příčinách vedoucích k významovým změnám nejen do tradičního rámce komparačně-historického, ale i do rámce psychologicko-sociologického, v souladu s paralelně se konstituujícími autonomními vědami: psychologií a sociologií. Od 60. let 19. století bývá francouzská jazykověda označována jako psychologizující, přičemž velký ohlas ve Francii vzbudily zejména Wundtovy myšlenky (k důvodům pro jejich pozdější odmítání lingvisty viz Nerlich a Clarke 1998). V sociologii pak na Comtův pozitivismus metodologicky navázala tzv. francouzská sociologická škola kolem Émila Durkheima, v jehož tezích hledal styčné body s jazykovědou především nejmladší z výše uvedené trojice, A. Meillet a jeho žáci.

Nejprve se krátce zastavme u Bréala a Darmestetera, autorů dnes už ikonických monografií o jazykové změně z pohledu lexikologie, resp. úžeji neologie: *La Vie des mots étudiée dans leurs significations* [Život slov studovaný v jejich významech] (Darmesteter 1887) a sémantiky: *Essai de sémantique (science des significations)* [Esej o sémantice (vědě o významech)] (Bréal 1897), chápaných často jako milníky předesílající novodobové nazírání na tyto jazykovědné disciplíny.

O inovátorském pohledu na filologií kontinuálně řešený problém změn významů slov a jejich existenci v jazykovém povědomí společnosti svědčí ostatně fakt, že Bréal už od konce 70. let 19. století navrhl a prosadil neologismus *sémantique* („sémantika“, vytvořený po vzoru *phonétique* z řeckého slovesa *σημαίνω* („znamenat“; *idem*: 9) pro disciplínu, které Darmesteter souběžně připravil pevný obsahový rámec svou detailní kategorizací francouzských neosémantismů.

Pátrání po prvním výskytu použití toho či onoho slova je pro neologická studia příznačné, proto si dovolíme poznámku o prvním použití slova *sémantique*. Běžně se uvádí až rok 1883, kdy se slovo *sémantique* dostalo poprvé do oficiálního vědeckého diskurzu, a to v názvu Bréalova článku: « Les lois intellectuelles du langage. Fragment de sémantique » [Intelektuální zákony jazyka. Fragmenty ze sémantiky] (Bréal 1883). Podle Bréalova dopisu z roku 1879 adresovanému italskému kolegovi A. de Gubernatisovi, který později objevil P. Ciureanu (1955; podrobněji viz Aarsleff 1981: 128), ale Bréal popisuje obsah připravované knihy pod označením „sémantika“ již touto dobou, tedy o čtyři roky dříve.

I když lze předpokládat, že Bréal používal tento neologismus ve svých přednáškách i dříve, širší rozšíření mezi lingvisty ale termín sémantika tou dobou neměl. Důkazem může být následující citace z úvodu ke knižní verzi Darmesteterovy doktorské práce z roku 1877, kde Darmesteter předpovídá, že:

> „...věda o transformaci významů přinese historické psychologii, až se jednoho dne založí, nástroj nesrovnatelné síly, tato věda ale ještě není konstituována: zkrátka neexistuje. Ještě se nepřišlo na to, aby se zkoumal systematicky slovník jednoho jazyka takovým způsobem, aby bylo možné sledovat ve změnách výrazů myšlenkové pochody. Současný jazyk bezpochyby nabídne mnoho jevů, které budou vhodné ke studiu tohoto typu...“ (Darmesteter 1877: 7)[29]

O opatrné, ale vědomé snaze prosadit novotvar sémantika jako termín jistě svědčí i závorka v názvu Bréalovy výše uvedené souhrnné monografie (Bréal 1897). Z hlediska difuze lexikálních inovací nutno dodat, že implementace tohoto neologismu do akademického diskurzu se zdařila poměrně rychle, s maximálním nasycením trhu.

Na soustředěnější konceptualizaci (relativně synchronního) pojetí neologie ale spíše než diachronně smýšlející Bréal pracoval jeho mladší kolega A. Darmesteter, který prosazoval psycho-sociální přístup k otázkám jazykových inovací jako jeden z prvních, jak uvidíme níže. V jeho vztahu k Bréalovi je podstatné, že příčinu významových změn hledal v psychologii skupinové i individuální, za použití tzv. organické metafory, jak dokládá tato citace:

> „...jestliže ve významových změnách nacházíme osobní příčiny, pak by tyto změny nemohly mít šanci prosadit se dlouhodobě bez toho, aby v nich našel citové a rozumové zalíbení dav, který je přijímá. Musí zde být soulad mezi psychologickým [*sic*] stavem autora a lidu: jinak neologismus nepřežije; narodí se, zazáří a vyhasne jako rychlý meteorit, aniž by zanechal trvalejší stopu." (Darmesteter 1887: 89–90)[30]

Organicisty typu Humboldta a Schleichera ovlivněná živá metafora slov, kterou Darmesteter prosazoval ostatně už v samotném názvu své práce *La Vie des mots*, byla ale hlavním bodem kritiky z pera jeho staršího kolegy Bréala.

Tuto kritiku formuloval v eseji *Histoire des mots* [Historie slov], vydané ještě téhož roku hned po Darmesteterově titulu (Bréal 1887). Výňatky z tohoto eseje pak Bréal přetiskl znovu na konci své souhrnné monografie zmiňované výše, obsahující výsledky třicetileté práce v oboru, v *Essai de sémantique* (Bréal 1897: 305–339). Organická či biologická metafora slova byla Bréalem kritizována jako snová a nevědecká projekce neživotného jevu (*idem*: 306–307), kdy naturalistické vnímání jazyka jako organismu téměř programově odsuzoval:

> „Slova jsou znaky: nemají existenci o nic víc než gesta optického telegrafu nebo tečky a čárky (.-) Morseova telegrafu. Říci, že jazyk je organismus, znamená zastřít věčnou podstatu a dát lidem k přemýšlení zárodek chyby." (*idem*: 277)[31]

---

29 V originále: « ...la science de la transformation des sens, cette science qui, le jour où elle sera fondée, fournira à la psychologie historique un instrument d'une incomparable puissance, cette science n'est pas encore constituée : elle n'existe pas. On ne s'est pas encore avisé d'étudier systématiquement le vocabulaire d'une langue de manière à suivre dans les changements de l'expression le mouvement de la pensée. La langue contemporaine fournira sans doute des faits nombreux à une étude de ce genre... »

30 V originále: « si les changements de sens reconnaissent des causes personnelles, ils n'ont de chance de durée que s'ils trouvent une complicité dans la manière de sentir et de penser de la foule qui les accepte. Il doit y avoir accord entre l'état psychologique de l'auteur et de celui du peuple : autrement, le néologisme ne vit pas; il naît, brille et s'éteint, comme un météore rapide, sans laisser de traces durables. »

31 V originále: « Les mots sont des signes: ils n'ont pas plus d'existence que les gestes du télégraphe

Bréal se ve své koncepci jazyka naopak odkazuje k myšlence de Condillaca a ideologů, že slova jsou znaky (*signes*), a dále ji autorsky rozvíjí. Spolu s (bohužel neterminologickým) popisem hodnot (*valeurs*), parolovosti, arbitrárnosti aj. uceleně traktoval o systémových jazykových jevech, které ale jazykověda 20. století přisuzuje až F. de Saussurovi. Ten ale Bréalovu *Esej o sémantice* velice dobře znal, jak vyplývá z náčrtu recenze, která se zachovala v jeho pozůstalosti (viz de Maurovy *Dodatky* v kritické edici *Kurzu*, de Saussure 1996b: 333). Navíc Bréalovi vděčil i za místo na pařížské École pratique des Hautes Études (viz Aarsleff 1981: 126).

Zaměříme-li se na Bréalův náhled na jazykové inovace, hovoří o nich místy pozitivně, ať už jde o gramatické inovace u dětí (Bréal 1897: 8) nebo o roli jazyka obchodníků v přechodu ze syntetického na analytický systém jazyka (*idem*: 22), kdy inovace vnímá jako nevyhnutelnost vývoje jazyka (*idem*: 294). Velkou roli přisuzuje analogii, „díky níž jsme si jistí, že nám bude porozuměno, že budeme pochopeni, i když náhodou vytvoříme nové slovo“ (*grâce à elle nous sommes sûrs d'être entendus, sûrs d'être compris même s'il nous arrive de créer un mot nouveau*; *idem*: 86).

Dle Bréala má zejména mladá generace právo inovovat (*droit d'innover*), ale jen do takové míry, která je určena kulturní a vlasteneckou potřebou zůstat v kontaktu s myšlenkami předchozích generací (*idem*: 296). Tvorbu neologismů přehnanou substantivizací (zejména ve vědeckých pojednáních) či denominalizační verbalizací (*idem*: 293–294) nicméně hodnotí negativně v duchu dobového purismu, kdy s odkazem na Voltairova „ducha jazyka“ (*génie de la langue*) označuje tyto novotvary jako zbytečnosti, kterými „jejich autoři hřeší proti duchu francouzského jazyka“ (*les auteurs de ces néologismes pèchent contre le génie de la langue française*; *idem*: 294). V této stati týkající se purismu hovoří i o českém purismu (na extrémním příkladu překládání vlastních jmen německého původu do češtiny), který chápe jako legitimní očistu národa s výhledem na blízkou nezávislost (*idem*: 290).

Vzápětí se pro případ francouzštiny a za použití výrazu *abus (de langue)* (doslova „zneužívání (jazyka)“), značně oblíbeného v metalingvistickém diskurzu 18. a 19. století (viz níže kap. 3.3), nevyhýbá kritice přílišného přejímání z cizích jazyků, kdy upozorňuje především na začleňování cizojazyčných výpůjček do nevhodných komunikačních situací, ve kterých může jejich použití působit jako afektovanost nebo zapříčinit nesrozumitelnost před nezasvěceným publikem (*idem*: 290–292).

> „Národ, který se se sympatiemi otevírá názorům zvenčí, se nemusí obávat přijímání slov tam, kde je zvykem jimi označovat. Co je potřeba odsoudit, je zneužívání: za zneužívání lze považovat označování cizími názvy toho, pro co už označení existuje. Za zneužívání

aérien ou que les points et les traits (.-) du télégraphe Morse. Dire que le langage est un organisme, c'est obscurcir les choses et jeter dans les esprits une semence d'erreur. »

lze také považovat používání cizích slov za každé příležitosti a před jakýmkoli publikem.“ (*idem*: 290)[32]

Konverzace a literatura by měla být podle Bréala srozumitelná všem, tam by byl zásah institucionálního purismu legitimní, v jiných sférách jej ale vidí naopak jako „práci zbytečnou a obtěžující“ (*œuvre inutile et gênante*; *idem*: 291; *cf.* níže kap. 3.2–3.4). Domácí slova jsou intimní a intelektuální potřebou, což vede Bréala k tomu, že použití cizích slov v těchto kontextech hodnotí jako nemotivované až škodlivé, přičemž jeho argumentaci dominuje nacionalismus: „jsme děti velmi starého a velmi vznešeného národa“ (*nous sommes les enfants d'une nation très ancienne et très noble*; *idem*: 292). Jak vidno, Bréalův diskurz sice v mnohém předběhl svou dobu, v mnohém jí ale byl poplatný.

Závěrem ještě uveďme Bréalovu vizi lexikálních inovací v jazyce, kterou objektivizuje některé z výše uvedených tradicionalistických axiomů:

„Odsoudit neologismus z principu a absolutně by byla ta nejobtížnější a nejzbytečnější z obran. Každý pokrok v jazyce je nejprve činem jednotlivce, poté menší či větší menšiny. Země, kde by bylo zakázáno inovovat, by odebrala svému jazyku jakoukoli šanci se vyvíjet. Pod pojmem neologismus je třeba chápat jak nový význam dodaný starému slovu, tak slovo zcela nově vymyšlené.“ (*idem*: 295)[33]

Srovnáme-li Bréalův a Darmesteterův zájem o inovační procesy v jazyce, pak lze konstatovat, že Bréal se zabýval především otázkami změn významů slov, případně jejich zániku. Pro Darmestetera je naopak příznačnější studium faktorů geneze, konkurence a zániku slov nebo významů slov.

Na rozdíl od Bréala je také Darmesteterova terminologie v otázkách neologie přesnější: pojmu inovace se vyhýbá a systematicky mluví o neologii a neologismech, přičemž onomaziologickou změnu lexikonu označuje jako *néologismes de mots* a sémaziologickou jako *néologismes de signification* (Darmesteter 1887: 31). Důvodem je za prvé zmiňovaná méně terminologická a více popularizační orientace Bréalových esejí. Především ale také fakt, že Darmesteter neologii věnoval soustředěnou pozornost, která si zaslouží podrobnější bibliograficko-biografický komentář.

32 V originále: « Une nation qui s'ouvre avec sympathie aux idées du dehors ne craint pas d'accueillir les mots par où celles-ci ont l'habitude d'être désignées. Ce qu'il faut condamner, c'est l'abus: l'abus serait d'accueillir sous des noms étrangers, ce que nous possédons déjà. L'abus serait aussi d'employer les mots étrangers en toute occasion et devant tout auditoire. »

33 V originále: « Condamner le néologisme en principe et d'une manière absolue serait la plus fâcheuse et la plus inutile des défenses. Chaque progrès dans le langage est d'abord le fait d'un individu, puis d'une minorité plus ou moins grande. Un pays où il serait interdit d'innover, retirerait à son langage toute chance de se développer. Par néologisme, il faut entendre aussi bien un sens nouveau donné à un mot ancien qu'un vocable introduit de toutes pièces. »

Arsène Darmesteter (1846–1888) je ve francouzské i světové jazykovědě známý především díky zmiňované monografii vycházející z jeho přednášek na Sorbonně *La Vie des mots* (1887), jejíž první vydání vyšlo paradoxně v anglickém překladu o rok dříve (Darmesteter 1887: VII). I přes zjevnou inspiraci u rétoriků 18. století, zejména v *Traité des tropes* [Pojednání o tropách] (Du Marsais 1730), jsou Darmesteterovy detailní kategorizace neosémantismů natolik pokrokové terminologicky i exemplifikačně, že o něj opírají mnozí francouzští jazykovědci své kategorizace *de facto* dodnes. Svědčí o tom především mnohé učebnice pro začínající lingvisty, které s nepatrnými terminologickými modifikacemi reprodukují jeho kategorizaci metafor a zejména metonymií (Darmesteter 1887: 45–54, *cf*. Lehmann a Martin-Berthet 2012: 113–123 a mnohé jiné manuály lexikologie).

Pokroková byla ale už jeho doktorská práce *De la création actuelle de mots nouveaux dans la langue française et des lois qui la régissent* [O současném tvoření nových slov ve francouzském jazyce a o zákonitostech, které jej řídí] (knižně Darmesteter 1877), ve které shrnul historii jazykovědného zájmu o neologii ve Francii 17.–19. století a představil detailně jak slovotvorné procesy, tak i samotný koncept synchronního a diachronního zkoumání neologie a jeho úskalí.

> „Neologismus se může studovat dvěma způsoby, pátráním po jeho příčinách nebo po slovotvorných postupech. První typ studia zajímá historika a psychologa: psycholog se ptá, proč staré slovo přestalo přesně označovat starou myšlenku, jaký posun se udál v lidovém smýšlení; historik pátrá po materiálních změnách, kterým odpovídají věcné neologismy; každé z těchto nových slov není nic jiného než znak a produkt nového jevu; je to odezva dějin v jazyce. Ale je zřejmé, že obdobná studie by byla jednak nekonečná a také vnitřně nejednotná, přinejmenším za současného stavu této části vědy. Procesy slovotvorby naopak vedou k jedinému, snadnému výzkumu." (Darmesteter 1877: 37–38)[34]

V procesech francouzské slovotvorby rozlišoval Darmesteter tři podtypy: vlastní francouzskou neboli lidovou (*formation française/populaire*; *idem*: 41–167), podle řecko-latinských modelů neboli vědeckou (*formation latine et grecque/savante*; *idem*: 169–249) a konečně přejímky z moderních jazyků (*emprunts aux langes modernes*; *idem*: 251–261). Tuto poslední kategorii ale neanalyzoval zdaleka tak důsledně jako předchozí dvě kategorie, které detailně morfologicky systematizoval a exemplifikoval na dobově aktuálním materiálu.

34 V originále: «Le néologisme peut s'étudier de deux façons, dans ses causes et dans ses procédés de formation. La première étude intéresse l'historien et le psychologue : le psychologue, qui se demande pourquoi le mot ancien a cessé de marquer exactement l'idée ancienne, quel mouvement s'est accompli dans la pensée populaire ; l'historien, qui recherche les changements matériels auxquels correspondent les néologismes de faits ; chacun de ces mots nouveaux n'est que le signe et le produit d'un fait nouveau ; c'est le retentissement de l'histoire dans la langue. Mais on conçoit qu'une pareille étude soit à la fois infinie et sans unité propre, au moins dans l'état actuel de cette partie de la science. Les procédés de formation donnent lieu au contraire à une étude une et simple.»

Jeho pojetí neologie bylo extenzivní, což dokládá 24 stran závěrečného rejstříku nových slov citovaných v práci (*idem*: 277–300). Nová slova zde diferenčně označuje oproti slovníku E. Littrého, který sice byl tou dobou novinkou (poslední díl vyšel roku 1872), nicméně koncepčně lze označit Littrého slovník za historizující a k lexikálním novinkám spíše vlažný.

Právě metodologií sběru dat a svým specifickým „terénním" výzkumem pro svou dizertaci se Darmesteter vymykal soudobé vědě. Tehdejší Sorbonnu šokoval excerpcí lexikálního materiálu z běžného úzu, novinových článků, reklam, případně triviální literatury:

> „Tato kniha udivila část Fakulty: bylo téměř skandální dovolit si přinést na Sorbonnu bez jediného slova odsouzení sbírku několika tisíc barbarismů, sebraných na ulici a v písemných dokladech, které jsou hodny ulice, v prospektech, patentech k vynálezům, v novinách za pár haléřů, v lidových nebo dekadentních románech." (J. Darmesteter 1890: XXIX)[35]

Arsènův mladší bratr, orientalista James Darmesteter, vzdal hold krátké, leč produktivní bratrově kariéře v souhrnné dvousvazkové publikaci nazvané *Arsène Darmesteter. Reliques scientifiques, recueillies par son frère* [A. D. Vědecké relikvie, sebrané jeho bratrem] (Darmesteter 1890). Kromě šokování komise metodologií sběru dat dokládá James Darmesteter i nutnost cenzurování některých křiklavých případů neologismů z prvních verzí bratrovy práce, dnes klíčové monografie pro studium neologie 19. století. Paradoxně byla tato práce prý i tak obhájena jen díky přímluvě vlivného profesora rétoriky (Bergounioux 1986: 116).

Bratři Darmesteterové pocházeli z vážené židovské rodiny nakladatele a knihkupce v lotrinském Château-Salins, ale zajímavá je pro české publikum také informace, že z matčiny strany pocházeli z rodu pražských rabínů a nakladatelů Brandeisových. Kromě lingvistiky byl Arsène známý také jako autor různých judaistických prací.

Arsène Darmesteter ale proslul především jako spoluautor dnes již věhlasného dvousvazkového slovníku, na kterém spolupracoval s A. Hatzfeldem od roku 1871, *Dictionnaire général de la langue française du commencement du XVIIe siècle jusqu'à nos jours* [Všeobecný slovník francouzského jazyka od počátku 17. století po dnešek] (Hatzfeld a Darmesteter 1890 [1. díl, A–F] a 1900 [2. díl, G–Z], dále DGLF). První díl slovníku vyšel až dva roky po Darmesteterově předčasné smrti, kdy Hatzfeldovi pomohl práci dokončit Darmesteterův žák A. Thomas, který dopracoval zejména etymologickou část slovníku.

35 V originále: « Ce livre étonna une partie de la Faculté : elle fut presque scandalisée de voir froidement apporter en Sorbonne, sans un mot de réprobation, une collection de quelques milliers de barbarismes recueillis dans la rue et dans des productions écrites qui valent celles de la rue, prospectus, brevets d'invention, journaux à un sou, romans populaires ou décadents. »

Arsène Darmesteter je ale hlavním autorem rozsáhlé třísetstránkové předmluvy *Traité de la formation de la langue*, která předchází slovníku v prvním díle. Pedagogické přednosti této detailní lingvistické analýzy oceňuje přední francouzský metalexikograf Jean Pruvost (2006: 75–76). Pruvost upozorňuje, že slovník neměl komerční úspěch, protože byl zastíněn podstatně rozsáhlejšími slovníky Littrého a Larousse. Domnívá se také, že pro své bohaté informace sémantického a historického rázu, s jemnou hierarchizací a stojící na opravdu lingvistických základech dokázal tento slovník vychovat celou generaci studentů. Mezi nimi Pruvost zmiňuje i dva významné francouzské lexikografy 20. století Bernarda Quemadu a Josette Rey-Debovovou.

Mimoto je DGLF u odborné veřejnosti vysoce ceněný i pro své inovativní lexikografické postupy, které ve 20. století přejímali mnozí další lexikografové (blízko této koncepci má např. *Le Petit Robert*). Heslo *argot* na obrázku č. 1 všechny tyto inovace dobře dokladuje. Jedná se především o:

1) začleňování datací prvních výskytů slov, případně i data jejich začlenění do toho kterého vydání *Dictionnaire de l'Académie française* [Slovníku Francouzské akademie] (dále DAF, detailněji viz níže v kap. 3), jelikož v době publikování DGLF sloužil DAF jako hlavní normativní zdroj,

2) logicko-rétorické organizování mikrostruktury slovníku, kdy je pomocí číslování hierarchizována informace o transformacích významu polysémních slov. Nejprve je uveden etymologicky nejstarší význam a poté přenesené, rozšířené a jinak modifikované významy v chronologicko-logickém sledu. Zároveň jsou důsledně oddělována homonymní slova,

1. ARGOT [àr-gó] *s. m.*
[ÉTYM. Origine inconnue. || 1634. Le Jargon ou langage de l'argot réformé, tiré et recueilli des plus fameux argotiers de ce temps, titre d'un livre publié à Lyon.]
|| **1°** Au XVIIe s., l'ensemble des gueux, bohémiens et coupeurs de bourse.
|| **2°** *P. ext.* Langage de convention dont se servaient les gueux, les bohémiens, etc., et, par la suite, tout langage spécial aux malfaiteurs. || *Fig.* Locutions particulières à une profession, à une catégorie de personnes. L'— des coulisses. L'— ouvrier. L'— parisien.
2. ARGOT [àr-gó] *s. m.*
[ÉTYM. Pour ergot, § 344. (*V.* ergot.) || 1690. FURET.]
|| (Jardin.) Portion de branche morte laissée en taillant un arbre.
ARGOTER [àr-gò-té] *v. tr.*

Obrázek č. 1: Homonymie a polysémie hesla *argot* v DGLF (Hatzfeld, Darmesteter a Thomas 1890: 132)
Zdroj: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k206409p/

3) typografickou důslednost a přehlednost,

4) transkripty výslovnosti.

Nutno podotknout, že body 3) a zejména 4) sice nejsou zcela inovativní, nicméně je také uvádíme, neboť se zde jedná o vzor pro ostatní lexikografy a tento vzor dnes považujeme při práci se slovníkem za samozřejmý.

Se zajímavým zjištěním, které vypovídá o úloze neologa Darmestetera pro koncepci celého slovníku, přišel ve své komparační analýze slovníkových hesel od E do Em ve třech slovnících Michel Glatigny. Na rozdíl od dalších dvou nejdůležitějších lexikografických počinů druhé půle 19. století, spíše historizujícího *Dictionnaire de la langue française* [Slovník francouzského jazyka] od Émila Littrého (Littré 1863–1872, dále DLF) a encyklopedického slovníku Pierra Larousse *Grand Dictionnaire universel du XIX*^{e} *siècle* [Velký univerzální slovník 19. století] (Larousse 1866–1876, dále GDU) je u Hatzfelda, Darmestetera (a Thomase) nejsystematičtěji používána značka dobového příznaku ***Néolog.*** Zatímco příznaků archaizace napočítal Glatigny u hesel E–Em v DLF pouze 35, v DGLF 126 a v GDU dokonce 193, situace se zřetelně odlišovala pro příznaky neologicity v témže vzorku E-Em, kdy Littré v DLF označil jako neologismus jen 21 hesel, Larousse v GDU jen 23 hesel, ale nepoměrně více jich nalezneme v DGLF, celkem 163 hesel (Glatigny 1998: 108). Tuto inflaci lze osvětlit z předmluvy slovníku, kde jeho autoři předesílají, že takto označují všechna slova vzniklá v 19. století (Hatzfeld, Darmesteter a Thomas: XIII).

Valentina Biscontiová při srovnání stejných tří slovníků také poukazuje na fakt, že v DGLF je poprvé neologismus definován objektivně, bez negativních konotací, tedy v čistě lingvistickém smyslu, jak ho známe dnes (Bisconti 2013: 10). Naopak u Littrého a Larousse je z obsahu slovníkových hesel neologismus a neologie patrné převzetí staré dichotomie *art/abus* („umění/nešvar“), vyhrazující negativní konotaci slovu *néologisme* (vnímaný jakožto nešvar, odsouzeníhodná zbytečnost, doslova zneužití, viz také v této kap. výše Bréal). Naopak *néologie* měla vždy konotaci pozitivní, jakožto respektované estetické umění vyhrazené intelektuální elitě (podrobněji viz níže v kapitolách 3.1–3.3).

Darmesteterova pokrokovost a objektivita v deskripci reálného úzu jsou tedy patrné i z prací kolektivního rázu. Stejně jako u Bréala ale i v jeho textech nalezneme výroky poplatné své době a jejím puristicko-elitářským vizím jazyka. V úvodních pasážích *La Vie des mots* je jazyková změna popisovaná ještě bez jakékoli evaluace:

> „Každý jazyk podléhá neustálému vývoji. V každém momentu své existence je v rovnovážném stavu více či méně dlouho trvajícím a působí na něj dvě opačné síly: jedna, síla

konzervační, jej drží ve svém současném stavu; druhá, síla revoluční, jej posouvá do nových směrů." (Darmesteter 1887: 6)[36]

Ve 4. kapitole o filologických podmínkách změny významu už ale Darmesteter svou lítost nad (poc)hybnou silou neologismů vyjadřuje zřetelně, s odkazem na úvodní fyzikální metaforu:

„V dnešní době, v našem jazyce končícího 19. století, je důvod k obavám, že z těchto dvou sil právě síla tradice ustupuje revoluční síle, která francouzštinu vychyluje do neznámých směrů. Jsme svědky bezuzdného triumfu neologismu, který se nespokojí s tím, aby silou zaujmul své místo v jazyce, naopak násilně odhání mnohá kvalitní slova, která si zachování zaslouží. [...] Ale to je marná lítost [...] Jazyk se ubírá svou cestou, netečný k výtkám gramatiků i ke stížnostem puristů." (*idem*: 119–120)[37]

Přes rostoucí vědeckou objektivitu v popisu jazykových změn u raných sémantiků ve 2. polovině 19. století je tzv. „dvojí diskurz" (*double discours*; ve významu „projev pro i proti", zde pro i proti neologismům) charakteristickým rysem subjektivity ve vědeckém diskurzu, který nalezneme nejen u Bréala a Darmestetera, ale i u jazykovědců v pozdějším období, přinejmenším v první polovině 20. století.

Na příkladu dvou protichůdných pasáží z rozmezí šesti let od téhož autora, známého specialisty na onomastiku a sociolekty Alberta Dauzata, lze ale dobře demonstrovat, že záleží především na kontextu doby a objektu argumentace. Je možná až příliš přísné nazývat tento střet objektivní deskripce se subjektivními emotivními pasážemi v autorských textech „diskurzivní schizofrenií", jak např. *double discours* v souhrnné Bréalově monografii hodnotí Biscontiová (Bisconti 2013: 17).

U předválečného Dauzata se v kapitole « La crise de la culture française » [Krize francouzské kultury] v knize *La Défense de la langue française* [Obrana francouzského jazyka] lze dočíst, že mládež „často mezi sebou hovoří nepojmenovatelným jazykem" (*parlent souvent un langage innommable entre eux*, Dauzat 1912: 67), přičemž nostalgicky a idealizovaně vychvaluje velmi konzervativní puristické tradice, které panovaly v rodinách ještě před čtvrt stoletím, kdy:

36 V originále: « Toute langue est dans une perpétuelle évolution. A quelque moment que ce soit de son existence, elle est dans un état d'équilibre plus ou moins durable, entre deux forces opposées qui tendent : l'une, la force conservatrice, à la maintenir dans son état actuel ; l'autre, la force révolutionnaire, à la pousser dans de nouvelles directions. »

37 V originále: « De nos jours, dans notre langue du XIXe siècle finissant, il est à craindre que, de ces deux forces, la force de tradition cède à la force révolutionnaire qui entraîne le français dans des directions inconnues. Nous assistons à un triomphe effréné du néologisme, qui ne se contente pas de prendre de force sa place dans la langue, mais chasse violemment nombre de mots de bonne marque qui méritent d'être conservés. [...] Mais c'est là un vain regret [...] La langue suit son cours, indifférente aux plaintes des grammairiens et aux doléances des puristes. »

> „sebemenší jazyková odchylka – nevhodný termín, syntaktická chyba, příliš odvážný neologismus, odbytá výslovnost – byly nelítostně vytknuty dětem, a dokonce i mladým lidem; rodiče ostatně šli příkladem. Byla to spásná brzda zpomalující vývoj, který je inherentní všem jazykům, brzda pomalu působící na lid, který má vždy sklony k imitaci." (Dauzat 1912: 67)[38]

Dauzat považuje právě tento rodinný tradicionalismus za důvod, proč lze bez obtíží číst autory staré tři sta let. Současní rodiče se ale podle Dauzatova názoru bojí děti opravovat a sami podléhají snobismu, když se snaží používat „módní výrazy a mluvu bulvárů" (*langue à la mode, la langue du boulevard*; *idem*: 68). Vývoj jde pak ale příliš rychle a mládež používá „nepěknou hatmatilku" (*charabia informe*), kterou Dauzat popisuje následovně:

> „barbarský jazyk vytvořený z výrazů slangu nižších vrstev a sportovního slangu, ve kterém je syntax deformována různými násilnými elipsami, zatímco ty nejroztodivnější neologismy se lepí k nejrůznějším zkráceninám." (*ibidem*)[39]

O šest let později, na sklonku prožité první světové války, už ale tentýž Dauzat v knize *L'argot de la guerre, d'après une enquête auprès des officiers et soldats* [Válečný slang, podle výzkumu u velitelů a vojáků] (Dauzat 1918) rozmýšlí nad neologismy vyprodukovanými na frontě, nad jejich difuzí mimo armádu a obecně nad konceptem neologie jednak obšírněji (celá 3. kapitola je nazvaná « Les mots nouveaux » [Nová slova]; *idem*: 67–99), ale zejména objektivněji a bez puristické axiologie.

> „Copak by neologismy neměly vznikat, když je kolem tolik nových objektů a jevů, pro které se běžná pojmenování zdají být nedostatečná nebo neexpresivní?" (Dauzat 1918: 69)[40]

Celkově je dosti ošidné po více než sto letech tento *double discours* jakkoli interpretovat. Nelze totiž bezpečně určit, zda došlo ke změně názorů jednotlivých lingvistů pod vlivem osobního vývoje či profesního tlaku. Nevíme také, zda myšlenky

38 V originále: « le moindre écart de langage – terme déplacé, faute de syntaxe, néologisme trop hardi, prononciation vicieuse – étaient impitoyablement relevés chez les enfants et même chez les jeunes gens ; les parents d'ailleurs donnaient l'exemple. C'était là un frein salutaire qui ralentissait les évolutions inhérentes à tout idiome, et qui agissait à la longue sur le peuple, toujours enclin à l'imitation. »

39 V originále: « idiome barbare tissé de termes d'argot populaire et sportif, dans lequel la syntaxe est bousculée par les ellipses les plus violentes, tandis que les néologismes les plus hirsutes sont accolés aux abréviations de tout genre. »

40 V originále: « Comment les néologismes n'auraient-ils pas surgi en présence de tant d'objets et de faits nouveaux, pour lesquels les désignations courantes se montraient insuffisantes ou inexpressives ? »

obsažené v téže knize nebyly původně samostatné studie spojené do jednoho celku, který si kladl protichůdné cíle, což dává tušit právě Dauzatova studie o argotu zločinců v jinak konzervativní *La Défense*.

Argot (ve francouzském širokém slova smyslu, česky tedy spíše slang nebo obecně sociolekty) a lexikální inovace v něm byly ostatně pro Dauzata nevyčerpatelným zdrojem vědeckého materiálu po zbytek jeho kariéry (viz 2.2.2). Naopak Bréal a Darmesteter, o generaci starší kolegové Dauzata, věnovali argotu minimum pozornosti. V Bréalově *Essai de sémantique* se termín *argot* vyskytuje okrajově pouze dvakrát, *jargon* jednou (Bréal 1897: 147, 328 a 329), v Darmesteterově dizertační práci se *argot* sice zmiňuje na vícero místech, a dokonce jej Darmesteter vymezuje detailněji vůči lidové mluvě a s odkazy na soudobé sociolektografy (Darmesteter 1877: 47–48), ale víceméně jen proto, aby jím mohl osvětlit původ některých v lidové mluvě zobecněných slov, které v práci dále rozebírá. O deset let později v *La vie des mots* už není u Darmestetera o argotu ani žargonu žádná zmínka. Za tento zjevný posun zájmů mezi touto generací lingvistů a jejich mladšími kolegy typu Dauzata, kteří centralizovali v rámci lingvistiky problematiku sociolektů, vděčí francouzská lingvistika mimo jiné i osobnosti Antoina Meilleta, kterého lze řadit jak do výše uvedené trojice tzv. raných sémantiků, tak i mezi předchůdce dnešních sociolingvistů.

2.2.2 Pionýři sociolingvistiky a sociolektologie ve Francii

V předchozí kapitole bylo na příkladech argumentace jazykové změny nastíněno, nakolik Darmestetera a Bréala ovlivňovaly rozvíjející se příbuzné disciplíny – psychologie a sociologie. Byl to ale až Antoine Meillet, kdo poznatky svých předchůdců kriticky zhodnotil a na počátku 20. století na jejich základě formuloval nutnost provázanosti sociologie s jazykovědou.

O to více pak s touto jeho pionýrskou sociolingvistickou snahou kontrastuje nahlížení na jazyk jako na produkt značně odosobněného, autonomního systému v pozdějším strukturalistickém období.

Ve své práci *Comment les mots changent de sens* [Jak slova mění význam], publikované v letech 1905–1906 v sociologickém časopise založeném Durkheimem *Année Sociologique* a knižně vydané roku 1921 jako součást souboru studií *Linguistique historique et linguistique générale* [Historická lingvistika a lingvistika obecná] (Meillet 1921: 230–273), Meillet předesílá, že se jeho pojetí jazyka přesně shoduje s durkheimovskou definicí tzv. sociálního jevu (*fait social*, v české sociologii v překladu ustálené jako „sociální fakt“), který Durkheim prezentoval ve své slavné monografii *Les règles de la méthode sociologique* (Durkheim 1895), v českém překladu pak jako *Pravidla sociologické metody* (1926; přehledně viz Strouhal 2010: 52).

Durkheimova definice sociálního jevu zahrnuje: a) podmínku exteriority neboli situovanosti mimo jedince, b) podmínku tlaku či donucení (*coercition*), kterým sociální jev působí na jedince. Meillet tedy argumentuje následovně:

> „... jazyk existuje nezávisle na každém z jedinců, kteří jím mluví, a přestože nemá žádnou realitu mimo sumu těchto jedinců, ve své obecnosti existuje vně každého z nich; prokazuje to fakt, že na žádném z těchto jedinců nezávisí jazyková změna a že každá individuální odchylka od úzu vyvolá reakci; tato reakce bývá nejčastěji sankcionována pouhým výsměchem, kterému se vystavuje člověk, který nemluví jako ostatní; v moderních civilizovaných státech může ale, různými zkouškami, vést až k vyloučení z veřejných pozic pro ty, kteří se neumí přizpůsobit spisovné normě přijaté danou sociální skupinou." (Meillet 1921: 230)[41]

Byť tyto podmínky jazyk beze zbytku splňuje, Meillet upozorňuje na fakt, že jazykověda zůstávala paradoxně mimo sociologická studia, a zkoumání sociálního prostředí, které utvářelo ten který jazyk, mu bylo vesměs cizí. V předchozí citaci se sice nemluví o třídní dominanci, ale stačí si jen do textu dosadit za přídavné jméno „danou (sociální skupinu)" v závěru citace adjektivum „dominantní" nebo „majoritní", abychom v tomto úryvku zahlédli plastický obraz toho, co Pierre Bourdieu o více než půlstoletí později definuje jako tzv. jazykový trh (*marché linguistique*, Bourdieu 1982, česky 2014).

I pro tyto úvahy, které etablují jazykovědu mezi ostatní *sciences sociales* („sociální vědy", Meillet 1921: 231), je Meillet považován za jakéhosi praotce moderní sociolingvistiky.

Ojediněle nacházíme v Meilletově práci označení *linguistique sociale* („sociální jazykověda"; *idem*: 255), na rozdíl od systematičtějšího označování obdobných cílů termínem *sociologie linguistique* („jazykovědná sociologie"), který používal i blíže demonstroval na příkladech ideologie v jazyce či sociálních vrstev a argotu hned v roce 1909 jeho méně známý současník Raoul de la Grasserie. Ten uvádí na přebalu ke své knize *Des parlers des différentes classes sociales* [O mluvách různých sociálních tříd], že jde o součást edice Études de psychologie et sociologie linguistiques (de la Grasserie 1909; námi podtrženo).

---

41 V originále: «une langue existe indépendamment de chacun des individus qui la parlent, et, bien qu'elle n'ait aucune réalité en dehors de la somme de ces individus, elle est cependant, de par sa généralité, extérieure à chacun d'eux ; ce qui le montre, c'est qu'il ne dépend d'aucun d'entre eux de la changer et que toute déviation individuelle de l'usage provoque une réaction ; cette réaction n'a le plus souvent d'autre sanction que le ridicule auquel elle expose l'homme qui ne parle pas comme tout le monde ; mais, dans les États civilisés modernes, elle va jusqu'à exclure des emplois publics, par des examens, ceux qui ne savent pas se conformer au bon usage admis par un groupe social donné.». Sousloví *bon usage*, doslovně „dobrý úzus", viz výše v 1.1.2 citace Francarda, překládáme funkčně, leč anachronicky, jako „spisovná norma".

Nazveme-li však Meilleta praotcem sociolingvistiky, pak jejím otcem bezpochyby byl Meilletův žák a následovník Marcel Cohen. Ten prosazoval označení *sociologie du langage* („sociologie mluvy" – *cf*. Cohen 1956 a Cohen 1971) až do jeho vytlačení anglosaským termínem *sociolinguistique* v průběhu 70. let 20. století (Calvet 1999b).

Vraťme se ale nejprve zpět k Meilletově studii z počátku století. Klíčový byl jeho rozbor specifikací významu v argotech a slanzích (Meillet 1921: 244–249) a role migrace mluvčích i slov (rozbor výpůjček) na posuny významů, a tudíž na jazykovou změnu jako takovou (*idem*: kap. III). Tato Meilletova studie dokresluje, jak bylo pro tehdejší myslitele podnětné a pro dnešní sociolektologii klíčové období třetí francouzské republiky. Meillet (*idem*: 247) cituje dvě takovéto studie:

1) « Étude sur l'argot français » [Studie o francouzském argotu], která byla publikovaná v časopise *Mémoires de la Société de linguistique*, od Marcela Schwoba a Georgese Guieysse, kteří oba mimochodem navštěvovali Bréalův seminář (Schwob a Guieysse 1889). Jde patrně o první opravdu lingvistickou studii, pro Meilleta cennou zejména pro detailní analýzu procesu tvorby synonymických řad, v záplavě módního zájmu o *bas langage* („mluvu spodiny") u pařížských intelektuálů konce 19. století. Tento exponenciální nárůst zájmu je patrný z komentovaného bibliografického přehledu prací o francouzských sociolektech od R. Yve-Plessise, který uvádí 365 děl a dílek, včetně metalingvistických slovníkových výskytů, vydaných od 15. do přelomu 19.–20. století (Yve-Plessis 1901). Schwobova a Guieyssova studie jako první a jediná z tohoto soupisu obsahuje náznaky moderních lingvistických úvah, přičemž je ale nutné připomenout prvenství obecně filologické. To si zaslouží obsáhlé a metodologicky novátorské dílo Francisqua Michela *Études de philologie comparée sur l'argot et les idiomes analogues parlés en Europe et en Asie* [Studie srovnávací filologie o argotu a podobných jazycích, kterými se hovoří v Evropě a Asii], kde autor pátrá zejména po archivních atestacích a etymologickém původu argotických slov (Michel 1856).

2) V knižní poválečné verzi z roku 1921 pak Meillet přidává také citaci knihy o vojenském slangu, *Le Poilu tel qu'il se parle* od Gastona Esnaulta (Esnault 1919), kdy důsledky mísení jazykových variet při nedobrovolné migraci na frontu *Grande Guerre* („Velké války", 1914–1918) vzbudily zájem lingvistů o mluvu tzv. *poilus*, vojáků na bojištích. *Poilu*, doslovně „chlupatý, zarostlý" bývá lidovou etymologií často chybně vykládáno metaforicky (omezená možnost holit a stříhat se na frontě). Jak upozornil Dauzat (1918: 48), toto slovo bylo známé ve vojenském slangu už před první světovou válkou jako synonymum mužnosti (odvozené ze sousloví *avoir du poil aux yeux* [mít chlup v očích]) pro někoho, kdo má kuráž, ale rozšířilo se masivně teprve po roce 1914 (*idem*: 15). Jako

jeden z mnoha sociolektografických počinů vyprovokovaných válkou na okraj uveďme Déchelettův slovník vojenského slangu, především letců a ženijních jednotek, s názvem *L'argot des poilus*, který všudypřítomnost nově difundovaného slova ostatně dobře dokládá (Déchelette 1918).

Do období mezi vydáním těchto dvou Meilletem citovaných publikací lze situovat enormní publikační rozmach francouzských literárně-filologických i (socio) lingvistických prací o sociolektech. Nedlouho po Meilletově studii *Comment les mots...* tedy vycházejí další odborné studie, přičemž základní výčet lingvistických monografií lze z aktuální scientometrické perspektivy rozdělit do dvou skupin:

1) práce autorů dnes spíše pozapomenutých, kam lze zařadit především již citovaného Raoula de la Grasserie (ten mj. roku 1907 vydal *Étude scientifique de l'argot et le parler populaire* [Vědecká studie o argotu a lidové mluvě] – jeho opomíjené dílo syntetizovala např. Delesallová; Delesalle 1990: 677–687) a také italského filologa Alfreda Nicefora (jehož monografie z roku 1912 – *Le génie de l'argot* [Duch argotu] je hojně citovaná první generací českých sociolektologů, mj. Oberpfalcerem a Trostem, viz Oberpfalcer 1934: 314 a Trost 1935: 241).

2) práce autorů dodnes velmi známých a citovaných, především Lazara Sainéana, lingvisty rumunského původu, jehož diachronní studie jsou dodnes zdrojem cenných analýz: 1907 – *L'Argot ancien (1455–1850)* [Starý argot (1455–1850)], 1912 – *Les sources de l'argot ancien* [Zdroje starého argotu], což platí i pro synchronní analýzu válečných neologismů: 1915 – *L'argot des tranchées* [Slang ze zákopů] a konečně pro šestisetstránkový rozbor pařížských specifik: 1920 – *Le langage parisien au XIXe siècle* [Pařížská mluva v 19. století]. Po Sainéanův bok můžeme do této kategorie řadit i výše citovaného Alberta Dauzata, jehož zájem o sociolekty a dialekty byl trvalý: nejprve mu v již citované *La défense de la langue française* z roku 1912 vychází podkapitola «L'argot des malfaiteurs» [Argot zločinců], následovaná roku 1917 monografií *Les Argots de métiers franco-provençaux* [Slangy franko-provensálských řemesel], dále již citovaný synchronní výzkum válečného slangu z roku 1918 – *L'argot de la guerre* a z mnoha dalších poválečných prací zmiňme ještě soubornou monografii z roku 1929 – *Les Argots: caractères, évolution, influence* [Slangy: charakteristiky, vývoj, vlivy].

Do tohoto sociolektologicky produktivního období také spadají první práce výše zmiňovaného Meilletova žáka Marcela Cohena, který mj. v roce 1908 publikoval studii o sociolektu studentů Polytechniky: «Le langage de l'École Polytechnique» [Mluva Polytechnické školy] v časopise *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*. V poválečném období pak publikoval obecnější rozbor prací o argotu před- a poválečném: «Note sur l'argot» [Poznámka k argotu] v časopise *Bulletin*

de la Société de Linguistique de Paris (Cohen 1919), kde předesílá moderní, sociologizovanou definici argotu jako produktu diastratické variace.

Doba, která se z výše uvedeného, velmi neúplného výčtu může jevit jako relativně nakloněná studiu sociolektů a vhodná k etablování jejich metodologicko-terminologického rámce, nicméně nepostrádala náznaky elitistické marginalizace klíčícího oboru. Jako příklad může posloužit Sainéanovo svědectví o postoji profesora Gastona Parise vůči jeho projektu diachronního zkoumání Argotu[42], kdy mu prý Paris řekl, že: „Obdobná studie není hodna pravého filologa" (*Une pareille étude n'est pas digne d'un vrai philologue*, Sainéan 1930: 10). Na tuto citaci je možné nahlížet i optikou apriorního nesouhlasu Parise s rozborem etymologií. V této souvislosti totiž Bergounioux uvádí, že při výzvě ke sběru nářečí, kterou Paris proslovil v Alès roku 1888, doporučoval svým potenciálním informátorům nezabývat se etymologií (Bergounioux 1992: 17). Faktem ale zůstává, že filologicky vzdělaní autoři typu Sainéana či Esnaulta studovali argot nejčastěji mimo univerzitní posty, bez možnosti využívat laboratorní zázemí, konferenční příležitosti ke zpětné vazbě atd. (asymetrii vztahů Meillet–Cohen–Esnault na vzájemné korespondenci ostatně dobře dokumentuje Bergounioux 2012: 703).

Z předchozího výčtu monografií lze vypozorovat, že k tradičním rozborům psaných zdrojů (převážně literárních stylizací) s převažující diachronní optikou se pod vlivem Gilliéronovy dialektologie nově přidává i analýza materiálu z terénních výzkumů synchronního rázu, pod hlavičkou tzv. sociální dialektologie, kterou propagoval Gilliéronův žák Dauzat. Již v této pionýrské době terénních studií se ale metodologické aspekty těchto přímých sociolingvistických sond staly předmětem kritiky, kdy se objevují pochybnosti nad autenticitou sebraného materiálu, zejména z válečných let (viz Prochasson 2006). Ať už byla jejich metodologie jakkoli rozporuplná, poznatky syntetizované z těchto průkopnických terénních studií nepochybně přispěly k prohloubení vědomostí o fungování lexikonu a potažmo legimitizovaly etablování unikátních subdisciplín lexikologie: nejprve neologie na počátku 70. let 20. století (o vzniku první neologické laboratoře *Centre d'études de la néologie lexicale* při Univerzitě Paříž 10 v Nanterre, viz Guilbert 1974) a následně sociolektologie v 80. letech (*Centre d'argotologie* vzniklo v roce 1986 na Sorbonně při Univerzitě Paříž 5, viz Sourdot 2011: 170–175).

Mnohé z těchto výše uvedených pionýrských terénních studií z prvních desetiletí 20. století zároveň předznamenaly orientaci francouzské sociolingvistiky na kritiku jazykových projevů třídní dominance a na marginalizovanou multietnickou mládež především. V mnoha směrech sociolingvistického bádání je dodnes patrný vliv Cohenova marxistického pojetí role jazyka ve společnosti

42 Majuskuli ve slově Argot reprodukujeme záměrně, Sainéan jí odkazuje na historický původ tohoto slova jakožto metonymicky adaptovaného propria, detailněji níže viz kap. 3.5.

(viz monotematické číslo 128 časopisu *Langage & société* z roku 2009 s názvem *Marcel Cohen: aux origines de la sociolinguistique*, zde zejména Tabouret-Keller 2009)[43]. Cohenův marxismus přijala za své i první sociolingvistická laboratoř, která vznikla při Univerzitě v Rouenu v roce 1971. Jeden z jejích zakladatelů, Jean-Baptiste Marcellesi, datuje začátky akademické autonomie sociolingvistiky ve Francii do roku 1968, kde byla jako disciplína poprvé vyučována na nově vzniklé fakultě Univerzity Paříž 10 v Nanterre na severním předměstí Paříže (Marcellesi 2003: 273). Dále tuto sociálně angažovanou orientaci rozvíjí zejména tzv. urbánní sociolingvistika (*sociolinguistique urbaine*), jejíž název prosadil Louis-Jean Calvet (1994), nicméně autonomní rysy a mezinárodní renomé jí vepsal především Thierry Bulot[44].

2.2.3 Sociosémantika a kontinuita Meilletova odkazu

Vraťme se ale od Meilletova dopadu na dynamiku vývoje sociolingvistiky a sociolektologie v průběhu 20. století zpět k Meilletovi a jeho vnímání změn významu. Bouřlivý ohlas v sémantice i obecné lingvistice měla Meilletova hypotéza o diskontinuitě sémantické transmise. Meillet tvrdí, že jedním z nejradikálnějších faktorů změny může být mezigenerační nepochopení při přenosu významu slov:

> „...dítě, které se učí mluvit, nezíská hotový jazyk jen tak: musí si jej pro své užívání celý znovu utvořit podle toho, co slyší kolem sebe; a z běžných zkušeností lze potvrdit fakt, že malé děti slovům dávají nejprve velmi odlišné významy oproti těm, které tato slova mají u dospělých, kteří je jim naučili." (Meillet 1921: 235)[45]

Pokud tedy kvůli působení dalších faktorů sémantických změn začnou dospělí používat častěji nějaký pozměněný význam, upoutá to pozornost dítěte, a i když starý význam v myslích dospělých stále převažuje, u nové generace se smaže. Tento postulát opírá Meillet o příklad hovorového adjektiva *saoul*, které se posunulo z významu „sytý" (synonymum *rassasié*) na „opilý" (*ivre*). Meillet předpokládá „sytost napojením" (*rassasié de boisson*) a situaci, kdy se dospělí chtěli „se shovívavou

43 U nás Cohena reflektoval v *SaS* již v 50. letech souhrnně Šabršula (1958), později např. Stavinohová (1977–1978).

44 Viz *Textes de Thierry Bulot* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://juliefreiremarques.wixsite.com/socioling-urbaine/textes-de-thierry-bulot-1 a výše citovaný interaktivní sociolingvistický videokurz, viz Bulot a Blanchet (2011) na adrese http://sociolinguistique.fr/. Širší historický rámec urbánní sociolingvistiky přibližuje nejnověji Ledegen (2017), konkrétní exemplifikace i zde níže v kap. 4.4.

45 V originále: « ...l'enfant qui apprend à parler ne reçoit pas la langue toute faite : il doit la recréer tout entière à son usage d'après ce qu'il entend autour de lui, et c'est un fait d'expérience courante que les petits enfants commencent par donner aux mots des sens très différents de ceux qu'ont ces mêmes mots chez les adultes dont ils les ont appris. »

ironií vyhnout hrubosti vhodnějšího slova *ivre*“ (*avec une sorte d'indulgence ironique et évitaient la brutalité du nom propre ivre*; *idem*: 236), ale děti, které jejich hovor poslouchaly, si spojily význam s opilostí a tento význam se pak v hovorovém jazyce mladé generace prosadil natolik, že získal expresivitu (Meillet hovoří o „syrovosti“ = *crudité*) původního slova *ivre*. Nutno podotknout, že hypotézu o tvorbě neologismů v důsledku ztráty expresivity formuloval před Meilletem už Bréal, když hovořil o „opotřebování“ slov jejich dlouhým používáním. Proto pak na člověka „nedělají stejný dojem“ (*ne font plus la même impression à l'esprit*; Bréal 1897: 294).

Stephen Ullmann ([1962] 1964: 193–194) tento slavný Meilletův příklad komentuje s upřesněním, že původní význam „sytý (jídlem)“ pocházející z lidové latiny (*satullus*) se dochoval do 17. století a dodnes jej lze dovodit z ustáleného spojení *manger tout son soûl* („jíst dosyta“, přičemž *soûl* je dnes běžnější grafická varianta). Od 16. století se ale objevuje význam „opilý“, který je dnes primární. Ullmann hodnotí tento Meilletův příklad změny významu jako pravděpodobný, ale nepříliš přesvědčivý, neboť tento přenos nelze nijak zpětně dokázat, ostatně stejně jako obdobný Jespersenův příklad změny anglického slova *bead* („modlitba“ > „kulička (růžence)“), taktéž argumentovaný diskontinuálním přenosem z dospělých na děti (Jespersen 1922: 175).

Brigitte Nerlichová (Nerlich 1992: 181–183) naopak tentýž Meilletův příklad považuje za zeslabování eufemismu (*fading of euphemism*). Meilletovi vytýká zejména nepřijetí možnosti, že mezi významem *soûl 1* a *soûl 2* byly nějaké mezistavy (z výše uvedeného parafrázovaného textu těsně pod citací je ale zřejmé, že neprávem). Diskontinuitu přenosu významu z generace na generaci odmítá po vzoru Weinreicha, Labova a Herzoga (1986: 44), kteří upozornili na fakt, že v rámci rodiny jsou sice jednotlivé generace diskrétními množinami, ale na úrovni celospolečenské jde už o nepřerušitelné stupňovité kontinuum.

V Meilletově koncepci významové změny je mimo faktory vnitřní (kontaminace mezi slovy navzájem) a faktory vnější (změna objektu či reality podmiňující změnu významu) zdůrazňován zejména faktor sociální, kdy význam slova determinují skupiny mluvčích, které jej užívají. Od Bréala přejímá příklad slova *opération* („operace“), které označuje odlišnou aktivitu v terminologii chirurga, vojáka, ekonoma či matematika (Bréal 1897: 313–315). Zatímco Bréal navrhuje pro množinu těchto různých významů téhož slova neologismus *polysémie* (*idem*: 314), Meillet rozvíjí na tomto jeho příkladě myšlenku, že v obecném jazyce mají slova širší význam a specifikují jej až v menších profesních kolektivech (Meillet 1921: 244–245).

Nejde ale jen o specifičnost okolností, které význam v těchto skupinách rozrůžňují, ale také o míru izolovanosti skupiny a o míru její autonomie na zbytku společnosti. Meillet se domnívá, že:

> „variantnost slovníku se neomezuje pouze na to, co vyžaduje povaha dané skupiny; variantnost je zvyšována záměrně jakožto důsledek tendence, která se prosazuje u kaž-

> dé skupiny, a to tendence navenek označit svou nezávislost a originalitu skupiny; zatímco dění celé společnosti směřuje k uniformizaci jazyka, dění jednotlivých uskupení směřují k jeho diferenciaci [...]. Působí zde dvě protichůdné tendence, které jsou výsledkem jak charakteru všeobecného jazyka, tak speciální role jazyků dílčích." (Meillet 1921: 246–247)[46]

Ve většině prací, které se pokouší rekonstruovat formování různých jazykovědných teorií ve Francii, se v případě začleňování sociálních aspektů do reflexe o jazykových změnách Meilletovo jméno objevuje pravidelně a často téměř výlučně. Převážně jej najdeme v příručkách o sociolingvistice, často v ostrém kontrastu Meillet *vs* de Saussure, viz např. Calvet ([1993] 2009: 5–8).

Nelze však znovu nepřipomenout a zasadit do širšího rámce, že na Meilleta měla značný vliv práce jeho starších kolegů, mj. Bréala a Darmestetera (viz výše kap. 2.2.2), a že kromě sociolingvistiky dal Meillet inspiraci i svým následníkům v sémantickém bádání. Nerlichová v tomto období hovoří o francouzské sociosémantice (Nerlich 1992: 173–191), kam řadí také Meilletovy přímé následovníky, K. Nyropa a J. Vendryese, u jejichž inovačních tezí se krátce zastavme.

Francouzsky publikující dánský lingvista Kristoffer Nyrop rozvíjel sociosémantické aspekty lexikálních inovací ve 2. části 4. dílu (« Sémantique ») své monumentální šestidílné monografie *Grammaire historique de la langue française* [Historická gramatika fr. jazyka] (Nyrop 1913: 73–107). Nyrop sémantické změny a aspekty jejich šíření kategorizuje s teoretickými odkazy jak na německou, tak na francouzskou sémantiku, a především je důsledně exemplifikuje. K Darmesteterovým, Bréalovým a Meilletovým tezím přidává mezi možné motivace změn významu také ironii a žert, které řadí pod tzv. psychologické dispozice (*disposition psychologique*; Nyrop 1913: 94–95). Uvádí jednak příklad sémantického posunu slovesa *blasonner*, které z původního významu „blasonovat" neboli „(pochvalně) popsat heraldický znak" přes přenesené „vychvalovat, oslavovat" získalo antifrází význam „kritizovat, posmívat se". Dále uvádí také posun významu u sousloví *cordon bleu* z původního označení „rytíře řádu sv. Ducha", jelikož členové tohoto prestižního řádu nosili modré stuhy (*cordon bleu*), což se metonymicky přeneslo na „distingovaného člověka" a žertovně pak i na „zručného kuchaře/zručnou kuchařku". Na těchto příkladech Nyrop poukazuje na to, že ironický nebo žertovný význam může získat frekvenční převahu nad původním významem, který je postupem času zapome-

46 V originále: « la variation du vocabulaire ne se limite pas à ce qu'exige la nature même du groupe ; elle est grossie intentionnellement par suite de la tendance qu'a chaque groupe à marquer extérieurement son indépendance et son originalité ; tandis que l'action de la société générale tend à uniformiser la langue, l'action des groupements particuliers tend à la différencier [...]. Il y a là deux tendances antagonistes qui résultent immédiatement et du caractère de la langue générale et du rôle spécial des langues particulières. »

nut, a zároveň může vymizet i ironická či žertovná nuance, která posun významu motivovala.

Podnětné úvahy sociosémantického rázu vypracoval před vypuknutím války i Meilletův žák Joseph Vendryes, který ale monografii *Le langage* mohl publikovat až roku 1921. Třetí část této monografie je věnovaná lexikonu, přičemž její druhá kapitola přebírá slavný název *Comment les mots changent de sens*[47], kde Vendryes nastiňuje koncepci idiolektu:

> „...slovník není nikdy fixní, protože závisí na okolnostech. Každý mluvčí si vytváří svůj slovník v průběhu celého života sérií výpůjček ze svého okolí. Slovník si rozšiřujeme, ale také ho zmenšujeme a transformujeme. Jde o neustálý pohyb slov, která do něj vstupují a která z něj vystupují." (Vendryes 1921: 225–226)[48]

Také Vendryes kritizuje Darmesteterovu organickou metaforu, tj. že slova mají „život" (*idem*: 226), neboť se podle něj o „zrození" slova dá hovořit jen výjimečně v případech, kdy lze určit moment, kdy dosud neznámé slovo vstoupilo do úzu. Jako příklad takto výjimečně dochovaného „zrození" udává Vendryes rok 1894 pro slovo *chandail* („svetr přes hlavu, dres"), které bylo utvořené aferézou z *marchand d'ail* = „prodejce česneku" podle vlněného oděvu těchto prodejců na tržišti Les Halles v Paříži (*ibidem*). Spíše tedy než o *naissance* („zrození") navrhuje Vendryes mluvit o *introduction*, tedy o „uvedení" slova do obecné francouzštiny. Toto dokladuje na příkladu dvou dobových neologismů: adaptovaného anglicismu *indésirable* („nevítaný, nechtěný"), rozšířeného po blíže neurčené aféře s odmítnutím vstupu do USA nejmenované celebrity, a také na příkladu slova *rescapé* („přeživší"). Podle Vendryese jde o velmi rychle difundovaný regionalismus původem ze severofrancouzského regionu Pas-de-Calais, který se rozšířil po obrovském důlním neštěstí v Courrières roku 1906 zásluhou žurnalistů do obecného povědomí (*idem*: 227).

V otázce lexikálních inovací je Vendryes zdrženlivý, vyslovuje dokonce tezi, že „schopnost tvořit nová slova je pravděpodobně jen iluze" (*faculté de créer des mots nouveaux n'est probablement qu'une illusion; idem:* 271), protože hlavní princip jazykového vývoje spočívá v transformování existujících prvků, a ne v kreacích zcela nových (*ibidem*). Nové kombinace fonémů jsou podle něj vzácné, protože jsou vlastně zbytečné, když „si můžeme skoro libovolně vypůjčit to, co chybí, třeba i jen pro jednorázové použití" (*on peut presque à volonté emprunter ce qui manque, même pour un usage momentané; idem:* 269). Je tedy zřejmé, že Vendryesův postoj v otázce

47 Ten sice proslavil Meillet (viz výše), ale jak Vendryes podotýká, název použil už v roce 1888 lexikograf E. Littré pro stejnojmennou knihu, ke které úvod a poznámky sepsal Bréal (Vendryes 1921: 225).

48 V originále: « ...le vocabulaire n'est jamais fixé parce qu'il dépend des circonstances. Chaque sujet parlant se constitue son vocabulaire d'un bout à l'autre de sa vie par une série d'emprunts à son entourage. On augmente son vocabulaire, mais on le diminue aussi et on le transforme. C'est un va-et-vient perpétuel de mots qui entrent et qui sortent. »

výpůjček byl méně neutrální než Meilletův. Vendryes francouzštině vyčítá „spěch, se kterým adoptuje nová slova, když ta stará, ale stále dostatečně živá, postačovala k vyjadřování“ (*empressement qu'il met à adopter des mots nouveaux, quand les vieux, parfaitement vivaces, suffisaient à l'expression; ibidem*). Tuto tezi rozvíjí na příkladu obtížnosti prosadit jakoukoli novou lexikální jednotku bez kontextu, který by jí poskytl vysvětlující komentář. Takové slovo ale zároveň musí být dostatečně zajímavé, expresivní a musí vyvolat u posluchače emocionální odezvu neboli impresi:

> „Imprese, kterou vytváří neznámé slovo, se může hodně lišit od jednoho posluchače k druhému, ale vždy větší či menší impresi vyvolá; rozdíl se poměřuje stupněm posluchačovy citlivosti, imaginace nebo i pouhé nervozity.“ (*idem*: 270)[49]

Vendryes stejně jako Meillet zdůrazňuje roli sociálních skupin a obsáhle se věnuje i argotu (2. kap. 3. části « Dialectes et langues spéciales » ; *idem*: 293–305). I když argotu přisuzuje spíše deformační než kreativní roli (*l'argot déforme, il ne crée pas*; *idem*: 269) a jeho zdroje vidí spíše ve výpůjčkách z regionálních variant francouzštiny než z cizích jazyků (*idem*: 298), ve shodě s ostatními tehdejšími lingvisty konstatuje extrémní vágnost termínu *argot*:

> „Slovo argot je dnes termín dosti vágní. V podstatě se nejedná o nic jiného než o jiné označení speciálního jazyka a existuje tolik argotů, kolik existuje specializovaných skupin. Co charakterizuje argot, je jeho nekonečná variantnost; neustále se mění, podle situací a míst.“ (*idem*: 295)[50]

Obdobně jako Vendryes traktovali o argotu mnozí další lingvisté té doby, zdá se, že toto téma bylo v první polovině 20. století téměř kanonizováno. Detailněji se ale tezím Vendryese ani dalším z řady Meilletových žáků či pozdějších obdivovatelů, kteří do svých prací více či méně začleňovali jeho sociální pojetí jazyka, není třeba věnovat – výčet by byl ostatně nejen dlouhý, ale hlavně neúplný.

Z řady významných Meilletových žáků, kteří silně ovlivnili i českou jazykovědu, připomeňme snad jen Luciena Tesnièra, zakladatele závislostní syntaxe (viz Macháčková 1991), nebo Émila Benvenista, zakladatele tzv. výpovědní lingvistiky (*linguistique de l'énonciation*), jehož úzký vztah k Meilletovi i k Pražské škole detailně popisuje Krásová (2017).

---

49 V originále: « L'impression produite par un mot inconnu peut varier beaucoup d'un sujet à l'autre, mais il y a toujours plus ou moins l'impression ; la différence se mesure au degré de sensibilité, d'imagination ou seulement de nervosité du sujet. »

50 V originále: « Le mot argot est aujourd'hui un terme assez vague. Au fond, ce n'est qu'un autre nom de la langue spéciale, et il y a autant d'argots que de groupes spécialisés. Ce qui caractérise l'argot, c'est son infinie variété ; il se modifie sans cesse, suivant les circonstances et les lieux. »

Závěrem připomeňme vliv Meilleta na lexikologii druhé poloviny 20. století skrze osobnost Georgese Matorého a jeho knihu *La méthode en lexicologie* [Metoda v lexikologii] (Matoré 1953), kde je věnována velká pozornost propojení lexikologie a sociologie, mj. skrze Meilletovo dělení důvodů pro významové změny (Matoré 1953: 14). Lexikostatistický Matorého koncept slov jako svědků doby, ve které vznikly, tzv. *mots-témoins* (doslovně „slova-svědci", svědecká slova), rozvíjí ideu provázanosti neologické aktivity s dějinnými událostmi.

Matoré popisuje sociálně-jazykovou změnu, jejímž příznakem je typicky produkce neologismů, následovně:

> „...to, co charakterizuje *svědecké slovo* [to je,] že prokazuje dynamiku: svědecké slovo je symbolem *změny*. [...] Svědecké slovo je neologismus; náhlá mutace, která mu dala vzniknout, je příznakem nové *situace*, sociální, ekonomické, estetické atd...: označuje *přelom*." (Matoré 1953: 66; kurziva autora)[51]

V této své teorii přitom vychází ze vzoru propagovaného autorem monumentální jedenáctisvazkové *Histoire de la langue française: des origines à 1900* [Historie francouzského jazyka: od počátků do roku 1900] Ferdinandem Brunotem (Brunot 1905–1938). Ten studium odrazu sociálních zvratů v jazyce označoval jako „filologickou sociologii" (viz Brunotův text z roku 1924, citovaný Tournierem – Tournier 1998: 133–134).

Matoré přidává k Brunotově historické manuální exerpci důležitý statistický aspekt. Ten se s rozvojem počítačů ukázal jako vizionářský a následně jej rozvíjela a rozvíjí lexikální statistika, ve Francii známá jako tzv. lexikometrie, též textometrie či logometrie (viz mj. Brunet 1981 nebo Mayaffre 2000 a také zde níže kap. 4.2.6).

Matorého metoda také rezonuje s dnešní postupnou digitalizací korpusů historických slovníků i metalingvistických textů, jakými jsou např. korpus *Grand Corpus des dictionnaires (IXe–XXe s.)* [Velký korpus slovníků (9.–20. stol.)][52] nebo *Grand Corpus des grammaires et des remarques sur la langue française (XIVe– XVIIe s.)* [Velký korpus gramatik a poznámek o francouzském jazyce (14.–17. stol.)].[53] Tyto korpusy, komercionalizované nakladatelstvím Classiques Garnier, jsou dobrým příkla-

51 V originále: «...ce qui caractérise le *mot-témoin* [c'est] qu'il manifeste un dynamisme : le mot-témoin est le symbole d'un *changement*. [...] Le mot-témoin est un néologisme ; la mutation brusque qui lui donne naissance est le signe d'une nouvelle *situation* sociale économique, esthétique, etc... : il marque un *tournant*. »

52 Viz *Grand Corpus des dictionnaires (IXe-XXe s.)* [online]. Numérique - Classiques Garnier [cit. 2021-01-21]. Dostupné z: https://classiques-garnier.com/grand-corpus-des-dictionnaires-ixe-xxe-s.html. Zde také lze stáhnout prezentaci tohoto placeného korpusu.

53 Viz *Grand Corpus des grammaires et des remarques sur la langue française (XIVe-XVIIe s.) – Dictionnaires, grammaires et encyclopédies* [online]. Numérique – Classiques Garnier [cit. 2021-01-21]. Dostupné z: https://classiques-garnier.com/grand-corpus-des-grammaires-et-des-remarques-sur-la-langue-francaise-xive-xviie-s.html. Prezentace obsahu korpusu stáhnutelná tamtéž.

dem propojitelnosti komerčního sektoru s akademickými snahami o digitalizaci kulturního dědictví jazykového charakteru.

Svědecká slova jsou „současníky věcí, které označují“ (*contemporains des choses qu'ils désignent*; Matoré 1953: 67), proto je podle Matorého důležité zabývat se hledáním tzv. datací (*datations*), tj. prvních (zaznamenaných) použití slov. Tento jeho koncept bude v následujících kapitolách rozvíjen detailní analýzou původu metalingvistických termínů označujících dobovou a sociální příznakovost.

V této kapitole jsme se pokusili krátkým historickým exkurzem k pionýrským pracím sociolexikologického rázu ukázat, že detailní kategorizace projevů a příčin lexikálních změn sahá přinejmenším do 2. poloviny 19. století. Vznik metalingvistických termínů *néologie, néologisme* apod. lze ve francouzštině ale datovat ještě o století dříve, přičemž systematické jazykové komentáře o nových slovech v jazyce společenských elit sahají až do století sedmnáctého, což bude dokladováno v následujících podkapitolách.

3 HISTORIE LEXIKÁLNÍCH INOVACÍ VE FRANCII

Un classique est un ancien novateur littéraire,
imité et admiré de ses petits-neveux
après l'avoir été de ses contemporains,
parce que sa langue n'a pas changé.
Vivant, il a dû sa célébrité incomparable à la diffusion récente de sa langue;
mort, il doit à la fixation coutumière de sa langue son autorité durable.

Gabriel Tarde: *Les lois de l'imitation* ([1890] 1895: 287)

≈

Klasik je bývalý literární novátor,
který je napodobován a zbožňován svými prasynovci,
poté, co totéž dělali jeho současníci,
protože jeho jazyk se nezměnil.
Za svého života vděčí za svou nesmírnou slávu rychlému rozšíření svého jazyka;
po své smrti vděčí zvykové fixaci svého jazyka za trvalou autoritu svého jména.

Jazyková kreativita literátů je jednou z mnoha typů neologizace, tj. tvorby nových slov. Tzv. autorské neologismy, které jsou z frekvenčního hlediska nejčastěji hapaxy, jsou zkoumány jazykovědci i literáty, a to jak z úhlu slovotvorby těchto slovních hříček (např. slovník Frédérica Darda alias San-Antonia viz Brňáková 2012), tak z úhlu esteticko-interpretačního (např. lexikon Réjana Ducharma viz Vurm 2014). Kromě excerpcí beletristických neologismů je v popředí zájmu neologů především publicistika produkující ironická efeméra k aktuálnímu politickému dění (viz Uvírová 2004), ale i řadu novotvarů s velkým difuzním potenciálem. Na rozdíl od beletrie jsou v publicistice neologismy často uvozené tzv. diskriminanty (Paryzek 2008).

Nejmarkantnější jsou diskriminanty interpunkční, tedy uvozovky nebo kurziva, velmi časté jsou ale i diskriminanty lexikální, tedy různé reformulace a kotextové glosy, jak kataforické: *takzvaný*, *tzv.*, tak anaforické: *čili, neboli, ve významu...* atd. Tyto explicitní znaky přítomnosti neologismu v textu podle Uvírové „zmírňují destabilizační sílu neologismu; a zároveň zvýrazňují a *vyviňují* jeho autora" (*atténuent la force déstabilisatrice du néologisme; en même temps, elles mettent en evidence et* déculpabilisent *son émetteur*; Uvírová 2004: 84, její kurziva). Jde o subjektivní vyvinění se z odpovědnosti za porušení stylové normy, ve Francii dokonce také za porušení jazykového zákona, zejména v případě anglicismů, viz níže kap. 3.4).

Naopak neologismy, které vytváří a totemizuje mládež, námi označované jako identitární neologismy, se na rozdíl od autorských slov beletrie či publicistiky šíří převážně orální transmisí a určování autorství jednotlivých výrazů je obtížné, ale také zbytečné. Pro svou silnou expresivitu a vysokou frekvenci užívání v různých kolektivech budí ale takto vzniklé novotvary pozornost. I proto se (parciálně) dostávají do dialogů literárních děl i do novinových článků, které téma často traktují.

K odlišení okazionalismů a hapaxů od difundovaných, též vlastních neologismů slouží uživatelům především konzultace slovníků neologismů, případně slovníků sociolektismů, které zaznamenávají především identitární neologismy mládeže a různých zájmových skupin. Toto slovníkové zaznamenávání nových slov v lexikonu (neografie) se sběrem sociolektů (sociolektografií) úzce souvisí, neboť sociolektografie je z velké části také neografií. Obě tyto subdisciplíny lexikografie mají ve Francii dlouhou historii, ale zároveň také mnohé paralely, jak bude ukázáno níže. Zabývat se jimi detailně se v této dlouhé a prestižní slovníkářské tradici může sice jevit jako marginalita, přesto se domníváme, že tímto způsobem lze spolehlivě rekonstruovat důvody, proč je tato tradice stále živá a dynamicky se rozvíjející, a jaké jsou kořeny mytizace francouzských slovníků, mocných „nástrojů jazyka a kultury“ (*outils d'une langue et d'une culture*; Pruvost 2006, podtitul knihy).

Do francouzské lexikologie se silně promítá dlouhá lexikografická tradice, jejímž výsledkem je současná bohatá produkce až nadprodukce slovníků. Tento průmět lexikografie do lexikologie je obecně pozorovatelným jevem. Už jen proto, že praktická lexikografie časově značně předchází teoretickou lexikologii, a nutně tedy předchází i metalexikografii neboli vědu o makro- i mikrostruktuře slovníků a obecně o aspektech jejich produkce. Je nutné ale připomenout i silný sociolingvistický podtext lexikografie, kdy se ve francouzské společnosti postupně utvářelo vnímání monolingvních slovníků jakožto skutečných symbolů jazykové autonomie (až hegemonie), nástrojů politické ideologie a indikátorů sociální stratifikace.

Extrémně bohatou historií francouzského slovníkářství (přehledně Gaudin a Guespin 2000 nebo Pruvost 2006 aj.) se jako červená nit vine motiv více či méně deklarované reakce na jazykové inovace. Jako destabilizační faktor byly neologismy puristy dlouho odmítány, zároveň ale jejich ustalování v úzu opakovaně vyvolávalo potřebu lexikografického zachycení daného stavu jazyka.

V dnešních komerčních podmínkách je integrace neologické zásoby jedním z hlavních prodejních argumentů několika konkurenčních vydavatelství, která každým rokem produkují nové verze všeobecných monolingvních slovníků i řadu dalších lexikografických produktů, ať už bilingvních, kapesních nebo specializovaných slovníků. Podle Pruvosta se v poválečné Francii slovníky demokratizovaly, neboť se staly silně konzumním zbožím a pragmatickými nástroji „symbolizujícími stálé sledování kulturních a jazykových aktualit“ (*symbolisant un constant suivi de l'actualité culturelle et linguistique*; Pruvost 2006: 82).

Lexikografická produkce může a nemusí být institucionalizovaná. Jako hlavní příklad institucionalizované produkce slovníků je nutné uvést především osm vydání „slovníků Francouzské akademie“ (viz výše, DAF). Tyto slovníky byly publikované od roku 1694 do roku 1935 (dále DAF1–8), přičemž deváté vydání Slovníku je zatím stále parciální, zahrnuje hesla A–Sér, která byla zpracovávána mezi lety 1986-2020. Další postup prací akademiků lze zjistit z vládních „Oficiálních novin“ (*Journal Officiel*)[54], kde bylo naposledy v únoru 2020 publikováno dalších 68 stran Slovníku s hesly *Savoir-faire–Sérénissime*, které by v tištěné verzi měly vyjít ve čtvrtém díle[55]. I když je pomalý postup a elitistický přístup akademiků již po pět století pod permanentní palbou kritiky (recentně viz např. Morvan 2019 k užívání termínu *usage* („úzus“) v předmluvě DAF9), je nutné ocenit recentní snahu o digititalizaci a propojení hesel ve všech devíti (resp. pro konec abecedy osmi) vydáních a jejich zpřístupnění široké veřejnosti, k čemuž došlo v průběhu roku 2019[56].

Druhým důležitým příkladem institucionalizovaného lexikografického snažení je univerzitní projekt výkladového slovníku francouzštiny 19. a 20. století, který vedli Paul Imbs a Bernard Quemada mezi lety 1971–1994. Jeho výsledkem je šestnáctisvazkový *Trésor de la langue française* [Poklad francouzského jazyka] a jenž byl během následujících deseti let plně informatizovaný a volně dostupný veřejnosti pod názvem *Trésor de la langue française informatisé* (dále TLFi[57]).

Slovníky vznikaly ale i mimo státní instituce, z přesvědčení kolektivů (slavná *Encyklopedie* vedená Diderotem a d’Alembertem z let 1751–77) nebo z nadšení jednotlivců (slovníky Richeleta a Furetièra na sklonku 17. století či Littrého a Larousse v půli 19. století atd.). Jak uvidíme níže v této kapitole, neografické a sociolektografické počiny pak vznikaly tímto neinstitucionalizovaným způsobem do nedávné minulosti výhradně.

Status nových tvarů a významů v jazyce se v průběhu času zásadně proměňoval, zejména ve vztahu k sociálnímu původu těchto slov. Klíčové postavení vždy hrál subjektivní náhled autority lexikografa (či kolektivu lexikografů), a to jak na běžný úzus v jeho či jejich okolí (mluveném i psaném), tak na diskurz společenských autorit a jimi prosazovaných jazykových módních trendů. Tato subjektivita

54 Viz *Journal Officiel – Légifrance* [online]. [cit. 2021-12-21]. Dostupné z: https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/jo.

55 První díl DAF9 (*Tome 1, A – Enz*) vyšel po šestiletém úsilí Akademiků v roce 1992, po dalších osmi letech (tj. roku 2000) vyšel druhý díl (*Éoc – Map*) a zatím poslední díl třetí (*Maq – Quo*) vyšel až o 11 let později v roce 2011. Na vývoj jazyka reaguje Akademie rubrikou *Addenda*, kde bylo dodatečně zveřejněno 189 hesel, převážně z oblasti celospolečensky rozšířených technologických novinek.

56 Viz *Dictionnaire de l’Académie française* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://www.dictionnaire-academie.fr/. Obdobnou snahu o propojení se staršími slovníky českých akademiků lze pozorovat i v novém *Akademickém slovníku současné češtiny* (dále ASSČ), který dosud zveřejnil písmena A-Č (viz *O slovníku* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://slovnikcestiny.cz/o_slovniku.php).

57 Detailněji k historii jeho tvorby v prvním rozbalovacím menu webu: *TLFi. Trésor de la langue française informatisé* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://www.atilf.fr/ressources/tlfi/.

se uplatňovala jak v selekci „zaznamenáníhodných“ hesel, tak v evaluacích užívání jednotlivých hesel, zejména těch, která bychom dnešní terminologií označili jako dobově či sociálně příznaková.

3.1 Debaty o nových slovech před vznikem termínu neologismus

Jakékoli lexikografické snažení nevyhnutelně doprovází reflexe o neologii, zejména je-li po čase daný slovník reeditován. V souvislosti s výběrem lexika hodného slovníkového zaznamenání je nutné předeslat, že ve Francii byla už v polovině 17. století koncipována Claudem Favrem de Vaugelasem (běžněji jen Vaugelasem) myšlenka tzv. dobrého úzu (*bon usage*), která následně ospravedlňovala mnohé puristické tendence. Byla formulována konkrétně pro myšlenku vytvořit první slovník královské Akademie (DAF1) už roku 1647 v slavných Vaugelasových *Remarques sur la langue françoise utiles à ceux qui veulent bien parler et bien escrire* [Poznámky k francouzskému jazyku užitečné pro ty, kdo chtějí dobře mluviti a dobře psáti] (de Vaugelas 1647) a záhy se stala mocnou ideologií. Dobrým územ bylo myšleno vyjadřování u nejprestižnější části královského dvora a také u nejlepších spisovatelů té doby, přičemž zažité bylo sousloví *la plus saine partie de la cour* [nejzdravější část dvora]. Detailní analýzu sémantického ukotvení sousloví *le bon usage* u Vaugelase a jeho současníků a rozbor reference sousloví *la plus saine partie* ve Vaugelasových *Remarques* přináší mj. Marzys (2010).

Jakožto specifický předchůdce jazykové normy byl *bon usage* kritický ke kreativní slovotvorbě jako takové, resp. mimo vybranou elitu. Tento postoj byl ale o století dříve u humanistických učenců Plejády přesně opačný, jak dokazuje např. 6. kapitola *Défense et illustration de la langue françoyse* [Obrana a oslava francouzského jazyka], kde Joachim du Bellay vyzývá básníky, aby se po vzoru Cicerona a Horatia nebáli tvořit nová slova (Du Bellay 1839 [1549]: 115–117).

Vaugelas byl jedním z tzv. Komentátorů (*Remarqueurs*) neboli jazykových glosátorů, kteří se vyjadřovali k dobovému úzu, především šlechty a královského dvora. Wendy Ayres-Bennettová srovnávala obsah různých metalingvistických komentářů ze 17. století s obsahem příspěvků novodobých Komentátorů, tzv. *chroniqueurs* (doslova „kronikářů“, ve významu jazykových glosátorů v médiích vedoucích pomyslné kroniky jazykových kuriozit a poznámek). Konkrétně si vybrala korpus knižně vydaných příspěvků kronikáře Maurice Drouona, člena Francouzské akademie (Drouon 1999). Z komparace vyplývá, že v obou případech je až 55 % glos vztaženo k lexikální normě, přibližně 30 % v 17. století a 20 % dnes k morfosyntaxi, přibližně 7 % příspěvků dříve a 3 % dnes je vztaženo k výslovnosti a konečně pouhá 2 % dříve a 5 % dnes k pravopisu (Ayres-Bennett 2015: 52). Zejména diachronní a diastratické aspekty lexikonu tedy budily a dosud dráždí emoce jazykozpytců.

Zažitost představy, že jen vybraná elita má právo na inovaci lexika, dokládá i příklad Vaugelasova komentáře k novotvaru *debrutaliser* [*sic*] (viz obr. č. 2), „pro vyjádření *zbaviti hrubosti* nebo *udělati, aby hrubý člověk jím už více nebyl*“ (*pour dire* oster [ôter] la brutalité, *ou* faire qu'vn [qu'un] homme brutal ne le soit plus[58]; de Vaugelas [1647] 1880: 229–230; jeho kurziva).

Podle Vaugelase jde o „šťastně vytvořený“ novotvar, jehož autorkou je podle jednoho z dalších jazykových glosátorů z konce 17. století, Thomase Corneille (viz zkratka T. C. na obrázku č. 2), členka této úzce pojaté elity, markýza de Rambouillet. Jmenovitě ji sice Vaugelas nezmiňuje, ale označuje autora novotvaru za „osobu, která má právo tvořiti a prosazovati nová slova“. Dle dalších poznámek (Akademiků – viz zkratka A. F. na obr. č. 2) je zřejmé, že se výraz šířeji neprosadil.

Vaugelasův komentář, že slovo *debrutaliser* „komukoli jej řekl, každému se zalíbilo a nikdo jej doposud neodsoudil pro svou novotu, což se u ostatních slov běžně děje“ (viz text na obr. č. 2), je ostatně pro Velké století a jeho pojetí lexikální normy příznačný. V době vydání Vaugelasových *Remarques* právě vrcholila móda salonní neologizace, tzv. preciozita (*préciosité*), jejíž vrchol situuje Francis Bar

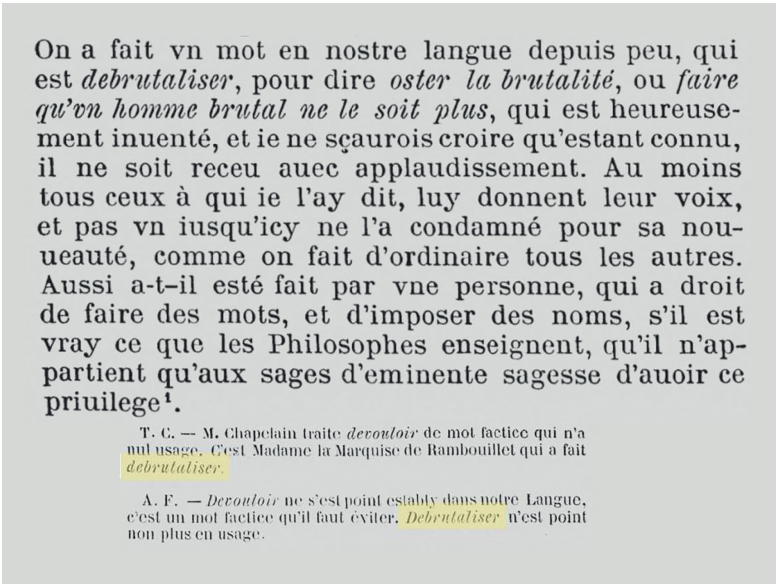

On a fait vn mot en nostre langue depuis peu, qui est *debrutaliser*, pour dire *oster la brutalité*, ou *faire qu'vn homme brutal ne le soit plus*, qui est heureusement inuenté, et ie ne sçaurois croire qu'estant connu, il ne soit receu auec applaudissement. Au moins tous ceux à qui ie l'ay dit, luy donnent leur voix, et pas vn iusqu'icy ne l'a condamné pour sa nouueauté, comme on fait d'ordinaire tous les autres. Aussi a-t-il esté fait par vne personne, qui a droit de faire des mots, et d'imposer des noms, s'il est vray ce que les Philosophes enseignent, qu'il n'appartient qu'aux sages d'eminente sagesse d'auoir ce priuilege[1].

T. C. — M. Chapelain traite *devouloir* de mot factice qui n'a nul usage. C'est Madame la Marquise de Rambouillet qui a fait *debrutaliser*.

A. F. — *Devouloir* ne s'est point estably dans notre Langue, c'est un mot factice qu'il faut éviter. *Debrutaliser* n'est point non plus en usage.

Obrázek č. 2: Poznámky Vaugelase a dalších Komentátorů k okazionalismu *debrutaliser*

Zdroj: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6274587h/

58 Dále v textu budeme zachovávat dobový pravopis bez dalšího upozorňování na současné tvary, nebude-li to bránit porozumění.

(citovaný Marzysem, viz Marzys 2010: 188) mezi roky 1643 a 1653. Tato salonní móda byla charakteristická svou kreativní a vytříbenou, leč enigmatizující mluvou.

Méně spektakulární, nicméně pro dynamiku lexikonu v tomto období rovněž zásadní, byly lexikální kreace pokrokově smýšlejících literátů a překladatelů, tzv. Moderních (*Modernes*), které vzbuzovaly nesouhlas u konzervativní části společenské elity, tzv. Starých (*Anciens* nebo také *Classiques*), hlasitě podporujících autory klasické a programově adorujících antiku. Tyto literárně-filozofické půtky, dnes označované jako tzv. spor Starých a Moderních (*querelle des Anciens et des Modernes*), se přenesly i do 18. století a lze říci, že rámcují jeho filologický diskurz až do revolučních let.

Za této konjunktury zájmu o jazyk krystalizovala i satira vůči módním slovům, která je zachycená lingvisty (přehledně Steuckardt 2015: 28–29) už v 16. století vůči italianismům. Masivněji se pak tato satira uplatňovala v 17. století vůči preciozitě (viz slavná Moliérova hra z roku 1659 *Préciseuses ridicules* [Směšné preciozky]). V 18. století pak krystalizovala právě vůči Moderním (viz obr. č. 3 níže).

Sousloví „módní slova“ (*mots à la mode*) se pravidelně vyskytovalo ve specializovaném diskurzu gramatiků a Komentátorů 17. století a na jeho konci se široce rozšířilo díky dvěma úspěšným satirickým počinům.

Nejprve v roce 1692 publikuje François de Callières pojednání *Des mots à la mode et des nouvelles façons de parler* [O módních slovech a o nových způsobech mluvy] (de Callières 1692a). Jde vlastně o mezigenerační dialog s cílem sladit úzus šlechty, kde velitel rytířstva (*Commandeur*) odrazuje mladší dvořanky a dvořany od neologizace. Pro velký úspěch u královského dvora měla kniha obratem dvě pokračování: ještě téhož roku vyšlo *Des bons mots et des bons contes* [O dobrých slovech a dobrých příbězích] (de Callières 1692b) a do roka *Du bon et du mauvais usage dans les manières de s'exprimer* [O dobrém a špatném úzu ve způsobech vyjadřování] (de Callières 1693), ve kterých byla diskuze rozšířena o nová slova. V pozdějších letech mělo pak nejslavnější dílo z této trilogie, *Des mots à la mode*, také mnoho reedic.

Druhým z avizovaných satirických počinů je téměř stejnojmenná hra Edme Boursaulta *Les mots à la mode* (Boursault 1694), zjevně motivovaná de Callièresovým úspěšným pojednáním. Také Boursault v této hře satirizuje snahy o zvýšení sociálního postavení méně majetných šlechticů pomocí novotvarů.

Agnès Steuckardtová poukazuje na konzervativní sociopolitickou ideologii, která se ukrývá v podtextu satiry obdobných uměleckých děl a dílek (Steuckardt 2015: 29). Kategorie módních slov je zde vždy prezentována jako hlavní faktor rozdělující jednotlivé sociální skupiny a ti, kdo módní slova odmítají, jsou pak vykreslováni jako obránci jednoty a stability dominantní sociální skupiny.

3.2 Neologické období neologismu

Satira vůči módním slovům byla patrně hlavním motorem, který podnítil vytvoření praktické derivační řady jednoslovných metalingvistických termínů *neologismus, neologie, neolog* a adjektiva *neologický*. Tyto ekonomické neologismy zase zpětně dodaly jazykové satiře v první polovině 18. století nový impulz a další rozkvět. Že se nejedná o přejímku, ale o autochtonní kompozitum z vypůjčených řeckých kvazimorfémů *νεος* a *λογος*, dokazuje Sablayrolles (2000: 21–35).

Donedávna bylo za nejstarší dochovaný výskyt slova z této řady považováno přídavné jméno „neologický" (*néologique*) z roku **1726**, konkrétně v satirickém titulu *Dictionnaire néologique à l'usage des beaux esprits du siècle* [Neologický slovník určený vzdělaným duším tohoto století], jehož autorem je opat Pierre-François Guyot Desfontaines (psáno též Des Fontaines). Přestože lze toto dílo chápat i jako první specializovaný slovník neologismů, adjektivum „neologický" je zde opakovaně použito v negativně konotovaném významu, posměšně poukazujícím na vybrané neologické tvary a postupy (např. na přehnanou nominalizaci) u Desfontainesem satirizovaných spisovatelů (viz obr. č. 3).

Pro představu obsahu slovníku poslouží text ze skenů tří náhodně vybraných hesel. Pro neromanisty překládáme alespoň začátek prvního hesla, které dobře reprezentuje tón celého Desfontainesova satirického počinu: „*Aviser*, pro vyjádření „zdálky uvidět", podle Vaugelase a slovníku z Trévoux, je slovo nízké a z lidské spodiny, ale asi bude muset být ušlechtilé, když jej ve 2. bajce 4. knihy používá náš moderní Bajkař". Dále následuje příklad verše s použitým slovesem *aviser* od „našeho

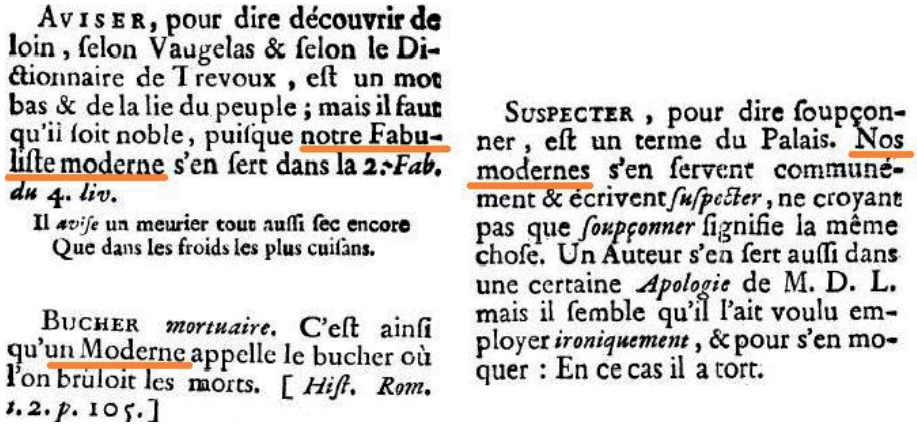

AVISER, pour dire découvrir de loin, ſelon Vaugelas & ſelon le Dictionnaire de Trevoux, eſt un mot bas & de la lie du peuple; mais il faut qu'il ſoit noble, puiſque notre Fabuliſte moderne s'en ſert dans la 2. *Fab. du 4. liv.*

Il *aviſe* un meurier tout auſſi ſec encore
Que dans les froids les plus cuiſans.

BUCHER *mortuaire*. C'eſt ainſi qu'un Moderne appelle le bucher où l'on bruloit les morts. [*Hiſt. Rom. t. 2. p.* 105.]

SUSPECTER, pour dire ſoupçonner, eſt un terme du Palais. Nos modernes s'en ſervent communément & écrivent *ſuſpecter*, ne croyant pas que *ſoupçonner* ſignifie la même choſe. Un Auteur s'en ſert auſſi dans une certaine *Apologie* de M. D. L. mais il ſemble qu'il l'ait voulu employer *ironiquement*, & pour s'en moquer : En ce cas il a tort.

Obrázek č. 3: Desfontainesův satirický komentář na adresu Moderních u hesel *aviser*, *bucher (mortuaire)* a *suspecter* aneb satirou k neografii
(Desfontaines 1726: 12, 16 a 93)
Zdroj: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k82618t

moderního Bajkaře (*notre Fabuliste moderne*). Takto byl satirizován Antoine Houdar de la Motte, jeden z nejznámějších aktérů Sporu. U dalších hesel, sousloví *bucher (mortuaire)* neboli „hranice (umrlčí)" a slovesa *suspecter* neboli „podezřívat", je také vždy satirizován některý z tzv. Moderních spisovatelů (*un Moderne* = „jistý Moderní", resp. *nos Modernes* = „naši Moderní"), kteří sice nejsou jmenováni, referencemi na díla se jejich totožnosti lze ale vcelku jednoduše dopátrat. Tento první neografický počin měl v tehdejší společnosti velký ohlas, o čemž svědčí tři rychlé reedice a rozšíření slovníku Desfontainesem samotným (1727, 1728 a 1731) a další čtyři reedice po jeho smrti do roku 1780 (viz Schweitzer 2016: 131).

Doklad, že se neologismus *néologique* rychle uchytil (i v substantivizované podobě), lze nalézt v přepisu zpěvohry *Amours déguisés* [Lásky v přestrojení], hrané na sklonku léta roku 1726 na jarmarku sv. Vavřince v Paříži. V této hře Harlekýn ironicky hodnotí enigmatický styl preciozity, vychvalovaný slečnou Rafinovanou (*Mlle Raffinot*), a to slovy: « Ah ! vous donnez dans le Néologique, Autrement dit l'Argot des Beaux-Esprits » (volně přeloženo: „Aha! Vy se oddáváte neologizaci, jinak řečeno slangu vzdělaných duší"; Lesage a d'Orneval 1735: 343).

Ekonomičtější popis prastarého jevu lexikálních inovací v jazyce a zejména pak jeho horlivých aktérů zjednodušil a snad i zpřesnil argumenty pro a proti v rámci normotvorných diskuzí zahájených Vaugelasem a Komentátory. Přesná data nelze samozřejmě spolehlivě určit, ale stalo se tak patrně začátkem 18. století, jak napovídá Desfontainesovo adjektivum. Nejstarší výskyty lexémů z této derivační řady se díky digitalizaci podařilo antedatovat o několik let vůči TLFi (viz Steuckardt 2011).

Označení *néologue* pro aktivního aktéra slovotvorby, tedy neologa-nelingvistu, použil v korespondenci z belgického exilu Jean-Baptiste Rousseau už v roce **1723**, tj. o tři roky dříve než Desfontaines, použil pro svůj slovník adjektivum *néologique*. Rousseau píše v dopise opatu d'Olivetovi, jednomu z Komentátorů, že mu blahopřeje k jeho proslovu vůči Akademii v otázce lékařů a chirurgů, kteří „ztratili latinu" (*ont perdu leur latin*): „vy jste se tedy nemazlil s neology těla" (*vous n'y allez pas de main morte contre les néologues du corps*; Rousseau [1723] 1820: 400). Novotvar by v tomto sousloví patrně nemohl být příjemcem pochopen, pokud by už nebyl ustálený, lze tedy předpokládat, že toto slovo a patrně i další z této derivační řady budou podstatně staršího data.

Nejstarší dohledatelný výskyt substantiva *néologisme* je v současné době z roku **1729**. Figuruje v kritické anonymní recenzi na doplněnou reedici Desfontainesovy knihy z roku 1728, a to ve druhém čísle časopisu *Bibliothèque raisonnée des ouvrages des savans de l'Europe* vydávaném jednou za tři měsíce v Amsterdamu. V této recenzi jsou neologismy obhajovány jako běžná součást vývoje jazyka: „Také nevidím důvod říkat, že jde o Neologismus..." (*Je ne vois pas non plus qu'il y ait du Néologisme à dire...*; anonym 1729: 53). Slovo „neologismus" je uvozeno dělivým členem, což naznačuje, že je zde myšlen celý kreativní proces tvoření nových slov a nikoli

jedna jednotka novotvorby, jak jsme zvyklí dnes. Majuskule pro vyznačení abstraktních konceptů jsou u substantiv v tomto období poměrně běžné, jak lze vidět také z dalších příkladů níže.

Označení samotného procesu a zároveň i imaginární množiny výsledků (*néologie*) lze dostopovat nejdále v historii do roku **1737** u kritika poetiků Louise-Pierra De Longua. I u něj širší kontext daného výskytu odhaluje pejorativní konotace, které jsou pro počáteční vnímání tohoto lexému příznačné:

> „...preciózní termíny, které nelze vysloviti, aniž by neštípaly na rtech, monstrózní soubory groteskních výtvorů Neologie & barokní *manýry*, směšný *netalent*, *děsivá oteklina* módního žargonu.“[59] (De Longue 1737: 10, kurziva autora)

Těžko přeložitelné dobové neologismy uvádíme především proto, že je z tohoto příkladu patrné sémantické ukotvení slova „žargon“ (*jargon*) a že společně s předchozím příkladem souvýskytu neologizace plus „argot“ z jarmareční hry *Amours déguisés* ukazují tyto první výskyty na paralely mezi vnímáním neologismů a sociolektismů.

Rychlá difuze těchto čtyř novotvarů pro projevy neologie do úzu elit byla následována poměrně rychlým zapracováním celé této derivační řady do většiny slovníků vydávaných ve 2. polovině 18. století. Jean-Robert Armogathe tento fakt dává do souvislosti s rozvojem filozofie jazyka u senzualistů a s nástupem Osvícenců, přičemž o 40. letech 18. století hovoří jako o neologické revoluci. Téma neologie totiž po roce 1742 vstupuje na akademickou půdu a je traktováno v mnoha esejích a dalších soudobých pracích Akademiků (Armogathe 1973: 22).

Lexikalizaci nově vytvořené neologické řady dokladuje řada slovníků Francouzské královské Akademie (DAF), kdy v prvních třech vydáních slovníku (DAF1 – 1694, DAF2 – 1718 a DAF3 – 1740) hesla ještě nenajdeme. Naopak čtvrté vydání, které vyšlo o 22 let později (DAF4 – 1762), už uvádí všechny tyto neologické neologismy (viz obrázek č. 4).

Za povšimnutí stojí, že stejně jako při prvním doloženém výskytu slova, odkazuje i zde definice pro *neologismus* ke zvyku (až zlozvyku) novotvoření a nikoli k výsledku slovotvorby a také, že definice pro *neologa* odkazuje k osobě nadužívající kreativní slovotvorbu, a ne k odborníkovi v této disciplíně, jak tato slova vnímáme a definujeme dnes.

Z obsahů těchto hesel, ale i jejich dalších výskytů v ostatních tehdejších předrevolučních slovnících, příp. i z předmluv k nim, je i přes určitou snahu o definiční objektivizaci patrné, že přístupy autorů k těmto pojmenováním projevů jazykové

59 V originále: « ...termes prétieux que l'on ne prononce point sans pincer les lévres, Assortimens monstrueux des grotesques de la Néologie, & le *comportement* baroque, le *métalent* ridicule, la *bouffissure efarée* du jargon à la mode. »

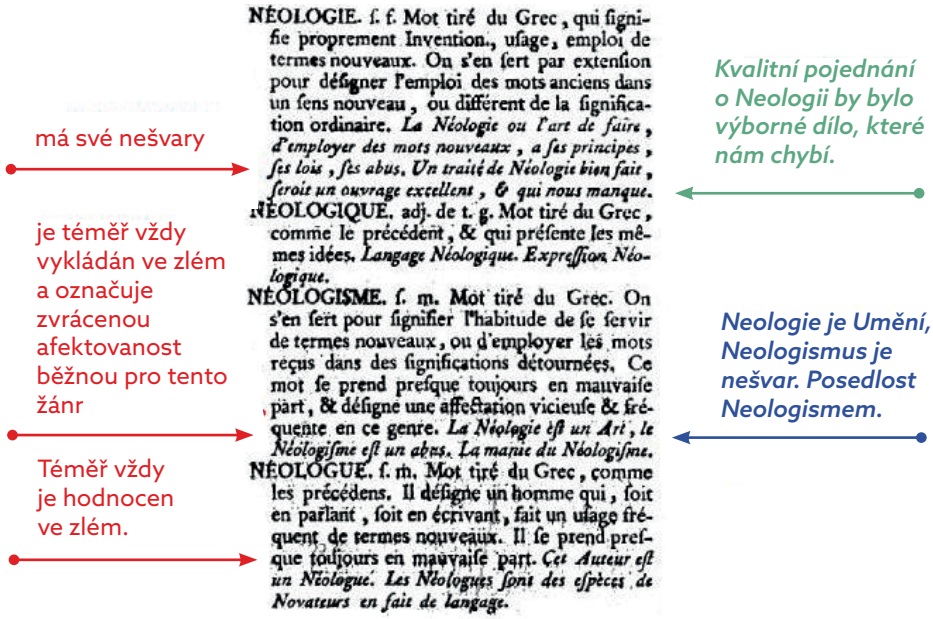

Obrázek č. 4: Ambivalentní postoj k neologii v heslech *neologie*, *neologický*, *neologismus* a *neolog* ve 4. vydání slovníku Akademie (DAF4 1762, 2. díl: 205)

Zdroj: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50404g/f206.image

změny oscilují mezi setrvačným odsuzováním nebezpečné anomie a vychvalováním kreativních možností jazyka, přičemž převažuje negativní hodnocení.

Ani slavná *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* [Encyklopedie aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel] není výjimkou. Autorem hesel o neologii zde je gramatik Nicolas Beauzée (mimochodem ten je také, jak připomíná Steuckardtová (2007: 1), autorem první definice termínu lexikologie).

U encyklopedického hesla *néologique* („neologický“) Beauzée jmenovitě chválí Desfontainese a jeho slovník, neboť:

> „používá vynalézavé obraty pro [vybrané] výrazy, díky nimž lze lépe pocítit nedostatky a směšnost, která vzniká jejich akumulací, a tím nemalou měrou přispěl k tomu, že udržel na uzdě mnohé další spisovatele, kteří by jinak zjevně pokračovali a napodobovali ty, které tento [ironický slovník] označuje za trestuhodné“[60] (Beauzée 1765, Tome XI: 94).

60 V originále: «le tour ingénieux qu'il donne à ses expressions, en fait mieux sentir le défaut, & le ridicule qu'il y attache en les accumulant, n'a pas peu contribué à tenir sur leurs gardes bien des écrivains, qui apparemment auroient suivi & imité ceux que cette contre-vérité a notés comme répréhensibles.»

Beauzée dále v témže hesle navrhuje vydat každých 50 let neologický slovník půlstoletí. Záměr je sice motivován purismem: „tato periodická cenzura by zastavila drzost neologů a zamezilo by se tím kažení jazyka, což je běžný důsledek neposřehnutelně se šířícího neologismu“ (*cette censure périodique, en réprimant l'audace des néologues, arrêteroit d'autant la corruption du langage qui est l'effet ordinaire d'un néologisme imperceptible dans ses progrès*; *ibidem*). Nicméně Beauzée hned poté argumentuje i pokrokovou vizí jakési neologické observatoře: „řada takovýchto slovníků by se stala památníkem jazykových proměn, protože by byl vidět čas, kdy výrazy vznikly, a také ty, které nahradily“ (*la suite de ces dictionnaires deviendroit comme le mémorial des révolutions de la langue, puisqu'on y verroit le tems où les locutions se seroient introduites, & celles qu'elles auroient remplacées*; *ibidem*).

Beauzée popisuje v rámci dynamiky lexikonu i jev, který dnes bývá označován jako stírání neologicity:

> „výraz kdysi neologický je dnes v běžném úzu [...], a je nutné uznat, že mnohé z odvážných výrazů těchto autorů si získaly veřejnou autoritu a mohou být dnes používány i těmi nejsvědomitějšími puristy.“ (*ibidem*)[61]

Obdobný komentář nalezneme i u opata Férauda v jeho „Kritickém slovníku francouzského jazyka“ (*Dictionnaire critique de la langue française*, Féraud 1787). Ten v předmluvě (a nejen tam) hovoří o „běsnění kolem (tvorby) Neologismu“ (*fureur du Néologisme*; *idem*, 1. díl: XII a 633). Féraud odhaduje, že za posledních dvacet let vzniklo kolem dvou tisíc nových slov, z nichž poměrně velký počet už byl přijat do úzu a mnohé další lze nalézt v hojně rozšířených knihách (*idem*: XII). I je Féraud do svého slovníku zahrnul, s cennými metalingvistickými komentáři, které dokladují jejich status v předvečer Velké francouzské revoluce i mimo pařížskou intelektuální elitu (sám byl z Marseille).

Např. u slovesa *éduquer* („vzdělávat“) poznamenává: „toto slovo se dlouho vyskytovalo v konverzaci provinčních Neologů. Není tomu dlouho, co se začalo i psát“ (*Ce mot était resté long-temps dans la conversation des Néologues provinciaux. Depuis quelque temps on a comencé à l'écrire*; Féraud 1787, 2. díl: 30).

Běžné jsou soudy typu „šťastný neologismus“ či „neologismus, který se nepovedl/neudělal moc parády“, kde se mísí subjektivní opatovy evaluace s objektivnějším pozorováním začleňování jednotlivých slov do úzu.

Celkově lze ale Féraudův postoj k neologii dobře dokladovat na hesle „slovo“ (*mot*), kde v podsekci „slovotvorba“ (*création des mots*) nejprve cituje Voltairova kritika Frérona a následně oba syntetizuje (viz obrázek č. 5).

---

61 V originále: «... telle expression fut autrefois néologique, qui est aujourd'hui du bel usage [...] pour reconnoître que plusieurs des expressions risquées par ces auteurs ont reçu le sceau de l'autorité publique, & peuvent être employées aujourd'hui par les puristes les plus scrupuleux.»

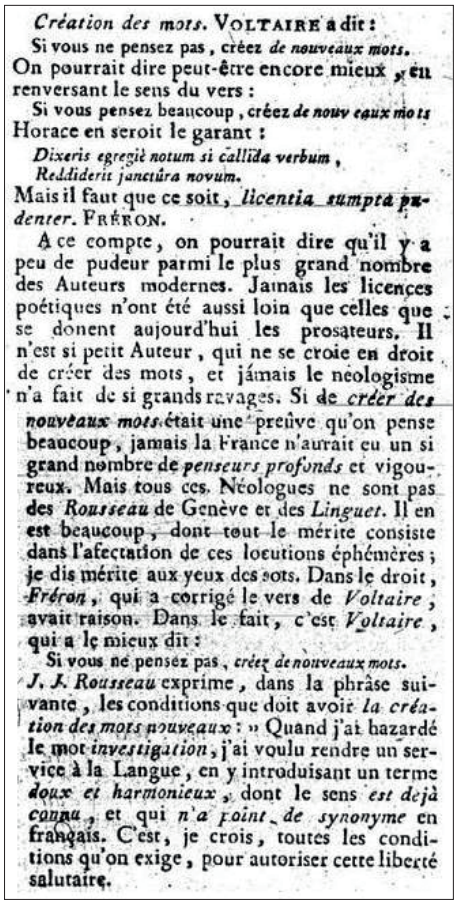

Création des mots. VOLTAIRE a dit :

Si vous ne pensez pas, créez *de nouveaux mots.*

On pourrait dire peut-être encore mieux, en renversant le sens du vers :

Si vous pensez beaucoup, créez *de nouveaux mots*

Horace en seroit le garant :

Dixeris egregiè notum si callida verbum,
Reddiderit junctûra novum.

Mais il faut que ce soit, *licentia sumpta pudenter.* FRÉRON.

A ce compte, on pourrait dire qu'il y a peu de pudeur parmi le plus grand nombre des Auteurs modernes. Jamais les licences poétiques n'ont été aussi loin que celles que se donent aujourd'hui les prosateurs. Il n'est si petit Auteur, qui ne se croie en droit de créer des mots, et jamais le néologisme n'a fait de si grands ravages. Si de *créer des nouveaux mots* était une preuve qu'on pense beaucoup, jamais la France n'aurait eu un si grand nombre de *penseurs profonds* et vigoureux. Mais tous ces Néologues ne sont pas des *Rousseau* de Genève et des *Linguet*. Il en est beaucoup, dont tout le mérite consiste dans l'afectation de ces locutions éphémères ; je dis mérite aux yeux des sots. Dans le droit, *Fréron*, qui a corrigé le vers de *Voltaire*, avait raison. Dans le fait, c'est *Voltaire*, qui a le mieux dit :

Si vous ne pensez pas, *créez de nouveaux mots.*

J. J. Rousseau exprime, dans la phrâse suivante, les conditions que doit avoir *la création des mots nouveaux* : » Quand j'ai hazardé le mot *investigation*, j'ai voulu rendre un service à la Langue, en y introduisant un terme *doux et harmonieux*, dont le sens *est déjà connu*, et qui *n'a point de synonyme* en français. C'est, je crois, toutes les conditions qu'on exige, pour autoriser cette liberté salutaire.

Obrázek č. 5: Slovotvorba podle Férauda (1787, 1. díl: 691–692)

Zdroj: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50602b

Tvoření slov. „Voltaire řekl: Pokud nemyslíte, tvořte *nová slova*. Možná bychom to mohli říci ještě lépe pozměněním významu verše:

Pokud myslíte hodně, tvořte *nová slova*. Horatius tomu bude zárukou: *Dixeris egregie, notum si callida verbum, Reddiderit iunctura novum*[62].

Ale aby to tak mohlo být, *licentia sumpta pudenter.*[63] FRÉRON.

K tomuto citátu bychom mohli říci, že je jen málo skromnosti mezi většinou moderních Autorů. Nikdy dříve nešla poetická licence tak daleko, jak si ji posouvají dnešní prozaici. I sebemenší autor si myslí, že má právo tvořit slova a nikdy dříve nenadělal neologismus tolik škod. Pokud *tvorba nových slov* má být důkazem, že člověk hodně přemýšlí, pak ve Francii nikdy nebylo tolik velkých a zdatných myslitelů jako dnes. Ale všichni tito Neologové nejsou ženevští Rousseauové nebo Linguetové. Pro mnohé z nich platí, že jedinou zásluhu mají na tom, že utvořili efemérní výrazy; tu zásluhu myslím z pohledu hlupáků. Co se týče práva, pak měl Fréron pravdu, když opravoval Voltairův verš. Co se týče reality, pak to byl Voltaire, kdo nejlépe řekl: Pokud nemyslíte, tvořte *nová slova*."

62 Horatius Flaccus: *De arte poetica. Epistola ad Pisones*, v českém překladu Dany Svobodové *O umění básnickém* (2002: 16–17): „Tak vzniká-li chytrým spojením omšelých slov nový význam, zrodil se čin hodný gramatika!".

63 Doslovně „v decentní míře je autorská licence možná". Jde o část verše následujícího po výše citovaném dvouverší, který pokračuje slovy, jež v pojednání o neologii zaslouží pozornost i více než 2000 letech: „A kdyby snad bylo zapotřebí dát jméno věcem až doposud skrytým, proč nesáhnout k tvorbě slov (což v rozumné míře je možné), jimž předkové tradice dbalí by sotva porozuměli? Stejně tak ujmou se hned slova nová či z řeckého zdroje a lehce jen přiohnutá [...] A přece: jsem kárán i za to málo, jímž jazyk se snažím rozšířit...Vždyť dávno už Ennius, Cato a jejich mluva to byli, kdo náš mateřský slovník tak obohatili zástupem nových slov. Přece každý věk razí – zákaz nezákaz – mince, jež nesou punc doby." (*idem*)

Obdobu „posedlosti neologismem“ (*manie du Néologisme*), kterou uvádí slovník Akademie (viz obr. č. 4), najdeme i u Férauda v odstavci sdružujícím pod heslem *Néologie* i ostatní tři deriváty, kde tvrdí, že: „neologismus je jedna z mánií tohoto století“ (*le néologisme est une des manies du siècle*; Féraud 1787, 2. díl: 724). Na tomto odstavci lze taktéž dokladovat, že 18. století je doba, kdy slovo neologismus a další deriváty z této rodiny byly pro většinu vzdělanců neologismy. Subjektivní délka trvání pocitu novosti, tzv. neologický pocit, se konkrétně u opata Férauda projevuje půl století po prvních zaznamenaných výskytech této derivační řady v deklaraci: „tato slova jsou poměrně nová sama o sobě“ (*ces mots sont assez nouveaux eux-même*; *ibidem*). Féraudův slovník bývá také pokládán za první lexikografické dílo, které definuje neologismus i v moderním významu, tj. pro označení samotného „nového slova“ (a ne pouze pro „zlozvyk užívání nových slov“, jak tomu bylo do té doby – viz např. na obr. č. 4), o čemž svědčí i axiologické evaluace nových slov v metalingvistických komentářích. Na čistě lingvistickou definici neologismu ale bude francouzská jazykověda ještě muset čekat celé jedno století (viz rozbor DGLF v kapitole 2.2.1).

Ve výčtu prvních neologických počinů nelze opomenout původně anonymní *Dictionnaire des richesses de la langue françoise et du néologisme qui y est introduit* [Slovník bohatství francouzského jazyka a neologismu, který do něj vstupuje] z roku 1770, jehož autorem je Pons-Augustin Alletz. Obsahuje sice 500 stran neologismů a přenesených významů propagovaných spisovateli 18. století, nicméně Ferdinand Gohin poukazuje na plagiátorství autora a tento slovník považuje na rozdíl od Féraudova slovníku za nepříliš zdařilý komplilát (Gohin [1903] 1970: 60).

Pro neologii v předrevoluční Francii je důležitým milníkem také založení *Journal de la langue françoise* [Časopisu o francouzském jazyce] v roce 1784, určeného právě pro diskuzi o možnostech obohacování francouzštiny. Jeho zakladatel François-Urbain Domergue jej původně vydával dvakrát do měsíce, v prvních revolučních letech pak ale už každý týden, aby dal větší prostor bouřlivé debatě o nových slovech, která generovala nová, či spíše transformovaná společnost.

3.3 Neologie za Revoluce a revoluce v neologii

Revoluční změny přinesly po roce 1789 zásadní proměnu politického uskupení společnosti, proběhly mj. i reformy metrického systému, kalendáře, což se samozřejmě odrazilo i v postupné změně vnímání neologismů, které jsou už méně často hodnoceny jako nadbytečný stylizační rozmar, ale spíše jako nutná reakce na nově vzniklou realitu. Přestože J.-R. Armogathe (1973) klade datum neologické revoluce kolem roku 1742, kdy se téma neologismů dostalo do zorného pole Akademiků, opravdovou revoluci zažila neologie dle našeho názoru až s rokem 1789. Tehdy převratné události předbíhaly tempo lexikálních inovací a zasahovaly většinu společnosti, neologie a ideologie se prolínají a domnělé právo inovovat

jazyk se rozšířilo i mimo nejvýše postavenou společenskou elitu. Také se silně prosazuje polysémie jako zdroj tvorby neosémantismů.

Předrevoluční filozoficko-literární debata o utilitární a estetické funkci neologismů se pod vlivem revolučních hmatů a přehmatů (a s ohledem na sémantickou dynamiku politického newspeaku) náhle stáčí do sociopolitického diskurzu. Téma neologismů a zejména neosémantismů totiž v této době nestability silně rezonuje s hojně traktovaným filozofickým tématem osvícenců o tzv. „zneužívání" slov (*abus des mots*), čímž je myšlena jejich záměrně posunutá interpretace nebo sémantická vágnost.

Vzorem pro tyto úvahy byla pojednání anglického filozofa Johna Locka o sémantice slov ve 3. knize *Eseje o lidském chápání* (Locke 1700, v českém překladu Miloše Dokulila 2012). V 10. kapitole *O zneužívání slov* Locke varoval před přílišnými sémantickými posuny a před abstrakcí neologismů šířených „učenou hatlaninou" filozofických sekt (*idem*: 512–531). Lockeho kritikou „bezvýznamových výrazů" či výrazů „nových a dvojsmyslných" bez definičního rámce (*idem*: 512–515) se v předrevoluční době zabývali ve spojitosti s předsudky např. de Condillac, Voltaire, Diderot a další encyklopedisté.

Už Jean-Jacques Rousseau poukazoval na verbální zdroje sociální nerovnosti a na zneužívání některých výrazů (mj. i *citoyen* = „občan") pro udržení těchto nerovností ve svém *Discours sur l'origine et des fondements de l'inégalité parmi les hommes* [Pojednání o původu a podstatě nerovností mezi lidmi] (Rousseau 1754). Jak podotýká Ulrich Ricken, toto téma bylo lákavé po celé 18. století zejména proto, že skrze kritiku jazyka bylo možné formulovat kritiku společnosti (Ricken 1982: 42).

V revoluční době se pak „zneužíváním" slov oháněly všechny strany, jak prorevoluční frakce soupeřící mezi sebou o moc a obviňující se navzájem z manipulace významů nových revolučních termínů, tak i odpůrci Revoluce. Ti dokonce ve zneužívání slov viděli jeden z hlavních důvodů, proč se lid nechal zlákat k revolučnímu experimentu (dokladem může např. být čtrnáctistránkové anonymní dílko s výmluvným názvem *L'abus des mots*, patrně už z roku 1789).

Přeměna monarchie v totalitní demokracii se projevila v bohaté neografické produkci, která reflektovala především nový politický slovník. Definice tu jsou doprovázeny politickými komentáři, není tedy divu, že často šlo o anonymní autory, kteří se ke své práci přihlásili až po uklidnění revoluční vřavy, především pak jakobínského Teroru. Hned v roce 1790 vychází minimálně tři anonymní tituly tohoto typu:

1) žák N. Beauzéeho a obhájce revoluce Pierre-Nicolas Chantreau, publikuje pod pseudonymem Monsieur de l'Épithète (Pan Epiteton): *Dictionnaire national et anecdotique pour servir à l'intelligence des mots dont notre langue s'est enrichie depuis la Révolution, et à la nouvelle signification qu'ont reçue quelques anciens mots* [Slovník národní a humorný, určený inteligenci, slov, jimiž se náš jazyk obohatil

od Revoluce a nových významů, kterých nabyla některá nová slova] (Chantreau 1790). Jsou zde zachyceny čerstvé významové posuny, např. výše zmiňované klíčové heslo *abus* = „zneužívání“ (slov) nebo *droits* z původního významu „(daňové) povinnosti (vůči feudálovi)“ k „práva (člověka)“ aj. Patrně právě zde je poprvé definováno apelativizované proprium „gilotina“ (*guillotine*) jakožto „důmyslná mechanika, jíž je zločinec popraven, aniž by se muselo zaměstnávat mrzké hejno katů“ (*mécanique ingénieuse, par le moyen de laquelle un criminel sera exécuté, sans employer le ministere infame des bourreaux*; Chantreau 1790: 78);

2) téhož roku vychází anonymně obdobný počin: *Extrait d'un dictionnaire inutile, composé par une société en commandite, & rédigé par un homme seul, à 500 lieues de l'Assemblée nationale* [Výtažek ze zbytečného slovníku, vytvořený komanditní společností a redigovaný jedním člověkem, 500 mil daleko od Národního shromáždění], který sepsal žurnalista Jean-Pierre Gallais. Jde o politicko-lingvistickou satiru komentující ve slovníkové formě zneužívání neosémantismů ve jménu revoluce (viz např. heslo *démagogue*, najdeme zde ale i např. známé, leč církví tabuizované slovo *divorce* = „rozvod“, který měl být brzy poté legitimizován, Gallais 1790: 86–90 a 109–112);

3) pro úplnost k roku 1790 uveďme také slovníček, jehož protirevoluční autor zůstal v anonymitě dodnes. Nese název *Nouveau dictionnaire françois, à l'usage de toutes les municipalités, les milices nationales et de tous les patriotes, composé par un aristocrate* [Nový francouzský slovník, k použití všem místním samosprávám, národním milicím a všem patriotům, sepsaný aristokratem] (anonym 1790, naše podtržení). Tento počin není ani tak pokusem o lexikografické definice, ale spíše nářkem nad všeobecným úpadkem (např. heslo *roi* = „král“ odkazuje na *esclave* = „otrok“ a naopak).

Rozsah těchto dílek, kde počet hesel obykle nepřekračuje stovku, si zaslouží spíše pozornost kvalitativně-sociolingvistickou než kvantitativně-lexikografickou. Bernard Quemada v bibliografickém přehledu veškeré lexikografické produkce ve Francii za téže období vypočítává dokonce 147 různých lexikografických prací (Quemada 1968: 593–597) a tento jeho výčet ještě není úplný, jak dokazují Desmet, Rooryck a Swiggers (1990: 164–165).

S detailnějším rozborem obsahu slovníků přichází Annie Geffroyová, která v širším období před- a porevolučním, tj. mezi roky 1770–1820, eviduje celkem 27 neologicky orientovaných děl a dílek, z toho 15 vydaných mezi roky 1789–1802 (Geffroy 1986). Nadprodukce obdobných sociopolitických slovníků (*dictionnaires socio-politiques*; *idem*) nicméně charakterizuje revoluční období. Stejně tak toto období charakterizuje časté užívání adjektiva *nouveau* („nový“) v titulech slovníků. Postupně se lze ale setkat i s jiným označením, explicitněji odkazujícím k tomu,

co dnes chápeme jako neografie (*néologique, néologie, néologiste*, viz v textu podtržením zvýrazněné výskyty).

Paradoxně je toto dobově příznakové označování po roce 1803 opouštěno a slovníky nesoucí v titulu obdobnou referenci se opět na dlouhá desetiletí stávají výjimkou (*cf.* Desmet, Rooryck a Swiggers 1990: 165). Pro doložení tohoto tvrzení pokračujme v rychlém výčtu titulů deklarujících orientaci na neologické lexikum.

Roku 1792 vydává roajalista Adrien-Quentin Buée *Nouveau dictionnaire, pour servir à l'intelligence des termes mis en vogue par la Révolution* [Nový slovník termínů, které vešly do módy Revolucí, určený inteligenci] (Buée 1792). V tomto slovníku je patrně poprvé v samostatném hesle zaznamenáno adjektivální použití adverbiální konstrukce *ci-devant* pro označení zaniklých titulů a názvů – konkrétně *la ci-devant constitution* = „předrevoluční ústava" (*idem*: 11; často se toto sousloví používalo pro označení samotných aristokratů, *les ci-devant nobles* – to lze ostatně najít už i ve výše citovaném anonymu z r. 1790: 104). Objevuje se zde také výše traktovaný termín *abus* s definicí: *torts de l'ancien régime, qu'on n'ose plus mettre en avant pour justifier le nouveau* („omyly starého režimu, které se už nikdo neodvažuje vychvalovat, aby se jimi odůvodnily novoty"; Buée 1792: 4).

Ghislaine Rolland-Lozachmeurová provedla detailní textometrickou analýzu všech 73 hesel Buéeho slovníku, včetně srovnání této revoluční verze s porevoluční reedicí (2. vydání slovníku vyšlo roku 1821 po návratu Buéeho z exilu). Z této analýzy kromě jiného vyplývá nadužívání slovesa *abuser* a výskyt mnoha pasáží obsahujících sousloví *abus de pouvoir* nebo *abus d'autorité* (= „zneužití moci, resp. autority"; viz Rolland-Lozachmeur 1995: 205–210).

V neografickém zaznamenání jazykové změny během Revoluce nejkvalitnější díla tvoří paradoxně její externí pozorovatelé. V roce 1795 německému akademikovi Léonardu Snetlagovi vychází v dolnosaských Gotinkách *Nouveau dictionnaire français contenant les expressions de nouvelle création du peuple français* [Nový slovník francouzštiny obsahující nově vytvořené výrazy francouzského lidu] (Snetlage 1795). Oproti Buéemu a jeho předchůdcům je tento slovník podstatně obsažnější, *de facto* bilingvní a definičně značně přesný.

Budeme-li akceptovat Sablayrollesovu terminologii, ve které je obnovení zastaralého, pozapomenutého slova do úzu, tedy revitalizovaný archaismus, označované jako paleologismus (*paléologisme*, Sablayrolles 2000: 191), pak jsme již výše u Gallaise zmínili zajímavý paleologismus *divorce* = „rozvod". Také Snetlage zaznamenává tento tabuizovaný koncept, a to v adjektivální derivaci *divorcé* = „rozvedený" (Snetlage 1796: 71). Nejprve uvádí německý ekvivalent (*geschieden*), poté francouzskou definici (*celui ou celle qui a obtenu la dissolution entière du mariage* = „ten či ta, kdo dosáhl/a úplného rozpuštění manželství") a na závěr přidává příklad. Právě ten je nejzajímavější, protože patrně zde je úplně poprvé

lexikograficky zaznamenáno neologické femininum adjektiva v sousloví: *une femme divorcée* („rozvedená žena"; *ibidem*). Je zřejmé, že celá tato derivační řada byla pociťována většinovou společností jako neologická, i když rozhodně nebyla nově utvořená. Podle etymologické části slovníku TLFi lze ověřit, že několik výskytů adjektivální formy je známých z 15. století, slovo pak ale v důsledku silné katolizace Francie nebylo patrně šířeji v domácím prostředí používáno, resp. nemělo legitimitu pro slovníkové zaznamenání.

Snetlaga následoval o rok později německý diplomat v Paříži Karl-Friedrich Reinhard obdobně detailním slovníkem *Le néologiste français ou Vocabulaire portatif des mots les plus nouveaux de la langue Française* [Francouzský neologista aneb Přenosný slovník nejnovějších slov fr. jazyka] (Reinhard 1796). Ten je ale bohužel ve francouzských knihovnách nedostupný (pro detailnější analýzu viz Desmet, Rooryck a Swiggers 1990: 171–172).

Na revoluční změny jazyka reagovala také Francouzská akademie, konkrétně dvanáctistránkovými Dodatky, které vyšly zároveň s opožděným vydáním DAF5 v roce 1798. Tento *Supplément contenant les mots en usage depuis la Révolution* [Dodatky obsahující slova používaná od Revoluce] obsahuje 418 hesel, která byla přidána na konec DAF5, který byl dokončený ale už v roce 1793. Téhož roku byly ovšem všechny královské Akademie zrušeny a k vydání slovníku došlo až po skončení jakobínského Teroru, kdy byla činnost jazykové Akademie částečně obnovena.

Podle F. Gohina je páté vydání akademického slovníku obohaceno o relativně skromných 1887 nových hesel oproti DAF4 z roku 1762. V tomto čtvrtém vydání je naopak zařazeno až 5217 nových hesel oproti DAF3 z roku 1740 (Gohin [1903] 1970: 84). Pro ilustraci toho, co lze v souladu s moderní francouzskou neologií označit jako sdílený neologický pocit, uveďme ze strany 769 těchto Dodatků jeden konkrétní příklad: i zde figuruje módní pojem „rozvod". Konkrétně pod heslem *divorcer* („rozvést se") je uvedeno rovněž adjektivum *divorcé,-e* i substantivizované adjektivum *un(e) divorcé(e)* = „rozvedený(-á)".

V současné době nejčastěji citovaným neografickým počinem z bohaté revoluční éry, ve své době ovšem nepříliš pochopeným, je ale dvoudílný Mercierův slovník *Néologie ou vocabulaire de mots nouveaux, à renouveler, ou pris dans des acceptions nouvelles* [Neologie neboli slovník nových slov, slov vhodných k obnově nebo slov s novým významem] (Mercier 1801). Tento slovník poprvé v dějinách francouzské neografie nese v názvu hrdě ambivalentní slovo neologie (viz výše 3.2).

Na rozdíl od předchozích revolučních neografických slovníků ale reflektuje lexikon Revoluce jen částečně. Podle předmluvy Jeana-Clauda Bonneta k první reedici slovníku vůbec (realizované teprve nedávno, v roce 2009) má totiž obsáhlý

Mercierův slovník pouze 16 hesel společných se čtyřmi stovkami hesel akademických Dodatků, (Bonnet citovaný Biardem, Biard 2010: 263).

V tomto unikátním neografickém počinu se ale přesto Louis-Sébastien Mercier prezentuje jako nadšený stoupenec revolučních myšlenek. Lexikální změnu deklamuje slovy: „před plodnými výrazy *republikánského jazyka* [musí] *jazyk monarchie* nadobro vyblednout" (*les mâles expressions de la* langue républicaine [...] *il y a de quoi faire pâlir à jamais la* langue monarchique; Mercier 1801: LXXIII, jeho kurziva). Nedávno medializovaným politickým novotvarem by bylo také možné říci, že byl také opatrným „vítačem" Napoléona (*cf.* hesla *héroïser* a *généralisme*, *idem*: 520 a 297). Přesto ale Mercier v dlouhé předmluvě dává vědomě stranou neustálený slovník revolučního „boje zločinu a ctnosti" (*lutte du crime et de la vertu*; *idem*: XV–XVI) a soustřeďuje svou pozornost literáta spíše mimo politiku.

Mercierovo funkční chápání neologického procesu charakterizuje citát: „Potřeba vytváří slova, ale vkus je odsuzuje" (*Le besoin fait les mots, le goût les sanctionne*; *idem*: XIII). Debatou o utilitě novotvarů a jejich estetičnosti navazuje Mercier na spor Starých a Moderních, kdy pozitivně vnímanou neologii striktně odděluje od negativně konotovaného neologismu: „Když svému dílu dávám do názvu *Neologie*, nechci, aby bylo nazýváno *Neologickým slovníkem*" (*Quand j'intitule cet ouvrage* Néologie*, qu'on ne l'appelle donc pas* Dictionnaire néologique; *idem*: VI –VII, jeho kurziva), přičemž v poznámce obratem odkazuje na Desfontainesovu kritiku neologie a považuje jeho upozorňování na konkrétní neologismy za jednu z příčin, proč byly právě tyto lexémy uzualizovány namísto „věčného zatracení" (*réprobation éternelle*; *idem*: VII).

Přináší také dichotomii aktérů slovotvorby (po vzoru *philosophie* versus *philosophisme*): „s hrdostí jsem *Neologem* a ne *Neologistou*" (*je me fais gloire d'être* Néologue *et non* Néologiste; *idem*: VII; kurziva Mercierova). Vzhledem k Snetlagově názvu knihy a absenci jiných výskytů *néologiste* (který je dnes spíše okazionalismem nebo potenciálním neologismem) nelze ale soudit, nakolik byla tato Mercierova dichotomie v tehdejším jazykovém povědomí sdílená.

Mercier v souladu se svou předchozí spisovatelskou a dramatickou kariérou tímto slovníkem specificky navazuje jednak na Spor (viz výše), ale také na předrevoluční tradici satirických titulů, a to častým odkazováním na kreativní spisovatele: „všichni velcí spisovatelé byli neologové" (*tous les grands écrivains ont été Néologues*; *idem*: XIII), včetně své vlastní novotvorby: např. u parasynteticky vytvořeného slova *encachotés* upozorňuje, že jde o jeho vlastní výtvor z prostředí bastilského žaláře (= *cachot*), který se od prvního užití v roce 1789 široce rozšířil (*idem*: 218). Další Mercierovy idiolektální neologismy nejsou explicitně označeny, ale zřejmě jich je ve slovníku větší počet.

Jeho slovník je pokrokový zejména z hlediska morfologie. V hesle *amatrice* (*idem*: 24–32) například detailně přibližuje soudobé debaty o feminizaci maskulin, které obhajuje principy analogie (blíže Mercierovy slovotvorné postupy analyzuje např. Štichauer 2005). V témže obsáhlém hesle je také vidět soudobou kontextu-

alizaci slova neologismus ve stále převažujícím negativním významu (*il me reproche du néologisme* = doslovně „vyčítá mi neologismus (tj. „že tvořím neologismy"), *l'accusation du néologisme* = „být obviněn z neologismu" atd.), včetně názorných příkladů, co pro Merciera je (kvalitní) neologie: např. slova *insouciance*, *aéronaute* aj. a co je (nekvalitní) neologismus: *éduqué*, *égaliser*, s odůvodněním, že tato slova jsou nadbytečnými konkurenty existujících slov *élevé*, *égaler*. Podotkněme, že všechna tato slova jsou dnes v běžném úzu, na rozdíl Mercierova subjektivně úspěšného, leč efemérního adjektiva *encachotés*.

Jak připomíná Françoise Dougnacová, recenze na Mercierovu *Néologie* byly spíše chladné (Dougnac 1982: 70). Mercierovi bylo posléze navíc zakázáno publikovat první část většího projektu neologického slovníku, stočtyřstránkový rukopis *Mon dictionnaire* [Můj slovník], s dokončenými hesly A–Artialiser. Proto mu kolega lexikolog Pierre-Claude-Victor Boiste nabídl, že zařadí neologismy, které nefigurují v *Néologie*, do druhého vydání svého *Dictionnaire universel de la langue française* [Univerzálního slovníku francouzského jazyka] (Boiste 1803). Tento slovník, který má v podtitulu uvedeno *Manuel de néologie* („Příručka neologie"), poprvé vyšel roku 1800 a podle Pruvosta měl za hlavní cíl akumulovat co největší objem lexika (Pruvost 2006: 65). Z neodborného hlediska měl ale Boistův slovník velký úspěch, protože byl až do roku 1857 celkem dvanáctkrát reeditován. Tak zajistil Mercierovi alespoň nepřímé uznání, které by si patrně býval přál pro svou *Néologie* a nedokončený velký neologický slovník.

Mercierem ale výčet slovníků s formanty *néo-/nouveau* v názvu zdaleka nekončí (viz Geffroy 1986 nebo Quemada 1968), pro ilustraci neologie za Velké francouzské revoluce (a revoluce v neologii) bude ale tento krátký výčet bohatě postačovat. Z dosud nejmenovaných počinů z tohoto období zmíníme už jen anglicky psaný titul *Lexicographia-neologica Gallica. The Neological French Dictionary* [Neologický slovník francouzštiny] (Dupré 1801), který kompletuje sérii poměrně objektivních slovníků externích pozorovatelů Revoluce (viz Snetlage a Reinhard výše). Zároveň nám poskytuje příležitost vytknout v rámci neologismů specifické a pro puristy nosné téma anglicismů.

3.4 Neologie a anglicismy

V revoluční době došlo ve Francii nejen k posunu vnímání neologismů a určité demokratizaci neologie, ale zároveň se s rostoucí industriální i mocenskou rolí Anglie zvětšoval i podíl přejímek[64] z angličtiny (přehledně dvojjazyčně např.

64 Též výpůjček, což je kalk bližší francouzskému označení *emprunt* (ze slovesa *emprunter* = „vypůjčit si"), byť obsahově nepřesnější, neboť tento termín nesprávně evokuje aspekt „vrácení" výpůjčeného, jak připomíná Hana Srpová (citovaná Dianou Svobodovou, viz Svobodová 2007: 6).

Walter 2000). V souvislosti s tím rostla ve Francii i kritika tohoto způsobu rozšiřování slovní zásoby, spojená často spíše s módními vlivy než s utilitární pojmenovací potřebou.

Tento fakt dobře dokladují hesla *anglomane* a *anglomanie* v Duprého neologickém slovníku francouzštiny zmiňovaném výše (Dupré 1801: 19). Slovníkové zaznamenání této probritské módy zdaleka není v této době u Duprého ojedinělé. Tatáž hesla nalezneme i u Snetlaga (1795: 14), v Dodatcích k 5. vydání slovníku Akademie (1798: 766), obdobná hesla *anglomaniser*, *anglomaniaque* pak najdeme také u Merciera (Mercier 1801: 36). Na této shodě lze dokázat sdílení neologického pocitu jen stěží, neboť Dupré v podtitulu sám přiznává, že práci zkompiloval ze Snetlaga i z Dodatků. Ostatně také Snetlagova metoda je nastíněna jen zběžně – patrně šlo hlavně o excerpci soudobých literárních děl. Spíše se tedy jednalo o kulminaci výskytu relativně nového slova *anglomanie* a jeho derivátů v diskurzu tehdejší společenské elity.

Móda sama i toto kompozitum s deriváty jsou ale podstatně starší. To dokazuje ve svých slovníkových citacích opat Féraud v patrně nejstarším slovníkovém zaznamenání tohoto kompozita vůbec, a to pod sdruženým heslem *anglomane, anglomaniaque, anglomanie* (Féraud 1787, 1. díl: 112), kde tyto výrazy hodnotí jako užitečné jen pro kritiku a polemiku. Cituje mj. větu z pera Antoina Sabatiera de Castres (z roku 1774): „*Anglománie* přešla z našich knih do našich mravů“ (L'anglomanie *a passé de nos livres dans nos mœurs*; *ibidem*, jeho kurziva).

Tituly různých literárních a dramatických děl z druhé poloviny 18. století se ostatně také nesou v méně proanglickém duchu než oslavné ódy na filozofy typu Lockeho či Newtona v sérii tzv. anglických listů, tj. prací de Muralta, Voltaira či opata Prévosta (viz Vanacker 2016). Poprvé tuto přehnanou a nekritickou adoraci všeho anglického verbalizoval v roce 1757 Jean-Louis Fougeret de Monbron v pamfletu *Préservatif contre l'anglomanie* [Ochrana proti anglománii]. V roce 1772 se přidává dramatik Bernard-Joseph Saurin (knižně 1773) se svou příznačně aktualizovanou komedií *L'Anglomane*, *ou orpheline léguée*, navazující na předchozí úspěšnou komedii téměř shodného názvu *L'orpheline léguée* [Osiřelá dědička] z roku 1765 atd. Výčet všech takovýchto titulů by byl dlouhý, ale tyto dva příklady postačují k ilustraci sílící kritiky anglománie, která prostupovala tehdejší společností. Tato kritika byla sice rámcována soudobými debatami mezi intelektuály, je nutno ji ale chápat v širších souvislostech jako reakci na vzrůstající ekonomickou dominanci Anglie i jako bezprostřední emotivní reakci na čerstvé vojenské fiasko, které Francie utrpěla od Velké Británie v sedmileté válce (1756–1763).

V průběhu 18. století se tedy prestiž francouzštiny ocitá v ohrožení. Francouzština sice stále je nejrozšířenějším jazykem v Evropě, ale její vliv na ostatní jazyky se zmenšuje. Zejména v angličtině podstatně klesá počet dříve extrémně hojných přejímek z francouzštiny. Podle Gebharta, citovaného Hagègem, klesají galicismy

v angličtině tou dobou o 75 %, zatímco na opačném břehu Kanálu roste počet výpůjček z angličtiny o 200 % (Hagège 1987: 19). Souběžně s obrácením mocenských rolí se postupně objevuje pocit ohrožení jazyka a otázka anglicismů se natrvalo usazuje do obecných diskuzí o neologismech.

Tyto diskuze v puristických vlnách rezonují společností *de facto* do současnosti, jen obecnější kompozitum *anglomanie* v lingvistické sféře nahradilo modernější kompozitum *franglais*, česky snad frangličtina. Z morfologického pohledu jde o tzv. kufříkové slovo (*mot-valise*, doslovně „slovo-kufr", v Šimandlově terminologii by šlo o specifický typ tzv. blendingu, Šimandl 2013) ze slov *français* („francouzština") a *anglais* („angličtina"), které je podle *TLFi* známé od roku 1959 a od poloviny 60. let 20. století široce debatované. Rozšířit jej pomohl zejména René Étiemble titulem *Parlez-vous franglais?* [Mluvíte franglicky?], který se od prvního vydání roku 1964 stal bestsellerem puristů. Úspěšný byl tento silně antiamerický pamflet mj. i proto, že autor v mnoha reedicích doplňoval aktuální vývoj nově integrovanými přejímkami z mediálního prostoru a také komentováním stále se zpřísňující vládní jazykové politiky ve Francii v jednotlivých předmluvách (dosud poslední reedice knihy je z roku 1991). Étiemble ale patrně k této jazykové politice nepřímo přispíval touto svojí „vědeckou xenoglossofobií" (*xénoglossophobie savante*, viz Cerquiglini 2006: 591), která byla ale podle Cerquigliniho spíše vyjádřením osobního občanského rozzlobení, navíc s pozoruhodnou stalinistickou, antiimperialistickou rétorikou (*idem*: 598–599 a 604).

Odhlédneme-li od rozporuplného Étiemblova titulu, je *franglais* specifickou variantou českého blendu *czenglish*, španělského *spanglish* a celé další řady slov označujících vliv dnešní *lingua franca* na ostatní jazyky, jejichž mluvčí nadměrné přejímání více či méně intenzivně prožívají. Podle Trnkovy teorie prožívání jazyka jsou reakce mluvčích na cizojazyčné prvky v jejich rodném jazyce tak hojné proto, že se nacházejí v centru hlubokého prožívání individuálního i kolektivního, a to kvůli pociťování expresivity spojené s cizostí prvků. Právě tato cizost ale podle Trnky dynamizuje jazykový systém (Trnka 1943). V Danešově biologické metafoře jsou pak reakce na xenismy přirozenou „imunitní reakcí" jazyka na cizí elementy (Daneš 2009: 234).

K vlivu angličtiny na francouzštinu je nutno zmínit dva protichůdné aspekty, které v rámci debat o neologických výpůjčkách z angličtiny přispívají k exaltaci puristů (nejen francouzských, viz Svobodová 2009: 30–37). Na jedné straně stojí obecné konstatování, že u anglicismů trvá neologický pocit déle, což souvisí s jejich horší morfofonologickou adaptabilitou (viz známé případy *ticheurte* ≈ *T-shirt*, *pipole* ≈ *people* atd.), a tudíž nápadností v systému.

Na straně druhé je ale jejich etymologická příbuznost až provázanost (a to nejen u slov, která tzv. dvakrát přešla kanál La Manche typu *tennis* < *tenez*[65], *people*

65 Výpůjčka z angličtiny, zaznamenaná ve Francii od roku 1824 (podle TLFi), jejíž tvar byl odvozen z oblíbené středověké hry *jeu de paume* (doslova „hry dlaní"), kterou patrně během Stoleté války převzali Angličané od Francouzů. Při hození míčku soupeři zaznívalo morfofonologicky adaptované *tenez*,

< *peuple*[66]) natolik silná, že je běžné kalkování na úrovni syntakticko-sémantické. Tyto kalky často nejsou laickou veřejností vůbec vnímány, natož aby byly pociťovány jako neologismy. Právě kalk je již od prvních prací kritizujících jazykové aspekty výše zmiňované anglománie považován za nejméně nápadný, ale o to více nebezpečný prvek, který ohrožuje jazykovou integritu.

Na druhou stranu se ovšem v důsledku častého přejímání substantiv na *-ing* (a později i jejich autochtonního tvoření, např. *footing, caravaning*, viz Walter 1983: 14) za současného důkladnějšího napodobování anglické výslovnosti v souvislosti s výukou angličtiny ve školách ustálil ve francouzštině nový foném, velární nazála /ŋ/. Studie datací těchto výpůjček na *-ing* v různých typech lexikografických počinů u Walterové (1983: 16–19), tak i novější excerpce jejich datace ve slovníku *Le Petit Robert* (dále PR) provedená Mudrochovou (2017: 9–10) shodně potvrzují, že zatímco do 18. století včetně se tento typ výpůjček nově vyskytoval v řádu jednotek, v době sílící anglománie v 19. století jejich počet skokově narostl (14 u Mudrochové v PR, 46 u Walterové). Ve 20. století pak jejich počet roste už mnohonásobně (celkem 96 v PR podle Mudrochové, 126 v excerpci Walterové – jen do r. 1983).

Geografická blízkost sehrávala vždy důležitou roli (např. nejstarší datace výpůjčky *meeting* spadá podle *TLFi* těsně před Revoluci do roku 1786, v českém prostředí až asi o století později, kdy např. *Příruční slovník jazyka českého* uvádí citace z Raise a Baara).

Spolu s postupnou internacionalizací slovní zásoby v režii angličtiny jde ale o výbušnou kombinaci pro výše zmiňované prožívání jazyka, kdy je souběžně těžce pociťována i ztráta mezinárodní prestiže francouzského jazyka. Na rozdíl od českých nedotažených pokusů (viz Svobodová 2007: 127) se tudíž ve Francii prosadily poměrně přísné jazykové zákony (1975 zákon Bas-Lauriol následovaný v roce 1994 zákonem Toubon, viz detailněji např. Koláříková 2014). Navíc byly roku 1966 založeny a poté politicky značně podporovány tzv. terminologické komise (jež řídí hlavní *Commission d'enrichissement de la langue française* [Komise pro obohacování francouzského jazyka], až do roku 2015 známá jako *Commission générale de terminologie et de néologie* [Generální komise pro terminologii a neologii]). Jejich prioritním cílem je navrhovat domácí ekvivalenty pro cizojazyčné přejímky, především anglicismy (např. pro *listing* ekvivalent *listage*, pro již zmiňovaný *meeting* synonymum *réunion* atd.).

---

tj. imperativ 2. os. pl. francouzského slovesa *tenir*. TLFi uvádí datace a tvary z Oxfordského slovníku, které dokazují metonymický přenos imperativu na označení „hry dlaní", předchůdce novodobého tenisu: cca 1400 *tenetz*, cca 1440 *teneys*, 1441 *tenyse*, cca 1460 *tenys*).

66 Z odvozeniny latinského *populus* převzala starofrancouzský tvar *pueple(s)* anglonormandština. Francouzština pak přejímá anglické *people* ve významu *people journalism* (tj. „bulvární tisk"). Podle slovníku *Le Petit Robert* se tak děje po roce 1988. Od roku 2007 uvádí tentýž slovník také tvary *pipeule* a *pipole*, odpovídající možným ortografizacím fonologicky adaptované formě přejímky.

Situace ve Francii má svá specifika, která není možné generalizovat ani pro ostatní frankofonní země v Evropě s jejich vícejazyčností (Belgii, Švýcarsko, Lucembursko), natož srovnávat se situací mimoevropských frankofonií. Specifický ambivalentní náhled na neologické anglicismy mají od 18. století Frankokanaďané, kteří se výše uvedenou prohrou Francie v sedmileté válce dostali pod anglickou nadvládu, a tudíž do značně obdobné situace jako mluvčí češtiny v dominantním germanofonním prostředí. Přínos quebeckých „obrozenců" a později lingvistů do debat o potenciální i reálné hrozbě angličtiny pro francouzský jazykový systém i do terminologické praxe ponecháme stranou, byť byl od 2. poloviny 20. století zásadní (viz Podhorná-Polická a Vašková 2015, česky Daneš 1986 a v historických souvislostech pak zejména Kyloušek 2005: 306–314).

3.5 Vztah neografie a sociolektografie

Pro nově přejaté anglicismy i pro další neologismy vzniklé v důsledku kontaktů jazyků (včetně výpůjček z regionálních variant francouzštiny) obecně platí, že se jejich první lexikografické zaznamenání mnohdy odehrálo mimo slovníky všeobecného jazyka, tedy spíše ve slovnících specializovaných. Tvorbu slovníků sociolektů různých zájmových či sociálních skupin souhrnně označujeme jako sociolektografii. Stejně jako pro neografii také pro ni platí, že období Velké revoluce, tedy přelom 18. a 19. století, lze považovat za první etapu zvýšeného a od té doby již kontinuálního zájmu (především amatérských) lexikografů o projevy jazykové variability a o objasňování významu domněle či reálně utajovaných (tj. kryptických) slov různých sociálních skupin.

Systematické slovníkové zaznamenávání sociolektů ve Francii započíná v Chartres v revolučním roce IX (tj. 1800) francouzsko-argotickým slovníčkem obsahujícím 216 položek, který byl publikován spolu s popisem procesu pod názvem *Histoire des brigands chauffeurs et assassins d'Orgères* [Historie podpalovacích banditů a vrahů z Orgères] (Leclair [1800] 2006). Slovníček byl pořízen úředníkem Pierrem Leclairem při soudním procesu s bandou zlodějů zadržených v Orgères-en-Beauce pro účely dekryptace jejich dorozumívacích metod a loupežných technik. Pro chartreského úředníka bylo výrazivo nové a předpokládalo se, že záměrně tajné, lze jej tedy dnešní terminologií označit jako soupis sociolekticko-neologických výrazů.

Zadržená banda lupičů byla jednou z mnoha, které se během Revoluce po hladomorem zdecimovaném francouzském venkově potulovaly. Pojmenování *chauffeurs (de pied)* = „podpalovači (chodidel)" získali na základě kruté zvyklosti, kdy své oběti přepadli v noci v domě a mučili přikládáním žhavých uhlíků pod chodidla, aby je tak donutili vypovídat, kde mají uschované úspory a cennosti.

Tento ryze argotický slovník je roku 1808 následován podstatně noblesnějším titulem *Dictionnaire du bas-langage, ou des manières de parler usitées parmi le peuple*

[Slovník nízkého jazyka neboli způsobů mluvy užívané mezi lidem] (d'Hautel 1808).

Jedná se o obsáhlý dvoudílný slovník „podřadných a mrzkých výrazů, které je třeba vymýtit z dobré konverzace" (*les locutions basses et vicieuses que l'on doit rejeter de la bonne conversation*), jak píše autor a zároveň vydavatel Charles-Louis d'Hautel v podtitulu slovníku. V předmluvě upozorňuje, že tímto slovníkem nechce pobízet ke zdokonalování jazyka (*initier à la perfection du langage*), klade si za cíl:

> „... spíše důrazně upozornit na ty nízké a mrzké výrazy, na ty četné barbarismy, které se pod názvem *hovorové výrazy* vkrádají dennodenně do konverzací, a zesměšnit ty divné a nevkusné neologismy a ty nepřesné termíny, u nichž se zdá, že škodlivý úzus už nějakou dobu toleruje jejich zneužívání." (*idem*: II; jeho kurziva, námi podtrženo)[67]

Zároveň ale obratem upozorňuje, že si nedává za cíl sbírat komické výrazy, jako to dělal exulant v Amsterdamu Philibert-Joseph Le Roux (psáno též Leroux) ve svém *Dictionnaire comique, satyrique, critique, burlesque, libre et proverbial* [Komický, satirický, kritický, burleskní, nezávislý a příslovečný slovník] (Le Roux 1718). Z této výmluvné citace je zřejmé, že d'Hautelův slovník lze řadit jak mezi satirickou neografii v Desfontainesově duchu, která má za cíl „zesměšňování divných a nevkusných neologismů", tak mezi pokračovatele kontrarevoluční neografie (viz *abus* neboli zneužívání významu termínů v novém politickém uskupení).

Zároveň jej lze řadit i mezi významné počiny sociolexikografické. Hovorové výrazivo je pro d'Hautela sice barbarsky nízkého původu, nicméně na rozdíl od vyumělkovaného stylu burleskních autorů je pro něj stále hodné zaznamenání. I přes deklarované vysoké estetické cíle určené pomalu se restauruující šlechtě preferuje d'Hautel kreativitu prostého lidu (*le vulgaire*) před kreativitou salonní:

> „kromě toho, že tyto výrazy, které byly vytvořeny úmorně a umělecky, nemají tutéž energii a originalitu, která bez úsilí vychází z úst lidu, a navíc většina z nich k lidu ani nedorazí." (*idem*: III)[68]

67 V originále: «que de signaler avec sévérité ces locutions basses et vicieuses, ces barbarismes nombreux, qui, sous le titre d'*expressions familières*, se glissent journellement dans la conversation, et de livrer au ridicule ces néologismes bizarres et de mauvais goût, ces termes impropres dont un usage pernicieux semble depuis quelque temps tolérer l'abus.»

68 V originále: «outre que ces expressions travaillées péniblement et avec art, n'ont ni énergie ni l'originalité de celles qui sortent sans effort de la bouche du vulgaire, la plupart d'ailleurs ne sont point parvenues jusqu'à lui.»

Slovník zahrnuje i termín *argot*, který d'Hautel definuje jako:

> „jazyk podomních prodejců mezi sebou, který se skládá z části z burleskních termínů, z barokních neologismů a ze starých slov, které úzus odhodil; toto označení nese také nářečí budižkničemů, zlodějíčků, které je pro počestné lidi nesrozumitelné."[69] (*idem*: 42)

Podtržením pasáží ve výše uvedených citacích chceme poukázat na fakt, že v d'Hautelově mentální koncepci jazyka byla neologie nedílnou součástí a důležitou podmnožinou popisovaných sociolektů.

Produkci slovníků slangu a argotu namísto slangografie a argotografie označujeme pod výhodnější hyperonymum sociolektografie, které umožňuje vyhnout se přesnému definování hranic mezi těmito dvěma zažitými termíny v české jazykovědě. Ne vždy totiž slovníky obsahují tak odlišné materiálové zdroje jako tyto dva sociolexikografické počiny z počátku 18. století. U Leclairova soupisu by označení argotografie odpovídalo dnešnímu chápání termínu soupisu mluvy společensky škodlivých skupin s akcentovanou kryptickou funkcí, d'Hautelův slovník bychom označili spíše za soupis slangografický, tj. obsahující zejména výrazy ze soudobého obecného slangu, ale s přesahy jak do argotu, tak i do hovorové mluvy.

Považujeme-li tyto dva slovníky za první sociolektografické počiny v souvislé řadě dalších, neznamená to, že by byly první svého druhu. Stejně jako neologismy byly i sociolektismy před tímto obdobím zapracovávány autorsky – notoricky známí jsou i u nás argotizující spisovatelé François Villon v 15. století a François Rabelais v 16. století. Byly také mytizovány a popularizovány – 1629 Chereauovo imaginární *Království Argotu* (viz níže), 1725 de Granvalův *Cartouche*, od roku 1743 tzv. *poissard*, tj. mluva pařížské tržnice Les Halles u dramaturga Vadého atd. Výčet nejstarších zdrojů podává už v roce 1856 F. Michel a po něm mnozí další (viz Yve-Plessis 1901, Sainéan 1907 a 1912 zde výše v kap. 2.2.2, recentně např. Delaplace 2013 aj.).

I přesto, že *gergon, vulgare trutanorum* („žargon, mluva potulných žebráků") je znám už od 13. století, lexikografické záznamy sociolektů se až do konce 18. století počítají na jednotky. Přinášejí ale cenné důkazy jak o genezi termínu *argot*, jeho koexistenci a konkurenci se starším synonymem *jargon*, tak i o zdrojích nápadné lexikální konvergence s pozdějšími sociolektografickými počiny.

Vůbec nejstarším známým soupisem sociolektu je přepis manuskriptu glosáře z poloviny 15. století, dokladující výrazivo loupeživé bandy, které se říkalo

69 V originále: « langage des porte-balles entr'eux, et qui se compose en partie de termes burlesques, de néologismes baroques et de mots anciens que l'usage a rejetés ; on donne aussi ce nom au patois des vauriens, des filous, qui est inintelligible pour les honnêtes gens. »

Coquillars, později *Coquillards* (původ označení je sporný, je ale určitě odvozený ze slova *coquille* = „mušle"). Šlo patrně o několik stovek bývalých vojáků rozpuštěné armády po ukončené stoleté válce (1453), kteří vyráželi na loupežné akce do okolí Dijonu, tehdy hlavního města Burgundského vévodství, načež zhýralým životním stylem při „odpočinku" ve městě pobuřovali měšťanstvo.

Tento glosář argotu byl sice pořízen při soudním procesu s touto bandou v roce 1455, ale zůstal nepovšimnut v dijonských archivech téměř čtyři století. Městský archivář Joseph Garnier jej objevil a roku 1842 publikoval v malé, jen desetistránkové publikaci s názvem *Les Compagnons de la Coquille, chronique dijonnaise du XVe siècle* [Bratrstvo Mušle, dijonská kronika z 15. století] (Garnier 1842).

Označení *Coquillards* ale na rozdíl od glosáře v mezičase zapomenuté nebylo. Důkaz, že bylo ve větších městech známé nepřetržitě, přináší například heslo *Coquillards* ve slovníku doprovázejícím Vidocqovy „Zloděje" (*Les Voleurs*) z konce roku 1836 (Vidocq [1836] 2007: 17). Doprovodný „Slovník argotu" (*Dictionnaire d'argot*) nesoucí jméno slavného galejníka Eugèna-Françoise Vidocqa, který se stal hlavním policejním komisařem a proslavil se v kriminalistice metodami infiltrace, patrně nebyl sepsán jím osobně (autorství slovníku bývá přisuzováno Saint-Edmemu, viz Esnault 1965), tak či tak je ale toto dílo o šest let starší než Garnierova publikace.

Coquillards jsou zde definováni jako žebráci v ulicích Paříže, organizovaní v mystické korporaci vedené Velkým Šéfem (*Grand Coësré*) na Dvoře zázraků (*Cour des miracles*), kteří se vydávali za poutníky z galicijského Svatého Jakuba (španělsky Santiago de Compostela) nebo ze Svaté země. Podomním prodejem ženám a zbožným lidem draze prodávali mušle svatého Jakuba neboli hřebenatky svatojakubské, které si vázali na límce oděvu (Vidocq [1836] 2007: 17).

Mystický středověký „Dvůr zázraků" proslavil Victor Hugo v Chrámu Matky Boží v Paříži (*Notre-Dame de Pari*s, Hugo 1831), kde podal romanticko-historizující popis středověké Paříže z 15. století. Proslavil tak jeden z patrně devíti pařížských chudinských ghett, tzv. Velký Dvůr zázraků, který přiléhal k hradbám v dnešním druhém obvodu a zlikvidován byl kolem roku 1667. Podle lidové etymologie doložené Henrim Sauvalem, historikem Paříže z přelomu 17. a 18. století, který inspiroval Hugovy popisné pasáže, nesly všechny tyto nebezpečné chudinské čtvrti označení „dvůr zázraků" proto, že se do nich večer žebrající mrzáci vraceli a „jako zázrakem" se uzdravili z předstíraných zranění a nemocí (Sauval, citovaný Geremkem, Geremek 1991: 191–196). Polský historik specializovaný na pozdně středověkou francouzskou chudinu Bronisław Geremek ale připomíná, že obdobné názvy měly chudinské čtvrti i jinde ve Francii (*rue des Miracles* [ulice zázraků] v Bourges, *cave des miracles* [sklep zázraků] v Rouenu atd.; *ibidem*).

Les Coquillards figurují ale už o dvě století dříve v Chereauově slavném „Žargonu“ (kolem roku 1630, viz níže), konkrétně ve výčtu jmen provinčních uskupení korporace žebráků, z nichž jedno neslo honosný název „království Argotu“ (*royaume de l'Argot*). Figurují také v jedné z písní o Argotu, kterých je v této slavné knize několik (Chereau [2. vyd., asi 1629, s. d.]: 9 a 43). Stejně jako u Vidocqa, který se ostatně k Chereauovu dílu otevřeně hlásil, tu jsou definováni jako poutníci z galicijského Svatého Jakuba a prodejci mušlí – hřebenatek, mezi nimiž jsou i tací, „kteří žebrají na Mušli, ale nikdy tam nebyli“ (*qui truchent sur le Coquillard & qui n'y furent iamais*; *idem*: 28–29).

S označením *Coquillards* se setkáváme také ve výše citovaném románu Victora Huga Chrám Matky Boží v Paříži, který z Chereauova popisu hierarchie království Argotu čerpal inspiraci pro barvitý a překladatelsky obtížný popis procesí doprovázející Quasimoda na cestě na Nábřežní náměstí. Nejprve v této scéně popisuje Egypt (čímž myslí romské etnikum) a následně jednotlivé typy městské chudiny (Hugo [1831] 2006: 98–99):

> „Pak šlo království hantýrky; to jest všichni francouzští zloději, v oddílech podle důstojenství, takže nejprostší šli první [...] většinou mrzáci, tito kulhaví, oni jednorucí, dále zakrslíci, uměle nemocní, ten vzteklinou, onen padoucnicí, i třeba starobou, žebráci po vyhoření, z poutního slibu, ze siroby, prostí, odranci a cechovní tuláci, kramáři a hmatáci, šibalové, syčáci, svatouškové, arcidarebáci – výčet, že by unavil Homéra. Uprostřed odboru hmatáků a arcidarebáků stěží bylo rozeznati krále chátry, velkého Chachara...“[70] (Hugo [1831] v překladu J. Fialy 1928: 79, námi podtrženo)

V citaci podtrhujeme místo, které odpovídá originálnímu označení *les coquillarts*, podle překladatele Jaromíra Fialy snad „uměle nemocní“.

Překladatel ale měl s touto pasáží i s mnohými jinými, které obsahovaly výrazy z francouzských historických sociolektů, značné problémy – ostatně bez internetu a hlubších znalostí z historie francouzské sociolektografie by tyto pasáže dělaly problémy jistě i novodobým překladatelům. Do češtiny bylo „království Argotu“ (*royaume d'argot*) překládáno jako „království hantýrky“, a to jak v tomto pátém překladu do češtiny Fialou v roce 1928, tak už v prvním (z roku 1864) Vincencem Vávrou-Haštalským (zde ale ještě jako „říše“) a stejně tak i v zatím posledním českém překladu, sedmém v pořadí, Milenou Tomáškovou (z roku 1955).

70 V originále: « Puis c'était le royaume d'argot: c'est-à-dire tous les voleurs de France, échelonnés par ordre de dignité; les moindres passant les premiers [...] la plupart éclopés, ceux-ci boiteux, ceux-là manchots, les courtauds de boutanche, les coquillarts, les hubins, les sabouleux, les calots, les francs-mitoux, les polissons, les piètres, les capons, les malingreux, les rifodés, les marcandiers, les narquois, les orphelins, les archisuppôts, les cagoux; dénombrement à fatiguer Homère. Au centre du conclave des cagoux et des archisuppôts, on avait peine à distinguer le roi de l'argot, le grand coësre... »

Překlad *argot* = „hantýrka“ je přinejmenším po Fialu v souladu s tehdejším nejběžnějším označením sociolektů (viz Nováčkův časopis *Hantýrka*; 1935–1936). Poddaní tohoto zrcadlově monarchistického uskupení, francouzsky *argotiers*, jsou přeloženi následovně – Vávrou-Haštalským jako „hantýráci“ (např. Hugo 1864: 101), Fialou i Tomáškovou jako „hantýrníci“. Již zmiňovaný *Cour des Miracles* překládá Vávra-Haštalský jako „nádvoří zázraků“ (*idem*: 93), ale Fiala s Tomáškovou shodně jako „Dvůr divů“. S převodem nejvyšší autority na Dvoře zázraků, který je označován Hugem jako *roi de Thunes, successeur du grand coësre* (Hugo [1831] 2006: 124), si každý z překladatelů (ne)poradil po svém:

- Vávra-Haštalský: „král z Thunesu, nástupce velkého Coësre-a“ (Hugo 1864: 92),
- Fiala: „král thunský, nástupce velkého chachara“ (Hugo 1928: 100),
- Tomášková: „králem thunským, následníkem velikého coesra“ (Hugo 1955: 84).

Nutno dodat, že s dnešní běžnou znalostí obecně slangového slova *tunes* (psáno též *thunes*) = „prachy, love“ by sice šlo odvodit pro první označení „král prachů“, ale z historických glosářů je patrné, že *la thune* je „almužna“, vhodnější by tedy byl překlad „král almužen“ nebo „král žebroty“. S druhým označením (slovo *coësre*, zapisované také *coesre*) si doposud nevědí rady ani etymologové, shodují se ale na sému /vůdcovství/ (viz Pechon de Ruby 2007: 225). *Grand Coësre* by tedy mohl být přeložen např. jako „Velký šéf“ nebo „Velmistr žebráků“. Podotkněme, že ve filmovém zpracování Angeliky, kde se toto označení také objevuje, je uveden překlad „Velký korzár“, respektující přinejmenším hláskovou podobu slova.

Touto literárně-překladatelskou odbočkou chceme poukázat na možnosti zajímavého diachronního zkoumání překladových pokusů francouzského argotu, a to nejen na materiálu románů notoricky známých autorů Victora Huga či Honoré de Balzaca, ale třeba i na pěti českých překladech argotizujícího Eugèna Sua v jeho „Tajnostech pařížských“ (*Les Mystères de Paris*; Sue 1842–1843).

Tento malý exkurz uvádíme ale i proto, že z těchto ukázek je dobře patrný mytologický archetyp „zločinecké monarchie“ (*monarchie du crime*, Toureille 2007). S ním se lze setkat od pozdního středověku v různých formách jako se zrcadlově projektovaným mentálním obrazem elit, která si sociální odlišnost podle Valérie Toureillové koncipovala v jediném tehdy představitelném hierarchickém modelu, tedy monarchistickém (*idem*: 503).

Vraťme se ale zpět ke Garnierovu glosáři Coquillardů, který lze považovat za pomyslnou startovní čáru soustavného vědeckého zájmu o sociolekty ve Francii. Publikování necelé padesátky výrazů jednoho středověkého argotu, pouhé dvě strany

textu (Garnier 1842: 8–9) vzbudily obrovský zájem lingvistů, zdaleka však ne ihned. Garnierův objev patrně ještě nebyl známý Francisquovi Michelovi, který v roce 1856 filologicky analyzoval až glosáře z konce 16. a začátku 17. století (viz Pechon de Ruby a Chereau níže – Michel 1856: 18–25). Nijak jej nekomentuje ani Lorédan Larchey v předmluvě ke svému slavnému slovníku *Les Excentricités du langage français* [Perifernosti francouzského jazyka] (pět vydání mezi lety 1858–1865, poté šestkrát reeditovaný a doplňovaný pod pozměněnými názvy, mj. jako *Dictionnaire historique, étymologique et anecdotique de l'argot parisien* [Historický, etymologický a anekdotický slovník pařížského argotu] Larchey [1872] 2013).

Až do 90. let 19. století tedy zůstal Garnierův soupis patrně bez povšimnutí lingvistů. Zájem o žargon Coquillardů vzrostl až zásluhou Marcela Schwoba, který roku 1892 z originálního znění slovníčku z dijonského archivu publikoval výňatky (celý text pak Sainéan 1912), a tím strhl lavinu zájmu o historický argot.

Schwob se začal po roce 1890 hlouběji zabývat dešifrací Villonových balad a popularizoval také pravděpodobné napojení Villona na některé členy bandy Coquillardů (např. Schwob 1912, k českému překladu Schwobova výkadu Villonova života a díla viz Schwob 1995). Nutno dodat, že vědecký zájem o dílo Villona byl konstantní už přinejmenším od dob anotované reedice Villonova díla Clémentem Marotem (1533) a studováno je dodnes (např. teorie homosexuálního podtextu balad – viz Guiraud 1968, nebo kritická edice Schwobovy analýzy – viz Delaplace 2011 aj.).

Tehdejší lingvistické „villonománii" značně přispěl také Auguste Vitu, konkrétně rozborem žargonu jedenácti Villonových balad, z nichž pět bylo do té doby neznámých a které Vitu čerstvě objevil ve Stockholmském královském archivu (Vitu 1884).

Výrazivo obsažené v Garnierově glosáři bývá označované jako *jargon*, ale také jako *jobelin*, což je termín označující sociolekt žebráků a koňských handlířů z 15. století, z kořene *job* (viz sloveso *jobarder* = „podvádět", *job* = „šejdíř"), což odráží například titul přepracované verze Vituovy publikace *Le jargon et jobelin* (Vitu 1889). Méně známý termín *jobelin* je odvozen podle názvu jedné z publikací Villonových balad, konkrétně z posmrtného vydání obsahujícího šest zbývajících balad, které Vitu analyzoval. Za jejich autora je Villon považován na základě názvu, který pro jejich publikování zvolil pařížský vydavatel Pierre Levet: *Jargon et jobelin dudit Villon*. Mezi touto nejstarší známou edicí Villona z roku 1489 a Marotovou reedicí roku 1533 bylo jeho dílo reeditováno přinejmenším dvacetkrát, přičemž v něm editoři nakumulovali tolik chyb, že si už tehdy Marot dal za cíl Villonovo dílo „zachránit před zničením" (Dop-Miller 1991: 217).

Možnosti rekonstrukce originálu samozřejmě v průběhu času klesaly a nový impulz pro revizi významů historického argotického lexika z Villonových balad,

jakým byl glosář z procesu Coquillardů, dynamizoval a objektově konkretizoval celou disciplínu, která se dnes ve Francii označuje termínem *argotologie*.

Historie zaznamenávání sociolektů ve Francii lze v kontinuálně známých glosářích lexika ilegálních uskupení ale dostopovat nejdále do historie pouze do posledního desetiletí 16. století. Starší záznamy argotu samozřejmě známy jsou. Až na glosář, který sepsal o sociolektu žebráků královský chirurg François Rasse des Neux (zapisován taky jako Noeux, patrně roku 1566) a objevil/publikoval až roku 1913 Emmanuel Philippot, ale nemají lákavou slovníkovou formu. Ta byla bezpochyby důležitým atributem „prodejnosti" literárních děl a dílek, která tyto glosáře ukrývala.

Analyzujeme-li tedy několik nejstarších dokladů včetně jejich reedic, je možné konstatovat, že pro historii francouzských sociolektů mezi koncem 16. a 18. století (s přesahy do století devatenáctého) jsou charakteristické následující tři rysy:

1) vysoká míra imaginace/fikce (motiv vysoce strukturovaných ilegálních korporací s jednou hlavní autoritou – králem a jemu poddanými skupinami specialistů na různé sociálně závadné či obtěžující činnosti – zlodějství, žebrácství, podvodný či podomní prodej zboží atd.),

2) stylizace do tzv. pikareskního románu (*roman picaresque*, kde je hlavní postavou dobrodruh žijící za hranou zákona),

3) četné a často přibližné či libovolně revidované reedice několika stěžejních děl, které se patrně šířily jako tzv. *littérature de colportage* (kolportážní literatura neboli podomní prodej knih určený lidovým masám), kde patrně významnou roli hrálo knihtiskařství Oudotových ve středofrancouzském městě Troyes (založené roku 1602, patrně podle sešitových modrošedých obalů jejich cenově dostupných a nekvalitně tištěných knih se pro lidové čtení rozšířilo označení „modrá literatura" = *littérature bleue*).

Nejstarší kontinuálně známé sociolektografické dílo je až z konce 16. století, tedy o více než století starší glosář Bratrstva Mušle. Roku 1596 vydává v Lyonu jistý Pechon de Ruby titul *La Vie Genereuse des Mercelots, Gueuz, ét Boesmiens, contenans leur façon de vivre, subtilitez & Gergon* [Odvážný život falešných podomních prodejců, žebráků a cikánů obsahující jejich způsob života, fígle a žargon] (Pechon de Ruby 1596, v kritické reedici komparující různé verze knihy od Denise Delaplaceho pak 2007). Na konci knihy se nachází slovníček o 153 položkách řazený tematicky, kde je sepsaný sociolekt označen jako *blesquien*, tedy jazyk tzv. *blesches*, podomních prodejců s nevalnou pověstí putujících po kraji (tedy ekvivalent výše popisovaného termínu *jobelin*). Upozornění na slovníček s tímto názvem (*dictionnaire en langage Blesquien*) figuruje už na titulní straně knihy, včetně avíza „s vysvět-

lením v lidové řeči“ (*avec l'explication en vulgaire*). Patrně i proto mělo toto malé, ale pionýrské pikareskní dílo o 39 stranách ve své době poměrně velký ohlas. To dosvědčuje série reedic z počátku 17. století, mj. také ve výše zmiňované Oudotově tiskárně v Troyes roku 1627.

Podle podtitulu knihy je patrné, že dodnes přesněji neidentifikovaný „urozený Bretonec“ (*Gentil'homme Breton*) s pseudonymem Pechon de Ruby mezi skupinami postupně uvedenými v titulu knihy zamlada žil (*ayant esté avec eux en ses ieunes ans*), vyplývá z něj také, že tyto skupiny evaluuje pozitivně (*où il a exercé ce beau Mestier* = „kdy vykonával toto pěkné povolání“), přičemž z jednotného čísla vyplývá, že měly průnikovou činnost, která je spojovala (z textu pak vyplývá, že šlo o krádeže). Ze slovníčku pak lze odvodit, že *pechon de ruby* je argotický výraz pro *enfant esveillé*, tedy „zvídavé dítě“ (Pechon de Ruby 1596: 38). Jak upozorňuje v kritické reedici Denis Delaplace, už z názvu je patrná ironie či fraška, mnohé dobové biografie světců totiž začínaly tou dobou názvem *la vie de*, také adjektivum *genereuse* (ve významu „ušlechtilý, odvážný“) bylo antifrází pro společností nepřijímané pracovní praktiky všech tří skupin, které Pechon s obdobným obdivně-ironickým nadhledem vykresluje dále v textu (Pechon de Ruby a Delaplace 2007: 22). Na rozdíl od podtitulu knihy, který je ve 3. osobě, je celý text psán netradičně v první osobě, poutavou vypravěčskou formou. Pechon v této silně satiricky pojaté autobiografii popisuje nejprve hierarchii organizované skupiny, kterou vede *Grand Coesre* a jeho pomocníci *cagou(z)* zaškolují nováčky do fíglů „řemesla“ i jazykových zvyklostí prvních dvou jmenovaných skupin, podomních prodejců a žebráků.

Interpretace některých částí hesel glosáře je dodnes sporná. Ostatně jasný není ani výklad Pechonova původu. V textu sice upřesňuje, že přichází z okolí bretaňského Redonu (Pechon de Ruby 1596: 14), nicméně o tomto geografickém původu lze vzhledem k jeho „zvídavým“ (možný význam je i „zlodějským“) aktivitám přinejmenším pochybovat, vezmeme-li v potaz celkově ironicky vyznívající podtitul knihy, ale také glosář Coquillardů (1455), kde se tvrdí, že *ung breton c'est ung larron* („Bretonec znamená zloděj“ – viz Sainéan 1912, 1. díl: 96). I mnohé jiné dobové zdroje lidem z Bretaně přisuzují vlastnosti zlodějů, jak poukazuje Sainéan (1912, 1. díl: 84).

Ostatně lépe na tom nejsou ani Češi. Samostatně fungující skupiny kočovníků jsou v textu označovány jako *Boesmiens* či *Boësmiens* (později jako *Bohémiens*), tj. původem z Čech (francouzsky *La Bohême*), ale také jako *Egyptiens* („Egypťané“). Pechon de Ruby je popisuje jako odborníky na padělání peněz, hazardní hry a vykrádání usedlostí v období žní (Pechon de Ruby 1596: 31–33).

Takto byli minimálně od poloviny 15. století označováni kočovní Romové. Středověký historik Étienne Pasquier ([1581] 1621: 392–394) cituje pasáž nejmenovaného pařížského teologa o příchodu asi stovky Romů do Paříže v srpnu roku 1427, vnitřně hierarchizovaných, ale extrémně chudých. Přidává také informaci o výno-

su ze září roku 1561, podle kterého mají pod hrozbou galejí nebo tělesných trestů opustit království do dvou měsíců všichni „podvodníci, kteří si propůjčili jméno Češi nebo Egypťané“ (*imposteurs qui empruntoient le nom de Bohemiens, ou Egyptiens*; *idem*: 394).

Z nejstarších líčení Romů od Pasquiera a dalších historiků se neustálým opakováním přisuzovaných vlastností vytvořil následně neměnný topos, který předem ztěžoval jakékoli pokusy o integraci, jak připomíná soudobý historik Martin Rheinheimer (2003: 132–133). Úspěch Pechonovy autobiografie k utvrzení tohoto stereotypu ve své době patrně také značně přispěl.

Dnes jsou ve Francii Romové nazýváni spíše jako *Manouches* nebo *Gitans*, případně neutrálnějším *Tsigans* nebo *Tzigans*. Jelikož přicházeli v době jarmarků a poutí do kontaktu s ostatními kočovnými skupinami (především drobných podomních prodejců – tzv. *colporteurs*, potulných žebráků aj.) a byli aktivní v šedé až černé ekonomice, mnozí lexikografové 18. a 19. století asociovali jejich jazyk s argotem (viz Delaplace 2013: 245). Výpůjčky z romštiny jsou každopádně již od středověku stálým zdrojem obohacování francouzských sociolektů. Dodejme, že dodnes je ve Francii část romského etnika stále kočovná (užívající zejména dialekty *sintó*, případně na jihu *caló*), diskurzně deetnizovaná pod eufemistickým označením *gens de voyage* („lidé na cestách“). Novější romští migranti z východní Evropy (užívající především různé středo- a východoevropské dialekty *romani*) se naopak spíše soustřeďují do měst, nejčastěji do multietnických předměstských čtvrtí, přičemž obohacují místní sociolekty. Při přejímání je produktivní zejména nesklonná slovesná sufixace na – *av(e)* – např. *chourav* = „čórnout“ (viz také zde níže v kap. 4.4 sloveso *bicrave*), difundovala také série antroponym: *moré* = „more“, *gadji* = „(bílá) holka“ aj. Případně se reaktivují nebo sémanticky posouvají staré argotismy, které byly dříve převzaté z jiných dialektů romštiny, kde je typickým příkladem dvojí přejímky sloveso *marav(er)*, přejaté ze dvou různých zdrojů = nejprve známé ve starém argotu ve významu ze *sintó* i *caló* „zabít“, dnes v předměstském slangu mládeže spíše ve významu z *romani* „zbít“ (Goudaillier 2001: 191).

Ve výčtu základních zdrojů francouzské historické sociolektografie konce 16. století nelze nepřipomenout malý a neuspořádaný slovníček z prostředí zlodějů, žebráků a potulných kramářů-podvodníčků, který se nachází na konci *Qvinziesme Seree* [Patnáctého večera] z „Druhé knihy večerů“ (*Second livre des Serees*). Ta je součástí celkem třísvazkového díla Guillauma Boucheta obsahující vyprávění urozených účastníků rozhovorů na různá aktuální témata během fiktivních 36 večerů (*serees*, v pozdějších reedicích zapisováno často jako *sérées* = *soirées* („průběh večera, večírek“).

Patnáctá kapitola neboli večer s názvem *Des Larrons, des Voleurs, des Picoreurs & Mattois* [O chmatácích, zlodějích, lapcích a falešných podomních prodejcích] obsahuje různé anekdoty ze života potulných band, které mají obdobný ráz jako

u Pechona de Rubyho a nápadně shodné je i množství hesel v obou glosářích. Nápadná je ale i shoda s glosářem Coquillardů: např. „chléb“ je označen jako *artois* u Pechona a jako *artis* u Boucheta, ale už o více než století dříve jako *arton* u Coquillardů (1455, viz Sainéan 1912, 1. díl: 97). Také označení pro „víno“ jako *pihouais* u Pechona a jako *piuois* u Boucheta vykazuje stejný základ pouze s malou dialektální změnou výslovnosti koncovky atd. Míra krypticity tohoto sdíleného „žargonu“ je tedy diskutabilní, o neologicitě pak může být řeč pouze pro nezasvěcené čtenáře.

Bouchetova trilogie byla poprvé jako celek vydaná roku 1608 v Paříži (Bouchet [1608] 1874: 129–131). První vydání této Druhé knihy večerů z roku 1597 v Poitiers je tedy jen o rok starší než *La Vie genereuse*. Autorský Bouchetův rukopis dokonce dílo Pechona de Rubyho ještě o několik let předchází, poněvadž Bouchet zemřel pravděpodobně mezi lety 1593–1594 – viz Liotard (1875: 9) a Roybet v předmluvě k reedici Boucheta (Bouchet [1608] 1874: IX). Do pestrobarevné mozaiky *Večerů*, které byly zjevně inspirované Montaignovými *Esejemi*, vložil jeho obdivovatel Bouchet klasické znalosti, které získal četbou knih jakožto knihtiskař a vydavatel a provázal je s vtipným vyprávěním košilatých anekdot, rozbory různých lidových úsloví a jazykových kuriozit (zdroj pro svůj slovníček ale bohužel neuvedl). Bouchetova trilogie čítá několik reedic z počátku 17. století, což dokazuje, že byla čtenářsky velmi úspěšná pro svůj převážně vtipný tón s vážným pozadím právě probíhajících náboženských válek, které autor vnímal jako občanskou válku.

Za krátkou odbočku od tématu stojí poznámka, že v češtině vyšly vybrané dvojsmyslné či obscénní anekdoty ze *Serees* pod názvem *Galantní šprýmy* v Edici erotické četby v překladu Karla Jaroše, což byl pseudonym Karla Jaroslava Obrátila (Bouchet 2009, reedice soukromého tisku z roku 1931).

Obrátil je v sociolektologii známý jako sběratel eroticko-skatologického folkloru a výraziva, vydávaných kolportážně pod názvem *Kryptadia: příspěvky ke studiu pohlavního života našeho lidu* (1932–1933)[71]. Obrátilových 87 „šprýmů“, syntetizovaných z rozsáhlého prozaického Bouchetova díla psaného střední francouzštinou je nicméně bizarním, překladatelsky těžko uvěřitelným a pro Boucheta devalvujícím počinem bez upřesnění zdrojového dokumentu, ze kterého Obrátil při své syntéze vycházel (rok 1854 je evidentně překlep, správně je patrně rok vydání První knihy Večerů 1584).

Nedlouho po vydání reedice Pechonovy *La Vie généreuse*, patrně někdy mezi roky 1628–1629, vyšlo opět u Oudotů v Troyes další zábavné pikareskní pojednání *Le Iargon ou Langage de l'Argot reformé* [Žargon neboli jazyk reformovaného Argo-

71 Dnes jsou Kryptadia spíše známá z konkurenčních reedic dvou vydavatelství. V Pasece měly díly I, II a III autentický název (1999–2000), zatímco u Lege Artis vyšel nejprve jen *Velký slovník sprostých slov* (1999, reedice 2015), zbylé dva díly Kryptadií recentně jako *První kytice národních prasáren* (2016) a *Druhá kytice národních prasáren* (2017).

tu] s podtitulem *comme il est à present en usage parmy les bons pauvres* [jak je dnes používán mezi nebohými chudáky]. O prvním vydání v Oudotově tiskárně se ví z reprintů, nicméně dochovaná je ale až lyonská reedice z roku 1630, přičemž nejznámější (dostupná i v online verzi) je nedatovaná a místy neúplná pařížská reedice od vdovy po vydavateli du Carroy (podrobně viz kritická edice *Jargonu* od Delaplaceho; Chereau a Delaplace 2008).

Autor se prezentuje v podtitulu knihy: *Composé par un Pillier de Boutanche, qui maquille en molanche, en la Verge de Tours* (což lze pomocí integrovaného glosáře přeložit jako „Sepsáno majitelem obchodu, který pracuje s vlnou, ve městě Tours"). Podle akrostichu v básni uvozující vyprávění je za autora považován jistý Ollivier Chereau, který se vyprávěním o Argotu, organizované korporaci žebráků a žebravých zlodějíčků, volně inspiroval od Pechona de Rubyho.

Chereau také použil z jedné třetiny shodné výrazivo (podle Delaplacovy analýzy je z Pechona přebráno na šedesát položek z celkových cca 200 položek, postupně rozšiřovaných v různých reedicích knihy, viz Pechon de Ruby a Delaplace 2007: 199). Podstatnější než jednotlivá hesla glosáře je ale fakt, že v názvu tohoto slavného díla se vůbec poprvé v historii objevuje slovo *argot*, bok po boku zavedeného termínu *jargon*. *Argot* v průběhu 18. století vytlačí *jargon* ze své centrální pozice (v širokém významu „jakýkoli sociolekt") do specializovaného, periferního významu (ekvivalent českého označení „profesní slang").

Slávou nejen terminologickou však toto šedesátistránkové pojednání mnohonásobně zastínilo jak Pechona, tak Boucheta, neboť reedice knihy vycházely nepřetržitě až do 19. století. Jeho obsahem se motivovali romantičtí spisovatelé 19. století (V. Hugo, H. de Balzac, E. Sue aj.) a bavily se jím stále početnější masy gramotného obyvatelstva. Brožované knihy se (v často nedatovaných reedicích) prodávaly na trzích, pouťových jarmarcích nebo podomním prodejem a motiv organizované korporace profesionálních žebráků a kramářů putujících po pouťových jarmarcích, která má své ceremoniály a jazyk, byla dobře prodejná fikce, jejíž některé části měly reálně pozorovatelný základ (zejména ve slovníčku obsažená slova, která v mezičase difundovala do lidové mluvy). Postupně se v těchto reedicích kumulovaly tiskařské či editorské chyby a bez ostychu vůči originálu byla přidávána i další hesla do slovníčku.

Například podle Schwoba a Guieysseho se označení pařížské věznice *La Force*, modifikované na *Lorcefé* jedním z kódovacích procesů, tzv. *loucherbème* [*sic*, jedná se o obecnější *largonji*[72]], nacházelo až v jedné z pozdějších verzí *Jargonu* (Schwob a Guieysse 1889: 8).

72 Způsob kódování slov pomocí parasynteticky doplněné přesmyčky (přesmyčka prvního písmene slova: tedy *jargon* > *j-argon* > **argon-j*, doplněná prefixoidem a sufixoidem: iniciální *l* + (argonj) + samohláska, zde *i* > *largonji*). Largonji je obecnější než obdobný kód (s koncovkami na *-ème*, proto *louchebème* či *loucherbème*), který používali pařížští řezníci na přelomu 19. a 20. století. Tj. věznice (*La*) *Force* > l + (orce + f) + é > *Lorcefé*.

Podle těchto autorů jsou po celé 17. a 18. století hlavním zdrojem informací o vývoji argotu právě reedice „Žargonu“, a to až do vydání již zmiňovaných Vidocqových „Zlodějů“ v roce 1836. Právě v doprovodném slovníku lze podle nich nalézt důkaz o neautentičnosti části zde obsaženého výraziva, které pravděpodobně reálný autor slovníku Saint-Edme přebral z některé z pozdějších reedic „Žargonu“. Zde je totiž uvedené heslo *bilou* označující ženské pohlavní orgány, které Schwob s Guieyssem identifikují jako špatný přepis slova *bijou* („šperk“) z Chereauova slovníčku. Překopírováno bylo navíc patrně autorem, který neměl na popisované sociální skupiny obyvatelstva zjevně jakékoli vazby. V témže přeneseném sexuálním významu bylo totiž slovo *bijou* autorům známé, neboť se používalo „v současném argotu“ (Schwob a Guieysse 1889: 9).

Analyzujeme-li lexikum obsažené v Chereauově „Žargonu“ na základě jedné z nejstarších dochovaných reedic od vdovy du Carroy z Paříže[73], pak lze konstatovat, že glosář s názvem *Dictionnaire argotique* (jde logicky také o první výskyt této adjektivální derivace referující k organizaci, nikoli k typu sociolektu) obsahuje celkem 216 hesel a 13 sousloví (Chereau [s.d.]: 10–19), včetně slov již výše komentovaných: *artye* („chléb“), *piuois* („víno“), *la thune* („almužna“), Coësre = *le Maistre des Gueux* („velmistr žebráků“). Obsahuje ale také výrazy objasňující citaci níže: *marpaut* = *un homme* („člověk“), *mouchailler* = *regarder* („dívat se, pozorovat“), *enteruer* = *entendre* („rozumět“), ve kterých lze rozpoznat dodnes známá slovesa *moucher* a *entraver* v témže významu. Za glosářem totiž následuje z hlediska neologie zajímavá pasáž o tom, jaká slova se užívala v žargonu dříve a jakými slovy byla nahrazena. Odůvodněno je to faktem, že vzdělanci v korporaci žebráků Argotu, *archi-suppôts* (v knize zapisováni jako *Archi-supost*) naznali, že tato slova ztratila krypticitu: *c'est que les Archi-supost qui sont des Escoliers débauchez, mouchaillans que trop de Marpaux enteruoiêt, retrâcherent les mots suivâs* = „protože arcilotři, což jsou zvlčilí studenti, zpozorovali, že jim rozumí přespříliš lidí, odstranili následující slova“; Chereau [s. d.]: 19, viz červený rámeček na obrázku č. 6 níže). Mezi těmito „novými“ slovy nacházíme i dodnes aktivně používaný sociolektismus *tronche* („hlava, řepa“), stejné tvrzení ale platí i pro některá „vyřazená“ slova, konkrétně např. *briffer* = „dlabat, žrát“ nebo *iaffe/jaffe* = „polívka“ (písmena *i* a *j* se v pravopisu dlouho libovolně zaměňovala, stejně jako *u* a *v* nebo zápis nosovek – buď tildou, nebo jako dnes, tj. vokálem následovaným pomocným n) – viz modré rámečky na obrázku č. 6.

73 Tato verze je nedatovaná, vydaná patrně někdy mezi lety 1630 a 1639, kde je na titulní straně uvedeno „Druhé vydání, revidované a rozšířené autorem“. Denis Delaplace ale za reálně nejstarší považuje spíše dochovanou reedici z Lyonu z roku 1630, kterou si vybral společně s dalšími lyonskými reedicemi z let 1632 a 1634 pro svou kritickou reedici „Žargonu“ (viz Delaplace 2013: 18; Chereau a Delaplace 2008).

V následujícím popisu rolí jednotlivých členů žebrácké organizace, která si překvapivě demokraticky do svého čela volila šéfa, se právě u popisu kategorie *Archi supost de l'Argot* objasňuje význam slova „reformovaný" z názvu knihy:

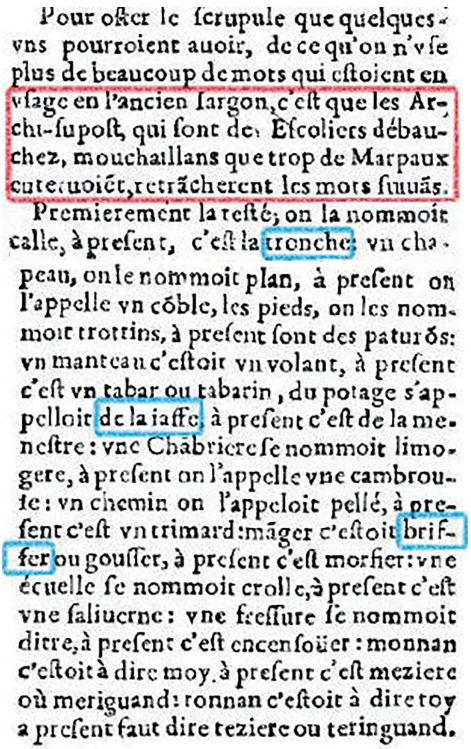

Pour oſter le ſcrupule que quelques-vns pourroient auoir, de ce qu'on n'vſe plus de beaucoup de mots qui eſtoient en vſage en l'ancien Iargon, c'eſt que les Archi-ſupoſt, qui ſont des Eſcoliers débauchez, mouchaillans que trop de Marpaux cutecuoiēt, retrācherent les mots ſuuās.

Premierement la teſté; on la nommoit calle, à preſent, c'eſt la tronche: vn chapeau, on le nommoit plan, à preſent on l'appelle vn cōble, les pieds, on les nommoit trottins, à preſent ſont des paturōs: vn manteau c'eſtoit vn volant, à preſent c'eſt vn tabar ou tabarin, du potage s'appelloit de la iaffe, à preſent c'eſt de la menestre: vne Chābriere ſe nommoit limogere, à preſent on l'appelle vne cambrouſe: vn chemin on l'appeloit pellé, à preſent c'eſt vn trimard: māger c'eſtoit briffer ou gouſſer, à preſent c'eſt morfier: vne écuelle ſe nommoit crolle, à preſent c'eſt vne ſaliuerne: vne freſſure ſe nommoit dirre, à preſent c'eſt encenſoüer: monnan c'eſtoit à dire moy, à preſent c'eſt meziere où meriguand: tonnan c'eſtoit à dire toy a preſent faut dire teziere ou teringuand.

tête = calle > tronche

du potage = de la iaffe > de la menestre

manger = briffer, gousser > morfier

Obrázek č. 6: Reformovaný žargon Argotu v pařížské nedatované verzi „Žargonu" (Chereau [s. d.]: 19–20)
Zdroj: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k122999h

„jedním slovem to jsou nejvzdělanější a nejšikovnější týpci v celičkým Argotu [...], kteří vyučujou žargon, šprechtit hantýrkou, kteří odebírajou, odstraňujou a reformujou Argot, jak se jim zamane."[74] (Chereau [s. d.]: 24)

V období náboženských reformací mohlo být chápáno jistě jako ironická narážka také adjektivum „reformovaný", nicméně idea obměňování zastaralého, dekryptizovaného, spíše ale jen neexpresivního lexika je z této citace zřejmá. Tato

74 V originále: « ...en un mot sont les plus sçavans, les plus habilles Marpaux de toutime l'Argot [...] qui enseignent le jargon, à rouscailler bigorne, qui ostent, retranchent & reforment l'Argot, ainsi qu'ils veulent. »

pasáž charakterizuje pouto mezi neologií a sociolektologií, které mu upevňují zejména generační transformace mluvčích, kteří hledají v neotřelém výrazivu způsob sebeidentifikace.

V první půli 17. století je ale výraz *argot* používán výhradně pro korporaci žebráků. U Chereaua má ještě výhradně charakter vlastního jména, následně patrně došlo k posunu *jargon de l'Argot* > *argot*. To je podle Delaplaceho běžná synekdocha typu *vin de Bordeaux* > *Bordeaux* (Delaplace 2013: 245). Přijmeme-li tuto teorii, tento posun podpořily jistě i Chereauovy neologické deriváty *argotier*, *argotique*. Také sloveso *argoter* ve významu *mendier*, tj. „žebrat", je zde atestováno poprvé v historii.

Ostatně první lexikografické zaznamenání slova *argot* v jiném významu než jako jeho homonymum ve významu „ostruha" (varianta dnešního zoologického termínu *ergot*, podle TLFi atestované už ve 12. století) je doloženo nedlouho po vydání Chereauova bestselleru, právě ve vztahu ke společenství Argotu (či hantýrky, jak navrhovali čeští překladatelé Huga, viz výše).

Vročení 1640 pro dva obsáhlé slovníky Antoina Oudina je sice nápadné, nicméně v obou tento osobní učitel italštiny krále Ludvíka XIV. poprvé zmiňuje slovo *argot* v lexikografických publikacích referenčního významu. Dlouhý název slovníku *Curiosités françoises, pour servir de complément aux dictionnaires, ou recueil de plusieurs belles propriétés, avec une infinité de proverbes et de quolibets pour l'explication de toutes sortes de livres* [Francouzské kuriozity, které slouží jako doplněk ke slovníkům, neboli soubor vícero pěkných propriet, s množstvím přísloví a žertů, určený k vysvětlení všech druhů knih] (Oudin 1640a) uvádíme proto, že implikuje sběr jazykových kuriozit z dobových knih, jistě tedy i z úspěšného Chereaua. Za heslem *compagnon de l'argot* („tovaryš argotu") je uvedeno *gueux. vulg.* („žebrák. lidově"; Oudin 1640a: 112).

Téhož roku lze heslo *argot* nalézt v Oudinově bilingvním francouzsko-italském slovníku *Recherches italiennes et françoises* [Italská a francouzská bádání], z nichž byl pravděpodobně výše uvedený slovník generován, nicméně zrcadlová francouzsko-italská část vyšla pod názvem *Seconde partie des recherches italiennes et françoises* až roku 1642 a teprve zde je poprvé heslo *argot* uvedeno samostatně.

V italsko-francouzské části nalezneme tuto definici: Calca, *en jargon, la gueuserie, la truche*; compagnon di Calca, *gueux, argottier, compagnon de l'argot* („*Calca*, [fr.] v žargonu, žebráctví, žádání milodarů; *compagnon* [*sic*] *di Calca*, [fr.] žebrák, hantýrník, tovaryš argotu"; Oudin 1640b: 160). Zajímavý je zde souvýskyt metalingvistického označení *jargon* s nelingvistickým významem slova *argot*. Ve francouzsko-italské části pak po boku hesla *argot* v zoologickém významu figurují také hesla:

- *l'Argot, la gueuserie,* la calca („Argot, žebráctví, [it.] *la calca*") a
- *Argottier, compagnon de l'argot, gueux, coureur*, compagno di calca („Argottier, tovaryš argotu, žebrák, kurýr, [it.] *compagno di calca*"),

ale také sloveso *argoter*, přeložené do italštiny jako *contendere*, *disputare* („přít se, dohadovat se“) a také *argoteur*, [it.] *contenditore, contentioso* („hádavec, hádavý“; Oudin 1642: 31).

Mezi vydáním Oudinových slovníků, kde figuruje pouze „korporátní“ význam slova, a první atestací lingvistického významu slova *argot* z roku 1694 (v německé reedici Richeletova slovníku; viz Delaplace 2013: 31) muselo dojít k difundaci tohoto metalingvistického neosémantismu.

Lze si živě představit, byť jde jen o hypotézu, že k difuzi této lexikální inovace došlo na základě prvotních impulzů několika nadšených „inovátorů“, řečeno Rogersovou difuzní terminologií. Pod vlivem četby Chereauova „Žargonu“ či z doslechu o tomto zajímavém čtení, kdy si nepřečetli možná víc než krkolomný název a slovo *argot* považovali za synonymum k „žargonu“ (patrně také pod vlivem podobnosti se slovesem *argoter/ergoter* = „vést disputace, přít se“), tito inovátoři slovo *argot* adoptovali (viz výše v kap. 2.2 adopce + adaptace) a začali kolem sebe dále šířit jako expresivní neologismus. Bylo-li slovo šířeno souběžně v jednom i druhém významu, což je u úspěšných neologismů možné (viz kap. 4.5), pak právě sémantická neukotvenost a etymologická neprůhlednost vedla k zájmu dalších lidí, „časných osvojitelů“, o tento novotvar (homonymní k zažitějšímu tvaru „ostruha“). Posunutý lingvistický význam pak preferovala i „brzká většina“ atd.

Chybějící atestace slova *argot* v lingvistickém významu v tomto mezidobí nechávají imaginaci volnou ruku. Míru přijetí inovace do konce 17. století lze hodnotit obtížně mezi běžnou populací, kde nutně muselo dojít k jevu, který označujeme jako neologický třesk (*boom néologique* – viz Fiévet a Podhorná-Polická 2010), tedy k mohutnému rozšíření nového tvaru či významu slova.

Je také nutné dodat, že navržený proces difundování inovace do společnosti je vždy komplikován diatopickými i diastratickými bariérami, včetně bariéry diachronické – slovo zaslechneme poprvé v jednom významu, který odvodíme matně z kontextu, ale až při snaze o jeho implementaci do vlastního diskurzu volíme jeden, často přibližný význam. Pokud jej ale v mezičase pozapomeneme nebo si nejsme jistí, právě slovníky jsou často pomocníkem a stabilizátorem úzu v této neomezené semióze (*cf*. Piercova *unlimited semiosis*, debatovaná Ecem – viz Eco 2005: 17).

Brzy po Oudinových slovnících začíná období extrémní lexikografické nadprodukce, kdy jsou publikovány první velké referenční slovníky francouzštiny (Richelet 1680, Furetière 1690 a DAF1 1694) a všechny tyto slovníky přitom zařazují lingvistický význam slova *argot* až do svých reedic (Richelet 1694, Furetière 1701 a DAF2 1718). Spolu s výskytem hesla *argot* v lingvistickém významu v již zmiňovaném slovníku amsterdamského exulanta Le Rouxe z roku 1718 (Le Roux 1718, 1. díl:

27–28), který ale dílo vytvořil už koncem 17. století na královském dvoře v Paříži, je možné situovat lexikografickou verzi toho, co označujeme jako mediální třesk (*boom médiatique* – viz Fiévet a Podhorná-Polická 2010), právě na konec 17. století, tedy nedlouho před difuzi neologických derivátů slova neologismus (viz kap. 3.2).

Mediálním třeskem budeme v následující praktické kapitole označovat období rychlého rozšíření slova do celospolečensky referenčních médií (především novin a rádia, potažmo do všeobecných slovníků). Jde o komplement neologického třesku, který definuje období rychlého rozšíření slova mezi určitými skupinami uživatelů mezi sebou (typicky mezi mládeží). Mediální třesk většinou následuje po neologickém třesku s různou dobou zpoždění podle typu slov a typu kanálů jejich šíření. Může mu ale také předcházet v případě mediálního rozšíření autorského neologismu (idiolektálního slova) nebo rezolektálního slova (skupinově omezeného slova vytvořeného na základě „hlášky“ a chápané pouze v této síti (*réseau*) vztahů – podrobněji česky viz Podhorná-Polická 2008).

Neologismus ale nemusí mít u uživatelů ani v médiích větší ohlas, a přesto se může šířit latentní formou a pro vědce méně nápadně. Tuto „teorii třesků“ nelze většinou aplikovat tam, kde chybí emoce, imprese z nového, konivenční (tj. komplicitou mezi kamarády vyvolaná) expresivita nebo identitární totemizace – což ale není případ drtivé většiny sociolektismů.

4 KAPITOLY ZE SOCIOLEXIKOLOGIE

Argot est un produit sauvage qu'on met difficilement en cage.

Denise François-Geiger: « Introduction » au *Dictionnaire de l'argot* ([1990] 1992: XVII)

≈

Slang se projevuje divoce, těžko ho dávat do klece.

Ve francouzské jazykovědné tradici je termín *argot* chápán mnohem šířeji než v českém prostředí, protože absence anglosaského termínu *slang* a specializace, resp. archaizace termínu *jargon* umožnily rozšíření denotátu slova *argot* na široké spektrum lexikálních projevů. Zároveň si ale *argot* zachovává pestré konotace, které označujeme souhrnně termínem *imaginaire argotique* (tj. mentální obrazy sociolektů – viz kap. 2.1.2). Zahrnují jak funkční, většinou moderní názory, tak i negativní a diskriminující hodnocení vycházející z historických souvislostí, které byly osvětlovány v předchozí kapitole.

Budeme-li chtít přeložit termín „slang" z češtiny do francouzštiny, nelze jej přeložit jinak než moderně chápaným významem francouzského slova *argot*. Moderního významu slova docílíme doplněním upřesňujícího přívlastku, který odkáže na prostředí, ve kterém se daný sociolekt realizuje – např. *argot scolaire* = „studentský, též žákovský slang", *argot commun* = „obecný slang, interslang" atd.

V obou lingvistikách se lze nicméně čím dál častěji setkat s neutrálnějším internacionálním termínem *sociolecte* ≈ sociolekt (viz Paveau 2008 pro francouzštinu, Hubáček 2008 pro češtinu), který může být použit jako praktické hyperonymum pro slang, profesní mluvu i argot (Radková 2012: 9).

Předmětem této nejobsáhlejší teoreticko-praktické kapitoly celé práce bude stručně nastínit hlavní teoretické aspekty výzkumu generačně příznakového lexika. Bude mít také za cíl upozornit na společné a rozdílné rysy v terminologii tohoto odvětví sociolektologie ve francouzské a české tradici, kde hlavní úskalí spočívá především v různé pojmové náplni takřka shodně znějících termínů (zejména pak termínu *argot*).

V rámci lexikologie budeme v pěti praktických případových studiích věnovat zvýšenou pozornost substandardním úrovním francouzštiny, a to převážně z úhlu

neologie, sociolektologie a metalexikografie. Připomeňme stručně volbu terminologie: neologické označení „sociolexikologie" pro sociolingvistický přístup k lexikologii bylo spolu s termínem „sociolingvistika inovací" předesláno v úvodní kapitole této práce.

Identitárně konotované lexikum různých zájmových, profesních a generačních skupin, které je *a priori* substandardní, označujeme systematicky a v souladu s aktuálními tendencemi v bohemistické terminologii souhrnným označením „sociolekty", přičemž nás budou zajímat především sociolekty generační, v rámci kterých vymezujeme obecný slang mládeže a lokální makro- až mikroúrovně slangů jednotlivých skupin (*cf*. Popovičová Sedláčková 2013 pro slovenské prostředí). Nejmenší skupinovou jednotku větší než idiolekt a menší než sociolekt označujeme v souladu s termínem *résolecte* Thierry Pagniera (Pagnier 2004) jako „rezolekt" (typicky rezolekt jedné třídy nebo jedné skupiny přátel).

Tvorbu specializovaných slovníků, které tyto různé typy sociolektů selektivně či extenzivně zaznamenávají, pak v souladu s obsahem druhé kapitoly této práce označujeme jako „sociolektografie". Ta zároveň s neografií, což je termín označující systematické zaznamenávání lexika s dobovým příznakem, bude předmětem našeho dalšího zájmu, tentokrát v dynamicky synchronním pohledu a na materiálu námi sebraném, jak excerpcí ze slovníků, z hudebních a jiných mediálních výskytů, tak dotazníkovými šetřeními mezi francouzskou mládeží.

V této kapitole postupně představíme pět praktických studií na témata, která byla teoreticky traktována v předchozích kapitolách. Nejprve půjde o problematiku lexikografického označování sociolektů a dynamiku jejich zařazování do všeobecných i specializovaných slovníků. Zajímat nás dále budou metody jejich terénního sběru a formy evaluace výsledků výzkumu v souvislosti s dalšími dostupnými zdroji v mediálním prostoru, které mohou kompletovat poznatky o kontextech používání jednotlivých sociolektismů a o míře jejich rozšíření ve společnosti. Studium konkrétních lexikálních inovací z hlediska subjektivních pocitů neologicity mezi uživateli a také z hlediska identitárních konotací, které se utváří či konsoliduje především skrze rapové texty, pak sérii případových studií uzavře popisem průběhu jedné časosběrné studie.

4.1 Příznakovost a expresivita ve francouzské lexikografii

Potřeba analyzovat systém označování příznakového lexika ve francouzských slovnících a komparovat jej s českou lexikografickou tradicí vyvstala z metodologických otázek provázejících problematiku sociostylistické kategorizace výrazových prostředků mluvy mládeže. Hledání společných rysů adolescentní mluvy v sociálně a etnicky značně homogenním českém prostředí a v heterogenním prostředí francouzském bylo tématem naší dizertační práce (Podhorná-Polická 2007, knižně 2009). Pro aplikaci komparativní metody z hlediska diachronního, diatopického a diafazické-

ho na vzorek promluvových aktů, které produkovala a se kterými se identifikovala zkoumaná mládež, bylo zapotřebí porovnat terminologický aparát, který obě jazykovědné tradice používají při přidělování příznaků slovům či slovním obratům, které adolescenti aktivně užívají a považují za expresivní.

Východiskem pro tuto studii se stal lexikální materiál sebraný formou dotazníků u cca sto padesáti adolescentů, převážně mužů, na dvou francouzských a jednom českém učilišti. Ve Francii se jednalo o odborné učiliště v Paříži a v Yzeure, na předměstí středofrancouzského města Moulins v departementu Allier (03), v České republice pak na učilišti v Brně-Líšni. Korpus byl pořízen kombinací sociolingvistických metod, konkrétně metody participačního pozorování spontánní skupinové mluvy a metody polořízených rozhovorů, které cílily na metalingvistické popisy a epilingvistické představy, jež si daná mládež vytváří o své mluvě (tzv. reprezentace – viz výše kap. 2.1.2). Závěrečný dotazník pak obsahoval šedesát témat, která předpokládala bohaté synonymické řady slangového lexika (tzv. slangotvorná témata). Lexikální materiál byl uspořádán podle lokalit, v rámci lokalit pak podle tříd a v rámci tříd pak podle frekvence, se zachováním pravopisných variant (Podhorná-Polická 2009: 417–538, v souhrnných komparačních přehledech následně na stranách 539–563).

Při třídění bohatého lexikálního materiálu vyvstaly mnohé odlišnosti terminologického i koncepčního rázu v otázce náhledu na nespisovné lexikum v obou výše zmiňovaných jazykovědných tradicích (česky podrobněji viz Podhorná 2005), zejména pak v otázce lexikografického zpracování nespisovných lexikálních jednotek do různých typů slovníků. Zájem o tuto problematiku přetrval i po skončení doktorského výzkumu. V pedagogické praxi je potřeba českým (a slovenským) studentům systematicky utřídit substandardně-lexikologickou terminologii tak, aby byli schopni pochopit nejen odlišnou pojmovou náplň termínů, ale zejména konvergentní a divergentní místa českého a francouzského terminologického aparátu.

V této případové studii budou detailně analyzovány příznaky, které lexikografové v obou jazycích přidělují sebraným nespisovným lexémům. Cílem bude poukázat jak na společné rysy, tak i na odlišnosti, které vycházejí z rozdílného vývoje společnosti i jazykovědy v minulých dekádách.

Lze předpokládat, že vzhledem k výše zmiňovaným terminologickým odlišnostem bude zvláště zajímavá zkratka *arg.*, včetně dynamiky jejího vývoje. Tuto zkratku lze očekávat ve francouzských slovnících v různých souvislostech, pro označení substandardního lexika různého původu: jak slov z obecného slangu, tak slov původem z klasického argotu, ze zobecněných profesních mluv nebo z mládežnických novotvarů.

Nejprve tedy bude popsán systém příznakovosti ve francouzské lexikografii a jeho odlišnosti oproti českému systému, zejména s přihlédnutím k českému používání expresivního příznaku skrze značku *expr.* Dále bude vzorek padesáti francouzských sociolektismů podroben diachronní analýze (srovnání dvou vydání téhož

slovníku v rozmezí tří dekád) a analýze komparativní (dva konkurenční slovníky z téhož období). Tento minikorpus bude následně sloužit k zamyšlení nad hranicemi mezi příznaky *vulgaire*, *argotique*, *populaire* a *familier* ve francouzštině a nad jejich funkčností v moderním nazírání na nespisovné lexikum.

4.1.1 Vymezování příznakovosti ve francouzské lexikografické praxi

Dynamika změn na periferii lexikální zásoby, různé náhledy na stratifikaci nespisovných vrstev jazyka a snad i nedokonalý transfer poznatků mezi lexikologickou teorií a lexikografickou praxí – tyto tři faktory se zdají být hlavními příčinami chaotického stavu, v jakém se nachází způsob označování u příznakového lexika v různých všeobecných výkladových slovnících francouzštiny.

Na rozdíl od české lexikografie je francouzské slovníkářství extrémně produktivní, což je dáno jak délkou tradice slovníkářství, tak i důležitostí francouzštiny. Jde o jazyk mezinárodního styku s 66 miliony mluvčích v samotné Francii a s dalšími 274 miliony frankofonních mluvčích na pěti kontinentech, jak ukazují statistiky Mezinárodní organizace Frankofonie (OIF) pro rok 2014[75].

V komerčním boji o zákazníka si už půlstoletí konkurují nakladatelství Larousse a Le Robert, od 80. let jim sekunduje nakladatelství Hachette. Všechna tato tři vydavatelství v posledních dvou dekádách každým rokem vydávají aktualizované verze svých nejprodávanějších produktů, všeobecných slovníků francouzštiny. Toto každoroční vydání se uskutečňuje nicméně čím dál dříve, dnes už s přibližně půlročním předstihem před letopočtem, který je uveden v názvu daného slovníku.

V metalexikografii se metaforicky hovoří o tzv. *millésime* („letopočtu“, „ročníku“ daného slovníku). Například jako *le millésime 2018 du Petit Robert* neboli *Le Petit Robert 2018* (dále PR2018) se označuje slovník, který reálně vyšel 17. srpna 2017. Konkurenční *Le Petit Larousse 2018* (dále PL2018) i *Dictionnaire Hachette 2018* (dále DH2018) ale vyšly shodně už 21. června 2017 a získaly tak jistý náskok v honbě za novinekchtivými klienty. Pro *millésimes 2021* už ale rozpětí ve vydáních mezi hlavními rivaly bylo pouze minimální: PR2021 vyšel 4. června 2020 a PL2021 o den dříve 3. června 2020.

V reklamě na nové ročníky slovníků jsou propagovány zejména lexikální novinky či rozšíření o termíny různých specializovaných odvětví tak, aby se celek jevil jako reakce na inovace ve slovní zásobě kopírující moderní technologie a reflektující dominantní trendy společnosti. V reálu se ale často jedná spíše o dodatečné záchyty dosud ignorovaných, nicméně široce rozšířených slov a opravdu důkladné revize jsou na programu jen jednou za několik let (viz Martinez 2009).

75 Viz *La langue française dans le monde - Rapport OIF 2014* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=H__bsP8od7s.

Detailní informace o přidaných a vyřazených slovech ze slovníků PR a PL, slučování hesel, úpravách pravopisu a skrytých lexikálních jednotkách v rámci hesel za poslední dvě dekády, kdy obě nakladatelství produkovala tyto *millésimes* (a okrajově také informace o DH a posledních slovnících Akademie – DAF8 a DAF9), lze nalézt v korpusu *DiCo* neboli *Dictionnaires comparés* [Komparované slovníky], který koncipoval a manuální excerpcí každoročně dotváří Camille Martinez[76]. Je nasnadě, že se toto detailní odkrývání zákulisí vydavatelské politiky nejbohatším francouzským nakladatelstvím nelíbí, v hrozícím soudním sporu ale naštěstí převážily demokratické argumenty o nutnosti sdílení seriozních vědeckých poznatků nad domnělou hrozbou komerčních ztrát soukromých firem, jejichž produkty z důvodu absence pokrokových akademických slovníků ale neodborná veřejnost považuje za hlavní a často jediné normativní indikátory.

K začleňování neologické slovní zásoby, zejména pak generačně příznakových sociolektismů, se většina slovníků staví obezřetně, s vidinou hrozby strmého pádu mnohých dočasně módních slov do zapomnění. Výjimkou je již zmiňovaný *Dictionnaire Hachette* (DH), který na začátku slovníku každoročně zařazuje velkou podsekci « Les mots nouveaux du français vivant » [Nová slova živé francouzštiny]. Například DH2010 jim věnuje pozornost na 36 stranách (s. 13–48), kde jsou představeni neologičtí kandidáti k zařazení do dalšího ročníku, včetně neosémantismů (ty označuje hvězdička před heslem, jehož jiné významy už ve slovníku jsou).

Jde tedy o jakýsi testovací předpokoj (*antichambre*) pro zachycené a relativně rozšířené neologismy před jejich definitivní lexikografickou legitimizací, kterou poskytuje pravopisná i sémantická fixace hesla ve slovníku. Některá slova se ale v této sekci mohou usadit na delší dobu – např. slovo *antispécisme* („rovnoprávnost živočišných druhů“) je v této sekci už ve vydání DH2010, ale do nomenklatury slovníku se podle Martinezova korpusu *DiCo* dostalo toto slovo až ve vydání DH2018 z 21. června 2017.

Výše zmiňované všeobecné slovníky považuje většina francouzské neodborné veřejnosti jako spolehlivou autoritu pro verifikaci pravopisu, významu, ale i samotné „existence slov“. Slovníkům přidělují jejich uživatelé roli cenzora a tvůrce správného jazykového úzu, pokud tedy slovo ve slovníku chybí, jeho používání může být odsuzováno a (např. ve školním prostředí) penalizováno. Jean-François Sablayrolles proto v souvislosti s těmito nezachycenými slovy s problematickým statusem hovoří o „slovníkovém bezdomovectví“. Zkratku *SDF*, běžně používanou pro označení bezdomovce, tj. abreviaci sousloví *sans domicile fixe* („bez stálého domova“) vtipně resémantizuje na *sans dictionnaire fixe* („bez stálého slovníku“; Sablayrolles 2006: 142–143), aby touto křiklavou parafrází poukázal na paradoxní status velkého množství ignorovaných slov (a zdaleka se přitom nejedná pouze o neologismy) ve slovníkářské praxi, kdy tamní vydavatelství každoročními aktualizacemi předstí-

76 Pro popis každoročních změn a pro vyhledávací rozhraní, viz Martinez (2006-2021).

rají rychlou reakci na lexikální dynamiku jazyka, v reálu ale začleňuje totéž heslo každý ze slovníků libovolně v různých letech, s různými pravopisnými variantami a většinou také až v době, kdy už jej jako neologické nepociťuje většina společnosti.

Je také třeba předeslat, že otázka spisovnosti lexikonu není ve francouzštině nijak koncepčně chápána, na rozdíl od české jazykovědné tradice. Za tradiční ekvivalent spisovné češtiny se běžně uvádí tzv. *français soutenu* („vysoká, elegantní francouzština"), která zahrnuje knižní formy i pozůstatky aristokratické mluvy (k její paradoxní nepříznakovosti – viz Paveau 2008).

Z funkční perspektivy by jako ekvivalent spisovné češtiny více vyhovoval termín *français de référence* („referenční francouzština"). Ten je jednak méně konotovaný sociálně, ale především je obsahově širší, neboť zahrnuje nepříznakovou francouzštinu s ohledem na diatopickou variantnost v celosvětové frankofonii. Mimo Francii by měly být za referenční francouzštinu totiž pokládány lokální lexikální, syntaktické a ortoepické normy (viz Manessy 1994).

Pro nespisovné vrstvy jazyka se ve francouzštině užívá pestré škály označení, z nichž se nám jako jedno z nejméně diskutabilních jeví označení „nekonvenční francouzština" (*français non-conventionnel*), které mj. v názvech svých slovníků prosazovali sociolektografové Rey a Cellard (1980, viz níže).

Ve výuce národního jazyka francouzští pedagogové nicméně toto označení používají minimálně. Důvodem je patrně i fakt, že většina učebnic totiž nadále reprodukuje problematické dělení jazyka na „úrovně/vrstvy" (*niveaux de langue*). Termín *niveau* je v tomto konkrétním spojení (tedy ne ve významu „úroveň jazykové kompetence") silně konotován představou korelace mezi výběrem výrazových prostředků a sociálním původem mluvčích. Tedy, že mluva jednotlivce je determinována jeho sociálním původem (ve variační sociolingvistice „úrovním" odpovídá variace diastratická).

Sociolingvisté se proto v didaktice národního jazyka snaží apelovat na preferenci termínu „jazykové registry" (*registres de langue*), které jazyk kategorizují podle komunikačních situací a z funkční perspektivy, tedy diafazicky (viz Gadet 2003; pro analýzu didaktických přístupů viz Fiévet a Podhorná-Polická 2011).

Nejvíce generalizující se ale pro nespisovnou slovní zásobu francouzštiny jeví označení *français substandard* („substandardní francouzština"). Toto nesklonné adjektivum je výhodné i proto, že je běžně používané i v české jazykovědě (viz Jelínek 2001: 726 nebo Krčmová a Chloupek 2017).

Oběma jazykovědám je rovněž společné dělení slovní zásoby na příznakovou (*lexique marqué*) a bezpříznakovou, neutrální. Ve slovnících je veškeré příznakové lexikum opatřeno tzv. metalingvistickou značkou, též zkratkou, tedy stylovým (též stylistickým) příznakem[77]. Ve francouzské metalexikografii je totéž označeno jako

77 Nověji se v bohemistických pracích lze setkat s označením „stylistický kvalifikátor", především v návaznosti na návrh originálního systému stylistického hodnocení lexikálních jazykových prostředků pro připravovaný ASSČ, který ve *Slově a slovesnosti* představili Homoláč a Mrázková (2014) a jež z hlediska neologického i pohledem zpracovatelů ASSČ komentuje Lišková (2018: 44).

tzv. *marque d'usage/d'emploi* („příznak užívání/použití") či *marque lexicographique*. Podotkněme, že ve francouzské lingvistice se termín *style* používá téměř výhradně v literární teorii (výjimkou je zde níže Corbinovo pojetí, resp. Ducháčkem ovlivněná terminologie Catherine Kerbratové-Orrecchioniové, která hovoří o „stylistické konotaci" (*connotation stylistique*), viz Kerbrat-Orrecchioni 1997: 95). Ostatně i pod termínem *stylistique* se většinou myslí pouze literární věda. Ekvivalentem české funkční stylistiky je spíše lingvistická disciplína nesoucí název *analyse de discours* (pro detailnější komparaci viz Podhorná-Polická 2009: 25–30).

Příznak je lexikografická indicie poukazující na konotativní aspekty významu, které upřesňují komunikační situace či kontexty, ve kterých bývá daný lexém používán. Tato upřesnění lze rozdělit do dvou kategorií: první z nich je relativně objektivní a je společná české i francouzské jazykovědě. Sem se řadí příznaky upřesňující užívání slovní zásoby v aspektech prostorových (regionalismy) a časových (archaismy a neologismy), dále sem patří také například příznaky upřesňující oblast vědění, ve které se slovo používá (odborné výrazivo, profesionalismy z různých technolektů). Druhá kategorie zahrnuje příznakovost sociálního a situačně-kontextového charakteru, pro kterou je typické, že má místy subjektivní charakter. O tom svědčí nejednotnost v přidělování příznaků stejným slovům v různých slovnících a také různé definice jednotlivých zkratek označujících příznaky na předsázkách mnohých francouzských slovníků, jak uvidíme níže. Do této druhé kategorie, které se budeme věnovat detailněji, se řadí příznaky dvojího typu:

1) příznaky upřesňující sociální původ slov: příznaky *argotique* („slangový, argotický") – *arg.* a *populaire* („lidový") – *pop.*, které nemají v českých slovnících jednoznačnou obdobu.

2) příznaky situačně-kontextové, stylové – např. *littéraire, soutenu, familier, vulgaire, péjoratif/injurieux* atd.

Obsah celé této subjektivnější kategorie odpovídá termínu, který prosazuje Pierre Corbin pod zkratkou „s/d příznaky" (*marques s/d*), čímž rozumí „příznaky stylistické/diastratické" (*marques stylistiques/*diastratiques; Corbin 1989). K tomuto dělení je ve srovnání s českou lexikografií nutno podotknout, že zkratka odpovídající francouzskému *pop*. dnes v české lexikografii neexistuje. Za dočasný ekvivalent se může považovat pokus použitý v Příručním slovníku jazyka českého (dále PSJČ), kdy sociálně-regionální původ slov byl označen značkou *lid*. Tato zkratka měla podle její definice označovat slova „z řeči obecného lidu rozšířená po větších jazykových územích, hlavně ve vrstvách lidu venkovského" (PSJČ 1935–1957: IX). Komplexnější je situace pro příznakovou zkratku *arg.*, která bude proto detailněji analyzována níže (viz kap. 4.1.4 a 4.2). Ekvivalent ke slovům označeným příznakem *familier* (zkráceně ve slovnících *fam.*) nacházíme z funkčně stylového hlediska povětšinou u lexika

označovaného v českých slovnících příznakem „hovorové“, případně také „obecně české“, „běžné“ nebo naopak „expresivní“. Je tedy zřejmá šíře aplikovatelnosti, a tudíž vágnost daného označení. Ve francouzštině chybí adjektivum ke slovu *colloque* („rozmluva“) po vzoru anglického *colloquial* („hovorový“), které by mohlo být sémanticky průhlednější. Čeští studenti francouzštiny si také často dosazují jako překlad slova *familier* úžeji pojímané české adjektivum „familiární“, které ale v češtině odkazuje k rodině (*famille*), tedy spíše k příznaku „domácké“.

Důsledkem socialistického směřování naší země během čtyř dekád komunistického režimu byl v české lexikografii plošně uplatňován přístup diafazický, neboť debata o existenci sociálních vrstev a jejich odrazu na mluvní akty nebyla na pořadu dne. Diastratické příznaky tedy v české lexikografické praxi chybí, nicméně odborné statě bohemistů pojednávající o obsahové náplni termínu argot poukazují na nutnost nalezení shody i pro toto téma (viz např. Jaklová 1999, nověji Radková 2012: 9–19).

4.1.2 Uživatelský pohled na funkčnost příznaků u substandardního lexika

Je všeobecně známé, že francouzští lexikografové používají značně nejednotně celou škálu zkratek pro označení příznaků u substandardní slovní zásoby. Tento fakt odráží skutečnost, že se často jedná o subjektivní evaluace daného výraziva jednotlivými autory lexikografických týmů, kdy u některých převládá náhled diastratický a u jiných diafazický. Françoise Gadetová si klade otázku, zda tomu vůbec může být jinak, vezme-li se v potaz diverzita sociálních zkušeností mluvčích, kterými jsou i autoři slovníků (Gadet 2003: 102). Dle našeho názoru lze na tuto otázku teoreticky odpovědět ano, za předpokladu systematické týmové práce, praktický problém je ale většinou se zastoupením různých sociálních skupin uvnitř těchto týmů.

Mezi „s/d příznaky“ dnes frekvenčně dominuje všeobjímající diafazický příznak *familier*. Odkazuje především na povahu diskurzu, ve kterém je toto výrazivo užíváno nejčastěji, tedy spontánní běžná mluva v kruhu přátel či rodiny.

Naopak diastratické příznaky poukazují pouze na sociální původ daných slov, jak již bylo řečeno. To platí pro příznak *populaire*, ale pro *argotique* jen částečně, pro samostatně stojící zkratku *arg.*, ale nikoli pro její kombinace a upřesňující přívlastky. Z funkčního hlediska se tedy tyto dva typy příznaků jeví jako jakési lexikografické fosilie, které sice z části slovníků postupně mizí nebo jsou transformovány (např. PL a PR, viz níže), tradičnější slovníky je však stále aktivně přidělují nově začleňovaným slovům (např. slovníky vydávané Akademií – DAF, viz Martinez a Podhorná-Polická 2014 a zde níže kap. 4.2).

Prosadí-li se však díky intervencím lexikologů do lexikografické praxe plošněji diafazické hledisko (tedy příznaky „s“ na úkor „d“ v Corbinově terminologii), bude do budoucna převládat právě příznak *familier*. Slibná, byť prozatím nesystémově

přidělovaná, je i nová kombinovaná zkratka *arg. fam.*, která propojuje sociolektální původ slov s jejich situačně-kontextovou platností. Užívaná je ale zatím bohužel jen lexikografy z vydavatelství Le Robert.

Zpracování příznaků s/d do slovníků nicméně naráží podle Corbina na pluralitu hledisek, které si v lexikografické praxi konkurují. Jedná se o mísení sociolingvistických přístupů s přístupy stylistickými a pragmatickými. V prvních dvou případech jde především o poukázání na omezení sociálního rázu, tedy na okruhy mluvčích užívajících a generujících různé sociolekty, které se mísí s přístupy stylistickými, tj. poukazováním na diskurzivní podmínky, ve kterých se daná slova nejčastěji vyskytují (Corbin 1989: 673). K tomu se navíc připojuje nutnost začlenit i pragmatickou složku významu, tj. emocionální a evaluativní aspekty lexika (viz také Baider, Lamprou a Monville-Burston, eds. 2011), kterou hledá zejména nerodilý mluvčí pro zmírnění své jazykové nejistoty v užívání dosud neznámých nebo pasivně známých slov.

Pro nerodilého mluvčího je kvalita a úplnost v označování příznakového lexika klíčová pro adekvátní výběr výrazových prostředků v daném cizím jazyce. Postrádá totiž rodilému mluvčímu vrozený cit ve výběru výrazových prostředků pro uspokojení očekávání, tzv. expektaci u partnera v komunikaci (viz Nebeská 2017). S postupující pokročilostí své znalosti cizího jazyka se ale setkává se stále méně neutrálními jevy a klade si vyšší výzvy na adekvátnost výběru svých výrazových prostředků. Tuto anticipaci expektace tedy řeší (pomocí slovníků) více než základní porozumění, kterého už bez větších obtíží dosahuje.

Jak ale upozorňuje Čechová, „neměli bychom ztotožňovat centrálnost jevu s jeho frekvencí“ (Čechová 2005: 9). Platí tedy, že s některými frekventovanými příznakovými výrazy se při studiu cizího jazyka setkáváme záhy a lze si tak z často slýchaných promluvových situací či psaných kontextů poměrně solidně odvodit konotativní rámec daného slova i bez nahlížení do slovníků. S rostoucí pokročilostí ale roste schopnost odvodit si denotát a spoléhat na to, že promluvová situace nebo psaný kontext bude determinovat vnímání stylového příznaku a pragmatických charakteristik daného slova.

Často se tak vytváří špatné návyky, kdy si nerodilý mluvčí při některém z prvních zaslechnutí, resp. přečtení, neověří, jaké jsou příznakové rysy pro něj nového výrazu, a aplikuje svou představu o adekvátnosti užití i v nevhodných situacích, které pak mohou vyznít přinejlepším komicky.

Porušení expektace však mají na vině často slovníky samotné, kdy se důsledný uživatel sice informuje u daného hesla o jeho nespisovnosti, ovšem už zde chybí zmínka o ilokuční síle daného výrazu, jinak řečeno o jeho expresivitě jakožto stálé stylové hodnotě. Jde o hodnotu, kterou lze identifikovat i mimo kontext na základě opakovaného užívání výrazového prostředku v určitém typu komunikačních situací. Jozef Mistrík (1985: 401–402) toto trvalé stylistické zabarvení nazývá „konštantnou, stálou štylistickou hodnotou jazykového prostriedku“.

Česká stylistika hovoří o stálosti příznaků s odkazem na práce Bohuslava Havránka v dichotomii aktualizace – automatizace (Havránek 1932). Tyto termíny představují vzájemně provázané proměnné, které se v řeči či textu uplatňují různou měrou v závislosti na funkčně-stylových sférách. Ke ztrátě příznakovosti dochází pomocí automatizace stálým opakováním aktualizovaného, a naopak působí aktualizovaně automatizované v jiném než v očekávaném kontextu (viz Krčmová 2017). Tyto dvě spojené nádoby nesystémové příznakovosti lze ale jen obtížně přenést do slovníkářské praxe, kdy uživatel ve slovníku očekává právě významovou fixaci. Jde tedy o to popsat příznakovost systémovou, tvořící relativně stálou součást významu.

Na nutnost odrazu pragmatické složky v slovníkových definicích významu zejména pro překladatelské účely upozorňuje v českém prostředí Renata Blatná (1995: 84–86). Na rozdíl od české lexikografické praxe sice ve francouzských slovnících zkratku *expr.* nenajdeme, neznamená to ovšem úplnou rezignaci na popis pragmatické složky významu, jen značnou nepraktičnost této situace pro nerodilého mluvčího.

4.1.3 Lexikální expresivita a paradoxy jejího zpracování

Expresivita v jazyce postihuje všechny jazykové roviny, přičemž na expresivitu lexikální upozorňuje zejména monografie Jaroslava Zimy *Expresivita slova v současné češtině* (1961). Ve francouzské jazykovědě dle našich poznatků obdobný termín není v lexikologii zdaleka tak vžitý a traktován je vcelku nekoncepčně.

Paradoxně se ale termín expresivita do české jazykovědy dostal z frankofonního prostředí, a to především díky pracím Charlese Ballyho, především jeho *Traité de stylistique française* [Pojednání o francouzské stylistice] (Bally [1909] 1921) a skrze Pražský lingvistický kroužek. Je také nutné připomenout všestrannou osobnost Václava Machka, který v Paříži studoval u Meilleta a Vendryese, zejména pak jeho *Studii o tvoření výrazů expresivních* (Machek 1930).

Hovoří-li se ve francouzské jazykovědě o *expressivité*, myslí se tím zejména segmentální a suprasegmentální rovina, což přímo navazuje na Trubeckého fonostylistiku a expresivní funkci jazyka. Pro frankofonní (a ostatní západní) jazykovědce bylo ale slovo expresivita v poválečném vývoji jazykovědy dlouhou dobu zapovězené, jak dokladuje Pierre Léon:

> „Pražská fonologie a její pokračovatelé funkcionalisti, R. Jakobson, L. Hjelmslev, A. Martinet a později N. Chomsky a generativisti následně úplně vytěsnili studia expresivity z jazykovědy." (Léon 1993: 15)[78]

78 V originále: « En effet, la phonologie pragoise et ses continuateurs fonctionnalistes, R. Jakobson,

Předmětem našeho zkoumání ale bude primárně expresivita lexikální a její lexikografické zachycení. Z komparačního terminologického pohledu je zajímavé, že Zimova typologie lexikální expresivity na inherentní, adherentní a kontextovou (Zima 1961) rezonuje s principy francouzské interpretativní sémantiky.

François Rastier (1987) dělí totiž sémy na inherentní, aferentní a aktualizované (*sèmes inhérents, afférents* a *actualisés*). Ať už jde o náhodnou terminologickou shodu nebo nepřiznanou odezvu, z lexikografického úhlu pohledu nemají dílčí kategorie z této tripartitní klasifikace stejnou váhu.

První dvě položky z obou výše zmiňovaných sérií ve slovnících pro uživatelský komfort být nutně musí. Inherentní expresivitu se nerodilý mluvčí do určité míry naučí poznávat na základě znalostí z morfofonologie (viz např. Fónagy 1983).

Adherentní či aferentní složku ale již nepozná automaticky a zejména u polysémních slov tento stav působí problémy. Naopak třetí položka Zimovy klasifikace, kontextová expresivita, je stylově nestálá, na což v Rastierově typologii upozorňuje adjektivum „aktualizovaný". Je tedy zřejmé, že pro slovníkáře bude méně podstatná, jelikož je nelexikalizovaná (či spíše nelexikalizovatelná).

Terminologicky se zde pohybujeme mezi lexikologií/lexikografií a stylistikou, o této otázce lze hovořit ale také v rámci pragmaticko-sémantického výkladu, jak to tabulkovou formou navrhuje Josef Filipec v *Manuálu lexikografie* (Filipec 1995: 36–37). Pragmatické příznaky zde dělí na kladné (meliorativa, deminutiva, hypokoristika, eufemismy, familiární a žertovná slova atd.), neutrální (nocionální) a záporné (pejorativa, augmentativa, vulgarismy, dysfemismy, ironická slova atd.), přičemž připomíná, že „pragmatické sémy se uplatňují hlavně u sekundárních významů, ve spojení s metaforou, a u frazémů" (*idem*: 36).

Jak již bylo zmíněno, často je ale metaforický význam ten nejfrekventovanější, se kterým se může nerodilý mluvčí setkávat v mluvených projevech, zejména v těch se spontánní a ničím nekorigovanou afektivitou.

Expresivita jakožto pragmatická složka významu se v českých slovnících odráží formou série zkratek signalizujících příznakové lexikum. Například ve *Slovníku spisovného jazyka českého* (1989, dále SSJČ) se vedle axiologicky neutrálního *expr*. setkáváme rovněž s pozitivními afektivními značkami (*fam., dom., dět.* atd.) i zápornými (*hanl., zhrub., vulg., iron*. atd.), přičemž v mnoha případech není expresivita podmíněna nespisovností.

Připomeňme, že toto kolísání stylových hodnot příznaků avizuje v české lexikografické praxi slůvko *často*, které předchází zkratky označující příznaky s větší pravděpodobností pragmatické fluktuace – např. SSJČ u hesla *borec* ve třetím významu: „kdo v něčem vyniká, něčím se vyznamenává" uvádí *hovor*., často *iron*. (SSJČ 1. díl: 152) nebo u hesla *kriminál* „vězení" uvádí *ob*., často *expr*. (SSJČ 2. díl:

L. Hjelmslev, A. Martinet, puis plus tard N. Chomsky et les génératives tes, vont écarter totalement les études expressives du cadre de la linguistique. »

442). Ve všeobecných výkladových slovnících francouzštiny se obdobné frekvenční adverbium (*souvent*) dle našich poznatků vyskytuje spíše výjimečně (např. u hesla *pédé* v PR, viz tabulka č. 1 níže).

Jak již bylo řečeno, příznaková zkratka *expr.* se ve francouzské lexikografii neužívá, a proto se inherentně a adherentně citově zabarvená substandardní slova ve všeobecných výkladových slovnících typu PR či PL označují některým z příznaků *vulg., péj./injur.*, ale i výše zmiňovaným diafazickým *fam.*, resp. diastratickým *pop.* nebo *arg.*

I když o lexikální expresivitě slov nejsou ve frankofonním prostředí mezi jazykovědci vedeny systematické debaty, neznamená to, že by lexikografové nepociťovali potřebu o slovní expresivitě hovořit. Upozorňují na ni zejména sociolektografové, z nichž mnozí jsou uznávanými lingvisty, jako třeba Jean-Paul Colin nebo Alain Rey.

Jako příklad jejich zájmu o expresivitu uveďme několik glos, které doprovázejí hesla hlavních sociolektografických počinů těchto dvou známých autorů, kdy kromě denotátu upřesňují různými a dosti nejednotnými způsoby i konotativní aspekty týkající se jejich běžného užití.

Jean-Paul Colin je spoluautorem nejobsáhlejšího, a nejen pro sociolektology referenčního slovníku, který obsahuje řadu etymologických hypotéz a prvních lexikografických atestací slov sociolektálního původu. *Dictionnaire de l'argot* [Slovník slangu] poprvé vyšel roku 1990 u nakladatelství Larousse (Colin a Mével 1990, dále DA).

Patrně z komerčních důvodů pak od doplněného vydání z roku 1999 tentýž slovník nesl pozměněný název *Dictionnaire de l'argot français et de ses origines* (dále DAFO). Od další doplněné reedice v roce 2006 se pak nazývá *Grand dictionnaire Argot & français populaire* (dále AFP). A konečně od vydání roku 2010 je označen jako *Le Dictionnaire de l'argot et du français populaire* (Colin, Mével a Leclère 2010, dále DAFP). Tato poslední nám známá reedice DAFP2010 obsahuje 15 tisíc slov a slovních výrazů, mezi nimiž lze nalézt řadu zmínek o expresivitě. Například u hesla *bide* („břuch, bachor, vana") je uveden pragmatický dovětek, že jde v tomto významu o „expresivní slovo, které zůstává v běžném úzu" (*mot expressif, resté très usuel*; DAFP2010: 67, naše podtržení). Jinak formulované vyjádření expresivity slova nalézáme u hesla *dingue* („praštěný, švihlý, cáklý"), kde se dozvídáme, že „s touto emfatickou hodnotou bylo dané adjektivum v módě v 80. letech" (*avec cette valeur emphatique, l'adj. est à la mode dans les années 1980*; *idem*: 278, naše podtržení).

Dalším neopomenutelným sociolektografem je mediálně známý lexikolog Alain Rey. Ten spolu s Jacquesem Cellardem vypracoval pro *Dictionnaire du français non-conventionnel* [Slovník nekonvenční francouzštiny] unikátní systém označování míry nekonvenčnosti a tendencí vývoje nespisovnosti pomocí stupně a pořadí zabarvenosti čtverečků, které doplňují nomenklaturu slovníkových hesel (Cellard a Rey 1980, dále DFNC – 1. vyd. 1980, zde čerpáno z druhého vydání z roku 1991). Odkazy na pragmatickou složku významu nalézáme v DFNC u výkladů (často velmi dlouhých), které doprovází některá slova obecného slangu. Uveďme několik

konkrétních příkladů z tohoto ojedinělého počinu vydavatelství Hachette, který o deset let předběhl nejstarší verzi DAFP (tedy DA1990), ale patrně právě kvůli této konkurenci už nebyl po roce 1991 reeditován:

- *bagnole* ■□ „Starý nebo špatný automobil; kára; bourák [*literární atestace a etymologie*] Rozšířeně a s přídechem pobavené sympatie: jakýkoli automobil." (DFNC1991: 39, naše podtržení)[79]

Posun čtverečků z černého do bílého pole symbolizuje v této typologii tendenci slova ztrácet nekonvenčnost (viz níže v kap. 4.1.4 termín *désargotisation*).

- *engueuler* ■□ „Vypeskovat, vyčinit hrubým, urážlivým, výbušným aj. způsobem. Vynadat někomu [*literární atestace, zvratný význam a etymologie*]. Velmi rozšířené slovo, které lze dnes jen taktak označit jako *familier*, vděčí za své rozšíření faktu, že pro vyjádření tohoto významu existuje v konvenční francouzštině pouze několik slabých [*attraper*] nebo nepříliš rozšířených a archaicky působících sloves [*tancer, réprimander, morigéner*] nebo nepříliš expresivních perifrází."[80] (DFNC1991: 329)

Alexandr Stich poukázal na obdobné „stylové díry", tedy chybějící stylově neutrální prostředky v češtině už v 80. letech (Stich citovaný Sgallem a Hronkem 2014: 24).

- *gueule* □□ „Pusa, zobák, a rozšířením významu hlava, čumák [zvířat]. □■ „Tvář, obličej, fyziognomie (člověka). [*literární atestace a šest různých významů, etymologie*]. Velmi běžné slovo, je pociťováno jako „rázné", ale nikoli jako slangové."[81] (DFNC1991: 441–442)

Konvenční význam symbolizují dva bílé čtverečky. Posun čtverečků z bílého do černého pole má poukázat na získávání na nekonvenčnosti v přenesených významech slova (viz termín *argotisation* níže v kap. 4.1.4).

Obdobně také například v češtině heslo *kriminál* – ve 30. letech 20. století je uváděno jako bezpříznakové (PSJČ, 2. díl: 368), v SSJČ z roku 1989 už příznakové je (viz výše).

- *pinard* ■□ „Podřadné víno s vysokým stupněm alkoholu, nejčastěji červené. [*literární atestace, první datace a etymologie*] už v 18. století se vytvořilo na venkově a teprve poté difundovalo do Paříže. Běžné, ale bez „zabarvení"."[82] (DFNC1991: 639–640)

---

79 V originále: « Vieillie ou mauvaise automobile ; tacot ; guimbarde [...]. Par extension, et avec une nuance de sympathie amusée : toute automobile. »

80 V originále: « Tancer, réprimander avec violence, insultes, éclats de voix, etc. Invectiver contre (quelqu'un) [...]. La très large diffusion du mot, aujourd'hui à peine familier, tient à ce que le français conventionnel ne dispose, pour exprimer cette notion, que de verbes faibles (*attraper*) ou isolés, d'allure archaïque (*tancer, réprimander, morigéner*), ou de périphrases peu expressives. »

81 V originále: « Bouche, gosier, et par extension tête, mufle [d'animaux]. Tête, visage, physionomie (d'un être humain). Très usuel ; est senti comme « vigoureux », mais non argotique. »

82 V originále: « Vin grossier à fort degré d'alcool, le plus souvent rouge. [...] s'est formé en province dès le XVIIIe siècle avant de se diffuser à Paris. Usuel, mais sans « coloration ». »

Všechna tato podtržená slova z vybraného vzorku lexémů z DFNC1991, stejně jako podtržená slova z DAFP2010, oscilují kolem pojmu expresivita. Ten očividně francouzským lexikografům, přinejmenším mnoha sociolektografům, mezi ekonomičtěji použitelnými metajazykovými nástroji chybí.

Závěrem podotkněme, že na rozdíl od specializovaných slovníků sociolektů si všeobecné výkladové slovníky potrpí u pragmatické roviny na stručnost v podobě zkratek pro příznakové lexikum. Co se komentářů ohledně frekvence výskytu slov týče, praxe velkých nakladatelství je dnes méně viditelná v mikrostruktuře hesel, ale více v makrostruktuře celého slovníku.

Podle informací z brněnského nakladatelství Lingea se frekvence slov v úzu řeší v digitalizované lexikografii (značně subjektivním) přiřazováním interních značek. Ty určují, zda slovo patří do běžnějšího úzu a dostane se tedy do „menších" verzí slovníků (viz zde PR a PL) nebo jestli je spíše z perifernější oblasti lexikonu a dostane se tudíž pouze do „velkých" slovníků (typu *Grand Robert de la langue française* nebo *Grand Larousse encyclopédique*).[83]

4.1.4 Vývoj značkování ve vybraných referenčních slovnících

V následujících odstavcích budeme analyzovat vzorek padesáti hesel ve všeobecných referenčních slovnících PL a PR s cílem zjistit dynamiku a funkčnost zkratek označujících „s/d příznaky", tedy zkratek, které jsou v těchto slovnících přidělovány substandardnímu lexiku v průběhu několika posledních dekád. V dotaznících analyzovaných v naší doktorské práci se vybraná hesla, resp. jejich nejfrekventovanější významy, povětšinou vyskytovala na významných pozicích, budeme-li přihlížet k frekvenčnímu hledisku. S určitostí je tedy můžeme zařadit do obecného slangu mládeže. Zároveň se jedná o lexémy, které se bez výjimky nachází ve výše prezentovaném referenčním slovníku slangu a argotu – DAFP2010. Jde tedy o slova původem z různých typů sociolektů, dnes ale široce rozšířená, která bychom v české terminologii označili za expresiva obecně slangová až hovorová. Minikorpus také zahrnuje nejběžnější skatologické výrazivo, které má inherentní expresivitu a celospolečenské rozšíření.

Na tomto minikorpusu bude ověřován vývoj přidělování sociálně a stylisticky příznakových zkratek ve slovnících PR a PL ve třech časových obdobích. Nejprve projdou zkratky srovnáním vydání těchto slovníků z konce šedesátých let (PL1969 a PR1967) s vydáními o generaci později (tedy cca po 25 letech, z devadesátých let – PL1993 a PR1994). Následně budou pozorovány aktuální vývojové tendence na nejnovějších edicích těchto slovníků, konkrétně PL2021 a PR2021 (vydané 3. a 4. června 2020), tedy opět o další generaci později.

83 Tímto děkuji francouzské sekci nakladatelství Lingea za poskytnutí informací.

S přihlédnutím k výše uvedeným uživatelským potřebám by čistě teoreticky a pragmaticky měly být u všech slov, která budeme sledovat, uvedeny dvě informace. Jednak by mělo být uvedeno, že pochází z některého typu sociolektů (viz výše o zkratce *arg.* a o DAFP). Za druhé by měl také být označen stylový příznak, tedy zda je dané slovo hovorové a expresivita neutrální – *fam.*, v případě záporné expresivity pak *vulg.* nebo *péj./injur.*

Z tabulky č. 1 je však patrná pestrá mozaika příznaků, která dává tušit, jakým úskalím kdysi musel a stále musí čelit nerodilý mluvčí v momentě, kdy si chce v referenčních slovnících ověřit sociolektální, stylové a pragmatické rysy jakéhokoli substandardního slova.

Tabulka č. 1: Vývoj značkování příznakových slov v PR a PL od 60. let 20. století

Lexém	**Příznak ve slovníku *Le Petit Larousse* ve vydání z roku**			**Lexém**	**Příznak ve slovníku *Le Petit Robert* ve vydání z roku**		
	1969	**1993**	**2021**		**1967**	**1994**	**2021**
bagnole	pop.	fam.	fam.	bagnole	pop.	fam.	fam.
se barrer	pop.	fam.	fam.	se barrer	pop.	fam.	fam.
becter/ becqueter	*pop.*	*pop.*	*FAM.*	**becter/ becqueter**	pop.	fam.	fam.
bide	pop.	fam.	fam.	bide	pop.	fam.	fam.
bite	*0*	*vulg.*	*vulg.*	*bite*	*0*	*vulg.*	*vulg.*
bol	*0*	*fam.*	*fam.*	**bol**	pop.	fam.	fam.
bosser	pop.	fam.	fam.	bosser	pop.	fam.	fam.
bouffer	pop.	fam.	fam.	bouffer	pop.	fam.	fam.
se branler	*0*	*0*	*VULG.*	***se branler***	*0*	*vulg.*	*vulg.*
brique	*arg.*	*fam.*	*fam. ET VIEILLI*	***brique***	*arg.*	*arg. fam.*	*arg. fam.*
caïd	pop.	fam.	fam.	caïd	pop.	fam.	fam.
casse	*arg.*	*arg.*	*arg.*	***casse***	*arg.*	*fam.*	*fam.*
se casser	*0*	*arg.*	*FAM.*	***se casser***	*arg.*	*fam.*	*fam.*
châsses	*0*	*arg.*	*arg.*	***châsses***	*arg.*	*arg.*	*arg.*
chier	*0*	*vulg.*	*vulg.*	***chier***	*très vulg.*	*fam. et vulg.*	*fam. et vulg.*
cinglé	pop.	fam.	fam.	cinglé	pop.	fam.	fam.
dingue	*0* [84]	*fam.*	*fam.*	**dingue**	pop.	fam.	fam.
engueuler	pop.	fam.	fam.	engueuler	pop.	fam.	fam.

84 V tomto slovníku chybí heslo *dingue*, ale vyskytuje se tam resufixovaná varianta téhož, *dingo* („praštěnej, střelenej, prdlej, cáknutej"), označená zkratkou *arg.*

Lexém	**Příznak ve slovníku *Le Petit Larousse* ve vydání z roku**			**Lexém**	**Příznak ve slovníku *Le Petit Robert* ve vydání z roku**		
	1969	**1993**	**2021**		**1967**	**1994**	**2021**
esgourde	*arg.*	*arg.*	*arg.*	*esgourde*	*arg.*	*arg.*	*arg.*
flic	pop.	fam.	fam.	flic	pop.	fam.	fam.
frangin, -e	pop.	fam.	fam.	frangin, -e	pop.	fam.	fam.
fric	*arg.*	*fam.*	*fam.*	**fric**	pop.	fam.	fam.
fringues	*arg.*	*fam.*	*fam.*	**fringues**	pop.	fam.	fam.
froc	*pop.*	*pop.*	*FAM.*	**froc**	pop.	fam.	fam.
godasse	*pop.*	*pop.*	*FAM.*	**godasse**	pop.	fam.	fam.
gonzesse	*0*	*arg.*	*FAM.*	***gonzesse***	*vulg.*	*fam.*	*fam.*
grolle	*pop.*	*pop.*	*FAM.*	**grolle**	pop.	fam.	fam.
gueule	*pop.*	*pop.*	*FAM.*	**gueule**	pop.	fam.	fam.
mec	*0*	*fam.*	*fam.*	**mec**	pop.	fam.	fam.
oseille	*pop.*	*fam.*	*ARG.*	**oseille**	pop.	fam.	fam.
pédé	*0*	*vulg. et injur.*	*TRÈS FAM. et injur.*	**pédé**	pop.	fam. (souvent injurieux)	fam. (souvent injurieux)
pif	pop.	fam.	fam.	pif	pop.	fam.	fam.
pinard	*pop.*	*pop.*	*FAM.*	**pinard**	pop.	fam.	fam.
pisser	*fam.*	*très fam.*	*très fam.*	***pisser***	*vulg.*	*fam.*	*fam.*
pognon	*pop.*	*pop.*	*FAM.*	**pognon**	pop.	fam.	fam.
pompe(s)	*0*	*fam.*	*fam.*	***pompe(s)***	*pop.*	*pop.*	*pop.*
portugaise	*0*	*pop.*	*FAM.*	***portugaise***	*pop.*	*arg. fam.*	*arg. fam.*
putain	*pop.*	*vulg. et injur.*	*vulg. et injur.*	***putain***	*fam. et vulg.*	*péj. et vulg.*	*péj. et vulg.*
pute	*0*	*vulg. et injur.*	*vulg. et injur.*	***pute***	*pop. et vulg.*	*péj. et vulg.*	*péj. et vulg.*
robert(s)	*0*	*pop.*	*FAM.*	**robert(s)**	pop.	fam.	fam.
se saper	*pop.*	*pop.*	*FAM.*	**se saper**	pop.	fam.	fam.
se tailler	*pop.*	*pop.*	*FAM.*	***se tailler***	*pop.*	*pop.*	*pop.*
tapette	*0*	*vulg.*	*vulg.*	***tapette***	*pop. et vulg.*	*fam. et vulg.*	*fam. et vulg.*
tarin	*pop.*	*pop.*	*FAM.*	**tarin**	pop.	fam.	fam.
tôle[85]	*pop.*	*pop.*	*ARG.*	***taule***	*arg.*	*arg.*	*ARG. FAM.*

85 *Tôle* je uvedeno jako hlavní, *taule* jako vedlejší grafická varianta v PL, v PR je pořadí grafických variant obrácené.

Lexém	**Příznak ve slovníku *Le Petit Larousse* ve vydání z roku**			**Lexém**	**Příznak ve slovníku *Le Petit Robert* ve vydání z roku**		
	1969	**1993**	**2021**		**1967**	**1994**	**2021**
tif(s)	*0*	*pop.*	*FAM.*	**tif(s)**	pop.	fam.	fam.
tire	*arg.*	*arg.*	*FAM.*	***tire***	*arg.*	*arg.*	*arg.*
se tirer	*0*	*pop.*	*FAM.*	**se tirer**	pop.	fam.	fam.
tronche	*pop.*	*pop.*	*FAM.*	**tronche**	pop.	fam.	fam.
turbin	*pop.*	*pop.*	*FAM.*	***turbin***	*pop.*	*pop. et vieilli*	*pop. et vieilli*

Legenda: tučně – lexémům jsou v PL a v PR přiděleny odlišné zkratky ve srovnání stejných období; kurziva – lexémy prodělaly jiný vývoj než nejběžnější posun *pop.* > *fam.* > *fam.*; kapitálky – recentní vývoj, tj. změna zkratky mezi posledními dvěma sledovanými obdobími.

Z tabulky č. 1 vyplývá několik zajímavých poznatků. Především ponaučení pro nerodilého mluvčího o nutnosti komparovat zdroje a používat pokud možno co nejaktuálnější verze monolingvních referenčních slovníků. Více než půlstoletí nedotčené totiž zůstaly zkratky jen u dvou lexémů v PL (*casse, esgourde*) a u pěti v PR (*châsses, esgourde, pompe(s), se tailler, tire*). Ponecháme-li prozatím stranou překlad těchto substandardních slov, pak až na dvě výjimky (*pompe(s)* a *se tailler*) s označením *pop.* zůstaly zkratky konstantní pouze u slov označených zkratkou *arg.*, tedy u argotismů. Vše ostatní podlehlo vývoji, a to jak v důsledku jazykové změny, tak v důsledku změny editorské politiky, přičemž je patrná jejich vzájemná provázanost.

Míra shody mezi slovníky PL a PR ve stejných obdobích se značně liší v jednotlivých etapách. Považujeme-li zkratku *injur.* (pro *injurieux* = „urážlivý“), která je používaná v PL, za funkční ekvivalent zkratky *péj.* (pro *péjoratif* = „pejorativní“) používanou v PR, pak oba slovníky přidělovaly naprosto stejné zkratky relativně nejčastěji v 60. letech, konkrétně ve 28 případech z 33 společně zaznamenávaných lexémů (tj. 85 % míra shody). Naopak nejméně často se shodují v 90. letech, konkrétně ve 24 případech ze 49 společně zaznamenávaných lexémů (tj. 49 % míra shody). Absolutně nejčastěji se ale slovníky shodují v edicích 2021, konkrétně v 37 z 50 případů, relativní míra shody je tedy 74 %. Vzorek padesáti vybraných slov není příliš reprezentativní, nicméně opatrně snad lze z výše uvedeného konstatovat, že po období poměrně divergentních tendencí pozorovatelných v 90. letech vzrůstá v posledních letech mezi lexikografy v konkurenčních nakladatelstvích shoda a přidělování zkratek označujících „s/d příznaky“ u jednotlivých lexémů má dnes konvergentní tendenci.

Mezietapová míra shody slovníků v přidělování zkratek je ovšem podstatně nižší. Pouze u 13 lexémů (tj. ve 26 %) byly zkratky ve všech třech studovaných obdobích v PL i PR vždy shodné (ať už shodně proměnlivé nebo shodně beze změn). Pro tuto relativní „nezajímavost“ tedy tato hesla neoznačujeme v tabulce č. 1 tuč-

ným písmem. Naprostá většina z nich byla shodně proměnlivá – *bagnole, se barrer, bide, bosser, bouffer, caïd, cinglé, engueuler, flic, frangin* a *pif*, jen *esgourde* bylo shodně konstantní, *bite* pak až po pozdějším zařazení. V prvních dvou obdobích přitom oba slovníky shodně přiřadily zkratky ještě u tří dalších výrazů (*oseille*, *se tailler* a *tire*), pak ale PL na rozdíl od PR zkratky revidoval. Celkově lze tedy konstatovat, že v našem vzorku vývoj probíhal ve 2. pol. 20. století shodně celkem u 16 lexémů.

Naopak ve dvou pozdějších obdobích je pozorovatelná větší mezislovníkově-mezietapová shoda, jelikož obdobné informace o „s/d" příznacích lze najít i u osmi dalších výrazů (všechny jsou shodně konstantní – *bol, châsses, dingue*, *fric, fringues, mec, pute, putain*), tj. celkem u 21 lexémů z 50 (tj. ve 42 % sledovaných případů) obdrží uživatel stejné informace v obou slovnících, ať už drží v ruce starší nebo novější vydání. Zajímavější než strohá čísla a seznamy slov budou ale konkrétní případy stejných či rozdílných postupů v přidělování zkratek označujících příznaky.

Do slovníků proudí jak pravé neologismy, tedy novotvary, které se ve společnosti rychle celospolečensky rozšířily, tak i nepravé neologismy, tedy slova, na která se záměrně nebo nevědomky zapomínalo a dodatečně se tímto aktem „legitimizovala". Opačný jev, tedy vyřazení slov, je obecně méně častý, nicméně taktéž pozorovatelný (viz výše zmiňovaný korpus *DiCo* Camille Martineze). Ze vzorku námi sledovaných lexémů nevypadl žádný z PL ani z PR, příznak *vieilli* („zastaralé"), který tomuto vyřazení obvykle předchází, ale získal v PR v 90. letech výraz *turbin* a někdy mezi edicemi 2004 a 2010 pak v PL výraz *brique*. Jejich další vývoj v obou slovnících bude v budoucnu zajímavé sledovat obdobně, jako se sledují neologičtí kandidáti na zařazení do slovníků (viz výše 4.1.1).

Samotný proces zařazování výrazů do referenčních slovníků ale stojí za bližší pozornost, zejména srovnáme-li 60. a 90. léta. Odráží totiž přístup lexikografů k vulgaritě a skatologii. *De facto* ale odráží i stav celé společnosti v 60. letech. Tento přístup lze charakterizovat snad jako (předstíranou) prudérnost, přičemž je zřejmé, že PL1969 byl purističtější než PR1967. Zatímco v PR z 60. let nenalézáme ze sady studovaných lexémů pouze dva, které se týkají mužského přirození a aktivit s ním spojených: *bite* („péro, pták, klacek"[86]) a *se branler* („dělat si to, honit si (ho), onanovat"), v PL chybí hned 17 různých lexémů (tj. 34 % našeho minikorpusu). Vulgarismy tehdy PL nezaznamenával žádné, chybělo i běžně užívané sloveso *chier* („srát, *kadit"[87]), pro které si tou dobou vyhrazoval PR speciální intenzifikovanou zkratku *très vulg.* (tj. velmi vulgární). Výraz *se branler* chyběl dokonce ještě v PL1993, což lze ale přičítat spíše opomenutí než záměrnému ignorování výrazu.

86 Překlady do češtiny uvádíme bez ohledu na míru vulgarity daného lexému. Překladové varianty uvádíme pokud možno v sériích, přičemž je vybíráme ze slovníku *Pas de blème ! slovník slangu a hovorové francouzštiny* od Lingey (2. vyd. 2012), na jehož rozšíření oproti 1. vydání jsme spolu se studenty FF MU spolupracovali za využití rapového korpusu *RapCor*, který vzniká pod naším vedením na ÚRJL FF MU od roku 2009.

87 Naše návrhy překladů, které ve slovníku *Pas de blème!* chybí, budeme označovat hvězdičkou.

Padesátka slov, která jsou původem z některého ze sociolektů a nalézáme je proto v DAFP2010 (což bylo spolu s frekventovaným územ v mládežnických kolektivech podmínkou pro jejich zařazení do tohoto výběru), by teoreticky měla být ve vztahu s odpovídající zkratkou *arg*. V edicích z roku 2021 je takto ale označeno jen pět lexémů v PL2021 (tj. 10 %) a v PR2021 šest (12 %), ale z toho ve třech případech nesamostatně, v kombinaci s *fam.* Tato situace byla obdobná už před půlstoletím, kdy bylo zkratkou *arg.* označeno také pouze 10–15 % z nich (6krát v PL a 7krát v PR). Částečně se ale proměnily lexémy, které byly takto označovány. Nejstabilnějšími argotismy se jeví být lexémy označující části těla, *châsses* (pl. „kukadla, bulvy") a *esgourde* („ucho, *radar, *lopuch"), označené oběma slovníky shodně jako *arg*. ve všech třech obdobích (resp. dvou pro PL, který *châsses* zařadil později).

Nejzajímavějším vývojem prošla zkratka *pop*., která byla hojně používána v 60. letech (26krát v PL a 37krát v PR) pro dnes už nemoderní označení mluvy „lidové" (*populaire*). V předmluvě PL2021 již definice *pop*. není, což je důkaz, že všechna takto označená slova byla přeznačkována (stalo se tak mezi lety 1999 a 2009, neboť v PL1999 ještě *pop.* definováno je, ale v PL2010 již v seznamu zkratek chybí). Naopak v předmluvě PR je zkratka *pop*. definována již přinejmenším deset let následovně:

> „lidový: označuje slovo nebo běžný význam v jazyce mluveném lidovými vrstvami (často starý argot, který se rozšířil), jež by se nepoužilo ve vyšším sociálním prostředí. (Odlišovat od *fam*., který označuje komunikační situaci)." (PR2021: XXXII)[88]

Úbytek lexémů označený zkratkou *pop.* je extrémní mezi 60. a 90. lety v případě PR (z 37 lexémů na pouhé 3). Pozvolněji, ale razantněji pak *pop*. mizí z PL (z 26 na 17 do 90. let, kdy ještě 4 nově přidané lexémy získaly tuto zkratku, ale poté pokles až na nulu v PL2021). O stabilitě či shodě mezi slovníky tedy v tomto případě nemůže být řeč.

Přesně opačnou situaci konstatujeme pro zkratku *fam*. Ta nebyla v 60. letech ještě téměř používána, a pokud byla užita, pak konotovala spíše negativní expresivitu, a ne velkou míru zobecnění a rozšíření do hovorové mluvy, jak je její obsah interpretován dnes. Svědčí o tom fakt, že ji nacházíme jen u slovesa *pisser* („čůrat, chcát") v PL1969 a v kombinované verzi společně se zkratkou *vulg.* u jediného lexému z minikorpusu v PR1967, substantiva *putain* („děvka, kurva"). V současnosti je naopak *fam*. nejrozšířenější zkratkou, kdy ji v PL2021 nacházíme u 36 a v PR2021 u 35 lexémů (plus v obou slovnících u několika dalších hesel v různých kombinacích, které budeme komentovat níže). Zdá se také být nejstabilnější zkratkou. Pokud ji totiž jednou slovníkáři lexémům v poslední době přidělili, až na drobné výjimky (viz *oseille* v PL) jim už zůstala.

88 V originále: «populaire : qualifie un mot ou un sens courant dans la langue parlée des milieux populaires (souvent argot ancien répandu), qui ne s'emploierait pas dans un milieu social élevé. (À distinguer de *fam*., qui concerne une situation de communication)».

Přihlédneme-li k transformacím zkratek u jednotlivých lexémů, pak je patrné, že v 90. letech nacházíme naprosto jinou konfiguraci zkratek než v 60. letech. Jejich přidělování se značně proměnilo pod vlivem vývoje společnosti, a především důkladnými interními revizemi (jistě i pod vlivem množství kritiky, která proudila ze strany metalexikografů od konce 80. let – přehledně viz Devolder 2011). Z tabulky č. 1 je na první pohled patrné, že kdysi hojně používanou zkratku *pop*. vytlačila z dominantní pozice zkratka *fam*., kterou byla v 90. letech přeznačena velká část sledovaného vzorku substandardních slov (všechny tyto lexémy jsou v tabulce bez kurzivy). Výše uvedené tvrzení platí zejména pro PR, kde k přeznačení *pop. > fam.* došlo 29krát. Méně často se totéž událo v PL, a sice 12krát, vždy u totožných slov. Konkrétně šlo o široce rozšířené expresivní lexémy: *bagnole* („kára, bourák, rachotina"), *se barrer* („zmizet, klidit se, vypařit se"), *bide* („panděro, pupek, vana"), *bosser* („makat, dělat, fachat"), *bouffer* („žrát, cpát se, futrovat se"), *caïd* („vůdce bandy, boss, kápo"), *cinglé* („střelenej, praštěnej, cáknutej"), *engueuler* („seřvat, zpucovat, otevřít si hubu"), *flic* („polda, policajt, fízl"), *frangin,-e* („brácha, ségra"), *oseille* („prachy, love, krupice", zde byla ovšem později situace znovu přehodnocena) a konečně *pif* („frňák, okurka, nos").

O více než pětadvacet let později, ve slovnících s označením 2021 (tj. vydané v půli roku 2020), se u PR situace nijak zásadně nevyvinula, na rozdíl od vývoje v PL (v tabulce č. 1 jsou změněné zkratky vyznačeny KAPITÁLKAMI). V PR2021 došlo v komparaci s PR1994 pouze k jedné změně. Konkrétně jednou, v případě lexému *taule* („basa, lapák, loch"), se značka *arg*. zkombinovala nově s *fam*., tj. došlo k transformaci *arg. > arg. fam.* Naopak stále ještě dynamicky se situace vyvíjela u PL mezi edicemi PL1993 a PL2021. V tomto období se zkratky v PL změnily u 46 % slov (tj. u 23 ze 49 vybraných lexémů, plus jeden byl nově přidán – viz *se branler*). Přehledný souhrn počtu změn v rámci slovníků mezi jednotlivými obdobími podává tabulka č. 2, ze které vyplývá velká aktivita PR v otázce transformování zkratek označujících „s/d příznaky" v prvním mezidobí a naopak pomalejší, ale dynamičtější změny v PL.

Tabulka č. 2: Sumární přehled změn zkratek označujících „s/d příznaky" mezi třemi zkoumanými obdobími v PL a PR

Zkratky pro „s/d příznaky"	**Počet změn v *Le Petit Larousse* mezi vydáními roku**		**Počet změn v *Le Petit Robert* mezi vydáními roku**	
	1969 > 1993	**1993 > 2021**	**1967 > 1994**	**1994 > 2021**
nově přidané	16	1	2	0
beze změny	16	26	6	49
změněné	17	23	42	1
celkem	**49**	**50**	**50**	**50**

Lze říci, že ve třinácti případech dohnal PL manko vůči PR u série slov, kterým PR nahradil zkratku *pop.* za zkratku *fam.* už v 90. letech a u tří dalších jej dokonce předehnal.

„Dohánějící" skupinu *pop. > fam.* tvoří lexémy: *becter/becqueter* („zobat, baštit, žrát"), *froc* („gatě, kaťata"), *godasse* („křáp, škrpál, bota"), *grolle* („bota, *křuska"), *gueule* („tlama, držka, ksicht"), *pinard* („vínko, *čůčo"), *pognon* („prachy, love, krupice"), *robert(s)* („prso, -a, cecek, -ky"), *se saper* („vohodit se, vymódit se, vohánknout se"), *tarin* („frňák, rypák, *sosák"), *tif(s)* („vlas, -y, *háro, *páčo"), *se tirer* („zdejchnout se, vypadnout, padat (odněkud)") a *tronche* („kebule, palice, ksicht"). Rozhodně ale z této kategorie nelze usuzovat, že by PL2021 kopíroval situaci v PR. Ve zbývajících deseti případech ze všech sledovaných 23 transformací v PL2021 se totiž autoři rozhodli většinou pro jiný příznak, než jaký uvádí PR2021 (8krát). Z tohoto počtu pak lexikografové PL zkratku změnili od 90. let čtyřikrát opět proto, aby zlikvidovali poslední relikty kontroverzní zkratky *pop*. S výjimkou lexému *tôle/taule*, o kterém bude řeč níže, tedy v těchto dalších třech případech PL2021 dokonce svého konkurenta PR2021 v oblíbené transformaci *pop. > fam.* „předběhl", konkrétně u přeznačení příznakovosti lexémů *se tailler* („zdrhnout, vzít roha, klidit se") a *turbin* („dřina, makačka, *facha"), kterým PR2021 ponechal jejich označení *pop.* z 90. let, v případě *turbin* ještě kombinované s archaizujícím hodnocením (*vieilli*). U lexému *portugaise* („ucho, *radar, *lopuch) je v PL2021 také změna *pop. > fam.*, ale v PR je tento lexém už od 90. let hodnocen novou, perspektivní a autory PL dosud nepřebranou zkratkou *arg. fam*.

Zkratka *pop.* přetrvává dnes tedy už jen v PR a pouze u dvou lexémů. Kromě výše zmiňovaného *turbin* ji lze nalézt ještě u lexému *pompe(s)* („bota/y, *křuska/y"). Zde je nutné podotknout, že jde o polysémní sociolektální slovo, které nás pro tuto chvíli zajímá pouze v tomto významu. Jiný široce známý substandardní význam tohoto lexému, tj. „buchna, injekční stříkačka", má v PL2021 i v PR2021 příznak *arg. de la drogue* (tedy sociolekt uživatelů a distributorů drog, k ekvivalentní české terminologii viz Radková a Rausová 2015).

Poslední z lexémů, u kterého je v PL2021 zrušeno původní *pop.*, ale nově přidáno *arg.*, je lexém *tôle* (zapisovaný také jako *taule*; mimochodem jde o polysémní lexém, který se hojně vyskytuje v rapových textech, výhradně ve významu „basa, krim, lapák"). Tento proces, který označujeme jako tzv. *argotisation* (argotizace), je ale spíše patrný u transformace *fam. > arg.* (viditelné např. u výše zmiňovaného lexému *oseille*), jelikož zde dochází k přehodnocení z diafazického na diastratický příznak. Naopak v případě *tôle* u PL jde o okazionální posun v rámci diastratie *pop. > arg*. V obou případech ale lexikografové chtějí upozornit, že použití slova nevyvolává pouze konotace hovorovosti, ale také odkazuje na sociolektální původ a určitou perifernost.

Opačným směrem se na pomyslné evaluační ose spisovnost – nespisovnost naopak v PL2021 přesouvají tři jiné lexémy: *se casser* („ztratit se, vyfičet, padat"),

gonzesse („holka, kočka, mařka“) a *tire* („kára, auto, *fáro“). Tzv. *désargotisation* (dezargotizace) je tedy reprezentována transformací *arg. > fam.* Už mezi 60. a 90. lety ostatně v PL proběhla dezargotizace u označení slov *brique* („meloun, melcek; milion starých franků“), *fric* („prachy, love, zrní“) a *fringues* („hadry, ohoz“).

Teoreticky lze do této kategorie řadit také dlouho ignorovaná slova, která v PL1993 získávají rovnou zkratku *fam*. jako např. *bol* („štěstí, klika, štígro“), *dingue* („praštěnej, střelenej, prdlej“) a *mec* („chlápek, týpek, borec“). Širší dezargotizaci provedl již dříve PR, a to dvěma různými způsoby. Ve slovníku PR1994 je oproti PR1967 patrná jak úplná, tak částečná dezargotizace.

Úplná dezargotizace, tedy transformace *arg. > fam.*, tehdy proběhla v prvním mezidobí konkrétně u slov *casse* („vloupačka, vykrádačka“) a *se casser*, zatímco obě tato slova PL teprve integroval do své nomenklatury, opatřené v PL1993 zkratkou *arg*.

Novinkou v korpusu PR z 90. let byla tzv. částečná dezargotizace, čímž označujeme transformaci *arg. > arg. fam.*, tedy ponechání diastratické informace o argotickém původu slova a přidání diafazického příznaku. Tímto procesem prošlo v PR v posledních dvou etapách již zmiňované slovo *taule*, ale ještě předtím, nejpozději počátkem 90. let (kdy slovníky ještě nevycházely každoročně), také obdobně jako v PL slovo *brique*. Pod tuto kategorii lze také řadit v obměněné podobě transformaci *pop. > arg. fam.* v PR u výše prezentovaného slova *portugaise.*

Z předchozího je tedy patrné, že jednotlivé typy „s/d příznaků“ nemají v tomto minikorpusu, natož v celém slovníku stejné zastoupení. Také jejich vzájemný poměr se za studované půlstoletí značně proměnil, což je patrné především na trojici *fam*., *pop*. a *arg*., které Lola-Laurence Devolderová neváhá po obdobné komparační analýze na substandardním lexiku začínajícím na písmena J a K označit jako „tři vajíčka ze stejné ošatky“ (*trois œufs du même panier*; Devolder 2011: 197, viz frazém *mettre tous ses œufs dans un panier* = „dát všechna svá vajíčka do jedné ošatky“ ve významu „vsadit všechno na jednu kartu“). Frapantní je zejména její celkové hodnocení z pozice rodilého mluvčího: ať už lexikologové přidělí slovu jakoukoli zkratku, u běžného uživatele je efekt totožný při použití kterékoli z nich, a tudíž „jediné opravdu funkční rozdělení spočívá v tom, že se tím odliší příznaková hesla od nepříznakových, spisovné lexikum od nespisovného“ (*la seule distinction réellement fonctionnelle est celle qui oppose les entrées marquées aux non marquées, le lexique standard au non standard*; *idem*: 206). Proces argotizace a dezargotizace je tedy zajímavý z hlediska diachronně-metalexikografického, ovšem z čistě pragmatického hlediska jsou současné i minulé stavy přidělených zkratek nepřehledné a zmatečné jak pro rodilé frankofony, tak i pro naše studenty francouzštiny jako cizího jazyka (FLE).

4.1.5 Záporná expresivita pejorativ a vulgarismů ve slovnících včera a dnes

Nejprve bude předmětem našeho detailnějšího zájmu záporná expresivita u zkratek *injur./péj.* Tyto dvě rozdílné, ale funkčně ekvivalentní zkratky označují dysfemická, tedy urážlivá a hanlivá slova, souhrnně označovaná latinismem pejorativa. Slova s vyznačenou zápornou expresitivou, z našeho seznamu konkrétně slova *pédé* („buzna, homouš, teplouš") a dvojice kvazisynonym *putain* (viz výše) a *pute* („kurva, děvka, štětka") označuje každý ze studovaných slovníků jinou zkratkou.

Jak již bylo řečeno, PL vyjadřuje zápornou expresivitu pejorativ pomocí zkratky *injur.* < *injurieux* („hanlivý", denominalizované z *injure* = „nadávka"), která je v předmluvě i s příkladem definována jako: „slovo používané tak, aby ublížilo nebo poničilo něčí pověst: *potvora*[89]" (*mot employé pour blesser ou pour nuire à la réputation de qqn:* charognard; PL2021: 30).

Naopak PR používá pro cizince intuitivnější zkratku *péj.* < *péjoratif* („pejorativní"). Ta je v předmluvě definována jako zkratka pro slova, která jsou: „používaná s pohrdáním, se zlým úmyslem, aniž by to význam sám o sobě indikoval" (*employée avec mépris, en mauvaise part, sans que le sens l'indique expressément*; PR2021: XXXI). Tato paradoxní definice ale *de facto* popírá inherentní zápornou expresivitu takto označovaných slov.

Přestože Catherine Kerbrat-Orecchioniová uvádí na téma vztahu pejorativ ke slovníkům slangu a argotu následující tvrzení: „Není náhoda, že argot dobrovolně přebírá pejorativní výrazy ze standardního jazyka: vyjadřuje tím totiž zásadně devalorizační vizi světa." (*ce n'est pas par hasard si l'argot récupère volontiers les termes péjoratifs de la langue standard: il exprime une vision foncièrement dévalorisante du monde*; Kerbrat-Orecchioni 1999: 84), implikace je v této definici podle našeho názoru obrácena. Původ většiny pejorativ je opravdu ve starém argotu nebo v některém z modernějších slangů, kde se utvořily slovotvornými procesy typickými pro nespisovný jazyk (např. *pédé* pomocí apokopy z grecismu *pédéraste*). Slovníky typu DAFP tedy pejorativa zahrnují legitimně a nemůže být tedy řeč o přejímání slov ze standardního jazyka.

Naopak běžná je intruze původních sociolektismů do běžné hovorové mluvy, zejména stírání záporné expresivity ve zvoláních (např. zvolání *putain!* je v mnoha situacích přeložitelné spíše jako „sakra!" než dysfemičtější „do prdele!").

Pohled na zkratky slov *pédé*, *putain* a *pute* v tabulce č. 1, jejíž výtah zde níže pro daná tři slova pro větší přehlednost reprodukujeme a zjednodušujeme do tabulky č. 3, nutí také k zamyšlení nad opačným pořadím při kombinování zkratek v obou slovnících, přičemž u *péj.* v PR došlo patrně při revizi k jednoduché záměně *fam./*

89 Doslovně „mrchožrout", mezi nimiž lze najít i „hyenu", což je pragmaticky asi nejvhodnější, leč příliš zužující překlad tohoto hanlivého označení.

pop. za *péj*. Až na označení slova *pédé* v PR jsou u ostatních slov kombinovány tyto zkratky vždy se zkratkou *vulg*. Připomeňme také, že závorka s textem *souvent injurieux* („často hanlivé“), která doprovází zkratku *fam*. u slova *pédé* v PR už od 90. let, zajímavým způsobem upozorňuje na kontextovou variantu. Tento způsob zápisu pragmatických rysů je ale bohužel ojedinělý.

Tabulka č. 3: Lexémy z minikorpusu se zkratkou *injur/péj*.

Lexém	**Příznak ve slovníku *Le Petit Larousse* ve vydání z roku**			**Lexém**	**Příznak ve slovníku *Le Petit Robert* ve vydání z roku**		
	1969	**1993**	**2021**		**1967**	**1994**	**2021**
pédé	*0*	très fam. et *injur.*		***pédé***	pop.	fam. (souvent *injurieux*)	
putain	pop.	vulg. et *injur.*		***putain***	fam. et vulg.	*péj.* et vulg.	
pute	*0*			***pute***	pop. et vulg.		

Zkratky *injur./péj*. se objevují v souvýskytu s *vulg*. často, ne však výhradně. Stejně jako *pédé* mají i mnohá jiná hanlivá slova mimo tento minikorpus jen jednu samostatnou zkratku nebo kombinovanou (nejčastěji s *fam.*). První případ nastává například u rasistické nadávky *négro* („negr, černá huba“), která je označena v PR2021 samostatně stojícím *péj. (injure raciste*) (= „pej. (rasistická nadávka)“). Většina rasistických nadávek je ale v PR označována zkratkami *fam. et péj.* – např. pro hanlivé označení Arabů uvádí PR2021 u hesla *bougnoule* zkratky *fam., péj. (injure raciste)* a u *bicot* zkratky *vieilli fam.*et *péj.* (příznak archaizace přitom relativně nově, ještě PR1994 jej neuváděl, PR2009 už ale ano). Ve srovnání s PR je PL je konzervativnější, všechny tyto rasistické nadávky ignoruje ještě i ve vydání PL2021. Uvádí ale odvozeninu z *pédé*, slovo *pédale* („teplouš, buzna“) s příznaky *très fam., injur.* (v PR má příznaky *péj. et fam.*).

Ať už ale stojí osamoceně nebo v kombinaci s *vulg*., případně i *fam*., tato „útočná“ pejorativa (*parole offensante*, Guiraud 1975: 31) si ve své významové složce nesou rys agresivity, který v závislosti na kontextu může, ale nemusí být aktualizován.

V rámci skupinové mluvy obecně platí, že při velké frekvenci užití se expresivita slova stírá a dochází tak k banalizaci i velmi silných nadávek. Na úrovni celonárodní, kterou slovníky mají za cíl popisovat, lze také pozorovat postupné odkrývání dříve tabuizovaných ontotypů, tj. nadávek, v nichž se útočí na intimitu adresáta či sociotypů a etnotypů, kdy se útočí na jeho sociálně-etnickou příslušnost (viz Ernotte a Rosier 2003). Svědčí o tom právě kombinace *fam*. + *péj./injur.* u slov v sérii rasistických nadávek *bougnoule, bicot* či v sérii hanlivého označení homosexuálů *pédé, pédale* v PR. Tentýž slovník ovšem synonymní, a tudíž potenciálně stejně útočné slovo *tapette* („buzna, buzíček“), poslední dosud

nezmiňované z našeho minikorpusu, řadí kombinovanou zkratkou *fam. et vulg.* mezi vulgarismy.

I takto malý vzorek příkladů tedy dokladuje nesourodost v označování příznaků u kategorie záporně expresivních slov – pejorativ. Zároveň nastoluje otázku vztahu této kategorie k druhé podskupině se záporně expresivní příznakovostí, tedy k vulgarismům.

Termín „lidová latina" se překládá buď jako *latin vulgaire* nebo jako *latin populaire*. Tato dvě synonymní sousloví odkazují sice obě k „lidu", dnes však mají ve francouzské lexikografii dva různé významy a dvě různé zkratky pro příznakové lexikum. Pod zkratkou *vulg.* se dnes nachází výrazivo obscénního charakteru, tedy slova odkazující na sexualitu (tzv. pornolalika) či na skatologii (vyměšování, tzv. koprolalika), která uživatelé vnímají jako sprostá.

Z předchozí věty zdůrazňujeme slovo „dnes", neboť se touto zkratkou označují slova vyjadřující společenská tabu až v několika posledních dekádách, v dřívějších dobách byla tato tematika v lingvistice traktována sporadicky. V běžném vnímání vulgarity pak Catherine Kerbrat-Orecchioniová upozorňuje na skutečnost, že:

> „...i termíny stylisticky ‚normální', které popisují sexuální nebo skatologické jevy, mají tendenci být vnímány jako ‚nízké' tak, že se obsahová devalorizace přenese na označované." (Kerbrat-Orecchioni 1999: 84)[90]

Na příkladech devíti lexémů z našeho minikorpusu, které byly někdy v průběhu posledních padesáti let označeny zkratkou *vulg.* samostatně nebo v kombinaci s jinou alespoň v jednom ze studovaných slovníků (pro větší přehlednost je z tabulky č. 1 reprodukujeme do zjednodušené tabulky č. 4), je dobře patrná změna ve frekvenci jejich výskytu ve slovnících PL a PR.

Tabulka č. 4: Lexémy z minikorpusu se zkratkou *vulg.*

Lexém	**Příznak ve slovníku *Le Petit Larousse* ve vydání z roku**			**Lexém**	**Příznak ve slovníku *Le Petit Robert* ve vydání z roku**		
	1969	**1993**	**2021**		**1967**	**1994**	**2021**
bite	*0*	*vulg.*		***bite***	*0*	*vulg.*	
se branler	*0*		*vulg.*	***se branler***			
chier	*0*	*vulg.*		***chier***	*très vulg.*	fam. et *vulg.*	
gonzesse	0	arg.	fam.	***gonzesse***	*vulg.*	fam.	

90 V originále: « les termes stylistiquement « normaux » qui désignent des réalités sexuelles ou scatologiques ont tendance à être perçus comme « bas » dans la mesure où la dévalorisation qui s'attache au contenu finit par déteindre sur le signifiant. »

Lexém	Příznak ve slovníku *Le Petit Larousse* ve vydání z roku			Lexém	Příznak ve slovníku *Le Petit Robert* ve vydání z roku		
	1969	1993	2021		1967	1994	2021
pédé	*0*	*vulg.* et injur.	très fam. et injur.	pédé	pop.	fam. (souvent injurieux)	
pisser	fam.	très fam.		***pisser***	*vulg.*	fam.	
putain	pop.	*vulg.* et injur.		***putain***	fam. et *vulg.*	péj. et *vulg.*	
pute	*0*			***pute***	pop. et *vulg.*		
tapette		*vulg.*		***tapette***		fam. et *vulg.*	

Nahlédneme-li do metalingvistických komentářů v seznamech zkratek v různých verzích těchto slovníků, bude patrná i změna definiční. V předmluvě PR1967 se lze v přehledu zkratek dočíst, že zkratka *vulg.* pro *vulgaire* označuje:

> „šokující slovo, význam nebo užití (často *familier* (*fam.*) nebo *populaire* (*pop.*), které nelze použít mezi slušně vychovanými lidmi, ať už je jejich sociální třída jakákoli." (PR1967: XXX, naše kurziva)[91]

Na rozdíl od roku 1967 uvádí sice definice v PR1994 upravené znění významu zkratky *vulg.* zaměňující slušnost lidí za společenská tabu ve vyšších diskurzních stylech, stále ale zachovává myšlenku sociálního původu mluvčích (byť kostrbatěji):

> „šokující slovo, význam nebo užití, nejčastěji vázané na sexualitu a násilí, které nelze použít v promluvě usilující o zdvořilost, ať je sociální původ [mluvčího] jakýkoli." (PR1994: XXIX)[92]

Totéž znění se objevuje i v PR2021. Dodejme pro srovnání, že druhý ze srovnávaných slovníků, PL2021, definuje *vulg.* obdobně, ale upřesňuje kromě pornolalik na rozdíl od PR také koprolalika, čímž respektuje tradiční dvojici tabuizovaných slov lépe než PR, který na jejich místo dává slovo „násilí", spadající spíše do kategorie dysfemismů prezentovaných výše.

Konkrétně tedy v PL2021 čteme u zkratky *vulg.* nejen odkaz na adjektivum *vulgaire*, ale i na adverbium *vulgairement* s touto definicí a příkladem v závorce: „označuje slovo odkazující na tabuizovanou realitu, nejčastěji z oblasti sexuality nebo vyměšování: *sračka*" (*signale un mot renvoyant à une réalité frappée de tabou, le plus souvent d'ordre sexuel ou excrémentiel:* chiasse; PL2021: 31).

91 V originále: «mot, sens ou emploi choquant (souvent *familier (fam.)* ou *populaire (pop.)* qu'on ne peut employer entre personnes bien élevées, quelle que soit leur classe sociale).»

92 V originále: «mot, sens ou emploi choquant, le plus souvent lié à la sexualité et à la violence, qu'on ne peut employer dans un discours soucieux de courtoisie, quelle que soit l'origine sociale.»

Za povšimnutí stojí ztráta vulgárního příznaku ve prospěch fam. v prvním mezidobí ve slovníku PR a ve druhém mezidobí v PL, kterou budeme po vzoru dezargotizace nazývat devulgarizací. Dochází k ní pouze u tří frekventovaných slov: u *pédé* v PL a v PR u *gonzesse* a *pisser*, nikoli např. u obdobně frekventovaného *chier*. Tam lze ale o určité devulgarizaci hovořit také, protože lexikografové mezi PR1967 a PR1994 zmírnili sílu vulgarity alespoň z *très vulg.* na (*fam.* +) *vulg.*

Intenzifikující adverbium *très* („hodně“) u obou koprolalik, *pisser* a *chier* v kombinaci s *vulg.*, a u pejorativa *pédé* v kombinaci s *fam.*, má vypovídat o silné expresivitě těchto slov. Nicméně přiřazování tohoto intenzifikátoru je stejně jako u výše zmiňovaného frekvenčního adverbia „často“ (*souvent*) příliš řídké a nestabilní. U *pisser* se v 90. letech přičlenilo k *fam.* v PL, naopak PR jej u *chier* v témže období opustilo ve prospěch *fam.*). V seznamu zkratek u PR pak navíc *très vulg.* není dosud explicitně definováno. Zkraktu *très fam.* sice přidal PL někdy mezi roky 1980 a 1991 do seznamu zkratek ve znění „velmi hovorové; velmi hovorově (*très familier*; *très familièrement*; PL1992: 24), ale na definování si uživatelé museli ještě počkat. V PL1999 pak už lze číst v závorce za výše uvedeným: „hrubé slovo, často urážlivé: *debil*“ (*mot grossier, parfois injurieux:* conneau; PL1999: 22)». Zajímavé je, že stejně jako u zkratky *vulg.* byla někdy mezi vydáními PL2010 a PL2015 z důvodu snížení frekvence, a tudíž i celospolečenská znalost užitých příkladových slov změněna u *très fam.* nadávka *conneau* („debil, blbec“) na frekventovanější sloveso *chlinguer* („smrdět“)[93] a u definice *vulg.* byl příklad *chaude-pisse* („tripl (kapavka)“) změněn na již zmiňované *chiasse* („sračka, běhavka“)[94].

Tematicky obscénní, tudíž řazený mezi pornolalika, by z pragmatického hlediska měl být i výraz *robert(s)* pro označení ženského poprsí. Tento lexém však dnes oba slovníky řadí mezi *fam.* Zajímavá nesourodost také panuje u označování mužského a ženského přirození: zatímco *bite* má v PR příznak *vulg.*, obdobně frekventované označení ženského přirození, lexém *chatte*, je označen jako *fam. et vulg.*

Výše bylo již zmíněno a také to potvrzuje tabulka č. 4, že lexikografové dlouhou dobu praktikovali selektivní purismus (tabuizaci obscénnosti), kdy byla většina vulgarismů záměrně opomíjených. Nerodilému mluvčímu tak nezbývalo, než tato povětšinou velmi stará francouzská slova hledat ve slovnících slangu a argotu. PR byl v 60. letech otevřen vulgarismům více než PL, poměrem 2 : 6 v našem minikorpusu. V 90. letech už je sice poměr vyrovnaný 6 : 6, ovšem shoda v přidělování zkratek panuje pouze u tří slov: *bite*, *putain* a *pute* (*vulg.* + označení pejorativa). Zbývající dvě slova označuje každý slovník jinak: *tapette* a *chier* označuje PR1994 pro jejich širokou kontextualitu a rozšíření jako *fam. et vulg.*, PL1993 volí pouze zkratku *vulg*.

93 To je citováno i v definici *très fam.* v PL2021, přičemž *conneau* získalo navíc příznak *vieilli*.

94 Zajímavá je opět velká míra odlišnosti s PR2021, který všechna tato slova řadí pod *fam.*, kromě *chiasse*, které je označeno shodně jako *vulg.*

V posledním sledovaném období je poměr náklonnosti k vulgarismům opět vyrovnaný 6 : 6, ovšem u PL2021 s částečně jiným souborem lexémů. Dochází k záměně *vulg.* za *très fam.* u lexému *pédé* a skóre vyrovnává opožděné zařazení polysémního a velmi rozšířeného slovesa *se branler*. Tím PL se zpožděním, ale přece detabuizuje mužskou onanii, patrně i proto, aby mohl reflektovat další významy slova (*s'en branler de qqch* = „srát, kašlat na něco").

Míru shody a rozložení jednotlivých zkratek v 60., v 90. letech a v současnosti u slov z minikorpusu souhrnně prezentujeme v diagramu č. 1, kde kapitálkami označujeme shodné zkratky v obou slovnících. Koprolalikum *pisser* má příznak vulgarismu pouze v prvním ze sledovaných období. Byť se od 60. let situace

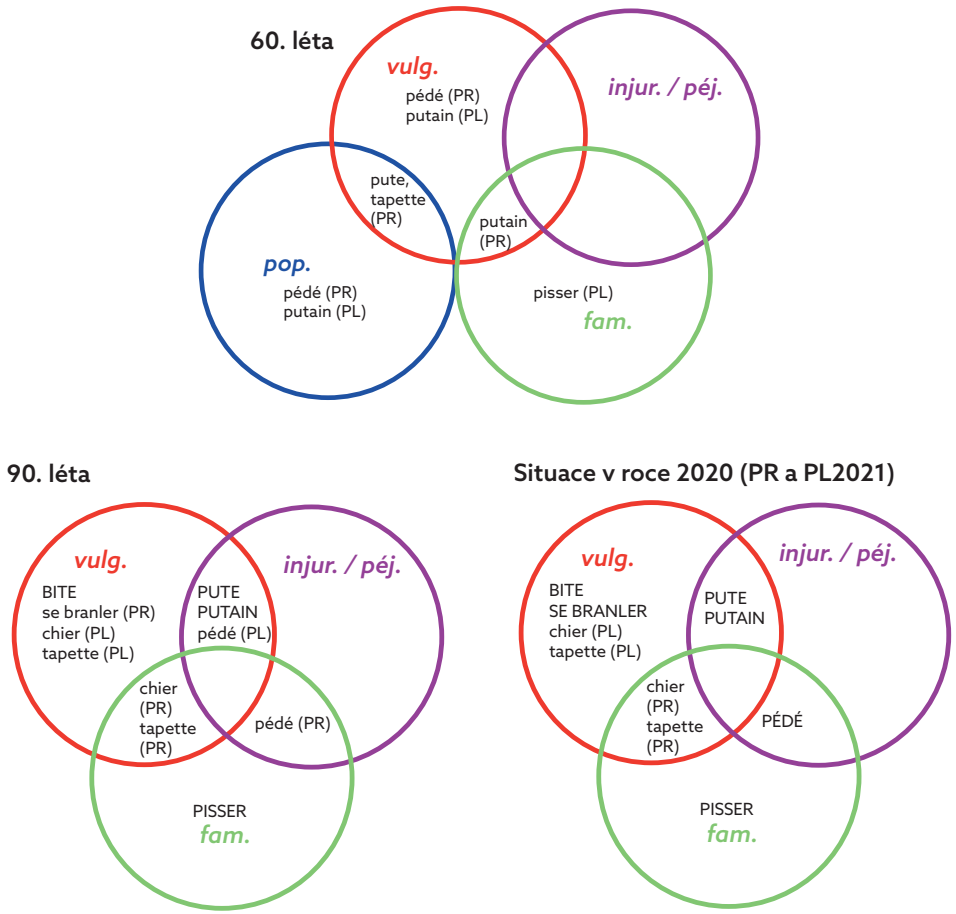

Diagram č. 1: Pejorativa a vulgarismy ve slovnících PR a PL ve třech sledovaných obdobích

zjednodušila co do počtu množin, zkomplexifikovaly se jejich průniky. Od 90. let pak došlo už spíše jen ke zvýšení míry shody.

V obou posledně zkoumaných období je průnik všech tří množin vždy prázdný, neboť tři zkratky za sebou nejsou přidělovány ani v jednom slovníku, patrně převážně z prostorových důvodů. Lze diskutovat, zda by v některých případech nezjednodušily orientaci v nepřehledném množství částečných variant, které se nabízí nerodilým mluvčím k praktickému otestování.

4.1.6 Depopularizace oblíbené lidové zkratky *pop*.

Srovnáním vývoje zkratek u různých monolingvních slovníků francouzštiny v čase a mezi sebou navzájem na minikorpusu slov poodhalujeme, jak se teoretické vazby mezi jednotlivými registry substandardního lexika dříve reálně zobrazovaly a jak se zobrazují dnes jejich uživatelům. Zejména cizojazyční uživatelé studující mimo Francii a jiné frankofonní země si cit pro jemné pragmatické nuance jednotlivých slov vytvářejí méně přirozenými cestami, často právě se slovníkem v ruce či v mobilu. Proto si otázky vztahů mezi zkratkami u příznakového lexika nutně pokládají. Pro nás jakožto sociolektology (francouzsky *argotologues*) je zajímavý především vztah jednotlivých příznaků k francouzskému termínu *argot*, který se nachází v titulu slovníku argotu, jenž všechna tato slova zařazuje (DAFP). Tento vztah budeme po příznacích záporné expresivity (*vulgaire* a *péjoratif*, resp. *injurieux*) z předchozí kapitoly řešit detailněji i pro zbývající dva příznaky *familier* a *populaire*. Ty se do češtiny běžně překládají adjektivy „hovorový“ a „lidový“.

Idea jazykové nepropustnosti mezi jednotlivými sociálními třídami je v dnešní době ve francouzské sociolingvistice sice překonaná, mezi širší odbornou a zejména neodbornou veřejností ale tento přístup není samozřejmý. Termín *français populaire* („lidová francouzština“) označuje podle Françoise Gadetové:

> „zejména nestandardní a stigmatizovaný úzus, kterému společnost nalepuje štítek lidovosti: a vše, co je hovorové, může být bez okolků zaškatulkováno jako lidové, pokud k tomu mluvčí svolí.“ (Gadet 1992: 27)[95]

Gadetová také upřesňuje charakteristiky mluvčích, kteří svou mluvu nechají takto označovat: „dělnická nebo obdobná profese, nižší úroveň vzdělání, městské prostředí, nižší plat, bez zodpovědné pozice v práci...“ (*profession ouvrière ou assimilée, niveau d'études réduit, habitat urbain, salaire peu élevé, niveau de responsabilités dominé...*; Gadet 1992: 26).

95 V originále: «pour l'essentiel un usage non standard stigmatisé, que le regard social affuble de l'étiquette de populaire: tout ce qui est familier est susceptible d'être taxé de populaire si le locuteur s'y prête.»

Tímto automatizovaným „škatulkováním“ mluvčích podle socioprofesních kategorií, tzv. CSP (*catégories socioprofessionnelles*), dochází k jejich permanentní stigmatizaci, která upevňuje sociální stereotypy dominantních vrstev společnosti. Ve Francii se nevedou debaty o obecné francouzštině ve vztahu ke spisovnosti, jako je tomu s obecnou češtinou ve vztahu ke spisovné češtině u nás, spisovnost je totiž v mnoha ohledech vnímána jinak než u nás. Určuje ji především míra pečlivosti výslovnosti včetně vázání (*liaison*) a volba specifických syntaktických konstrukcí, ale samozřejmě i míra adekvátnosti lexikálních prostředků, což je rysem nejméně odlišným (*cf.* Sgall a Hronek 2014: 17–18). Širší veřejnost často a s pokryteckým, nerealistickým nadhledem řeší v návaznosti na didaktické tradice výuky národního jazyka otázku, zda je užívána „dobrá mluva“ (*bien parler*), tedy francouzština kultivovaná (*français cultivé, soutenu, soigné*) či „špatná mluva“ (*mal parler*), k níž se v diskuzích často připojují adjektiva *vulgaire* i *populaire*.

Snaha lexikografů definovat obsah pojmu „lidová francouzština“ pomocí zkratky *pop.* naráží na lexikální úrovni na praktické problémy výběru, jaké lexikum lze do této kategorie jednoznačně zahrnout, zejména vzhledem k sociologické kritice dominantního diskurzu vůči dominovaným (*cf.* Abecassis 2003). Naopak na úrovni segmentální a suprasegmentální je používání adjektiva *populaire* schůdnější, mj. také proto, že je argumentačně lépe ukotveno (i díky práci Gadetové). Řadí se sem zejména změna kvality samohlásek, omezené vázání, časté asimilace či změna intonační křivky. I zde si ale spíše představíme Pařížana dělnické profese z meziválečné a poválečné doby než jeho moderní multietnickou variantu z předměstského sídliště, kterou evokuje výše uvedená definice CSP. Transmise stigmatu z *faubourgs* do *cités* (tedy z chudších dělnických částí měst do předměstských sídlišť) je evokována mnohými dnešními sociolingvisty.

Gadetová a Conein jako jedni z prvních upozornili na paralely mezi starším vnímáním lidové francouzštiny a dnešním vnímání mluvy předměstské mládeže, kde se ze strany reprezentantů dominantního diskurzu projektuje tatáž socioekonomická stigmatizace, jen posunutá v čase a prostoru (Gadet a Conein 1998: 107).

Zvrácení tohoto patového stavu v pojmové náplni sousloví „lidová francouzština“ je tedy jedním z hlavních úkolů moderní francouzské sociolingvistiky. O toto zvrácení lze usilovat aktivní kritikou a osvětou (viz metoda *recherche-action* v kap. 2.1.2). Představy zakonzervování národního jazyka v sociálně podmíněných úrovních (*niveaux*) byly natolik kritizovány, že v posledních dekádách našly odezvu i ve změnách lexikografického označování příznakovosti, což dokladuje postupné vytěsňování zkratky *pop.* z výkladových slovníků PR a PL ve prospěch *fam.*, jak bylo demonstrováno výše v 4.1.4. Lexikografická praxe sleduje vývoj diskuzí sociolingvistů samozřejmě se značným zpožděním a k přepracovávání zkratek dochází nárazově a s mnohými opomenutími.

Na vzorku padesáti lexémů z našeho minikorpusu v tabulce č. 1 je patrné nahrazování příznaku *pop.* progresivnějším *fam.*, kdy byl nejprve více aktivní *Le Petit*

Robert v 90. letech (změnu provedl 30krát), více dynamický a důsledný pak *Le Petit Larousse* (v 90. letech 11krát, do roku 2021 všechny zbývající). Tento proces po vzoru zavedených termínů dezargotizace a devulgarizace budeme označovat jako „depopularizace", což souběžně znamená ztrátu příznaku lidovosti a ztrátu popularity zkratky *pop*. Do tabulky č. 5 reprodukujeme zjednodušený výňatek z detailní tabulky č. 1, tak aby bylo zřejmé, v čem se oba slovníky ve třech studovaných dekádách při přidělování těchto zkratek shodují (totální shodu vyjadřuje 3. sloupec první série, shodu zkratek mezi PL a PR v 90. letech pak kapitálky u lexémů). Do tabulky znovu nezahrnujeme lexémy *pédé, putain, pute* a *tapette*, které byly komentovány v předchozích tabulkách, aby jejich kombinované značky textově nezahltily obsah tabulky.

Tabulka č. 5: Depopularizace zkratky *pop*.

Kategorie změn (60. léta > 90. léta > 2021)					
pop. > fam. > fam. v PR					
POZDĚJI v PL		***SOUBĚŽNĚ v PL pop. > fam. > fam.***	***ČÁSTEČNĚ SOUBĚŽNĚ v PL 0 > fam. > fam.***	***ODLIŠNÁ 1. ETAPA v PL arg. > fam. > fam.***	***ODLIŠNÁ 3. ETAPA v PL pop. > fam. > arg.***
0 > pop. > fam.	***pop. > pop. > fam.***				
3	10	11	3	2	1
robert(s) tif(s) se tirer	becter/becqueter froc godasse grolle gueule pinard pognon se saper tarin tronche	BAGNOLE SE BARRER BIDE BOSSER BOUFFER CAÏD CINGLÉ ENGUEULER FLIC FRANGIN PIF	BOL DINGUE MEC	FRIC FRINGUES	OSEILLE
pop. > pop. > pop. v PR			***pop. > pop. > pop. v PR***		
0 > fam. > fam. v PL			***pop. > pop. > fam. v PL***		
1			1		
pompe(s)			SE TAILLER		

pop. > arg. fam. > arg. fam. v PR	***pop. > pop. et vieilli > pop. et vieilli v PR***	***arg. > arg. > arg. fam. v PR***
0 > pop. > fam. v PL	***pop. > pop. > fam. v PL***	***pop. > pop. > arg. v PL***
1	1	1
portugaise	turbin	tôle/taule

Komplikovanost této podtabulky koresponduje s bouřlivým vývojem, jímž zkratka *pop*. v posledním půlstoletí ve slovnících PR a PL prošla. Množství lexémů, které obsahuje – celkem 35 – poukazuje na to, jak byla dříve populární. Vezmeme-li v potaz také vynechaná slova s kombinovanými zkratkami, bylo zkratkou *pop.* označeno 39 lexémů z 50 studovaných, tj. 78 % celého minikorpusu.

Slova s vysokou frekvencí výskytu v mediálně známých dílech z období starého, tedy předválečného argotu, například v detektivkách Georgese Simenona, filmy s Jeanem Gabinem atd., mohly ještě na začátku 90. let evokovat „lidovou francouzštinu", a tudíž i motivovat lexikografy k označování nově (dodatečně) zařazovaných substandardních slov zkratkou *pop*. (viz 1. sloupec první série a níže *portugaise*), případně takto označeným slovům ponechávat *pop*. i nadále (v roce 2021 už pouze v PR u lexémů *pompe(s), turbin*, *se tailler*).

Prohlédneme-li si příznaky v našem minikorpusu v 60. letech, bylo označeno zkratkou *pop*. 26 slov ze 33 (tj. 79 %) v PL a v PR pak 37 slov ze 48 (tj. 77 %). V devadesátých letech jsou tytéž poměry 35 % (17 lexémů) v PL a pouhých 6 % v PR (3 lexémy), nemluvě o 0 % pro PL ve vydáních s vročením 2021 (6 % pro PR2021 vykazuje stagnaci). Tento celkově strmý pokles frekvence zkratky *pop*. odráží ztrátu její konkurenceschopnosti v obou studovaných slovnících a dominanci progresivní zkratky *fam*., která je z hlediska sociolingvistického méně kontroverzní.

Depopularizací zkratky *pop*. tedy od 60. let do roku 2021 prošlo 100 % z nich v PL a situace není o moc lepší v PR, kde jsou z minikorpusu označeny jako *pop*. už jen tři poslední relikty (z toho jeden – *turbin* – navíc jako archaismus). Zdá se tedy, že tato zkratka dnes už ve slovnících jen dožívá. Podle metalexikografického srovnávacího korpusu *DiCo*, zahrnujícího všechna nově zařazená slova v obou studovaných slovnících, byla zkratkou *pop*. označena pouhá čtyři nově zařazená hesla v PR a žádné v PL mezi lety 1997–2012 (viz 4.2 zde níže). Vydavatelství Larousse tedy dohnalo a později i předehnalo vydavatelství Le Robert v systematickém vytěsňování zkratky *pop*., která bude patrně nadále přežívat už jen jako lexikografická fosilie.

4.1.7 Resémantizace hovorové zkratky *fam*. a revitalizace *arg*. v kombinované variantě *arg*. *fam*.

Převzetí role populární značky pro příznakové lexikum (*pop*. > *fam*.) provázela nejen změna v chápání diastratických úrovní (*niveaux*) ve prospěch diafazických registrů (*registres*, viz výše 4.1.1), ale současně s tím i resémantizace zkratky *fam*. Zatímco v 60. letech tuto zkratku neslo pouze koprolalikum *pisser* v PL a pornolalikum *putain* v PR v kombinaci s *vulg.*, dnes se zdá, že tento stylový příznak lze přiřadit všem substandardním slovům, která splňují kritérium vysoké frekvence užívání mezi mluvčími a kritérium revizní (tj. aby jim byla při revizích vůbec věno-

vána pozornost, což lze pouze odhadovat – viz půlstoletí stejné zkratky u *pompe(s)* a *se tailler* v PR).

Za pozornost však stojí i výše zmiňovaná dezargotizace: zatímco v PL přechází z *arg*. do neutrálního *fam*. slova *brique, fric* a *fringues* v prvním mezidobí a *se casser, gonzesse* a *tire* ve druhém, v PR tentýž přechod prodělávají hned v prvním mezidobí pouze slova *casse* a *se casser*, ponecháme-li prozatím stranou částečnou dezargotizací (tj. přechod z *arg.* do kombinované značky *arg. fam.*). Přechod ve směru *arg*. > *pop*. v našem korpusu není patrný, byť byl v historii francouzské lexikografie velmi běžný (viz Červenková 2002). Zde si znovu připomeňme definici z PR u zkratky *pop*., kde se tvrdí, že jde o slova „často ze starého argotu, který se rozšířil". Totéž je splněno ale i v případě zkratky *fam*. Aby ale PR odůvodnil existenci *pop*. a její odlišnost vůči *fam*., přidává na konec definice u *pop*. závorku: „(odlišovat od *fam*., která se týká komunikační situace)" (viz výše v 4.1.4).

Obdobný dovětek lze najít v PR i na konci definice *fam*., která je jako zkratka pro adjektivum *familier* v PR2021 definována následovně:

> „použití v mluvené řeči i v psaném projevu každodenního jazyka: konverzace atd., ale nepoužilo by se při formálních příležitostech; týká se diskurzní situace, nikoli sociální příslušnosti, na rozdíl od POPULAIRE → POP." (PR2021: XXX)[96]

Dezargotizaci i depopularizaci ale svérázně a vcelku elegantně vyřešilo nakladatelství Le Robert, a to zavedením nové kombinované značky *arg. fam*. Definována je jako zkratka pro označení: „slova ze sociolektu rozšířeného do hovorové mluvy" (*mot d'argot passé dans le langage familier*; PR2021: XXVIII), což odpovídá definici obecného slangu.

V našem minikorpusu tuto novou a progresivní kombinovanou zkratku pro příznakové lexikum získala v PR v prvním mezidobí slova *brique* a *portugaise*, ve druhém ještě lexém *taule*. Zajímavý je nejen fakt, že se tak nestalo pro *casse* a *se cassser*, která mají také svůj původ ve starém argotu, a tedy prošla stejnou částečnou dezargotizací (revize tedy není důsledná), ale zejména to, že u slova *portugaise* byl nahrazen touto zkratkou příznak *pop*., což bude patrně řešení i pro jiná slova, u kterých lexikografové z tohoto vydavatelství nebudou chtít rezignovat na označení sociolektálního původu.

Vrátíme-li se ale k metodě získání našeho minikorpusu, k podmínce existence hesla v DAFP2010, je namístě debata o tom, zda by *arg. fam*. nemělo získat všech 37 slov, která jsou dnes v PR označena příznakem *fam*. Samozřejmě je utopická pouhá představa zpětné revize, aby získala doplňující informaci o tom, že kdysi patřila do sociolektu.

96 V originále: « usage parlé et même écrit de la langue quotidienne : conversation etc., mais ne s'emploierait pas dans les circonstances solennelles; concerne la situation de discours et non l'appartenance sociale, à la différence de POPULAIRE → POP. »

V úvodní prezentaci minikorpusu bylo uvedeno, že vybrané lexémy měly u zkoumané francouzské mládeže na učilištích v Paříži a v Yzeure povětšinou vysokou frekvenci. Slůvko „povětšinou“ bylo použito záměrně. Do korpusu byla totiž zařazena navíc i slova s malým (*tire, turbin*) a nulovým (*châsse* a *esgourde*) výskytem v dotaznících (která se ale objevila v polořízených rozhovorech). Zařazena byla z důvodu ověření hypotézy, že přidělováním „s/d příznaků“ se upozadí otázka dobové příznakovosti. Tato čtyři slova v našem výzkumu vykazovala známky archaičnosti. Jedině slovo *turbin* je ale v PR označeno už v 90. letech jako zastaralé (přičemž v obou slovnících tehdy ještě shodně jako *pop*.).

Opomineme-li dezargotizaci slova *tire* v PL v druhém mezidobí, mají tyto argotické archaismy z našeho výzkumu ve slovnících příznak *arg*. v 90. letech i v roce 2021. Toto zjištění ale řadí *arg*. po bok lexikografické fosilie *pop*., tedy spíše do kategorie dobových příznaků.

Tabulka č. 6: Proměny zkratky *arg*.

Lexém	**Příznak ve slovníku *Le Petit Larousse* ve vydání z roku**			**Lexém**	**Příznak ve slovníku *Le Petit Robert* ve vydání z roku**		
	1969	**1993**	**2021**		**1967**	**1994**	**2021**
brique	**arg**.	fam.	fam. et vieilli	*brique*	arg.	***arg. fam.***	
CASSE	**arg**.			casse	arg.	fam.	
se casser	0	**arg**.	fam.	se casser			
CHÂSSES		**arg**.		CHÂSSES	**arg**.		
ESGOURDE	**arg**.			ESGOURDE			
fric	**arg**.	fam.		fric	pop.	fam.	
fringues				fringues			
gonzesse	0	**arg**.	fam.	gonzesse	vulg.		
OSEILLE	pop.	fam.	**arg**.	oseille	pop.		
portugaise	0	pop.	fam.	*portugaise*	pop.	***arg. fam.***	
TAULE	pop.		**arg**.	*taule*	**arg**.		***arg. fam.***
tire	**arg**.		fam.	TIRE	**arg**.		

Tabulka č. 6 zobrazuje jednak dezagotizovaná slova z minikorpusu, tak i argotizovaná slova a konstatní argotismy (lexémy obou posledně jmenovaných kategorií vyznačujeme kapitálkami). Vzorek pěti slov s novodobým příznakem *arg*. v PL a tří slov v PR (resp. šesti, počítaje *arg. fam*., tedy částečně dezargotizovaná slova, která označujeme kurzivou) je jistě značně nereprezentativní, přesto lze i zde

pozorovat tutéž nesourodost v označování příznaků jako u ostatních analyzovaných zkratek substandardního lexika, z čehož plyne tentýž chaos pro nerodilého mluvčího. *Fam., pop.* a *arg.* jsou opravdu „tři vajíčka ze stejné ošatky", jak proklamovala Devolderová (viz výše v kap. 4.1.4), vezmeme-li v potaz rozdíly v přidělování zkratek mezi slovníky u stejných lexémů v totožných časových údobích.

Francouzská nespisovná slovní zásoba stála ještě v 60. letech 20. století, kdy začínáme sledovat přidělování zkratek „s/d příznaků" v PL a PR na periferii zájmu lingvistů. Mnohé výrazy byly dlouhou dobu společensky tabuizované a tato situace se promítala do lexikografické praxe. Na vzorku 50 lexémů ve třech generacích slovníků těchto dvou kontinuálně reeditovaných řad bylo možné pozorovat, jak se vyvíjel přístup k zaznamenávání negativní expresivity u pejorativ a vulgarismů a jak se posunuly hranice mezi chápáním příznaků *argotique, populaire* a *familier*. Dominující funkční aspekty při přidělování zkratek příznakovému lexiku v PL a PR schematizuje diagram č. 2, ve kterém nebereme v potaz vývoj od 90. let do roku 2021 (zde by *pop*. z diagramu vymizelo a *fam*. se posunulo frekvenčně více vpravo).

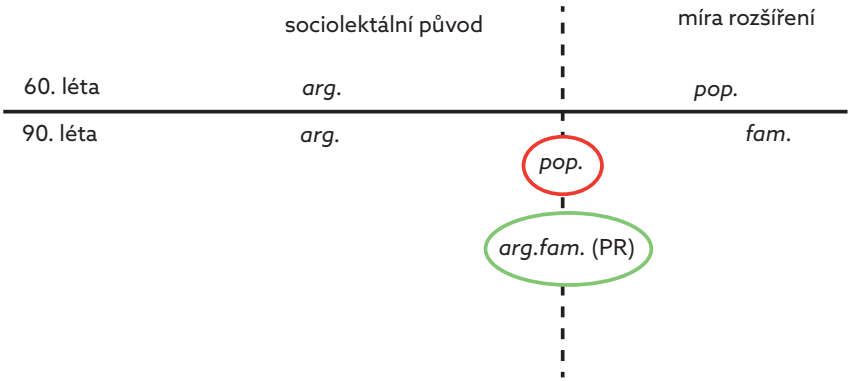

Diagram č. 2: Proměny forem a frekvencí zkratek mezi 60. a 90. lety 20. století

Závěrem lze tedy konstatovat, že lexikografické týmy obou slovníků mají snahu substandardní lexikum revidovat a přihlížet především ke stylově-frekvenčnímu hledisku. Za pomoci nově přidělované kombinované značky *arg. fam*. přitom PR dává signál, že nehodlá rezignovat na označování sociolektálního původu (bohužel zatím jen několika málo) slov. Ve francouzské lexikografii se tak odráží nejen synchronní dynamika jazyka, ale i změna náhledu na stratifikaci národního jazyka, která se udála v souladu s rozvojem sociolingvistiky.

4.2 Od metalexikografie k metasociolektografii a lexikometrii: neologie ve slovnících a v korpusu rapových textů

Práce s výkladovými slovníky francouzštiny je činnost téměř každodenní pro učitele, překladatele či vědce, zejména pokud francouzština není jejich rodným jazykem. Tato práce vyžaduje důvěru v kvalitu užívaného slovníku a v aktuálnost v něm obsažených hesel a jejich výkladu. Co se spisovné slovní zásoby týče, slovníky těmto kritériím povětšinou dostojí. Naopak substandardní lexikum je ve všeobecných, nespecializovaných slovnících zachycováno jen nedůsledně. Může za to dynamika lexikálních inovací i teritoriální a sociálně-generační variabilita lexika, které je v české i francouzské lexikografické tradici označováno shodně jako příznakové (*marqué)*. Pro nakladatelské záměry je periferní slovní zásoba až druhořadá, a proto autoři do jednodílných slovníků zařazují sociálně příznaková slova jen sporadicky, spíše podle volného místa v daném svazku než podle frekvenčního hlediska, jak dokládají detailní Martinezovy studie (Martinez 2009). Marginální slovní zásobu je tedy nutné hledat v koncentrované podobě jinde, ve specializovaných slovnících sociolektů, přičemž tato sociolektografická díla vzbuzují u uživatelů obvykle menší důvěru než klasické referenční slovníky a častěji si uživatelé také dovolí kritiku jejich obsahové stránky. Děje se to pravděpodobně proto, že toto specifické odvětví lexikografie postrádá pokročilejší metodický aparát, jak bude demonstrováno níže v této studii, která byla provedena ve spolupráci s Camillem Martinezem (tiskem Martinez a Podhorná-Polická 2014).

Tato druhá praktická studie ze sociolexikologie si klade za cíl ověřování postupů, jakými se do francouzských referenčních slovníků zařazují nové substandardní výrazy. Dále si pokládáme otázku, zda lze skrze korpusy a frekvenční hledisko ověřit „úplnost“ slovníku, tedy zda mezi substandardními hesly toho kterého slovníku nejsou opomenuta obzvlášť široce rozšířená slova. Zároveň se zaměříme na výtky adresované z řad vědců tvůrcům slovníků, především pak na podobnosti mezi kritikou metalexikografickou a metasociolektografickou.

4.2.1 Nová hesla ve všeobecných referenčních slovnících: lexikální inovace, nebo renovace?

Hapaxy neboli ojedinělé výskyty výrazů v textových či mluvených korpusech (z latinského *hapax legomena*) bývají často považovány za pouhé stylizační prostředky vycházející z idiolektů jazykově kreativních jedinců. Z některých takovýchto hapaxů se ale mohou stát tzv. rezolektální slova (viz výše 3.5), která najdou uplatnění v neotřelém výrazivu skupin. Mají-li potenciál se šířit k dalším uživatelům, tedy difundovat do společnosti a lexikalizovat se, tedy ustalovat svou formu i význam, vznikají po různě dlouhém čase tzv. neologičtí kandidáti na slovníkové zaznamenání.

Jejich difuze může být sice rychlá, přesto nemusí být slovo lexikografy zachyceno vůbec nebo mu nepřikládají váhu (jeví se jim jako hapax), a tedy jeho slovníkové zařazení se odehraje se zpožděním, obvykle až dávno poté, co ztratí příznak novosti u většiny uživatelů.

Právě na absenci vazby mezi neologismem a zařazením do všeobecných monolingvních slovníků upozorňuje Jean-François Sablayrolles:

> „Slova neztrácí svou neologicitu tím, že byla zařazena do slovníku, ale také toto tvrzení můžeme obrátit: slova vstupují do slovníku, protože už nejsou neologismy." (Sablayrolles 2000: 181)[97]

Je-li tedy vztah neologie a slovníkové fixace arbitrární a obezřetnost lexikografů v otázce módních trendů, ze zkušenosti spíše pomíjivých, natolik velká, že pro většinu neologismů v době jejich mediálního třesku (viz výše kap. 3.5) není ve všeobecných výkladových slovnících místo, bylo by patrně záhodno se ptát, jaké předpoklady pro zařazení do slovníku má slovo, které je neologickým kandidátem.

Na příkladu difuzních trajektorií několika sociolektismů se Marc Sourdot snažil postihnout faktory ovlivňující „neologické cesty" těchto slov. Ve svém článku uveřejněném v časopise *La linguistique* (Sourdot 1998) definoval kritéria, která favorizují přechod sociolektismů ze stadia hapaxu do širšího úzu a zejména pak do všeobecných slovníků. Sourdot nazývá tento svazek kritérií jako „4B", kdy tato čtyři „béčka" odpovídají iniciálám ve slovech *besoin* („potřebnost"), *brièveté* („stručnost"), *beauté* („krása, líbivost") a *bienséance* („slušnost"; Sourdot 1998: 66). Sourdot dává na první místo *besoin*, tedy reálnou potřebu nově pojmenovávat v sociálních interakcích, zejména ale čtvrtá podmínka slušnosti, tedy absence obscénních rysů, se jeví jako velmi frekventovaná bariéra pro vstup do slovníku. Konkrétně uvádí příklad adjektiva *couillu* („odvážný, drzý", odvozené z *couilles* = „koule, varlata"), které v té době referenční slovníky i přes široké rozšíření ignorovaly. Dodejme, že Larousse zařadil toto slovo do PL2000 s označením *très fam.* a Le Robert až o osm let později do PR2008 s toutéž zkratkou.

Přihlédneme-li k dynamičnosti a neostrosti hranic mezi jednotlivými kategoriemi nespisovného jazyka a vezmeme-li v potaz subjektivitu lexikografů při přidělování příznaků nově zařazovaným slovům a celkovou proměnlivost „stylistických/diastratických příznaků" („s/d příznaky", viz výše Corbin 1989) v čase a v závislosti na interních přístupech jednotlivých vydavatelství (viz výše kap. 4.1), je pokus o kvantitativní potvrzení Sourdotovy poetizující hypotézy reálnou výzvou. Aby mohlo být dosaženo cílů, které si navíc v úvodu této kapitoly klademe, bude

97 V originále: « Les mots ne sont pas non-néologiques parce qu'ils sont dans le dictionnaire, mais on peut renverser la proposition : les mots entrent dans le dictionnaire parce qu'ils ne sont plus néologiques. »

nutné zkřížit metodologické postupy a provést komparativní analýzu tří francouzských korpusů:

1) korpusu lexikálních jednotek nově přidaných do všeobecných referenčních slovníků francouzštiny, tj. výkladových slovníků s největší základnou uživatelů (korpus *DiCo*),

2) korpusu slangismů a argotismů sestaveného ze slovníků sociolektů,

3) korpusu zaměřujícího se na neologismy, se kterými se identifikuje předměstská mládež (korpus *RapCor*).

První zkoumaný korpus pod názvem *DiCo* dal k dispozici pro společné analýzy kolega Camille Martinez ve formě rozsáhlé databáze v programu Microsoft Access.[98] Reálný stav slovníků z hlediska typu a rychlosti zařazování nových hesel tak můžeme porovnat se Sourdotovými kritérii a s výše uváděným „neologickým paradoxem", který popisuje Sablayrolles.

Východiskem pro tvorbu korpusu v momentě provádění této studie, tj. v červnu 2012, se stalo 34 slovníků největších francouzských slovníkových nakladatelství. Konkrétně se jednalo o 16 ročníků slovníku *Le Petit Larousse* (dále PL) vydávaných každoročně v období od roku 1997 do 2012 (data vročení, reálná vydání 1996–2011, viz výše v kap. 4.1 tzv. *millésimes*) a také 16 ročníků slovníku *Le Petit Robert* (dále PR) z téhož období. Dále pak databáze obsahovala komparaci dvou posledních ročníků slovníku Francouzské akademie (*Dictionnaire de l'Académie française*, předposlední vydání z let 1932–1935, dále DAF8, komparované s excerpcí z DAF9 1992–2000 od A po písmeno F).

Jak již bylo řečeno výše, Martinez od roku 2006 každoročně prochází stránku po stránce a manuálně excerpuje všechny změny mezi předchozím a následujícím vydáním daných slovníkových řad. Takto zaznamenal přibližně 14 000 nově zařazených hesel a kolem 6000 vyřazených hesel, navíc mnoho dalších informací, které se týkají zejména pravopisných změn (podrobněji Martinez 2009).

Vraťme se ale ke zmíněnému neologickému paradoxu ze Sablayrollesovy citace na konkrétním případě slov nově zařazených do slovníků PR. Analýzou svého korpusu došel spolupracovník Martinez k závěru, že reaktivita PR vůči zařazování plošně rozšířených neologismů je vcelku malá. Značně je totiž snížena tzv. *rattrapages* („dodatečnými záchyty"), tedy zařazováním slov, která ve slovníku ve starších vydáních z různých důvodů chyběla.

98 Databáze je od roku 2019 zveřejněna na webu laboratoře Cognition, Langues, Langage, Ergonomie (CLLE) při Univerzitě Jeana Jaurèse – Toulouse 2, viz Martinez (2006–2021).

Pomocí rozdílu mezi datem zařazení slova do slovníku a datem prvního zaznamenání užití slova dochází Martinez k závěru, že průměrné „stáří" nově zařazovaných slov do PR je kolem 70 let. Podotkněme, že informace o datu prvního zaznamenání lexikografy naopak chybí ve slovnících PL, proto jej z hlediska *rattrapages* nelze zkoumat.

Toto průměrné „stáří" nově zařazených slov z řady slovníků PR vydaných mezi lety 1997 a 2012 je ale třeba ještě usouvztažnit. Jemnější segmentací zkoumaného období do tří časově ohraničených subkategorií, které odpovídají třem dílčím charakteristikám interního lexikografického programu v nakladatelství Le Robert, lze rozpoznat, že se PR v letech 1998 až 2006 nejprve otevírá neologismům a průměrné stáří takovýchto nových hesel se v této první etapě pohybuje mezi 40 a 60 lety. Do edic 2007 a 2008 bylo naopak nově zařazeno velké množství slov užívaných ve frankofonním světě i v různých regionech Francie, z nichž některá byla velice stará – průměrné stáří nových hesel v tomto období je tedy 110 až 120 let. A konečně v období 2009–2012 bylo zařazeno technické výrazivo z různých specializovaných technolektů, přičemž průměrný věk takových „novinek" se pohybuje mezi 80 a 90 lety.

Jak je tedy patrné z této etapizace, průměrné stáří nových hesel zůstává relativně vysoké, a to i přesto, že některá slova vstupují do slovníků pouze několik let po zachycení prvního výskytu slovníkáři. Jako příklad uveďme slovo *malbouffe* (kompozitum z formantů „špatný + žrádlo", označuje „neekologické a potenciálně nebezpečné potraviny"), jehož první zachycení datuje PR do roku 1999. Do téhož slovníku vstoupilo jako samostatné heslo už v ročníku 2001 (který ale vyšel už v roce 2000), tedy *de facto* o pouhý rok později (pro širší a detailnější exemplifikaci *rattrapages* viz Sablayrolles 2011: 93).

4.2.2 „S/d příznaky" v komparaci korpusů všeobecných slovníků

Tři výše uvedené fáze v nakladatelském plánování při vkládání nových hesel do slovníku PR mají paralelu i na úrovni substandardního lexika (viz níže graf č. 2). Slova nespisovná, zejména pak ta s příznakem *fam.* (český ekvivalent by byl nejspíše *hovor.*, ale také *expr.*), vstupují do tohoto slovníku nejmasivněji v ročnících 2007 a 2008. Nesouvisí to ani tak se změnou přístupu k lexikálním inovacím jako spíše s obecně vyšším počtem nově zařazených hesel v těchto dvou ročnících.

Pro většinu jazykovědců zkoumajících sociolekty je *Le Petit Robert* považován za slovník s dlouhodobě nejcitlivějším přístupem k sociolektům a k dynamice obecného slangu. O tom svědčí mj. zavedení kombinované zkratky *arg. fam.*, častější integrace slov z obecného slangu mládeže s označením *langage des jeunes* – viz např. heslo *cool* atd.

K tomuto pozitivnímu evaluování PR se často také připojuje autorita Alaina Reye, kterého sociolektologové znají jako spoluautora „Slovníku nekonveční

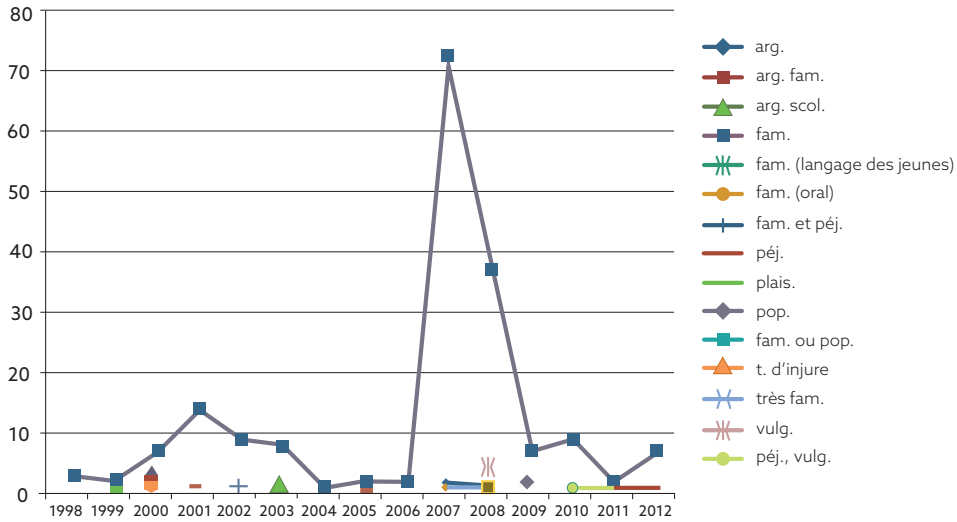

Graf č. 2: Rozložení zkratek „s/d příznaků" u 218 nových hesel ve slovnících PR1997–PR2012

francouzštiny" (DFNC, Cellard a Rey 1980, viz výše 4.1.3). Srovnáme-li ale PR s obdobnou řadou patnácti ročníků PL vydaných v období 1997–2012 nebo s posledním slovníkem DAF, zaslouží si PR opravdu tuto výsadní pozici?

Ve všech těchto slovnících je substandardní lexikum označováno zkratkami vztahujícími se k diastratické variantnosti jazyka: *arg.* = *argotique*, tj. původem z argotu, myšleno především ze starého předválečného argotu, *pop.* = *populaire*, tj. původem z lidové mluvy. Může se vztahovat také k variantnosti diafázické: *fam.* = *familier*, tj. hovorové, *plais.* = *plaisant* (v PR) nebo *par plais.* = *par plaisanterie* (v PL), tj. žertovné nebo žertem. Můžeme sem také částečně zařadit příznaky související se slušným vyjadřováním: *vulg.* = *vulgaire*, tj. vulgární, *triv.* = *trivial* (pouze v DAF), tj. obscénní, a *péj.* = *péjoratif*, tj. obhroublé, a nakonec *terme d'injure* (v PR), *injur.* = *injurieux* (v PL), tj. nadávka, urážlivé. Ponechme stranou debatu o významovém obsahu těchto příznaků a o logičnosti v jejich přičleňování k jednotlivým slovům (o tom ostatně již byla řeč výše v kap. 4.1.4–7).

Příznakovost zaznamenávaná zkratkou *plais./par plais.* je do tohoto výčtu zařazena s ohledem na Corbinův přístup, jelikož se jedná o příznak stylistický. Stejně tak by se teoreticky dalo zařadit pod „s" příznaky, např. *iron.* („ironicky"), což ale nelze považovat za nutně substandardní rovinu, proto se k této specifické zkratce vyjadřovat nebudeme.

Do tabulky č. 7 shrnujeme počty nově přidaných hesel do PR, PL mezi ročníky 1997 a 2012 a mezi DAF8 a DAF9 po písmeno F včetně, které obsahují výše uvedené příznakové značky, případně jejich subvarianty. Kombinované zkratky typu

arg. fam. či *arg. scol.* budou prozatím započítány pod značku *arg.* (detailněji budou analyzovány v další kapitole, proto řádek podbarvujeme), stejně tak nebude vyčleňován intenzifikátor *très* (používaný před *fam.* a *vulg.*).

Tabulka č. 7: Nová hesla s příznaky s/d (zařazená do PL nebo PR mezi lety 1997 a 2012 a nová hesla z 9. edice DAF po písmeno F včetně)

Zkratka	PL		PR		DAF9 → po písmeno F	
fam.	309	84,4 %	186	85,3 %	273	**46,8 %**
arg.	19	5,2 %	14	6,4 %	47	8,1 %
péj.	29	7, 9 %	6[99]	2,8 %	68	11,7 %
vulg.	2	0,5 %	4	1,8 %	19	3,3 %
pop.	**0**	**0 %**	4	1,8 %	166	**28,5 %**
plais./par plais.	7	1,9 %	3	1,4 %	2	0,3 %
terme d'injure/injur.	0	0 %	1	0,5 %	0	0 %
triv.	0	0 %	0	0 %	8	1,4 %
SUMA	**366**	**100 %**	**218**	**100 %**	**583**	**100 %**

I když se na první pohled celkový počet substandardních jednotek nově začleněných do nomenklatury toho kterého slovníku liší, v relativních číslech jsou poměry příznakových značek z výčtu u slovníků PR a PL srovnatelné.

Zkratka *fam.* mezi novými hesly s označeným s/d příznakem převládá ve všech slovnících, zatímco počet nových slov označených zkratkou *arg.* je u PL a PR vcelku nízký, v průměru je nově začleňován cca jeden lexém ročně.

Dále z tabulky vyplývá, že od příznakové značky *pop.* bylo v PL od roku 1997 upuštěno zcela, neboť od tohoto data nebylo žádné nové heslo takto označkováno (což jen potvrzuje závěry kap. 4.1 výše), zatímco autoři PR je použili u čtyř nově začleněných lexémů. Konkrétně bylo v roce 2007 nově začleněno sloveso *tiser* („chlastat, ožrat se"), v roce 2009 se jednalo o slova: *2. fion* („řiť, anál")[100], a *wesh* („Máš se?; Co je?") a konečně v roce 2010 o *coufle* („chyba, průser").

V rozsáhlém slovníku DAF9, kde je počet nově zařazených hesel podstatně větší než u jednosvazkových slovníků PR a PL, jsou poměry mezi uváděním příznaků odlišné. Značka *pop.* je přidělována velmi často, čímž konkuruje značce *fam.*, a používá se tu také specifické označení *triv.* pro *trivialement* („hrubě").

99 Z toho tři slova obsahují kombinované značky: *rebeu* („Arab, Arabka, Arabáč") a *blablater* („žvanit, blábolit") jsou označena jako *fam., péj.* a kanadianismus *guidoune* („coura, šlapka") jako *péj., vulg.*

100 Čísla před některými lexémy odpovídají číslu významu, pod kterým je v případě homografických hesel uvedeno v daném slovníku.

4.2.3 Přidělování zkratky *arg.* ve všeobecných slovnících

Sociolektismy, jak interslangismy, slangismy různých zájmových skupin, tak slova původem ze starého argotu, jsou ve francouzské jazykovědě shodně označována termínem *argot* (pouze s přívlastkem upřesňujícím jeho rozsah, a to ještě nesystematicky). Jakožto objekty nehodné spisovného projevu byly dlouhou dobu stavěny na okraj zájmu lexikografů, kteří je podle platné celospolečenské normy nezařazovali do slovníků.

Začleňování argotismů a obecně všech slov s příznaky s/d do referenčních slovníků reflektuje zásadní sociokulturní změny ve francouzské společnosti i v širší frankofonii, což ostatně dokládají výsledky kapitoly 4.1 pro PL a PR. Z dlouhodobějšího diachronního hlediska je nejzajímavější vývoj této změny pro slovník DAF, neboť v něm dochází postupně k přesně opačnému trendu, než který při prvním vydání slovníku v roce 1694 deklamovali jeho autoři:

> „co se týče násilných slov nebo těch, která uráží cudnost, nezačlenili jsme je do slovníku, protože počestní lidé se jim ve svých promluvách vyhýbají“ (DAF1 1694: IV)[101]

S uvolněním společenských norem (zejména na konci 60. let 20. století) se však situace začala rychle měnit, zmírnila se tabuizace slov obsahujících koprolalické či pornolalické formanty či sémy (viz výše případ adjektiva *couillu,e*) a sociolektismy byly do všeobecných slovníků postupně zařazovány.

Moderní *argotologie* (ve Francii jde o zavedený název disciplíny, česky spíše sociolektologie) definuje argot z funkční perspektivy mnohem šířeji, než bývá klasicky vnímán, tj. jakožto nesrozumitelný jazyk kriminálníků a společenské spodiny s prvořadou funkcí zatajit obsah promluvy před nezasvěcenými do skupinové normy.

Nesoulad mezi chápáním termínu *argot* jazykovědci a nelingvisty ve frankofonním jazykovém prostoru (viz Podhorná 2005) víří také polemika nad důvody vzniku a zejména přetrvávání příznakové značky *arg.* ve všeobecných referenčních slovnících. Samotná kryptická funkce snad kdysi *argot* z pozice dominantního diskurzu mohla definovat, v lexikografické praxi je však přinejmenším paradoxní ji uvádět. Zachycuje-li se totiž sociálně příznaková mluva do slovníků, jde o proces dekódování, ovšem do slovníků, zejména těch všeobecných, se začleňují pouze slova s velkou mírou rozšíření mezi uživateli, tedy slova, která svou krypticitu již dávno ztratila. Proto je tato debata o užívání a prožívání termínu *argot* ve francouzském prostředí orientována spíše diachronicky a ne funkčně (krypto-ludická a identitární funkce dnešního argotu), jak by si představovali stoupenci moderní argotologie, jejíž zakladatelé v 80. letech (laboratoř CARGO

101 V originále: « Quant aux termes d'emportement ou qui blessent la Pudeur, on ne les a point admis dans le Dictionnaire, parce que les honestes gens évitent de les employer dans leurs discours. »

Centre d'argotologie na pařížské Sorbonně od roku 1986) byli povětšinou žáky Andrého Martineta.

Otevření výkladových slovníků různým typům slov, jimž byl vstup dříve zapovězen (nejedná se jen o sociolektismy, ale také technické a dialektové výrazivo), je také známkou programové změny v lexikografickém plánování, tedy otevírání se uživatelským potřebám, a také výsledkem adaptací těchto slovníků na změny ve společnosti (tvorba elektronických databází slovníkových hesel bez omezení papírového formátu). V tomto směru mají konkurenční PR a PL náskok před DAF, jehož 9. vydání není stále dokončeno.

Podíváme-li se detailněji na oněch přibližně 80 nových hesel se zkratkou *arg.*, která byla začleněna do PR či do PL od roku 1997 nebo do devátého vydání DAF (viz tabulka č. 7 výše), je možné tato hesla dále dělit do tří podkategorií:

1) slova s jednoduchou značkou *arg.*,

2) slova s kombinovanou značkou *arg. fam.* (ta se vyskytuje pouze v PR, kde je definována jako „slova původem z argotu, která se rozšířila do hovorové mluvy", česky *slova z obecného slangu*),

3) *arg.* + upřesnění prostředí, ve kterém je slangismus používán (např. *argot scolaire* – *arg. scol.* „žákovský slang, slang studentů").

V dalším textu budeme z ekonomických důvodů používat pojem *argotismus* pro všechna slova, která obsahují příznakovou značku *arg.* nebo její kombinace.

Ve slovníku DAF9 bylo ze všech nových hesel označených některým ze „s/d příznaků" (celkem 538) označeno zkratkou *arg.* 8,1 %, tedy necelá padesátka z nich. Tabulka č. 8 prezentuje konkrétní hesla, která byla takto do DAF9 přidána (pro písmena A do F včetně).

Z tabulky vyplývá, že častěji než se samotným *arg.* se lze setkat s některou ze subkategorií, tedy se zkratkou *arg.* doplněnou o informaci, ze kterého specifického prostředí slovo pochází. Nejčastěji se lze setkat s kategorií *argot militaire* („vojenský slang"). Skrze tento typ slangu pronikaly od koloniální doby do francouzštiny první arabismy, což dosvědčují i hesla *barda* („výzbroj, bagáž" – PR také uvádí *arg. milit.*, ale v závorce také *puis fam.* = „poté hovorové" – v nevojenském významu totiž znamená „bágl, ranec, kufr"), *baroud* („bitka, mela") nebo *bled* („vesnice, venkov", původně v Maghrebu, dnes běžné i v rozšířeném významu „vidlákov, zapadákov" nebo také „vesnice (odkud emigrovali moji rodiče)" ve slangu předměstské mládeže). Přejímkou z koloniální doby (z Indočíny) je ostatně také slovo *cagna* („provizorní přístřešek, nekvalitní obydlí", konkrétně z anamitštiny).

Co se týče hojně zastoupeného slangu studentů, *argot scolaire* („školní slang"), zařazuje DAF9 navíc několik specifikujících podkategorií. Nejméně restriktivní z nich je *argot universitaire* („vysokoškolský slang"), dále ale obsahuje také relativně úzce vymezený *argot de l'École normale supérieure* („slang (prestižní) vysoké školy École normale supérieure"), *argot de l'École polytechnique* („slang (prestižní) vysoké školy École polytechnique") a konečně *argot des Écoles* („slang všech Écoles, tedy

Tabulka č. 8: Argotismy nově začleněné do DAF9 (1992–2000, písmena A až F)

arg.	***arg. militaire***	***arg.*** *+ (odkaz na školní nebo univerzitní prostředí)*
balèze	2. bancal	archicube (*arg. scolaire*)
4. balle	barda	2. bachot (*arg. des Écoles*)
2. berge	baroud	bizut (*arg. scolaire*)
2. brème	bidasse	bizutage (*arg. scolaire*)
2. came	biffe	bizuter (*arg. scolaire*)
camé, -ée	biffin	4. botte (*arg. de l'École polytechnique*)
canasson	bled	cafardage (*arg. scolaire*)
carrée	bleusaille	cafarder (*arg. scolaire*)
5. casse	cabot	canular (*arg. de l'École normale supérieure*)
4. cave	cagna	canuler (*arg. universitaire*)
claboter	capiston	
cogne	casse-pipe	
2. dope	2. colon	
fayot	3. con, conne	
fayoter	crapahutage	
	crapahuter	
	crapouillot	
	cuistot	

(prestižních soukromých) vysokých škol“). Upřednostnění prestižních soukromých škol před jinými typy slangů, podstatně více rozšířenými (jakým je např. obecný slang předměstské mládeže), odráží elitistickou selekci lexikografů, většinou akademiků, kteří těmito vysokými školami sami prošli. Lze se domnívat, že zde nad kritériem frekvenčním vítězí kritérium elitisticko-identitární, tj. upřednostnění slovníkového zachycení své vlastní slangové slovní zásoby, kterou šíří mediálně známé osobnosti z řad absolventů těchto škol. Nutno dodat, že mnohé z těchto výrazů se používají jako interslangismy i na jiných různých typech škol (např. *canular* = „kachna, fake news, kanadský žertík“).

Co se týče srovnání dvou zbývajících slovníků PL a PR ve sledovaném rozmezí 15 let (vročení 1997–2012), některá slova označená jako *arg.* se začlenila nově do obou slovníků, jiná jen do jednoho z nich.

Tabulka č. 9 uvádí v abecedním pořadí devatenáct nových hesel z PL označených jako argotismus a čtrnáct argotismů z PR, vždy společně s rokem včlenění do slovníku a s upřesněním příznaku, jde-li o zkratku *arg.* doplněnou o další informaci. Slova zařazená ve studovaném období do obou slovníků jsou v tabulce podbarvená.

Tabulka č. 9: Nově začleněné argotismy do PL a do PR mezi lety 1997 a 2012 včetně roku začlenění a zkratky subkategorie (není-li samostatné *arg.*)

PL	PR
bloque (2005, *arg. scol.*)	
bourre-pif (2012)	
branque (2012)	bastonner (2007)
cador (2000)	blème (2000, *arg. fam.*)
cantiner (2000)	cantiner (2008)
cézigue *nebo* cézig (2000)	chtarbé, -ée (2007)
copion (1998, *arg. scol.*)	copion (2008, *arg. scol.*)
daron, -onne (2012)	daron, -onne (2011)
défourailler (2012)	
derche (2012)	
dézinguer (1999)	dézinguer (2005, *arg. fam.*)
flingueur, -euse (2012)	gadjo (2000)
flip (2012)	incruste (2000)
gnouf (2012)	nibar *nebo* nibard (2000, *arg. fam.*)
2. rade (1998)	pochetron, -onne (2008, *arg. fam.*)
ratiche (2012)	retoquer (2003, *arg. scol.*)
1. schlass (1998)	taf *nebo* taffe (2000)
tricard, -e (1998)	tournante (2003)
zef (2000)	

Podbarvená společně zařazovaná slova jsou celkem čtyři. Jedná se konkrétně o slova: *cantiner* („nakupovat zboží v kantýně (ve vězení)“, PL2000 a PR2008), *copion* („tahák“, PL1998 a PR2008), *daron* („fotr“, PL2012 a PR2011) a *dézinguer* („odprásknout, oddělat“, PL1999 a PR2005).

Shody ve výběru nových hesel autory konkurenčních slovníků mohou být známkou toho, že se daná slova v běžně užívaném jazyce objevila při náhlém mediálním třesku krátce před jejich začleněním do slovníků. Je však třeba podotknout, že u slov *cantiner* a *copion* je zdůrazněn navíc i jejich sociálně-geografický rámec, jelikož původně patřila do specifických slangových prostředí, konkrétně *cantiner* do vězeňského slangu a *copion* do slangu školáků v Belgii.

Některé lexikální jednotky se naopak vyskytly do roku 2012 pouze v jednom ze studovaných slovníků. Jde především o slova *cézigue* („on, von“) a *zef* („vítr, větr“), která byla začleněna do PL v roce 2000, ale která se do PR nedostala (do roku 2012). Tvrzení je opačné, tedy absence v PL a zařazení do PR, pro slova *blème* („problém, průser“), *incruste* („vtěrka“), *nibard* („cecek, koza“), které byly začleněny roku 2000 do PR, a slovo *chtarbé* („praštěnej, na hlavu“), které PR začlenil v roce 2007 – všechna tato čtyři slova chybí ještě v ročníku PL2012. Jediné slovo

incruste bylo do dnešního dne do PL doplněno, a to hned v ročníku 2013, tedy 13 let po jeho začlenění do PR.

Tyto odlišné lexikografické výběry nových slov poukazují na skutečnost, že zkoumané slovníky nejsou diametrálně odlišné v otevřenosti vůči začleňování argotismů co do frekvence, nicméně o výběru konkrétních kandidátů rozhoduje každý z nich nezávisle a míra shody mezi nimi je poměrně nízká.

4.2.4 Argotismy mezi vyřazenými hesly

Ani jedno z vyřazených hesel v devátém vydání DAF není argotismus, což není překvapivé tvrzení vzhledem k tomu, že osmé vydání vyšlo v letech 1932 a 1935 (ve dvou svazcích), kdy tento typ lexika nebyl slovníkáři brán v potaz. Na seznamu slov vyřazených z PR v období 1997 až 2012 je méně než 100 položek a mezi nimi se nenachází žádný argotismus.

Opačná situace je u konkurenčního PL, který vyřadil v daném období 26 hesel s příznakem *arg.*, z toho 17 v roce 1998, kdy proběhla velká revize hesel. Jedná se o následující slova: *carva*, *chiadeur*, *flottard* (všechna tři nesou příznak *arg. scol.* v roce 1997), *barbette*, *biroute*, *capiston* (*vieilli*), *fistot*, *garde-mites*, *griveton* (*vx*), *2. joyeux* (*vx*), *margis*, *marmitage* (*vx*), *marmiter* (*vx*) (označené jako *arg. militaire* v roce 1997), *babillarde* (*vx*), *blèche*, *bouif*, *2. brème*, *calbombe* nebo *calebombe* (*vieilli*), *cantiner*, *flingot* (*vx*), *moco*, *pagnot* (*vx*), *pagnoter (se)*, *pante* (*vx*), *radeuse* (*vx*) a *riflette*. Z těchto vyřazených 26 argotismů jich devět mělo zároveň i diachronní příznak, značku *vx* (*vieux* = „archaický“) a dva pak doprovázel příznak *vieilli* („zastaralý“), což je předurčovalo do pozice kandidátů na vyřazení. Třináct těchto hesel pak podle své kombinované zkratky patří do některého ze specifických slangů: deset do vojenského a tři do školského.

Nejzajímavější z nich je heslo *capiston* („kápo, kapitán“), které PL vyřazuje, zatímco DAF9 naopak zařazuje. Zajímavý je rovněž výraz *cantiner*, který PL nejprve při „velkém úklidu“ v ročníku 1998 vyřadil, aby jej pak při rozšíření kapacity v ročníku 2000 znovu zařadil (viz výše tabulka č. 9).

Poměr mezi vyřazenými a nově zařazenými argotismy u PL v období 1997 až 2012 je tedy 26 : 19. Tato čísla dokumentují způsob obnovování slovní zásoby, respektive její okrajové, přesto velmi dynamické složky.

Je třeba zmínit také komerční aspekty tohoto obnovování, které k francouzské lexikografii neodmyslitelně patří. Už v roce 1960 na reklamní praktiky vydavatelství v poválečné lexikografii upozorňovali J. Dubois, L. Guilbert, H. Mitterand a J. Pignon. Hlasitě deklarovaná, ale do značné míry předstíraná byla v reklamách na slovníky pečlivost daných nakladatelství při sledování lexikálních inovací. Změny ve slovnících prezentovala jako permanentní snahu o to, aby obsah odpovídal potřebám moderní společnosti, bohužel však tomu neodpovídala reálná reaktivita na rychlé společenské změny (Dubois a kol. 1960).

Ovšem při bližším pozorování nově zařazovaných a vyřazovaných hesel u jednoho z komerčně nejúspěšnějších titulů, slovníku PL, se nelze ubránit pochybám, zda tato pečlivost není spíše zmatkem. Kolega Martinez totiž nalezl mnohé případy, kdy bylo slovo v jednom ročníku vyřazeno, aby mohlo být o několik let později do slovníku opět nově začleněno (viz výše heslo *cantiner* v PL, detailněji Martinez 2009: 144–150).

Srovnání PL s PR přináší další zajímavé postřehy. Mezi výše uvedenými 26 hesly, která byla vyřazena z PL, se jich 11 v roce 2012 v PR vůbec nevyskytuje (konkrétně jde o slova *barbette*, *brème*[102], *calbombe*, *carva*, *chiadeur*, *fistot*, *flingot*, *flottard*, *joyeux*, *pagnot* a *radeuse*). To, že z PL byla vyřazena slova, která PR ani nezačleňoval, dokládá skutečnost, že obnovování slovní zásoby provázejí také četná opomenutí či ignorace některých perifernějších lexikálních jednotek. Pokud tato slova nezaznamenají nějakou zásadní obrodu své expresivity a frekvence užití, lze předpokládat, že s postupujícím časem ztrácí naději dostat se kdy z této periferie do legitimnější a centrálnější pozice, jakou je jistě zařazení do nomenklatury nejpoužívanějších příručních, jednosvazkových slovníků francouzštiny.

4.2.5 Komparace se specializovanými slovníky sociolektů

Souběžně s tvorbou všeobecných slovníků pravidelně vznikají také specializované slangové slovníky, které jsou více či méně odborně zaštítěny. Na rozdíl od každoročních vydání PR a PL jsou ale tato díla zřídkakdy vydávána opakovaně. I přesto se ale můžeme pokusit o komparaci slovníků slangu a argotu, které jsou si příbuzné, obdobně jako to bylo provedeno výše u všeobecných slovníků.

K analýze se nabízí dvě série slovníků obecného slangu: výše prezentovaná dvě vydání DFNC od Cellarda a Reye (1980 a 1991, vydané nakladatelstvím Hachette) a čtyři vydání slovníku slangu a argotu od Colina, Mévela (ve spolupráci s Leclèrem), vydávaného nakladatelstvím Larousse pod různými názvy (viz výše 4.1.3 – DA1990, DAFO1999, AFP2006 a DAFP2010[103]. V daném výčtu by také neměla chybět série slovníků *Comment tu tchatches ! Dictionnaire du français contemporain des cités* [Jak ty šprechtíš! Slovník současné francouzštiny z předměstí] od Jeana-Pierra Goudailliera (čtyři vydání z let 1997, 1998, 2001 a 2019, dále CTT). Na rozdíl od ostatních uvedených slovníků jsou v tomto slovníku akcentovány modernější zdroje (především excerpce z rapových textů, filmů aj.) a historické zdroje jsou evokovány pouze při etymologických výkladech nebo pro překladové varianty vět

102 V přeneseném významu „karta“, toto slovo PL1998 vyřazuje, zatímco DAF9 je začleňuje mezi nová slova. Totéž platí i pro další slovo z tohoto seznamu – *flingot* („zbraň, kvér“).

103 Podrobnější informace na této ediční sérii jsou na stránce: *Languefrancaise.net, « Colin (J.-Paul), Mével (J.-Pierre), Leclère (Chr.). Dictionnaire de l'argot » (révision n° 10 du 2010-01-21 06:53)* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://www.languefrancaise.net/Argot/Colin1990.

z moderního do starého argotu. Obsahově tento slovník zahrnuje především slang předměstské mládeže, jak je patrné z podtitulu.

V této komparační analýze se zaměříme na 14 argotismů, které byly nově začleněny v ročnících 1997 až 2012 do PR (viz pravý sloupec tabulky č. 9). Tento slovník vybíráme proto, že jsou zde na rozdíl od PL nebo DAF9 uvedeny cenné údaje o prvních zaznamenaných výskytech toho kterého slova. Tento minikorpus využijeme k testování hypotézy, zda můžeme slovníky sociolektů považovat za jakýsi „předpokoj" pro vstup do všeobecných slovníků.

Pro ověření této hypotézy využijeme komparaci výše uvedených sérií slovníků sociolektů, tedy DFNC, od DA po DAFP a CTT. K této hypotéze nás přivádí zejména úvaha o personálním propojení PR a DFNC. Spoluautorem všeobecného PR a zároveň i spoluautorem sociolektálního DFNC (vydávaného konkurenčním nakladatelstvím Hachette) je lexikograf a jazykovědec Alain Rey, tudíž si klademe otázku, zda nebude DFNC zdrojem pro nové kandidáty na zařazení do PR.

Přehled výsledků komparace těchto dvou slovníků shrnujeme níže do tabulky č. 10. Vyplývají z ní především tři poznatky časového charakteru:

1) Téměř veškeré datace z DFNC byly překopírovány do PR, což je logický důsledek sdílené intelektuální práce (viz výše osoba Alaina Reye).

2) Je doloženo malé (resp. nulové) rozšíření slov *blème*, *chtarbé(e)*, *incruste*, *pochetron(ne)* a *tournante* až do roku 1990. Toto lze ale také interpretovat jako nezachycení vzestupu některých z těchto lexémů v průběhu 80. let (viz níže tabulka č. 11 s jejich výskytem v DA z roku 1990). Studovaný minikorpus je každopádně příliš malý, aby bylo možné popsat obsah slovníkových revizí s objektivní jistotou, lze ale pozorovat značnou inertnost, a to jak na poli kvalitativním (pouze slovo *taf(fe)* bylo (byť neúplně) přepracováno mezi roky 1980 a 1991), tak i kvantitativním (žádný z excerpovaných lexémů nebyl nově začleněn). Hypotéza malého rozšíření chybějících slov tohoto výčtu v 80. letech může být podpořena výsledky ankety Marca Sourdota, který shromažďoval identitární neologismy svých mladých studentů se sedmiletým intervalem (Sourdot 1997). Zatímco v seznamu slov z roku 1987 nebylo ani jedno ze studovaných slov, v seznamu z roku 1994 se již objevují lexémy *blème*, *chtarb* (apokopa ze slova *chtarbé*) a *incruste*.

3) Absence slov v DFNC, která ale byla poprvé zaznamenána dlouho před rokem 1980 (např. *copion*, *dézinguer*), může signalizovat jejich malou frekvenci nebo příliš velkou specifičnost v dobovém úzu ve Francii (*copion* je původně belgicismus, *dézinguer* se hodně používá v detektivkách a v našich anketách mezi učni byl evokován minimálně).

Tabulka č. 10: Vztah mezi argotismy nově začleněnými do PR a jejich výskyt a datace v DFNC (1980 a1991)

LEXÉM	Datum zařazení do PR	Příznak v PR	Datace (první zaznamenaný výskyt) v PR	Přítomnost a datace v DFNC	
				DFNC 1980	DFNC 1991
bastonner	2007	*arg.*	1926	1926, plošně rozšířené po roce 1970	*idem*
blème	2000	*arg. fam.*	kol. 1990	Ø	Ø
cantiner	2008	*arg.*	1927 tranzit. sloveso, ve významu „zaplatit částí svých úspor při odchodu z galejí za ošacení a jídlo“	1927	*idem*
chtarbé, e	2007	*arg.*	1984	Ø	Ø
copion	2008	*arg. scol.*	1945	Ø	Ø
daron, ne	2011	*arg.*	1725; „šéf“1680	1726 „pan mistr“, „matka“, 18. stol. „královna, král“	*idem*
dézinguer	2005	*arg. fam.*	1903	Ø	Ø
gadjo	2000	*arg.*	konec 19. stol.	konec 19. stol. (dle Esnaultova slovníku)	*idem*
incruste	2000	*arg.*	Ø	Ø	Ø
nibar nebo **nibard**	2000	*arg. fam.*	kolem 1950	kolem roku 1950 ?	*idem*
pochetron, ne	2008	*arg. fam.*	1982, P. Perret	Ø	Ø
retoquer	2003	*arg. scol.*	1861; hapax 1807 v Lotrinsku	1861	*idem*
taf nebo **taffe**	2000	*arg.*	16. stol. *tafe*	[několik významů, přičemž význam „práce“ chybí]	[jediné přepracované heslo z tohoto seznamu (ovšem v dnešní době nejběžnější význam „práce“ stále chybí)]
tournante	2003	*arg.*	kolem roku 1995, rozšířené po roce 2000	Ø	Ø

Série slovníků slangu a argotu z vydavatelství Larousse, jejichž autory jsou Jean-Paul Colin a Jean-Pierre Mével (ve spolupráci s Christianem Leclèrem), je bohatší a delší (období 1990–2010), což nám umožní zajímavější pozorování začleňování nových hesel.

Stejnou sadu slov našeho minikorpusu 14 argotismů nově začleněných do PR (1997–2012) tedy srovnáme s řadou DA1990–DAFP2010 a pro informaci také s Goudaillierovým slovníkem CTT2001 a s naším korpusem rapových textů *RapCor*, který bude detailněji prezentován níže, ve verzi z počátku roku 2013, která obsahovala 750 písní.

Tabulka č. 11: Výskyt a datace 14 argotismů nově začleněných do PR 1997–2012 v sérii DA1990–DAFP2010, CTT2001 a v korpusu *RapCor*

LEXÉM	DA 1990 (1992) (první datace pouze pro význam, který zařazuje PR)	DAFO 1999 (2002)	AFP 2006	DAFP 2010	CTT 2001	Frekvence v *RapCoru* (2013, 750 písní)
bastonner, tranz. sloveso	1926 u Esnaulta (*se bastonner* 1941)	*idem*	*idem*	*idem*	Ø [pouze substantivum ***baston***]	**2**
blème, subst. mask.	Ø	Ø	Ø [ale je zmíněno v závěrečném glosáři na konci slovníku *Lexique français-argot*]	*idem*	**ano**	**9**
cantiner, netranz. i tranz. sloveso	**1933** u Esnaulta (pro moderní význam slova „nakupovat ve věz-eňské kantýně“)	*idem*	**1931** u Esnaulta	*idem*	Ø	**3**
chtarbé, e, adj.	1984 (v časopise *Le Nouvel Observateur*)	*idem*	*idem*	*idem*	**ano**	**0**
copion, subst. mask.	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	**0**
daron, ne, n.	zejména význam 2. „otec, matka“ (1725 u de Grandvala); *darons* („rodiče“– 1928 u Esnaulta), výjimečně význam 1. „mistr, šéf“ (1725 u de Grandvala)	*idem*	*idem*	*idem*	[***daron* ano, *daronne* ne** jako samostatné heslo, ale vyskytuje se v textu pod synonymem ***dareum***]	**27**

LEXÉM	DA 1990 (1992) (první datace pouze pro význam, který zařazuje PR)	DAFO 1999 (2002)	AFP 2006	DAFP 2010	CTT 2001	Frekvence v *RapCoru* (2013, 750 písní)
dézinguer, tranz. sloveso	ve významu 2. „zabít" (1918 u Esnaulta)	*idem*	*idem*	*idem*	Ø	**0**
gadjo, subst. mask.	**1845 gorgio (u Vidocqa)**	*idem*	**1856 gatgi (u Esnaulta)**	*idem*	**ano**	**10**
incruste, subst. fem.	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	**1**
nibar nebo **nibard**, subst. mask.	*nibard*, 1977 u Caradeca	*idem*	*idem*	*idem*	Ø	**1**
pochetron, ne, subst.	1982 (u Perreta)	*idem*	*idem*	*idem*	Ø	**0**
retoquer, tranz. sloveso	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	**0**
taf nebo **taffe**, subst. mask.	ve významu 3. „práce" (1977 v Caradecově slovníku)	*idem*	*idem*	*idem*	**ano**	**72**
tournante, subst. fem.	Ø	Ø	ve významu 7. „hromadné znásilnění" (2002)	*idem*	**ano**	**1**

Z argotismů, která PR zařadil v období 1997–2012, chybí v sérii slovníků slangu a argotu od Larousse dvě slova ze školského slangu (*copion* a *retoquer*) a také slovo *incruste* (které mimochodem PR uvádí jako tzv. skryté slovo, tj. prezentované nesamostatně, kdy je včleněné pod sloveso *(s')incruster*, v ustáleném spojení *taper l'incruste*). Stejně tak skryté je i heslo *blème* v AFP2006 a DAFP2010, kdy jej může pozorný čtenář nalézt pouze v glosáři na konci slovníku.

Goudaillierův slovník slangu předměstské mládeže vůbec nezahrnuje polovinu minikorpusu (7 slov ze 14) a částečně pak další dvě slova (*baston* „bitka" namísto *bastonner* „rubat se" a *daronne* „máti" pouze skrytě). Ani v *RapCoru* se nevyskytuje *copion* a *retoquer* jako v CTT a sérii Larousse, shodně s CTT se *RapCor* ještě navíc chová u slov *dézinguer* a *pochetron, -onne* („ožrala, ochmelka", v mužském i ženském tvaru).

Co se týče zkvalitňování údajů v sérii slovníků Larousse, autorům se podařilo upřesnit datace pro slova *gadjo* a *cantiner*, přičemž některé datace z DA1990 přebral dokonce i PR (např. *chtarbé, -ée* nebo *pochetron, -onne* atd.). Heslo *tournante*

ve významu „hromadné znásilnění“ bylo přidáno v důsledku mediálního ohlasu aktivit sdružení *Ni putes, ni soumises* („Ani děvky, ani otrokyně“, *cf.* Mucchielli 2005) a filmu *La Squale* (režie Fabrice Genestal 2000), které tuto mediálně spektakularizovanou problematiku negativně konotující předměstská sídliště traktují.

Z hlediska kvantitativního nemůžeme z daného minikorpusu vyvodit žádný větší soud, protože není příliš reprezentativní. Bylo by vhodné změřit tuto schopnost reakce na lexikální novinky v reedicích slovníků slangu a argotu na podstatně větším korpusu dat, který by poskytl materiál pro obecnější metasociolektografické závěry. Námi analyzovaný vzorek nicméně přinesl jednu z možných variant tohoto srovnání.

4.2.6 Lexikometrické srovnání s korpusem rapových textů *RapCor*

Jako jistou kompenzaci malého rozsahu výše analyzovaného korpusu argotismů zapojujeme do této studie také korpus sestavený z frankofonních písní hudebního žánru rap, který je extrémně populární mezi dnešní francouzskou mládeží. Korpus frankofonních rapových písní *RapCor* vzniká při Ústavu románských jazyků a literatur FF MU pod naším vedením od roku 2009.[104] Je koncipován jako korpus textů převážně získávaných ocerizací autorizovaných textů, které interpreti uvádí na přebalech alb a následně doplňovaných přeposlechem a porovnáváním textové a zpívané verze. Jedná se o středně velký, žánrově homogenní korpus, který se svým obsahem blíží spíše korpusům mluveným než psaným. Texty jsou segmentovány, morfosyntakticky anotovány a lematizovány pomocí nástroje *Tree tagger* (viz Stein a Schmid 1995). Následně jsou manuálně doplňovány specifické anotace a chybějící lemmata především substandardních slov. Každé slovo korpusu nese také sociolingvistické informace o interpretovi, uložené v metadatech (věk, pohlaví a geografický původ, tedy čtvrť nebo sídliště, se kterým se identifikuje, země původu jeho rodičů atd.). Statistické parametry korpusu lze po konverzi textových dat a metadat do html jednoduše ověřovat pomocí textometrického nástroje *Textométrie* (zkráceně TXM).[105]

V době realizace této komparační analýzy byl korpus tvořen 750 rapovými písněmi vydanými v letech 1990 až 2011. Šlo tedy reálně o cca třetinu písní, ke kterým jsme v té době měli ocerizovány texty a které jsou postupně do *RapCoru* začleňovány. V grafu č. 3 jsou nedokončené písně označeny tmavě, světlé sloupce označují počet písní připravených pro TXM a v této studii analyzovaných. Na přelomu roku 2012 a 2013 tento korpus *RapCor750* obsahoval cca 468 500 slov a 37 500 různých grafických forem. Podotkněme, že refrény písní se v korpusu uvádí pouze jeden-

104 Viz webové stránky projektu: Podhorná-Polická, Alena. *Rapový korpus RapCor – Úvod* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://is.muni.cz/do/phil/Pracoviste/URJL/rapcor/index.html.

105 Viz prezentace projektu na stránce: *Textométrie / TXM*. [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://txm.gitpages.huma-num.fr/textometrie/?lang=fr.

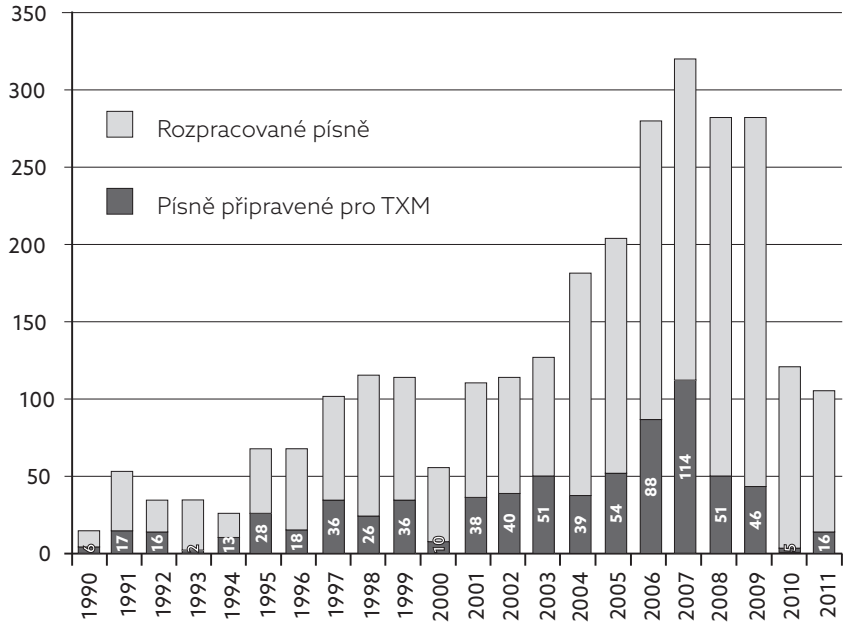

Graf č. 3: Počet analyzovaných písní v korpusu *RapCor* podle roku vydání alb (stav na přelomu let 2012–2013)

krát. Opakování v rámci slok ovšem nelze redukovat, pokročilejší textometrické nástroje ale jsou schopny i toto případné nadužívání určitých slov minimalizovat.

Korpus *RapCor* poskytl v otázce lexikografického zpracování argotismů náhled na frekvenci jejich používání v rapových textech a také na preferovanou formu zápisu studovaných slov (viz níže tabulka č. 12). Na následující tvrzení je samozřejmě třeba nahlížet optikou malé reprezentativnosti korpusu, ze kterého byly dané frekvence pro tabulku č. 12 excerpovány.

Dodejme, že od té doby se korpus téměř zdvojnásobil. Na konci října 2020 obsahoval informace o více než dvou a půl tisících rapových albech z různých koutů frankofonie (především Francie a Kanady, ale i Belgie, Švýcarska, Senegalu a Alžírska). Ke zpracování bylo z přebalů alb (okrajově také z časopiseckých zdrojů nebo fanouškovských stránek) excerpováno přes čtyři a půl tisíce písňových textů z více než 460 alb vydaných v průběhu třicetileté produkce frankofonního rapu (1990–2019). Nejnovější verze zveřejněné části korpusu, *RapCor1288*, je dostupná skrze korpusový manažer Sketch Engine (detailněji viz Podhorná-Polická 2020).

Grafickou neukotvenost dokladuje hned nejfrekventovanější z analyzovaných lexémů, slovo *taf*, zapisované také jako *taffe*. K vysoké frekvenci užití lexému *taf,*

taffe ve významu „práce, hokna“ uveďme několik poznámek. V první řadě je tato četnost dokladem toho, že rapové texty často hovoří o sociálních problémech. *RapCor* přináší ale také důkaz, že (minimálně mezi rapery) převažuje ekonomičtější zápis *taf*. Z tabulek č. 10 a 11 vyplývá, že v DFNC chyběl dnes nejfrekventovanější význam tohoto slova, odvozený od (taktéž chybějícího) slovesa *taf(f)er* (= „makat“).

Že byl tento lexém v době koncipování slovníku (tj. na sklonku 70. let) patrně čerstvým neosémantismem, dokládá kromě datace v DA i fakt, že mezi prvním a druhým vydáním slovníku DFNC (1980 a 1991) se s ním frekvenčně něco dělo, a asi proto bylo jako jediné přepracované. Dříve běžnější význam *taffe* = „šluk, prásk (popotáhnutí z cigarety)“ v korpusu chyběl úplně.

Frekvence argotismů z našeho minikorpusu může být také důkazem toho, jakou identitární roli přisuzuje předměstská mládež daným výrazům. Pořadí pod-

Tabulka č. 12: Pravopisné a významové varianty argotismů nově zařazených do PL podle frekvence v RapCoru roku 2013

LEXÉM (zapsaný podle DA)	**Frekvence v korpusu *RapCor750***	**Poznámky k pravopisu a kontextu užití lexému v *RapCoru***
taf nebo **taffe**, subst. mask.	**72**	zápis slova: 42x *taf*, 22x *taff*, 8x *taffe*, vždy ve významu „práce“ (ale také 32x sloveso *taf(f)er*)
daron, ne, n.	**27**	distribuce forem: 13x *daron*, 13x *daronne*, 1x *darons* význam *daron*: 9x „fotr“, 4x „šéf“
gadjo, subst. mask.	**10**	zápis: *gadjo* (8x), *gadgo* (1x), *gadgio* (1x), ženská varianta ***gadji* 6x** (z toho 3x v této formě zápisu, ale také *gadgi*, *gadgie*, *gadjie*)
blème, subst. mask.	**9**	zápis: 7x *blème*, 1x *blême*, 1x *blem'* (*cf*. 1x *blèmepro* z roku 1996; ale 160x původní *problème*)
cantiner, netranz. i tranz. sloveso	3	vždy s odkazem na vězení
bastonner, tranz. sloveso	2	ale také subst. *baston* (4x) a *bastonnade* (1x)
incruste, subst. fem.	1	„král vtěrek“: *le roi de l'incruste*, ale také 1x „plán vtěrkování“: *les plans incrustation* a 1x „vtěrkovat“ (*s'incruster*)
nibar nebo **nibard**, subst. mask.	1	zápis: *nibards*
tournante, subst. fem.	1	
chtarbé, e, adj.	0	
dézinguer, tranz. sloveso	0	2x sloveso *zinguer* se stejným významem
pochetron, ne, subst.	0	
retoquer, tranz. sloveso	0	
copion, subst. mask.	0	

le frekvence je zajisté ovlivněno frekvencí témat ze života na předměstích, ale současný komerční úspěch rapu u mladé generace ze všech společenských prostředí dává tušit difuzní potenciál identitárních neologismů šířených v rapové hudbě, jinak řečeno schopnost sdílet generačně příznakové lexikum i mimo původně cílené sociolekty předměstské mládeže, odkud sami rapeři nejčastěji pocházejí (*cf.* Podhorná-Polická a Fiévet 2013).

Z korpusu lze zjistit nejen dataci prvních výskytů identitárních neologismů a datovat tzv. mediální třesky, ale může také sloužit jako kontrolní nástroj úplnosti a aktuálnosti různých typů slangových slovníků, případně i substandardního lexika jako takového v moderních všeobecných slovnících. Otestujme tedy tuto vlastnost korpusu na příkladu 12 nejfrekventovanějších lemmat z korpusu *RapCor750*, která mají všechny významy substandardní (viz tabulka č. 13). Je třeba podotknout, že slova, která mají substandardní jen jeden z významů, jako např. adverbium *trop*, substantivum *coup* atd., jsou ze seznamu vyřazena z technických důvodů (nedokonalosti v morfosyntaktickém anotování).

Stupnicí šedi podbarvujeme různé typy slov v tomto frekvenčním seznamu. Vyskytují se zde jednak slova ze sémantického pole oslovení mezi přáteli (*mec*, *gars*, *pote*), dvě vulgární substantiva, která jsou většinou používána jako citoslovce s katartickou funkcí (*putain*, *merde*), a tři slovesa skatologická (*foutre*, *niquer* a *péter*).

Rap je především maskulinní prostředí, proto tato tematika příliš nepřekvapí, stejně jako užití vulgarismů a machistický slovník v sebepochvalných písních (tzv. *egotrip*), zejména ale v tzv. „gangsterském rapu“ (*gangsta rap*).

Tabulka č. 13: Tucet nejfrekventovanějších plně substandardních lemmat v *RapCor750* (750 textů = 468,5 tisíce slov)

Pořadí	Lemma	Frekvence výskytu
1.	*mec*	460
2.	*ouais*	425
3.	*putain*	286
4.	*foutre*	276
5.	*merde*	249
6.	*gosse*	198
7.	*gars*	189
8	*pote*	183
9.	*niquer*	179
10.	***hardcore***	**158**
11.	*o.k.*	155
12.	*péter*	149

Nechceme ale podporovat toto známé klišé, které si o rapu dělají mnozí z těch, kdo jej zaslechnou jen občas. Je třeba klást důraz na často hluboké sociální poselství, které mnohé písně nesporně nesou, stejně tak jako na fakt, že mnohé z těchto písní neobsahují jediný vulgarismus, ba ani slangismus.

Na desátém místě se nachází slovo *hardcore*, což je první nespisovné slovo, které chybí ve všech výše uvedených slovnících. V korpusu *RapCor750* mělo 156 výskytů, což řadí toto identitární adjektivum (řidčeji substantivum – pouhé 4 výskyty) mezi kandidáty na začlenění minimálně do slovníků sociolektů. Aplikujeme-li výše prezentovaná Sourdotova kritéria 4B, která zvyšují šance na úspěch zařazení do slovníku, pak *hardcore* není nijak zvlášť potřeba (***b**esoin*), neboť stručnější (***b**rièveté*) varianta existuje a je uvedena ve slovnících (*hard* ve významu „přehnaný; drsný“, v PR bez příznaku, v PL jako *fam.*). Slušnost (***b**ienséance*) slovo *hardcore* příliš neevokuje, neboť druhý význam zkráceného konkurenčního tvaru *hard*, často nominalizovaný, odkazuje na filmy pro dospělé. Podle DAFP2010 bylo v 80. letech *hard* v módě u rockerů (*hardcore* naopak dnes u raperů). A poslední, subjektivní kritérium líbivosti (***b**eauté*) výpůjčka z angličtiny pravděpodobně také u lexikografů nesplňuje... Rozhodně bude ale zajímavé jeho lexikografizaci dále sledovat.

4.2.7 Několik statistických údajů závěrem

Díky důsledné metalexikografické práci, kterou na 34 slovnících systematicky provedl kolega Camille Martinez, jsme mohli společně porovnat příznakové lexikum a propojit skrze argotismy obecnou metalexikografii se specializovanou metasociolektografií. Obdobnou práci by samozřejmě bylo vhodné provést na celém heterogenním materiálu slovníků sociolektů, což by ale vyžadovalo extrémní časovou investici na tuto mravenčí manuální práci s rozložením hesel na všech stránkách ze slovníku (např. v DAFP2010 jich je 849).

Díky naší spolupráci s nakladatelstvím Lingea na druhém vydání slovníku slangu a hovorové francouzštiny *Pas de blème !* v roce 2012 můžeme přinést několik statistických údajů, které odhalují možnosti, jak zapojit korpus *RapCor* do slovníkářské praxe. Tento bilingvní slovník orientovaný pouze ve směru francouzština → čeština byl poprvé vydán v roce 2009, kdy obsahoval podle údajů poskytnutých společností Lingea 4299 hesel a 6790 významů s 2087 příklady zahrnujícími velké množství frazémů. V druhém vydání, na kterém pod naším vedením aktivně participovali studenti francouzského jazyka a literatury z ÚRJL FF MU, vzrostl počet hesel na 5086 (s 8094 významy a 2653 příklady). Nárůst je nejvíce patrný u významů slov, což odpovídá spíše důkladné revizi databáze příkladů z prvního vydání, kdy byla mnohá slova z příkladů překlasifikována na samostatné významy nebo dokonce na samostatná hesla.[106] S tříletým rozestupem

106 Nepočítaje přílohy. Na tomto místě chceme poděkovat společnosti Lingea za poskytnutí statistických údajů.

tedy přibylo téměř 790 nových hesel, nepočítaje přílohy (kanadianismy, arabismy a romismy a slovníček zkratek), z části zásluhou vytěžování korpusových dat. Některá tato nová slova můžeme označit jako dodatečný záchyt, ale velkou většinu z nich tvoří neologické jednotky, které zažily velký mediální třesk v období mezi prvním a druhým vydáním slovníku (např. substantivum *hass* = „mizérie, bída“ nebo výše zmiňované adjektivum *hardcore*).

Metody excerpce zvolené v této studii umožnily jednak poodhalit způsoby, jakými všeobecné slovníky (PR, PL a DAF) inovují a renovují lexikum v posledních dekádách a také způsoby lexikální inovace a renovace v sériích specializovaných slovníků slangu a argotu (DFNC a série Larousse).

Analýzou minikorpusu nově začleněných argotismů do PR a jejich datací docházíme k závěru, že většina opravdu nových slov se začala hojně objevovat v médiích v okamžiku prvního zaznamenání slova lexikografy (ve všeobecných slovnících se s přibližně dvacetiletou prodlevou objevují slova *pochetron(ne)*, *chtarbé(e)*, ve specializovaných s pětiletou prodlevou slovo *tournante*). Většinou jsou ale nově zařazována slova ze starších období, mládeží znovuobjevené argotismy (paleologismy – viz kap. 3.3), které se stávají generačně a sociálně příznakovými (*taf*, *daron*, *gadjo*, *blème*), což potvrzuje frekvenční analýza na korpusu *RapCor750*.

Systematické práce na téma lexikálních inovací ve slovnících, jako je práce Martinezova (2009), jsou ve francouzské lingvistice řídké, většině z nich navíc chybí pevnější metodologické ukotvení. Náš společný metalexikografický a metaslangografický komparační přístup snad přináší jakousi formu *dictionary-based study* (tj. studii založenou na excerpci slovníků, v parafrázi na termíny korpusové lingvistiky).

Frekvenční seznam substandardního lexika z korpusu *RapCor* a jeho propojení se slovníkovými databázemi (viz zkušenost se společností Lingea) pak poukazuje na možnosti aktivního záchytu identitárních neologismů. Tímto se blížíme metodologicky ke *corpus-based study* (tj. studii založené na vytěžování korpusu). A právě na podkladu výsledků ze systematického kombinování těchto dvou přístupů by se měla odehrávat diskuze o selekci, sémantickém vymezení a grafickém zápisu neologických kandidátů na slovníkové zaznamenání.

4.3 Rap v sociolexikologickém výzkumu

Od poloviny 90. let 20. století se zájem vědců, zejména sociologů, muzikologů, ale i jazykovědců (sociolingvistů a sociolektologů), začíná ve větší míře upínat k francouzskému rapu. Tento dynamický hudební žánr je kalkovaný z amerického modelu, ale svébytně se ve Francii rozvíjející na podkladu funku a v úzké spolupráci s příbuznými žánry (reggae, r’n’b, soul) i s tradičním šansonem či mainstreamovým popem a pop rockem. Také ve francouzské mutaci rap tvoří součást

hip hopu, což je hyperonymní označení pro urbánní kulturu, kam patří také beat boxing, graffiti writing a break dancing (např. v Kanadě je ale hip hopem označována rapová hudba).

Rap je charakterizován spíše skandovaným než zpívaným textem s dlouhými slokami, ve kterých se obvykle vyskytuje velké množství homofonií (rýmů, asonancí a aliterací). Spíše než umělecký hudební a poetický projev poutá ale rap pozornost jako unikátní sociální jev, který mladé Francouze spojuje i rozděluje zároveň. Z hlediska generačního se s ním identifikuje velké procento francouzské mládeže, zejména jedná-li se o tzv. komerční rap, který mísí rapované sloky s melodickými refrény, často ve spojení raper a hostující zpěvačka (tzv. *featuring*).

Sociálně, etnicky a geograficky se s tímto hudebním žánrem ale identifikuje především značná část obyvatelstva na předměstích, neboť rap slouží jako mediálně nejvíce exponovaný představitel tzv. předměstské kultury (*culture des banlieues*). Často se místo tohoto sousloví lze také setkat s označením *culture de la rue* („kultura ulice"), nezřídka také s termínem subkultura (mládeže) či s ještě více diskriminujícím označením kontrakultura (*contre-culture*) – viz Melliani 2001 (k obdobnému českému dělení viz Smolík 2010).

Rozmach tzv. *études rapologiques* (v angličtině *hip hop studies*) lze pozorovat zejména v poslední dekádě, nicméně zájem o tento interdisciplinárně využitelný materiál rostl už od poloviny 90. let 20. století. Co se týče frankofonní sociolingvistiky, lze za pionýrské práce na téma rapových textů považovat práce Louise-Jeana Calveta (Calvet 1994) a Jacqueline Billiezové (Billiez 1996). Od té doby se rapu věnovala celá řada autorů, kdy se rap stal předmětem komparačních interlingválních studií, jak evropských (např. Androutsopoulos a Scholz 2002), tak afrických (mj. Auzanneau 2001), ale také předmětem prací orientovaných na konkrétní rapovou hudební scénu s užším geografickým vymezením (z počátku především hudební scéna města Marseille na jihu Francie – viz Trimaille 1999 nebo Gasquet-Cyrus, Kosmicki a Van den Avenne, eds. 1999).

Tento výčet není ani zdaleka vyčerpávající a byl by ještě mnohem rozsáhlejší, kdybychom k němu připojili práce etnologů a sociologů (např. Bachmann a Basier 1985, Lapassade a Rousselot 1990, Bazin 1995).[107] Těchto několik stěžejních prací průkopnického charakteru inspirovalo řadu dalších vědců, mezi nimi i mnoho sociolingvistů (pro vyčerpávající bibliografii od 90. let po rok 2003 viz Billiez a kol. 2003).

Zaměříme-li se na sociolingvistické práce na téma francouzského rapu detailněji, téměř všechny tyto studie zdůrazňují promyšlené stylizační strategie, kterými autoři rapových textů oslovují výše uvedené publikum. Chybí však analýza vlivu

107 Pro práce novějšího data viz Hammou, Karim. *Rap francophone* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://surunsonrap.hypotheses.org/bibliographie/rap-francophone nebo viz Podhorná-Polická, Alena (dir.). *Rapový korpus RapCor – Vědecké publikace* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://is.muni.cz/do/phil/Pracoviste/URJL/rapcor/bibliografie.html.

těchto stylizačních počinů raperů na užívání neologismů v běžném úzu jejich posluchačů. Vztah raper–posluchač sice byl opakovaně zkoumán sociology (zejména Pecqueux 2007, Molinero 2009), pravděpodobně nikdy však nebyl systematicky zkoumán vliv, který má užívání této inovativní slovní zásoby v médiích na příjemce, tedy fanouška daného žánru a jeho sociolekt. V této studii proto tedy budeme cíleně zkoumat hypotézu neologismu autorit, tj. předpoklad, že se vzrůstající prestiží mluvčího vzrůstá pravděpodobnost šíření jím proslovených novotvarů. Z pohledu posluchačů rapu nás pak budou zajímat především konkrétní zdroje identitární neologie (tj. expresivní lexikum, které mládež totemizuje).

Ve většině z výše uvedených prací jsou jazykové kompetence raperů popisovány s obdivem, zejména je vyzdvihováno jejich inovativní lexikum a integrace cizojazyčných vlivů. Nezřídka se setkáváme i s podrobnou morfosémantickou kategorizací v rámci lexikální (či obecněji stylistické) analýzy textu. Zájem vzbuzují výpůjčky a střídání kódů (viz Chodakova 2014) a rovněž *verlanizovaná* slova (tj. slova tvořená přesmyčkami), která jsou identitární zejména pro pařížskou rapovou scénu (unikátní frekvenční a typologické srovnání verlanu v rapu ze severu a jihu Francie provedla Sekaninová 2012).

První lexikografické soupisy výskytů neologického lexika u raperů začal publikovat již na konci 90. let Jean-Pierre Goudaillier (viz CTT 1997, 1998 a 2001). Jeho hojně medializovaný a komerčně úspěšný slovník obsahoval četné odkazy na výskyty slov v rapu. Obdobný přístup dokumentace kontextu, ve kterém jsou používána sociolektální slova, využívá od roku 2005 pod pseudonymem Cobra le cynique také Abdelkarim Tengour, autor online slovníku *Dictionnaire de la zone* [Slovník (předměstské) zóny] (dále DZ), jehož knižní verze s 2600 hesly vyšla v roce 2013 pod názvem *Tout l'argot des banlieues* [Všechen slang z předměstí]. Úspěch této iniciativy informatika-nelingvisty, který pochází sám z pařížského předměstí a slovník původně koncipoval jako doplněk ke své literární tvorbě, jednoznačně dokazuje, jak je lexikografické zaznamenávání dynamiky lexikálních inovací v obecném slangu předměstské mládeže potřebné[108].

Goudaillierova medializace identitárně citlivého materiálu byla nicméně v první dekádě 21. století ostře kritizována ze strany některých urbánních sociolingvistů (zejména Trimaille 2004, Gasquet-Cyrus 2004). Ti upozorňovali na nebezpečnou spektakularizaci odlišností při dekontextualizaci některých identitárních neologismů v médiích, která pak může vést k ještě větší stigmatizaci předměstské mládeže v již tak vypjatém vztahu dominantní a dominované společnosti. Je pravdou, že ve skečích humoristů i v (často nejapných) glosářích jednotlivců z řad majoritní

108 Úspěch DZ a následné získání autority skrze jeho „zhmotnění" do tištěné verze nelze pro české publikum nepřirovnat k úspěchu kolaborativního elektronického slovníku Čeština 2.0 (https://cestina20.cz/) novináře Martina Kavky. Ten je sice obsahově více otevřen slovním hříčkám včetně okazionalismů, nicméně i zde došlo k publikaci hesláře (výběrově) a k propojení s odbornými lexikografy v podobě tištěného slovníku *Hacknutá čeština* (Kavka, Škrabal a kol. 2018).

společnosti (o vzestupu extrémní pravice ani nemluvě) bývají folklorizovány lexikální jednotky, které používají mladí lidé na předměstských sídlištích pro budování své křehké identity, většinou multietnické, tedy na pomezí dvou rozdílných kultur.

Se vzrůstající mírou stereotypizace spojení „rap = inovace" prostřednictvím často netaktního mediálního diskurzu, který deformoval vědecky koherentní, z praktického hlediska potřebný a zejména pro nerodilé mluvčí nedocenitelný Goudaillierův výzkum identitární neologie předměstské mládeže, pak jakákoli koncentrace na studium vyseparovaných lexikálních jednotek z širšího kontextu rapu nebyla delší dobu v oblasti francouzské sociolingvistiky příliš doporučována (*cf.* Billiez a kol. 2003: 26–30). Tento diskurz ve své době pomohl dynamizovat vznikající urbánní sociolingvistiku, zabrzdil ale zároveň i dynamicky se rozvíjející sociolektální neografii[109].

Problematické je v otázce identitární neologie nejen etické hledisko, ale také hledání metodologických možností, jak zkoumat vliv médií na šíření výrazových prostředků rapu od autorů textů k jejich mladým posluchačům. S vědomím všech těchto omezení se nicméně pokoušíme dále v této studii propojit neologická a sociolingvistická hlediska a navrhnout přístup, který označujeme jako sociolexikologický. Ten by neměl privilegovat ani přístup kvantitativní, kterého lze dosáhnout např. výše zmiňovanou tvorbou korpusu rapových textů, ale ani přístup kvalitativní, vyžadující jemnou analýzu identitárních reprezentací a také diskurzních kontextů, v jejichž rámci posluchači objevují první výskyty slov, která upoutávají jejich pozornost a podněcují je k dalšímu testování ve vlastních promluvách. Výzkum tedy bude veden jen na několika izolovaných lexémech, na kterých bude možné lépe sledovat konkrétní „neologické cesty" (*cheminement de la néologie*, Sourdot 1998, viz výše 4.2.1).

4.3.1 Hypotéza šíření lexikálních prostředků skrze rap: korpus *RapCor* a testovací lexém *bol(l)os(s/se)*

Mezi různými způsoby, jakými by bylo možné popisovat cirkulaci neologismů v mediálním prostoru, se excerpce rapových textů zdála zaujímat naprosto jedinečnou pozici. Z výsledků našich předchozích výzkumů na francouzských učilištích (Podhorná-Polická 2007, knižně 2009) totiž jasně vyplývala specifická role francouzského rapu u studované mládeže v Paříži i v Yzeure. Když měli respondenti z řad učňů uvést zdroje, odkud čerpají inspiraci pro inovaci slovní zásoby

109 Její roli s demokratizací přístupu k internetu převzaly kolaborativní online projekty uživatelů-nelingvistů typu DZ, *Dico 2 Rue* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: http://www.dico2rue.com/ nebo např. *Bob: dictionnaire d'argot* [online]. [cit. 2021-12-21]. Dostupné z: https://www.languefrancaise.net/Bob/Introduction. Goudaillier nicméně kritiku přestál a svůj sběr vydal v rozšířené podobě pod stejným názvem znovu v roce 2019, pouze u jiného nakladatele.

v rámci své skupiny přátel, nebo když byli dotazováni na tmelicí prvek obecného slangu mládeže, nejčastěji uváděli právě rapové texty.

Na tyto terénní studie bylo v rámci našeho postdoktorského studia navázáno sociolexikálním výzkumem rapu. V roce 2007 byl na ÚRJL FF MU poprvé realizován seminář překladu rapových písní z francouzštiny do češtiny s detailní kulturologicko-lexikální analýzou, a to v rámci výběrového předmětu *Jazyk mladých (Problémy francouzské sociolingvistiky)*. Takto bylo jednotnou metodologií za deset semestrů trvání kurzu do roku 2016 přeloženo na šedesát rapových písní.

Přibývající množství důsledně transkribovaných a morfosémanticky a lexikograficky anotovaných textů pak bylo jedním z impulzů[110] pro vytvoření korpusu textů frankofonních rapových písní, od roku 2009 prezentovaných pod názvem *RapCor*.

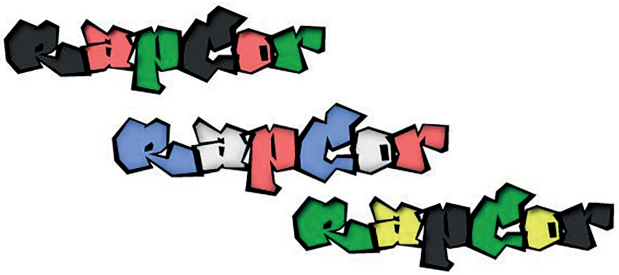

Obrázek č. 7: „Multietnické" logo rapového korpusu *RapCor*

Na podkladě dat z tohoto korpusu následně vznikaly různé kvalifikační práce[111], byla realizována spolupráce s nakladatelstvím Lingea na druhém vydání slovníku francouzského slangu (viz výše 4.2.7) aj.

Pomocí propojení metody terénního pozorování a dotazníkových šetření u francouzské mládeže a metody frekvenční analýzy na stále rostoucím vzorku písňových textů z korpusu *RapCor* jsme se stále větší určitostí mohli pozorovat vznik zóny konvergence mezi vyjadřováním raperů a jejich posluchačů. Tento vzájemný vztah předpokládá přebírání generačně příznakových slov rapery a jejich následné šíření mezi (převážně mladé) posluchače, kteří je zařazují do své mluvy a dále šíří

110 Nemenším impulzem však také byla aktivní spolupráce studenta bakalářského studia Jiřího Marka, který vlastnil rozsáhlou mediatéku francouzského rapu a pravidelně o něm psal do žánrového časopisu *Bbarák* (pro online verzi, viz *Bbarak.cz – Váš hip-hop magazín* [online]. [cit. 2021-12-21]. Dostupné z: https://www.bbarak.cz/). Bez dlouhodobé ochoty kolegy Marka Stehlíka z technické podpory ISu při CIT FI MU, který se ujal technických aspektů tvorby databáze, tj. importace textů nejprve do korpusového manažeru Bonito a posléze do TXM, webové prezentace korpusu aj., by však týmové nadšení mladých lingvistů nebylo uvedeno do lexikometrické praxe.

111 Viz Podhorná-Polická, Alena (dir.). *Rapový korpus RapCor – Vědecké publikace* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://is.muni.cz/do/phil/Pracoviste/URJL/rapcor/bibliografie.html.

mezi své kamarády. Podotkněme, že rapeři byli v 90. letech v naprosté většině mladí lidé, což dnes platí stále, ale v komerčně úspěšném rapu jen částečně, protože mnoho interpretů z tzv. *old school* (tj. nejstarší generace raperů) produkuje alba po dosažení třiceti let, občas i po čtyřicítce (např. interpreti Kery James, Mc Solaar, Soprano, skupiny NTM, Sniper aj.).

Uveďme jeden konkrétní příklad tohoto propojení terénně-dotazníkových metod výzkumu s korpusovými nástroji pro pozorování „neologických cest" identitárních slov. Bilance chronologického a frekvenčního výskytu lexému *bolos* (zapisovaného v mnoha grafických variantách: *boloss, bollosse* aj. – dále tedy budeme používat syntetickou variantu *bol(l)os(s/se)*) v korpusu *RapCor* je prezentována v grafu č. 4 níže v období od prvního výskytu lexému v roce 2002 po rok 2009, kdy došlo k jeho extrémnímu rozšíření (nejen v tomto hudebním žánru, jak bude prezentováno v kap. 4.5). Tato bilance výskytu novotvaru v textech rapových písní prokazuje, že rap může sloužit jako indikátor cirkulace pro mládež identitárních neologismů a také jako ukazatel významových posunů slov, ke kterým dochází při šíření mezi skupinami mluvčích. Písňové texty tedy umožňují datovat tzv. neologický třesk (viz 3.5) u mládeže lépe než jakékoli jiné mediální výskyty.

Je nutné předeslat, že *bol(l)os(se)* je extrémně polysémní slovo, jehož původní význam byl patrně „osoba, která se nechá napálit při prodeji drog". V tomto významu lexém cirkuloval patrně pouze na předměstích Paříže, minimálně však od půlky 90. let 20. století, protože první (a ojedinělý výskyt) lexému je zachycen ve slovníčku jednoho mikroslangu ze severního předměstí Paříže, vydaného roku 1994 (viz Seguin 1994).

Význam slova se později rozšiřoval v souvislosti s neologickým třeskem mezi mládeží: „osoba (většinou rodilý, bílý Francouz), která se nechá napálit", dále „osoba, která se neumí bránit" a později se s mediálním třeskem zařadil do synonymické série *abruti, bouffon, baltringue*, tedy „otloukánek, blbeček". I přes naše snahy zjistit původ tohoto slova ověřováním různých hypotéz zůstává i nadále jeho etymologie částečně neprůhledná. Do objevení jeho záznamu v Seguinově slovníčku z roku 1994 byla ve hře hypotéza, že obdobné slovo, snad zkomoleninu, vyslovila v písni *C'est la même histoire* raperka Sté Strausz, když v refrénu opakovala dva verlanizované tvary za sebou: « c'est asmeuk, mon lauss » [mɔ̃los] = „je to tak, ty můj ubožáčku/hnusáčku" (*askmeuk* < *comme ça, lauss* < *salaud*). Dále se nabízela hypotéza přejímky z amerického slangu raperů, kteří užívají tutéž formu (difuze by tedy byla možná například přes slavné uskupení Public Enemy, kteří [bolos] vyslovují v písni *Don't believe the hype* již v roce 1988: "if I swing bolos"), ale slovo je v americkém rapu vždy použito v různých jiných, neprůnikových významech (zde patrně „nůž").

Právě neprůhledná etymologie a bohatá polysémie se zdají být důvody, proč se toto slovo stalo atraktivním a proč se jeho expresivita stírá jen velmi pozvolna. Z těchto dvou důvodů je i ukázkovým příkladem tzv. identitárního slova, na kterém lze demonstrovat dynamiku, s jakou se může neologismus z mikroslangu dealerů

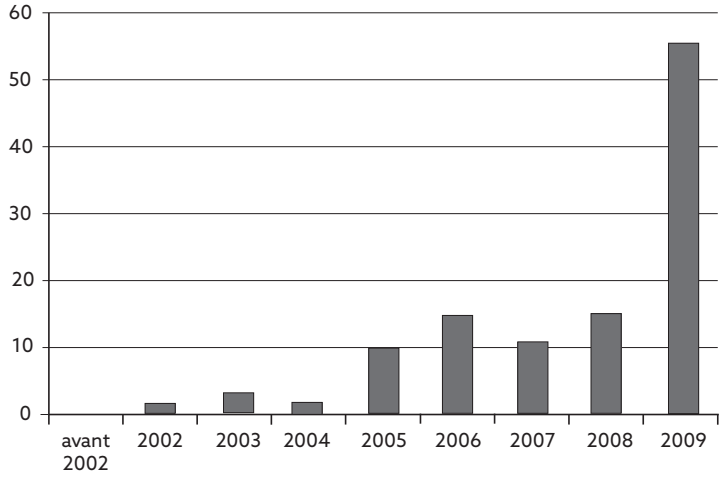

Graf č. 4: Rozložení výskytu identitárního slova *bol(l)os(s/se)* v různých rapových písních (celkem 113 textů) podle jejich roku vydání

drog dostat do slangu předměstské mládeže, následně do obecného slangu mládeže a později také do obecného slangu. Tento lexém byl podroben důkladnému dlouhodobému zkoumání, kdy s francouzskou spolupracovnicí Anne-Caroline Fiévetovou popisujeme již od roku 2008 časosběrnou metodou jeho pronikání do všeobecného jazykového povědomí (viz níže kap. 4.5).

Tvar *bol(l)os(s/se)* se poprvé objevil zřetelně vyslovený raperem Dyruem ve třetí sloce písně *La journée PLE*, která vyšla roku 2002 na albu rapera Sinika *Artiste triste*. Sinik i Dyru jsou původem z jižního předměstí Paříže (departement Essonne, 91). Následující rok se lexém objevil také pouze u raperů z jižního předměstí Paříže (Val de Marne, 94) a nebýt Seguinova slovníčku, byla by tato lokalita jistě považována za místo geneze tohoto neologismu.

Frekvence jeho výskytu v rapu a u zpěváků různého původu se začala zvyšovat znatelně až od roku 2005. Tyto výsledky korespondují s názory respondentů našich anket, kteří situují první setkání se studovaným slovem právě do této doby. Zejména se to týká těch respondentů, kteří bydlí na předměstských sídlištích, převážně v pařížské aglomeraci a/nebo těch, kteří uvádějí, že poslouchají pravidelně hudební žánr rap. Jedním z faktorů, který měl v roce 2005 pozitivní vliv na tento neologický třesk, byl nesporně zájem médií o slang předměstské mládeže po nepokojích v roce 2005. Od té doby se slovo *bolos* dynamicky šíří mimo pařížský region a mimo předměstská sídliště. Jak potvrzují výsledky z *RapCoru* zobrazené v grafu č. 4, stejně tak se lavinovitě šíří i v textech rapových písní, dokonce i u interpretů mimo Francii[112].

112 V roce 2009 můžeme jeho výskyt pozorovat například v textu quebecké rapové skupiny Fou Alliés (album *Monde infernal*, píseň *Frénésie*).

Rapový korpus může tedy být cenným zdrojem poznání současných variant substandardní francouzštiny a indikátorem nových tvarů a významů na detailnější testování „neologických cest“ identitárních slov.

4.3.2 Identitární neologismy a jejich evaluace dotazníkovou metodou

Rap, role masmédií a lexikální inovace... Trojice pojmů, které jsou ve francouzské lingvistice v souvislosti s využitím hudby a jejích textů pro sociolingvistický a lexikografický výzkum zmiňovány tak často, až toto spojení působí jako stereotyp. Již roku 1999 v prvním sociolingvisticky zaměřeném sborníku o marseilleské rapové hudbě uvádí Louis-Jean Calvet sílu populární písně při difuzi či posunu významů slov, konkrétně na příkladech slov *bidasse* („vojcl, voják, základňák“, apelativní proprium odvozené z vlastního jména v populární písni z počátku 20. století) a *scoubidou* („barevná bužírka“, z refrénu jedné písně z konce 50. let), ale také na sousloví *laisse béton* („nech to plavat“, s verlanizovaným slovem *tomber* > *béton*), které na konci 70. let proslavil zpěvák Renaud a podnítil tím rozmach módy jazykových přesmyček do celé tehdejší společnosti (Calvet 1999b: 59–60). Své tvrzení, že „píseň vytváří a pomáhá šířit neologismy“ (*la chanson est à la fois créatrice et véhicule de néologismes*; *idem*: 60) převádí Calvet i do rapu.

Na sklonku 20. století konstatuje, že „nikoho už nepřekvapí, že je studováno lexikum rapu“ (*le fait d'interroger le lexique du rap* [...] *ne surprendra personne*; *idem*: 59). I přes tuto deklaraci nicméně zůstává výzvou otázka metodologická, neboť nám není známo, že by kdy ve francouzské (socio)lingvistice probíhaly debaty o metodách, jakými by bylo možné uchopit a popsat vztahy, které jednotlivé pojmy z výše uvedené trojice pojí.

Nedostatek hlubšího zájmu o danou problematiku vychází dle našeho názoru z absence interdisciplinárního výzkumu. Bylo by tudíž vhodné realizovat sérii experimentálních studií, ve kterých by byly kombinovány kvantitativní a kvalitativní metody. Právě touto kombinací by bylo možné metricky uchopit klíčový prvek z dané trojice, roli médií. Ta se zdá být empiricky evidentní, ale bývá spíše popisována než měřena. V reálném čase je však vliv médií na lexikální změny pouze předpokládatelný a v praxi jej lze vypozorovat až retrospekcí.

Aby nešlo o „dojmologii“, ke které se patrně nevědomky uchylují mnozí lingvisté, kteří tento fenomén popisují okrajově, je třeba získat relevantní vzorek dat tak, aby dané argumenty byly statisticky podložené. Proto jsme s kolegyní Anne-Caroline Fiévetovou propojily informace z rapového korpusu *RapCor* s dotazníkovou metodou a participačním pozorováním vyjadřování francouzské mládeže. Naším neskromným cílem v této studii bude prokázat výše uvedené propojení tří klíčových termínů *rap – role médií – lexikální inovace* v rámci synchronní dynamiky jazyka a popsat pozorovatelné modely šíření pro jednotlivé typy neologismů.

V ideálním případě by se vědecký „záchyt“ neologismů měl uskutečnit v době největší frekvence výskytu toho kterého slova v médiích, což bylo také podmínkou při výběru konkrétních neologických kandidátů. Dále se budeme snažit ověřit jeho tzv. neologicitu u mluvčích (tedy subjektivní pocit novosti), dále rychlost šíření mezi mládeží a schopnost zaujmout mluvčí a ukotvit se v jejich rezolektech, tzv. identitární potenciál každého ze zkoumaných kandidátů.

V návaznosti na frekvenční studii o lexému *bol(l)os(s/se)* (viz výše kap. 4.3.1 a níže kap. 4.5) bude níže aplikována hypotéza, že rap je v korelaci s užíváním neologické slovní zásoby mezi mládeží. Tuto hypotézu představíme na pestřejším lexikálním vzorku tak, aby bylo možné pozorovat stadia mediálního rozšíření slova a variabilitu difuzních typů.

Pro úspěšnou realizaci dotazníkové sondy jsme spolu s Anne-Caroline Fiévetovou musely uskutečnit přípravnou fázi, tedy nejprve dlouhodoběji tipovat a následně pozorovat cirkulaci lexémů, které mají pro mládež identitární charakter. Jednalo se o participační pozorování ve dvou výzkumných osách. Na jedné straně byla po dobu podzimního semestru roku 2010 v rámci kurzu « Communication », který vedla Fiévetová u studentů prvního ročníku oboru « Langues étrangères appliquées » (zkráceně LEA), tj. aplikovaných cizích jazyků na Université Paris-Est Créteil na jižním předměstí Paříže, pozorována vysoká frekvence užití určitých slov, expresivních novotvarů, jež v kolegyni jakožto rodilé mluvčí subjektivně vzbuzovaly neologický pocit.

Na druhé straně šlo o každodenní poslech rádia Skyrock, které poslouchá převážně francouzská mládež. Toto rádio je odborníky považováno za hlavní vektor šíření rapu mezi francouzskou mládeží. V polovině 90. let se vedení stanice Skyrock rozhodlo upřednostnit rap a r’n’b ve svém vysílání, kdy následně jako hlavní pořad v tomto programovém scénáři vznikl v roce 1996 pořad Planète Rap [Planeta Rap], kde byl každý večer mezi 20. a 21. hodinou představen jeden umělec z jednoho či druhého hudebního žánru. Rádio se postupně stalo emblematickou vitrínou tohoto typu hudby. Úspěch pořadu byl natolik velký, že je ve vysílání rádia s malými změnami zařazen dodnes.[113]

Podle specialisty na francouzská rádia pro mládež, sociologa Hervého Glevareca, vysílá rádio Skyrock v porovnání s jinými mládežnickými rádii nejvíce hudebních novinek – konkrétně se jedná o Europe 2 (dnes vysílající pod názvem Virgin Radio), Fun Radio a NRJ (Glevarec 2005: 46). Je tedy dosti pravděpodobné, že jeho pravidelný poslech umožní rychlejší zaznamenání lexémů, které jsou zároveň neologické i identitární. Tuto hypotézu ve své dizertační práci ostatně právě spolupracovnice Anne-Caroline Fiévetová průkazně ověřila (Fiévet 2008).

113 Viz *Skyrock – Émissions – Planète Rap* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://skyrock.fm/emissions/planete-rap.

V první fázi výzkumu tedy Fiévetová zaznamenávala neologické kandidáty, kteří se jevili dostatečně zajímaví po sémantické i etymologické stránce. Tak vznikla osnova společně vypracovaného dotazníku, který musel mít adekvátní délku pro udržení pozornosti mladých respondentů a zároveň i dostatečně heterogenní obsah, aby podnítil ochotu sdílet jejich postoje dotýkající se často citlivých témat skupinové i osobní identity. Celkově bylo osloveno 129 studentů výše zmiňovaného kurzu.

Během posledního týdne prvního semestru v prosinci 2010 bylo možné anketu realizovat i proto, že byla navozena přátelská atmosféra mezi kolegyní a posluchači kurzu, kteří k ní měli důvěru a neměli pochybnosti o etice zpracování výsledků ankety. Dotazník byl následně pečlivě zodpovězen 123 studenty (38 chlapců, 85 dívek) ve věku mezi 17 až 24 lety, s věkovým průměrem 19 let.

Většina z nich pocházela z pařížských předměstí, konkrétně 80 z nich pak z departementu Val de Marne, kde sídlí univerzita (tj. 65 %). Ze sociologické části dotazníku konkrétně vyplývá, že devět dotazovaných bydlí v centrální Paříži, zbytek bydlí v různých departementech regionu Île-de-France, tedy v širší aglomeraci Paříže. Tři dotazovaní přijeli na rok studovat do Francie (z Antil a z Afriky) a na začátku semestru tedy nesdíleli kulturní zázemí s ostatními spolužáky, natož aby znali lexémy generačně příznakové pro mladé Francouze. I přes tyto výjimky jsme získaly vcelku homogenní vzorek mládeže z jižního předměstí Paříže v období na přechodu z adolescence do postadolescence.

Pouze deset dotazovaných mluví v rodině pouze francouzsky, přibližně dvacítka pochází z kreolofonního prostředí a téměř 20 % dotazovaných je arabofonních (s různými, blíže nespecifikovanými stupni bilingvismu). Tyto informace se ukázaly jako zásadní pro naše další analýzy týkající se lexémů přejatých z arabštiny (viz Podhorná-Polická a Fiévet 2011a).

V názoru mluvčích na hudební žánr rap je patrný velký rozdíl v odpovědích děvčat a chlapců, jak ukazuje tabulka č. 14.

Tabulka č. 14: Postoj k rapu v závislosti na pohlaví dotazovaných

	ano, poslouchám rap hodně	ano, poslouchám rap čas od času	neposlouchám rap vůbec	nezatržena žádná z možností	**Celkem**
Dívky	18,8 %[114]	38,8 %	31,8 %	10,6 %	**69,1 % (85)**
Chlapci	31,6 %	18,4 %	23,7 %	26,3 %	**30,9 % (38)**
Celkem	**22,8 % (28)**	**32,5 % (40)**	**29,3 % (36)**	**15,4 % (19)**	**100 % (123)**

Z tabulky č. 14 vyplývá (viz podbarvené buňky), že zatímco dvě třetiny dívek vykazují, že rap poslouchají čas od času nebo vůbec, u chlapců lze pozorovat výraz-

114 Z nichž 4 dívky z celkových 16 explicitně uvádějí, že poslouchají pouze americký rap.

nou převahu odpovědí z kategorie „poslouchám rap hodně“ nebo nezatržení žádné z možností. Do této kategorie se řadí jistě další fanoušci francouzského rapu, kteří byli ale na konci dotazníku unaveni vyplňováním a nezatrhli žádné políčko u závěrečných otázek sociologického rázu.

Do dotazníku bylo začleněno celkem 18 slov a slovních obratů, z nichž každý měl reprezentovat jinou slovotvornou kategorii či odlišný (byť zatím jen předpokládaný) model šíření. Slova a slovní obraty byly prezentovány v tomto pořadí: *frais, en mode, se taper des barres, bicrave, sisi, mektoub, quenelle, lossbo, dare, werss, bsahtek, canuche, hamdoullah, chagasse, hass, lovés, cassos, kiffer.*

Tento vzorek neologické slovní zásoby záměrně směšoval lexémy, které bylo možné cyklicky zaslechnout na výše prezentovaném rádiu Skyrock v rapových písních, s dalšími typy slov staršího data. Prvním z nich byly chytáky, tedy slova excerpovaná z našich minulých anket, která lze definovat jako hapaxy. To je případ slova *canuche*, které vzniklo slangovou resufixací ze slova *canon* („sklenička vína“), což si ale respondenti nespojovali a slovo hromadně označovali jako neznámé. Tímto způsobem byla ke konci (vcelku dlouhého) dotazníku pomocí jakéhosi placebo efektu pozorována míra nadšení a pozornosti dotazovaných. Podotýkáme, že pouze 6 lidí z celkem 129 oslovených se rozhodlo dotazník nevyplňovat. Převážná většina ostatních studentů odpovídala důsledně tak, aby pomohla vyučující sebrat kvalitní vědecké výsledky, což bylo potěšující zjištění, neboť studenti obecně vykazují spíše ironii, letargii, skepsi či pobavení, jsou-li dotazováni na obdobná témata bez navození důvěry a jisté konivence a je-li dotazník obdobně dlouhý (8 stran A4).

Druhým typem doplňkových „placebo slov“ byla slova z tzv. mikroslangů, jako např. slovo *chagasse*, které se do té doby neobjevilo v žádné rapové písni, nicméně se šířilo mezi některými skupinami mládeže, jak vyplynulo z našich předchozích anket z roku 2010.

Volba této strategie vyplynula z nutnosti křížit metody výzkumu, konkrétně šlo o participační pozorování během semestru, pozorování propagace neologismů ve vybraných médiích a o zpětnou vazbu vůči našim minulým anketám formou dotazníku mezi observovanými studenty.

Do této studie byly z prostorových důvodů vybrány tři nejreprezentativnější lexémy, které zastupují tři úrovně rozšíření slov: *sisi*, *bicrave* a *werss*. Vesměs všechny odpovědi na 18 slov a slovních obratů zařazených do dotazníku jsou zajímavé, neboť poukazují na dynamiku šíření mezi mládeží a jsou zároveň důkazem, jak vnímá toto rozšiřování v úzu, modernitu a (často neukotvený) význam slov mládež samotná. Nebylo jednoduché vybrat tři zástupce, kteří by reprezentovali dostatečně diferencovaně výše uvedené. Nakonec byla pro výběr aplikována konstanta etymologické neprůhlednosti a jako proměnná deklarovaná frekvence užití. Všechna tři slova v našem výběru, *sisi*, *bicrave* a *werss*, tedy nejsou původem autochtonní (vytvořená běžnými morfologickými postupy z francouzských slov). Každé

navíc zastupuje jinou kategorii aktivního či pasivního užívání. Uvádět je budeme v pořadí od nejužívanějšího po nejméně užívané.

Výsledky dotazníkového šetření nám budou sloužit pro potvrzení či vyvrácení hypotézy Jeana-Françoise Sablayrollese, která předpokládá, že „neologicita slova je nepřímo úměrná jeho míře rozšíření" (*la néologicité est inversement proportionnelle à la diffusion*; Sablayrolles 2000: 171). Datace prvních výskytů vybraných slov se omezí v této studii na první výskyty v rapových písních. Pozorování šíření neologismů skrze rap nás přivádí k druhé hypotéze, která předpokládá, že rap slouží ke kontextualizaci slov s nejasným původem a přispívá tak k upřesňování významu (sémantizaci slova), případně jeho resémantizaci významem přibližným, z kontextu odvoditelným. Aby bylo možné tuto hypotézu testovat, dotazník obsahoval na konci každé série dotazů výzvu „Použijte toto slovo/slovní spojení v libovolné větě nebo ve větě z rapové písně, kterou znáte". Tímto způsobem bylo možné shromáždit frazeologické struktury, které se mezi mládeží ukotvily z rapových písní a mohly ovlivnit sémantickou interpretaci studovaných slov.

4.3.3 « Si si la famille… » aneb fatém *si si* v identitárním kontextu

První z trojice detailněji studovaných lexémů je *si si* (včetně jeho grafické varianty *sisi*), který se chová jako určitý druh fatému (*phatème*; kontaktové slovo). Používá se pro vyjádření souhlasu mluvčího s tím, co vidí či slyší, často také pro pozitivní evaluaci téhož. Vyslovován je se dvěma dlouhými vokály [si:ˈsi:], což svědčí o tom, že jde o přejímku ze španělštiny. Pro tuto hypotézu svědčí fakt, že vokály nemají ve francouzštině kvantitu jako pertinentní rys a homonymní francouzské slovo *si* („ale ano") se vyslovuje krátce i pod přízvukem.

Tento lexém nás upoutal v srpnu roku 2009, kdy jsme jej poprvé spolu s Fiévetovou shodně pocítily jako identitární neologismus při rozhovoru se skupinou mladíků původem ze sídliště Les Sorbiers na pařížském jižním předměstí Chevilly-Larue, kteří byli tou dobou na prázdninách v jihofrancouzském městě Nice. Tito mladíci nám v pořízeném rozhovoru uvedli *si si* jako sociolektismus typický pro jejich skupinu známých z departementu 94 (Val-de-Marne), který celá parta přejala od rapera Booby. Jeden z dotazovaných slovo popsal a ostatní jeho nadšení ze silné expresivity slova souhlasně potvrdili:

„Znáte Boobu? Tak ten nedávno vymyslel slovo, které dnes každej říká, *sí sí* ... předtím to nikdo neříkal ... no prostě vod té doby, co to řekl, tak to říkají všichni" (respondent, muž cca 18 let, původem z jižního předměstí Paříže, t. č. na dovolené na pláži v Nice se dvěma kamarády).[115]

115 V originálním znění: « Vous connaissez Booba ? Bah dernièrement, il vient d'inventer un mot, tout le monde dit si si » [...] personne le disait avant [...] bah voilà, depuis qu'il l'a dit, tout le monde le dit. »

Raper Booba pochází z jiného departementu pařížské aglomerace než dotazovaní mladíci, konkrétně z blízkého předměstí Boulogne-Billancourt (departement Hauts-de-Seine, 92). Lexém *si si* se nachází v několika jeho písních, poprvé na albu *Ouest side* z roku 2006 (konkrétně v písních *92 Izi* (Booba *featuring* Malekal Morte) a *Ouais ouais* (Booba *featuring* Mac Tyer)). Tentýž Mac Tyer jej použil o rok dřív, tedy v roce 2005, v hitu *93 Hardcore* své skupiny Tandem.

Tyto geografické souvislosti se zdají být indikátorem relativně širokého rozšíření lexému, což potvrzují i další výskyty tohoto fatému v rapových písních. V korpusu *RapCor* se mezi dalšími výskyty lexému v pozdějších obdobích nachází také další píseň z roku 2005, která obsahuje výraz *si si*. Tentokrát ovšem interpreti pocházejí z departementu Essonne (91) ve vzdálenější jižní aglomeraci Paříže. Konkrétně jde o píseň *Le même sang* (interpreti Sinik *featuring* Diam's). Tuto geografickou diverzitu můžeme interpretovat jako příznak širokého rozšíření fatému ještě předtím, než se skrze Boobu dostal k našim respondentům.

Na základě této prvotní analýzy tedy slovní obrat *si si* zasluhoval zvláštní pozornost a důkladné dotazníkové šetření. Zvláště pak byl zajímavý pro svůj fatémový charakter a z důvodu naprosté ignorace tohoto výrazu ve slovnících, paradoxně dokonce i ve specializovaných slovnících předměstského slangu mládeže, jakými jsou výše prezentované slovníky CTT nebo pravidelně aktualizovaný DZ (viz výše kapitola 4.3).

V dotazníku byli mladí respondenti požádáni o zaškrtnutí jedné z následujících možností míry znalosti a užívání lexému:

1) „ano, užívám jej aktivně" (*oui, je l'utilise activement*, dále zkratka OUI A), s volbou podkategorie – užívám jej: a) „často" (*souvent*) nebo b) „občas" (*parfois*),

2) „ano, znám jej pasivně" (*oui, je le connais passivement*, dále zkratka OUI P), s volbou podkategorie – užívám jej c) „zřídka" (*rarement*) nebo d) „nikdy" (*jamais*),

3) „ne, neznám jej" (*non, je ne le connais pas*, dále zkratka NON).

Pouze ti, kteří lexém znali, doplňovali následně jeho význam a vyplňovali doplňkové dotazy, které směřovaly k hodnocení míry pociťované modernity lexému a míry jeho slangového rozšíření do obecného slangu (*argot commun*, zkratka AC), obecného slangu mládeže (*argot commun des jeunes*, ACJ) nebo obecného slangu předměstské mládeže (*argot commun des jeunes des cités*, ACJC).

Tabulka č. 15 představuje detailní výsledky pro fatém *si si* v anketě z prosince 2011. Z ní vychází graf č. 5, který vizualizuje první číselný sloupec tabulky.

Tabulka č. 15: Výsledky dotazníkového šetření pro fatém *si si*

		celkem	moderní	vcelku moderní	stabilní	zastaralý	bez upřesnění	AC	ACJ	ACJC	bez upřesnění
OUI A	často	34	22	2	7	0	3	7	14	10	3
	občas	26	4	10	9	0	3	1	13	10	2
	bez upřesnění	3	0	1	1	0	1	0	3	0	0
	Celkem	***63***	***26***	***13***	***17***	***0***	***7***	***8***	***30***	***20***	***5***
OUI P	zřídka	28	11	6	5	4	2	1	16	11	0
	nikdy	21	11	3	1	3	3	1	5	12	3
	bez upřesnění	0	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	Celkem	***49***	***22***	***9***	***6***	***7***	***5***	***2***	***21***	***23***	***3***
OUI sans spécification (bez upřesnění)		**6**	**1**	**0**	**0**	**0**	**5**	**0**	**0**	**2**	**4**
NON		**5**	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Celkem		**123**	**49**	**22**	**23**	**7**	**17**	**10**	**51**	**45**	**12**

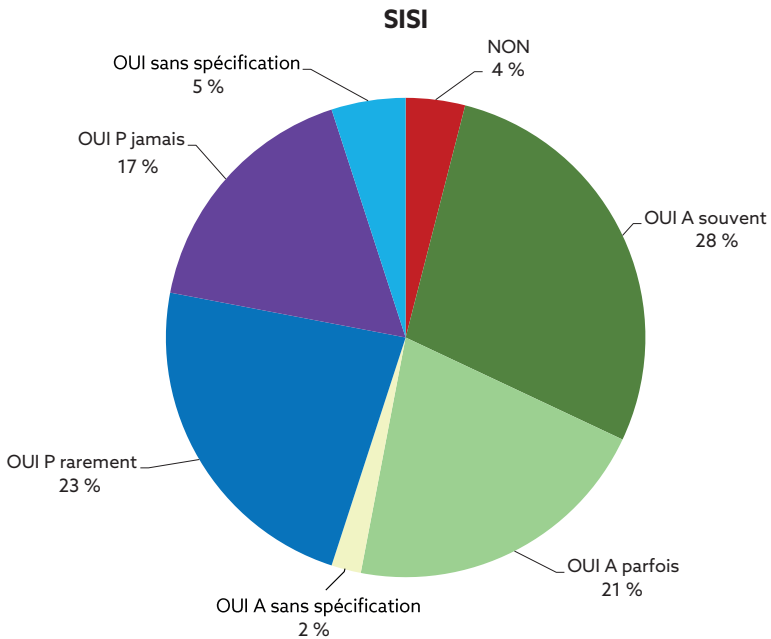

Graf č. 5: Deklarované užívání lexému *si si* mezi dotazovanými
(legenda viz str. 169)

Z výsledků dotazníkového šetření vyplývá, že lexém *si si* je mezi dotazovanými studenty hojně rozšířen. Ze 112 studentů, kteří deklarují jeho znalost, ať už jej aktivně používají či nikoli, jej 75 dává do kontextu pomocí libovolné věty nebo citace rapové písně, ve které je *si si* použito. Z těchto 75 návrhů použití slova je 15 výskytů diskutabilních, například „Sí sí, kámo, dokázals to“[116] (*Si si, mon gars, t'as réussi*) nebo „Koupil jsem si auto, sí sí!“ (*j'ai acheté une voiture, si si !*). Z takovýchto krátkých kontextualizací není totiž zcela zřejmé, zda dotazovaný zná či nezná nejrozšířenější význam, který cirkuluje mezi mládeží. Tedy zda jej používá jako expresivní vyjádření souhlasu nebo extrémně pozitivní ohodnocení určité věci, nebo naopak zda zná pouze standardní francouzský význam, tedy dvojité přitakání po negativně položené otázce („ale ano, ale ano“).

Ze zbývajících 60 osob jich 27 uvedlo příklady, které si sami vymysleli, jako například „Sí sí, brácho, dnes seš skvěle vohánklej“ (*si si, mon frère, très bien sapé aujourd'hui*) nebo „Sísí nový adidasky“ (*si si, les nouvelles Adidas*). Za povšimnutí tedy stojí časté příklady vztahující se k hodnocení ošacení. Zbývajících 33 osob citovalo ustálená spojení: 11 dotazovaných uvedlo výrazy typické pro slang mládeže (ACJ), případně slang předměstské mládeže (ACJC): *si si gros* („sí sí kámo“; uvedeno třikrát), *si si tu gères !* („sí sí, ty válíš“, také 3x) a *si si, (c'est) frais !* („sí sí, to je akční“, taktéž 3×). Podotkněme, že sloveso *gérer* a konkrétně spojení *ça gère !* nebo *tu gères !* jsou velmi frekventované u mládeže při hodnocení událostí. Jejich užívání bylo v době ankety možné považovat za relativně neologické (např. v online slovníku DZ se *gérér* nevyskytovalo v tomto významu, pouze ve významu „svádět“ = *séduire*).

Posledních 22 osob uvedlo slovní spojení „sí sí rodina“ (*si si la famille*), z toho jeden dotazovaný v přibližném znění: „sí sí, má se dobře rodina?“ (*si si, bien la famille ?*) a dvě osoby uvedly, že se jedná o přejímku z písní raperů, již zmiňovaného Booby a Soprana z jihofrancouzské Marseille.

Pro upřesnění tyto dvě osoby uvádějí, že rap neposlouchají, proto jsou tyto jejich zmatečné odpovědi vysvětlitelné. Soprano je sice známý svou písní „Rodina“ (*La famille*) z roku 2007, ta ale neobsahuje zkoumaný fatém. Booba přispěl k rozšíření výrazu *si si* tím, že jej použil v několika svých hitech (viz výše). Slovní spojení „sí sí rodina“ nicméně nepochází od něj, ale od rapera Sefyua, který je rozšířil skrze píseň „Moje publikum“ (*Mon public*).[117] Nikdo z našich mladých dotazovaných ale Sefyuovo jméno neuvedl, přestože se jedná o velmi známého interpreta. Nikdo

116 Studované lexémy se budeme snažit přeložit či adaptovat pro plynulost čtení českého čtenáře (zde pouze vokalická adaptace odpovídající výslovnosti u francouzské předměstské mládeže).

117 Album z roku 2008 *Suis-je le gardien de mon frère ?*. V refrénu této písně se střídají dva ustálené výrazy: «Si si la famille, wesh wesh la famille», což může nasvědčovat možné synonymické konkurenci alespoň v oblasti kolem Aulnay-Sous-Bois v departementu Seine-Saint-Denis (93), odkud Sefyu pochází a kde má pravděpodobně nejvěrnější publikum. Všechny tyto úvahy však zůstávají hypotetické, nebudou-li ověřeny terénním výzkumem u soudržných skupin kamarádů z dané oblasti.

neuvedl dokonce ani skupinu Nysay, která je sice méně známá, ale které v roce 2008 vyšlo album nesoucí příznačný název *Si si la famille*[118].

Z našich výsledků není možné odvodit korelaci znalosti lexému mezi respondenty, kteří výraz uvádějí, a těmi, kdo pravidelně poslouchají rap. Konkrétně z 22 osob, které lexém zmínily v kontextu rapu, jich 7 uvádí, že poslouchá rap hodně, 6 občas, 6 vůbec ne a 3 na otázku neodpověděli. Z těchto čísel se dá odvodit, že oněch šest dotazovaných, kteří rap neposlouchají, převzalo výraz od svých kamarádů.

Aby ale mohly být naše výsledky metodologicky jednotné a měly výpovědní hodnotu, bylo by třeba v budoucnu důkladněji zkoumat náhled dotazovaných na rapovou scénu, nakolik se v ní vyznají, a porovnat tyto výsledky s kvantitativně větším vzorkem dat.

Na tomto vzorku dotazníků už je ale možné konstatovat významný stupeň ustálení spojení *si si la famille*. To lze doplnit i excerpcí mediálních dat. Jako další důkaz rozšíření a pevnosti spojení lze například uvést situaci identitárního rázu, kdy v klipu skupiny Nysay ve 28. vteřině raper Morsay řekne „rodina" (*la famille*) a ostatní kamarádi, kteří stojí vedle něj, odpoví „sí sí" (*si si*). [119]

Komentáře, které se zobrazují pod videoklipy, jsou z metodologického hlediska zajímavým doplňkovým zdrojem pro ověření identitárního rázu některých výrazů. Konkrétně pro ověření ustálenosti frazému *si si la famille*, jeho identitární a expresivní role mezi dotazovanou mládeží, lze dobře využít komentářů na kanálu YouTube pod výše citovaným klipem skupiny Nysay, kde lze číst například: *si si c'est la famille 93 !!!* nebo *siii siii, tu gères !* Tyto komentáře nám následně umožňují ověřit či korigovat kusé informace z terénního výzkumu a z dotazníků.

Závěrem lze tedy shrnout, že fatém *si si* je zajímavý z několika důvodů: v první řadě z hlediska sémantického, kdy se jeho význam posunul od „souhlasu" k „hodnocení", a v druhé řadě z hlediska identitárního, neboť slouží k tmelení skupiny. A právě jako takový vznikl i frazém *si si la famille*.

4.3.4 « La bicrave est dans ma tête… » aneb resémantizovaný romismus

Druhým sledovaným lexémem je výraz *bicrave* (také zapisován *bicrav* nebo *bikrav*), který se objevuje buď jako podstatné jméno ženského rodu ve významu „prodej (nejčastěji různého typu nelegálního zboží)", slangově „šmelina, kšeft", nebo jako neohebné sloveso ve významu „prodávat" (s frekventovanou konotací

118 Je vtipné, že rapeři Salif et Exs z této skupiny, původem z departementu Hauts-de-Seine (92), umístili písničku téhož jména hned za píseň nazvanou *Bolos*, tedy lexém, který také zkoumáme (viz kap. 4.3.1 a 4.5).

119 Viz Ben95 style. Truand 2 la galere au puces a clignancourt 5 [sic]. [online] O'Gang prod, 2009 [cit. 2021-01-21]. Dostupné z: https://www.dailymotion.com/video/x8ww3i#rel-page-15.

/prodávat drogy/ = „dealovat, dýlovat“ nebo /prodávat kradené zboží/ = „šmelit, kšeftovat“). Tato výpůjčka z romštiny ve francouzštině doznala zajímavých významových posunů, z nichž některé vypovídaly o tom, že půjde o recentní sémantický neologismus.

Na podzim roku 2010, kdy byl sestavován náš korpus s 18 lexémy pro dotazník, se toto slovo vyskytovalo v refrénu písně *Les p'tits de chez moi* [Děcka od nás], kterou pravidelně hrálo rádio Skyrock, ve znění: «Les p'tits de chez moi, ils bicrave(nt) tous du tagga» (s překladem prozatím nespěcháme, viz níže). Tato píseň byla interpretovaná raperem s uměleckým jménem Mister You maghrebského původu (You je apokopa z křestního jména Younes), ale pocházejícím z 20. pařížského arrondissementu ze známé multietnické čtvrti Belleville. Jeho album *MDR: Mec de rue* z roku 2010 bylo komerčně velmi úspěšné (oceněné zlatou deskou), přičemž značnou popularitu zajistil tomuto raperovi ve zkoumaném období především jeho medializovaný útěk před vězením.

I když lexém *bicrav(e)* nebyl pro nás konkrétně neologický, zasloužil si zařazení do našeho dotazníku z důvodu nového významového chápání slova v posledních letech (výše uvedený refrén na to poukazoval) a z důvodu své velké expresivity a frekvence užívání mezi mládeží. Toto tvrzení může být prokázáno faktem, že šlo dlouhou dobu o druhé nejhledanější slovo na serveru slovníku DZ hned po jiném romismu, *michto* = „super, skvělý“. Tento zájem lze vysvětlit sémantickou neprůhledností, kdy z formy slova nelze jeho význam jednoduše odhadnout.

Slovo *bicrave* bylo tou dobou velmi moderní, částečně také díky popularitě kolektivu „gangsta“ raperů Ghetto Fabulous Gang, a zejména jejich leadera s přezdívkou Alpha 5.20, který je proslavil ve svých textech. Na albu *3025 avant Rakaille 4* z roku 2007 vydal Alpha spolu s dalšími členy „gangu“ píseň *La bicrave est dans ma tête* [Šmelina je v mojí hlavě] (Alpha 5.20 *feat* Malik Bledoss a Shone), a ta se mezi posluchači gangsta rapu stala velkým hitem.

Tato tvrzení se opírají o naše participační pozorování, kdy se kolem tohoto interpreta postupně utvořil určitý kult. Ten byl zřejmý nejen v Créteil v roce 2010, ale v náznacích už v roce 2003 na učilišti v centrální části Francie v době přípravy doktorátu (Yzeure, departement Allier, 03). Aby učni před kamarády ukázali, jak jsou „drsní“ a jak sounáleží s kolektivem, často si společně nahlas pouštěli nahrávky na kazetách, tzv. *mixtape*, rapera Alphy 5.20. Podle informace, kterou nám podal kolega-lingvista a zároveň vyučující na tomto učilišti Hervé Girault, tato móda adorace kultovního rapera vrcholila prý v období mezi lety 2007 a 2009. Jméno rapera bylo ale často zmiňováno i v našich dalších anketách z tohoto období.

Dále tvrzení o zásadní roli uskupení Ghetto Fabulous Gang na šíření tohoto lexému opíráme o fakt, že dotazníky často obsahovaly odkaz na tento kolektiv raperů právě u slova *bicrave*. Věta *La bicrave est dans ma tête* slouží nejen našim respondentům jako citát – stejnou větu nacházíme u hesla *bicrave* ve slovníku DZ, jako potisk na tričkách atd. Větu «La bicrave est dans ma tête» nebo «tu bicraves

pas, tu manges pas » („nešmelíš, nejíš“) lze ostatně šlo donedávna běžně najít v internetových obchodech pro klientelu z řad obdivovatelů hiphopové kultury.[120] Nutno dodat, že Ghetto Fabulous Textile je módní značka, v jejímž čele stojí členové zmiňovaného uskupení. Tito rapeři jsou skvělou ukázkou synergie hudebního průmyslu s dalšími komerčními aktivitami (tzv. *rap business*). Mnozí úspěšní rapeři píší texty slavným pophvězdám, zakládají si vlastní vydavatelství – tzv. *labels*, hrají ve filmech atd., což potvrzuje stále dominantnější roli, kterou tento hudební žánr zasahuje do francouzské (majoritní) kultury.

Tabulka č. 16: Výsledky dotazníkového šetření pro lexém *bicrave*

		celkem	moderní	vcelku moderní	stabilní	zastaralý	bez upřesnění	AC	ACJ	ACJC	bez upřesnění
OUI A	často	6	1	2	1	0	2	0	2	3	1
	občas	17	5	8	4	0	0	1	1	15	0
	bez upřesnění	2	1	1	0	0	0	0	0	2	0
	Celkem	***25***	***7***	***11***	***5***	***0***	***2***	***1***	***3***	***20***	***1***
OUI P	zřídka	11	4	2	4	0	1	2	0	9	0
	nikdy	33	13	8	3	2	7	0	4	25	4
	bez upřesnění	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0
	Celkem	***45***	***18***	***10***	***7***	***2***	***8***	***2***	***5***	***34***	***4***
OUI bez upřesnění		**0**	–	–	–	–	–	–	–	–	–
NON		**52**	–	–	–	–	–	–	–	–	–
FAUX	špatný význam	**1**	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	Celkem	**123**	**25**	**21**	**12**	**2**	**10**	**3**	**8**	**54**	**5**

Aby nedošlo k ovlivnění dalších výsledků, nepočítáme mylné interpretace (FAUX) mezi ostatní odpovědi těch, kteří lexém znají v běžně uváděných významech. Jedna osoba totiž uvedla, že lexém zná pasivně, ale významově se spletla. Uvedla jako význam *se faire griller* („nechat se načapat“) a udala také syntakticky nelogický kontext « je me suis bicrave » („šmelil jsem se“). Toto zmatení může souviset ale s paronymií jiného romismu, který u mládeže cirkuloval, *rodave* („všimnout si, dívat se“).

Z dotazníkového šetření dále vyplývá, že ze 70 osob, které uvedly, že lexém znají, jich sedm uvedlo odkaz na rapovou píseň: tři mladí respondenti uvedli doslovně kultovní větu, o níž byla řeč výše (přičemž jeden přidal i jméno Alpha 5.20). Mister You byl uveden jednou, stejně tak jako výše zmiňovaný refrén jeho písně. Dva další respondenti uvedli věty a jména raperů Rohffa a La Fouina[121].

120 Viz např. http://www.culture-hiphop.com. {Již nedostupné}

121 Rohff pochází z Vitry-sur-Seine v departementu Val-de-Marne (94) a La Fouine z města Trappes

Tato variabilita zdrojů je jistě indikátorem velké frekvence užití slova v rapových písních, což potvrzuje také lexikometrická sonda do rapového korpusu *RapCor* ve verzi *RapCor542* z roku 2011. V korpusu byl tou dobou stále nereprezentativní počet písní z obrovské hudební produkce francouzského rapu, navíc vybraných vcelku náhodným výběrem. I přesto ale náhled do korpusových dat umožnil alespoň přibližnou extrapolaci průběhu rozšíření lexému. Mezi 542 písněmi, které byly v době vzniku této studie segmentovány a morfosyntakticky a slovotvorně označkovány pro *RapCor*, nám lexikometrický program TXM nabízel dvakrát více výskytů slova *bicrave* (v 10 různých písních) ve srovnání se *si si* prezentovaným v předchozí kapitole.

text_id	Left context	Keyword	Right context
BOO03	les patrons Sucez nous pendant qu'on	bicrave	Souvent la came est trop douce, trop
DRY01	il comprend qu'il y a du bif dans la	bicrave	, prend son petit bout d'terrain,
KND01	faire la queue à l'a.n.p.e se vè-le pour	bicrave	des sachets de beuh je suis qu'un
MAC02	son pote Omar avait du pilon à	bicrave	Le filon n'étais pas bidon bien sur
MCS54	la classe moyenne! on parle de	bicrave	, pillave, bédave, bouillave et j'passe
NYS01	façon canon scié Actif dans la	bicrave	pas d'bitch dans l'habitacle Mais j'suis
NYS03	Que j'a passé mon adolescence à	bicrave	des hamselefs huit six avec la com
ROH06	long Bicrave ta coke, rien a prouver, j'	bicrave	mes J'ai coupé les ponts avec
ROH13	que j'étais mon pire ennemi J'ai	bicrave	mon chien il chie trop pour être mon
SEF03	moi c'est zahef molo Page deux je viens	bicrave	, péter le gros lot, je veux entendre

Obrázek č. 8: Konkordance slova *bicrave* v korpusu *RapCor542* zobrazená v programu TXM

Z obrázku č. 8 lze vyčíst, že mezi těmito deseti výskyty je sedm tvarů slovesných a dva tvary nominální, přičemž kategorizace u Mc Solaara je nejednoznačná – viz řádek s kódem písně MCS54 (píseň Mollah Solaar Remix z roku 2007). První slovesný výskyt slova v rapu datujeme do roku 2004 (raper Booba v písni N° 10 – viz kód BOO03), nominální výskyt pak jednoznačně až do roku 2008 (píseň Bolos od skupiny Nysay). I když jsou tato čísla nereprezentativní, postačují pro intuitivní tvrzení, že byl lexém nejdříve přejat z romštiny jako sloveso a teprve později vznikla díky jeho expresivní síle jeho nominální varianta.

Odpovědi z naší ankety pak jasně ukazují, že uvedeme-li slovo *bicrave* bez kontextu, respondenti téměř výlučně uvádějí slovesné synonymum. Výjimku tvoří dvě odpovědi, ve kterých byla uvedena nominální synonyma ve významu nelegální obchod či prodej kradeného zboží (*le bisness illégal* = „nelegální byznys" a *la revente ; le recel* = „přeprodej; uchovávání (kradených věcí)").

v departementu Yvelines (78). Jednalo se o jedny z nejčastěji hraných raperů na rádiu Skyrock ve sledovaném období. Podotkněme ještě, že šest ze sedmi těchto dotazovaných uvádí, že poslouchá rap velmi často.

Lexikografické zaznamenání slova je taktéž větší než v případě *si si*. Na rozdíl od nominalizovaného děje: *la bicrave* („prodej drog“), který je uváděn v online slovníku DZ (tudíž potenciálně stále aktualizovatelném), nominalizace činitele děje, tedy slovo *bicraveur*, se zdá být ještě starší. DZ uváděl tento lexém s odkazem na píseň *Rabzouz* skupiny Mafia K'1 fry již z roku 2003 (album *La cerise sur le ghetto*). Jeden z dotazovaných uvedl rapera známého jako La Fouine a upřesnil, že odkazuje na jeho hit z roku 2008 *Cherche la monnaie*, kde se v refrénu zpívá: «Braqueur, arnaqueur, dealeur, rappeur, rebeu /cherche la monnaie/voleur, receleur, bicraveur, bagarreur...». [(Ozbrojený) lupič, šizuňk, dealer, raper, arabáč/ hledej prachy/zloděj, překupník, dýloš, bitkař...] (album *Capitale du crime vol. 1,* naše podtržení ekvivalentů). Z tohoto kontextu můžeme se značnou opatrností konstatovat, že pro posluchače, kteří slovo znají jen pasivně, může být blízkost slov „zloděj, překupník“ ve známém refrénu považována za synonymickou řadu a slovo *bicraveur* tedy k nim může být sémanticky připodobňováno bez znalosti dalších, specifikujících sémů /prodej drog/, resp. /prodej kradeného zboží/.

Ve slovníku CTT jej nalezneme ve smyslu „dealer, prodejce drog“ vedle slovesa *bicrav(er)*, pro které autor slovníku ponechává širší význam: „prodávat nebo se podílet na nelegálních akcích: prodej drog atd.“ (*vendre mais aussi participer à des actions illicites: vente de drogue, etc.*; Goudaillier 2001: 63). Podle romisty Georgese Calveta, kterého Goudaillier cituje, jde o výpůjčku z dialektální romštiny sinto z Piemontu, kde *bixava* znamená „já prodávám“ (*ibidem*). Obecný slangový význam „prodávat“ získalo toto sloveso patrně již před rokem 1957, kdy je poprvé lexikograficky zaznamenáno, konkrétně jde podle Colina, Mévela a Leclèra o reedici „Slovníku moderního slangu“ (*Dictionnaire de l'argot moderne*) od Sandryho a Carrèra (viz DAFP2010: 67).

K posunu slovesa „prodávat“ k intenzivnějšímu „prodávat drogu, dýlovat“ dochází v předměstském slangu v souvislosti s nelegálním charakterem obchodních praktik některých mluvčích romštiny, kteří do chudých sídlišť tradičně přijíždí obchodovat s různým zbožím pochybného původu, včetně drog.

Naopak DZ uvádí nejprve zúžený význam „prodávat drogy, dýlovat“ a následně obecný význam „prodávat“ + nominalizovaný význam. Zajímavé je ale diachronní srovnání. Ve starší verzi DZ z roku 2008, kterou pro svou analýzu společného identitárního jádra ve slovnících předměstského slangu používala Martina Brožová (2010), je uveden také posunutý význam slovesa: *voler* („krást“), který následně z novějších verzí slovníku zmizel. Zde patrně *bicrave* vstupovalo do konkurenčního vztahu s jiným romismem, který je široce rozšířen, slovem *chourave* (obdobná přejímka jako české *čórovat* = „krást“). Ovšem u aktivních uživatelů předměstského slangu, jimiž rapeři i dotazovaní studenti bezpochyby jsou, k obdobné záměně dle našich poznatků nedocházelo. Jeden z dotazovaných uváděl jako příklad rapera Rohffa, přičemž citoval (a komentoval) výňatek z písně *94* z jeho alba z roku 2004 *La fierté des nôtres*: «à Montreuil, c'est la chourave /vol/ avant la bicrave» („v Mon-

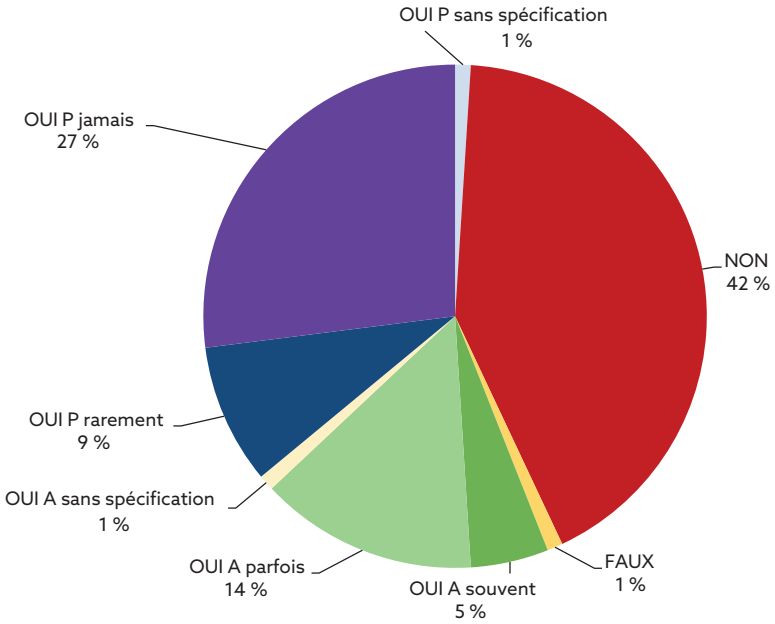

Graf č. 6: Užívání slova *bicrave* deklarované respondenty
(legenda viz str. 169 a str. 174)

treuil [čtvrť na východním předměstí Paříže známá vysokým počtem romského obyvatelstva] je to spíš čórka /krádež/ než dýlování"), který prokazuje, že rozdíly mezi těmito dvěma významy uživatelé pociťují.

V rámci této referenční dynamiky můžeme pozorovat, jaký z významů upřednostňují naši respondenti v roce 2010. Mezi 64 dotazovanými, kteří dodali alespoň jeden význam pro slovo *bicrave*, jich 33 (tedy více než polovina) uvedla význam „prodávat". Naopak význam „prodat kradenou věc" uvedlo jen 8 respondentů a „krást" pouze 2 osoby. Význam „prodávat drogu" udalo 15 dotazovaných, tedy čtvrtina těch, kteří u *bicrave* uvedli nějakou definici.

Mister You hlásá v refrénu své slavné písně, že «les petits d'chez moi, i(ls) bicrave(nt) tous du tag(g)a», což bychom po výše uvedeném výkladu mohli přeložit jako „všechny děcka od nás dýlujou hášek [hašiš]". Lze předpokládat, že tímto textem a případně i klipem k této extrémně úspěšné písni, ve kterém Mister You naznačuje rukou kouření jointu, bylo ovlivněno vnímání významu slova *bicrave* u posluchačů, kteří lexém dříve neznali. V dotazníku totiž je i šest odpovědí, že *bicrave* znamená „kouřit drogu". Tento alternativní význam dotyční respondenti patrně odhadli, neboť pokud mládež jmenovaná raperem «bicrave(nt) du ta(g)ga», šlo snadno z gest i z kontextu dovodit, že hašiš (resp. marihuanu nebo jakékoli lehké drogy – viz definice *taga* v DZ) šlukují, kouří, ale ne nutně prodávají.

I přes neprůhlednou sémantiku a mnoho přibližných významů studovaného slovesa prozrazuje etymologii slova jeho formální stránka, tedy sufixace na *-av(e)*, rys typický pro slovesné přejímky z romštiny (viz výše sloveso *marav* v kap. 3.5).

Toto dokladují i odpovědi našich respondentů. Na otázku: „Pociťujete nějaké omezení v jeho používání (geografické či jiné)?" dva respondenti odpověděli kladně. Zatímco jeden dotazovaný uvedl omezení obdobně jako raper Rohff, tedy používání na východním předměstí Paříže, v Montreuil, druhý uvedl, že se užívá „na předměstí s cikány" (*banlieu avec gitan* [*sic*]).

Slangový původ slova a jeho etymologie odkazující na romský původ tedy hrají důležitou roli v reprezentacích, které si mladí mluvčí vytváří ohledně významu a rozšíření tohoto slova. Máme-li hodnotit status slova *bicrave* na slangové ose (obecný slang – obecný slang mládeže – obecný slang předměstské mládeže) zjišťujeme, že 54 z 65 respondentů, kteří toto hodnocení vyplnili (tj. 83 %), je hodnotí jako slovo z předměstského slangu mládeže (viz sloupec ACJC v tabulce č. 16 výše).

Je zřejmé, že na výsledky dotazníku u mládeže, která se vůči dotazovateli nachází v institucionálním vztahu, je nezbytné nahlížet kriticky, pokud tento dotazovatel zkoumá nepřímou metodou jim známé nelegální praktiky, drogové lexikum atd. U vysokoškolského publika je nicméně zřejmý určitý nadhled nad negativními jevy, se kterými se předměstská mládež z chudších sídlišť v rámci svého okolí setkává častěji než jejich vrstevníci z rezidenčnějších čtvrtí.

4.3.5 « Dans ma werss, laissez-moi rêver... » aneb difuze rezolektálního slova

Třetí lexém je svou etymologií naprosto odlišný od obou předcházejících, neboť se jedná o neologismus, jehož hlavním šiřitelem a jedním z autorů je doložitelně raper Rohff. Tento spontánně vytvořený neologismus tedy můžeme označit jako slovo rezolektální (tj. utvořené v malé skupině přátel, viz kap. 3.5). Na rozdíl od výrazů *si si* a *bicrave*, které již určitou dobu v předměstském slangu mládeže fungovaly předtím, než byl započatý tento výzkum, bylo substantivum *werss* naprosto nové. Poprvé tento výraz raper Rohff vypustil do éteru v písni nazvané *Dans ma werss* (jedná se o první singl na jeho albu *La cuenta*, které vyšlo 13. prosince 2010). Píseň byla vysílána na rádiu Skyrock od října roku 2010, přičemž na specializovaném rapovém serveru *Booska-P.com* ji bylo možné si pustit již od září 2010. Hned po vydání singlu vzbuzovalo toto slovo známého rapera velký metalingvistický zájem.

Jakmile se éterem začalo slovo *werss* šířit, pokládali si posluchači rádia otázku, co tento novotvar znamená. Toto prokazuje případ jednoho učitele z departementu Essonne, který nám sdělil, že v době začátku vysílání písně v rádiu volali jeho studenti příbuzným a kamarádům z departementu Val-de-Marne, odkud Rohff pochází, aby zjistili význam slova *werss*. Tehdy 32letý raper Rohff, vlastním jménem Housni

Mkouboi, byl pozván do rádia Skyrock do vysílání pořadu Planète Rap v úterý 8. prosince 2010, aby vysvětlil význam své lexikální inovace. Na dotaz moderátora Freda, co znamená slovo *werss*, Rohff odpovídá, že jde o určitý druh přezdívky:

> „Moje *werss*, to byla původně hláška mezi mnou a dvěma kamoškama... no prostě... taková sranda, když mně začaly říkat ‚Housni – *werss*', to mělo jako znamenat ‚Housni ... jedna velká šílenost', prostě... Housni má svůj svět" (Rohff v pořadu Planète Rap na rádiu Skyrock 8. 12. 2010, transkripce úseku vysílaného 20:08–20:09)[122].

Z hlediska slovotvorby se tato lexikální inovace zdá být aferézou anglicismu *universe* „kosmos, vesmír" > *verse*. Tuto hypotézu upřednostňujeme zejména kvůli Rohffově všeobecně známému obdivu k americkým raperům a také faktu, že toto slovo existuje v angloamerickém slangu, kde jeho zúžený význam, *my verse*, může rovněž znamenat „v mém vnitřním světě"[123]. V rozhovoru totiž Rohff dále opět zdůrazňuje, že jde o *délire*, tj. „hlášku" (tedy úsměvné přeřeknutí nebo záměrně vytvořený idiolektální neologismus, většinou, ale ne nutně vtipný, který se ujal v rezolektu – viz Podhorná-Polická 2009: 225–226). Moderátorovi detailně vysvětluje, jaký význam si mají posluchači dosadit pro pochopení a přijetí slova *werss*:

> „jó, tak to slovo se používá na... prostě k tomu, aby se dalo říct, že seš ve svým... ve svým vesmíru, ve svým vlastním světě, chápeš [...] prostě je to taková zvláštní hláška... například Muhammad Ali je ve svým *werssu*..." (pokračování rozhovoru s Rohffem)[124].

Ze 123 vyplněných dotazníků v našem výzkumu je nějaký význam pro slovo *werss*, který by byl blízký významu Rohffovu, uveden celkem 26krát (tj. 21,1 %). Podstatné je zjištění, že 15 respondentů uvádí k výrazu *dans ma werss* synonymum *dans ma bulle* (doslova „v mé bublině", myšleno „u mě doma, v mé intimní sféře"). Tento výraz se rozšířil díky jinému interpretovi francouzského rapu, známé raperce Diam's, jejíž stejnojmenné album z roku 2006 bylo nejprodávanějším francouzským hudebním nosičem (diamantová deska). Ve výše zmíněném pořadu Planète Rap nehovoří Rohff o *bulle* („bublině") ani jednou, naopak moderátor Fred ji vysloví v momentě, kdy se snaží pochopit, co výraz *werss* znamená (*dans notre monde, dans notre bulle* = „v našem světě, v naší bublině"). Posluchači a potenciální příjemci neologismu tedy

---

122 V originále: « Ma werss, ça vient d'un délire avec deux copines, et euh ... voilà ... Le délire, c'est qu'elles m'ont appelé 'Housni la werss', ça veut dire 'Housni... le gros délire', quoi ...c'est tout un monde, Housni. »

123 Viz např. *Urban Dictionary: verse* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://www.urbandictionary.com/define.php?term=verse.

124 V originále: « Ouais, c'est un mot qu'on emploie pour euh...dire que voilà on est dans notre... dans notre univers, notre monde à nous, tu vois... [...] c'est un délire particulier en fait ... Mohamed Ali, il est dans sa werss, par exemple ... »

měli syntakticko-sémantický model, na který mohli navazovat, a slovo *bulle*, které mělo tou dobou už značně setřenou expresivitu, bylo jednoduché nahradit výrazem *werss*, který byl expresivnější, protože byl modernější a neobvyklejší.

Mezi 123 dotazovanými bylo 26 studentů, kteří uměli vysvětlit slovo werss, což je ve srovnání s ostatními dvěma lexémy nejméně, vzhledem ke „stáří" medializace slova však relativně hodně, vždyť Rohff v rádiu vystoupil pouze týden před zadáním dotazníku (15. prosince) a dva dny předtím vydal album (13. prosince). Úspěch singlu ale byl zřejmý, v rádiích a na internetu bylo možné poslouchat Dans ma werss necelé tři měsíce, během kterých slovo stačilo difundovat mezi mládež (přičemž víme, že minimálně mezi tu z Créteilské univerzity a z jižního předměstí Paříže).

Z těchto 26 pasivních či aktivních příjemců (inovátorů, řečeno Rogersovou terminologií) jich ale pouze 6 uvedlo, že se jedná o výraz z písně rapera Rohffa. I ostatní ale píseň znali, protože 18 jich uvedlo jako příklad právě slovní spojení «dans ma werss». Z nich čtyři rozšířili formulaci na «je suis dans ma werss» („jsem ve svým *werssu*"), jeden respondent kontextualizoval výraz do konkrétní situace: «Hein? Ah dsl j'étais dans ma werss là!» [*dsl* = *désolé*] („Cože? Jo, soráč, byl jsem ve svým *werssu*!").

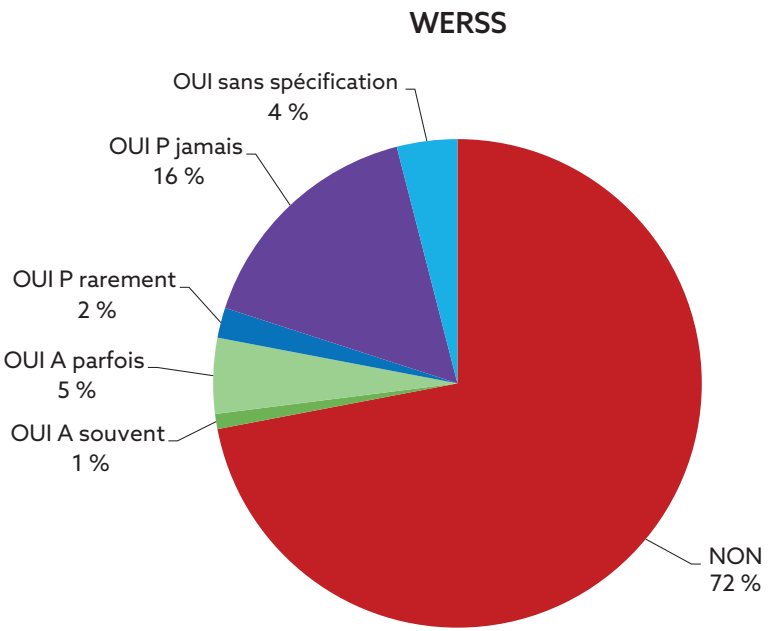

Graf č. 7: Užívání slova *werss* deklarované respondenty
(legenda viz str. 169)

Jiní dva respondenti parafrázovali refrén písně: jeden méně přesně « laissez-moi dans ma werss » („nechte mě v mým *werssu*“), druhý přesněji: « Dans ma werss, laissez-moi rêver » („V mým werssu nechte mě snít“).

Další z respondentů si lexém již přisvojili a adaptovali jej pravděpodobně v souladu s výrazem *être dans sa bulle* („být ve své bublině“): o tom svědčí kontexty: « Laisse le dans sa Werss lui ! » („Nech ho ve svým *werssu*“), « tu es dans ta werss » („seš ve svým *werssu*“) nebo « T'es dans ta werss, toi ! » („tak teda ty seš fakt ve svým *werssu*“).

Tabulka č. 17: Výsledky dotazníkového šetření pro lexém *werss*

		celkem	moderní	vcelku moderní	stabilní	zastaralý	bez upřesnění	AC	ACJ	ACJC	bez upřesnění
OUI A	často	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0
	občas	6	4	0	1	0	1	0	0	5	1
	bez upřesnění	0	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	Celkem	***7***	***5***	***0***	***1***	***0***	***1***	***0***	***0***	***6***	***1***
OUI P	zřídka	3	1	0	0	0	2	0	1	1	1
	nikdy	19	12	0	1	0	6	1	3	11	4
	bez upřesnění	0	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	Celkem	***22***	***13***	***0***	***1***	***0***	***8***	***1***	***4***	***12***	***5***
OUI bez upřesnění			3	0	0	0	2		1	2	2
NON		**89**	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Celkem		**123**	**21**	**0**	**2**	**0**	**11**	**1**	**5**	**20**	**8**

Vývoj difuze neologismu je nepředvídatelný, a byť má slovo z dané písně v době své největší slávy úspěch, není zaručeno, že přežije a ustálí se v jazyce. Několik měsíců po vydání písně *Dans ma werss* a jejím úspěchu u mladých mluvčích to vypadalo spíše na postupné zapomínání, spoluautorka této studie Fiévetová slovo přestala slýchat na chodbách fakulty. Tuto skutečnost bylo nutné ověřit, aby mohl být popsán vývoj difundace v prostoru a čase. Proto byl tento neologismus v roce 2011 zařazen do obdobné ankety u téhož publika (o rok mladší studenti na Université Paris-Est Créteil) – výsledky časosběrného zkoumání prezentujeme níže, viz kap. 4.4.5.

4.3.6 Hypotézy šíření neologismů v dlouhodobé perspektivě

Závěrem se vraťme k našim dvěma hypotézám vysloveným předtím, než byla blíže představena slova *sisi, bicrave* a *werss*. Jejich analýza potvrdila hypotézu, že rap může mít vliv na kontextualizaci slov s nejasným původem a také vliv na resémantizaci slov.

Naopak naše první hypotéza, která předpokládala, že neologicita slova je nepřímo úměrná jeho míře rozšíření, nebyla pro formální neologii prokázána. Slovo *sisi* je bezpochyby novější než *bicrave* (jehož první výskyty se datují do 50. let 20. století), ale výstupy z našich dotazníků potvrzují, že *sisi* je u našich respondentů více rozšířené. Tuto druhou hypotézu ale není možné považovat za neplatnou pro případ sémantické neologie, neboť nové významy slova *bicrave* jsou opravdu nepřímo úměrné jejich rozšíření.

Díky raperům-šiřitelům (často také tvořitelům) málo známých slovních jednotek a díky potřebě mládeže (často v pozici posluchačů rapu) vyhledávat novotvary a některé z nich totemizovat jako příznakové pro svoji generaci či část generace, tj. přisvojovat si je jako tzv. identitární slova, je nastolena určitá symbióza mezi rapery a mládežnickým slangem (nejen z předměstí).

Můžeme empiricky zaznamenat případy, kdy rapeři vkládají do svých písňových textů slova, která mají identitární charakter ve skupině kamarádů, ke které přináleží (jedním z řady takových byl výše prezentovaný lexém *werss*, pravděpodobně obdobně takto vznikl i fatém *si si*).

Tato slova jsou pak posluchači rapu přejímána jakožto identitární slova a jejich následným častým užíváním v kolektivech dochází k lavinovitému šíření i mezi ostatní mladé lidi, kteří rap neposlouchají. Tyto identitární lexémy jsou často (ale ne nutně) vnímány jako neologické, proto preferujeme označení „identitární neologismy".

Právě neologismy, které mají pro mládež silnou expresivní a kohezivní funkci, mívají také zajímavou sémantickou dynamiku. Tu lze dobře pozorovat, je-li zavčas lingvisticky zachyceno období jejich nejsilnější expresivity při meziskupinovém přenosu, kdy dochází k interpretačnímu driftu. Zde prezentované lexémy *bicrav(e), werss* a *bol(l)os(s/se)* svou polysémií prokazují, že jde o klíčovou vlastnost identitárních neologismů. Druhou takovou vlastností je vysoká frekvence užití v rezolektech, což z ankety zjišťujeme zprostředkovaně skrze deklarace respondentů. Dalšími dvěma vlastnostmi jsou opacita (etymologická neprůhlednost, která láká k objevování a debatování o původu a k vytváření sérií lidových etymologií) a grafická neukotvenost. Ta je obzvláště problematická pro slovníkové zpracování, zejména v případě přejímání/aproximativního vyslovování hlásek v iniciální pozici – např. u arabismu „brácha, kámoš" *kho, rho, ro*, v případě verlanizovaných slov pak především variace *e-eu*, *riche* > *cheri, cheuri* aj. (detailněji česky viz Polická 2012).

Výsledky jediné ankety nám neumožní odhadnout, jaký bude osud slov a slovních spojení, která byla pro anketu vybrána, ale je možné ji zadávat každoročně

a zjišťovat tak, jak se daná slova vyvíjí a do jaké míry byl náš původní odhad správný (viz kap. 4.4.5 a 4.5). Šíření neologismů tedy je možné reálně zaznamenat v dynamické synchronii jazyka, metody popisu ale nutně musí kombinovat zdroje z dotazníkových šetření, z participačního pozorování, z dostupných mediálních ohlasů (jako např. komentářů fanoušků pod klipy atd.). Tyto výsledky je pak vhodné interpretovat spíše jako vzorkování než jako obecnou tendenci v imaginárním „jazyce mládeže".

4.4 Cirkulace lexikálních inovací u příměstské mládeže a v rapu: případ teritoriální apropriace v departementu Val-de-Marne

V rámci výzkumu dynamiky lexikálních inovací a geografických, etnologických a sociálně-generačních aspektů identitární expresivity je od roku 2009 rozšiřován korpus textů frankofonních rapových písní *RapCor*, jak bylo zmiňováno v předchozích dvou studiích. Zároveň od roku 2008 v úzké spolupráci s Anne-Caroline Fiévetovou každoročně zkoumáme šíření identitárních neologismů u mládeže z různých regionů Francie, kdy jsou informace získávány převážně formou dotazníků, jak bylo ukázáno v předchozí kapitole na vzorku šetření z roku 2010. V tomto výzkumu spojujeme kvantitativní metody výzkumu s kvalitativními metodami přímými (participační pozorování a rozhovory) i nepřímými (doklady použití zkoumaných lexémů v médiích).

Mezi studovanými terény, kde výzkum provádíme, hraje zvláštní roli jižní předměstí Paříže, konkrétně město Créteil ležící v departementu Val-de-Marne. Právě zde totiž můžeme díky možnosti pravidelného kontaktu s mládeží nejvíce uplatnit kvalitativní výzkumné metody. Je to ale zároveň i lokalita, kde jsou nejpatrnější projevy záměrného teritoriálního odkazování (tj. upozorňování na geografický původ mluvčích), a to jak v diskurzivní rovině, tak i bohatě v rovině metadiskurzivní.

V této čtvrté studii ze sociolexikologie bude poukázáno na funkce, které plní *topos*, konkrétně departement Val-de-Marne, v běžném vyjadřovacím úzu i v názorech a postojích místní mládeže. Důraz bude kladen na roli prostorovou, tedy roli teritoria, které se pro předměstskou mládež stává symbolem i stigmatem zároveň. Ve shodě s C. Trimaillem na něj nazíráme jako na sociosymbolické teritorium (Trimaille 2003: 69). Především ale bude poukázáno na roli rapové hudby, která tyto sociosymbolické aspekty departementu pomáhá šířit. Krátkým náhledem na tři identitární neologismy známých raperů a jejich posluchačů uzavřeme tuto studii.

4.4.1 „9.4 reprezentuje“: rap a projevy teritoriální apropriace

Na státních poznávacích značkách, na poštovním směrovacím čísle, zkrátka v rámci celého administrativního dělení francouzských departementů odkazuje číslo 94 jednoznačně na departement Val-de-Marne. Tento devadesátý čtvrtý departement Francie, které jsou až na výjimky předměstských departementů Paříže řazeny v abecedním pořadí, se nachází v tzv. Malé koruně Paříže, tedy v blízké aglomeraci hlavního města, směrem na jihovýchod. V roce 2015 zde podle sčítání obyvatelstva žilo více než 1,372 milionu obyvatel. Administrativním sídlem departementu je město Créteil s více než 90,7 tisíci obyvatel.[125]

Metodologicky je v této studii čerpáno z poznatků urbánní sociolingvistiky (např. Bulot 2011 či Bastian, Bulot a Burr, eds. 2009), kde je důraz kladen na tzv. identitární užívání jazyka mládeží (ve francouzštině se hovoří o *pratiques langagières identitaires des jeunes*). Kód **94**, tedy odkaz na teritoriálně ohraničený departement, pak k tomuto užívání jazyka bývá často asociován, je v tomto typu diskurzu frekventovaný a nejedná se o chvilkovou módu. Formálně je kód používán v nominalizované podobě, což je výsledek elipsy s vynecháním slova *département*, nutně mu tedy vždy předchází určitý člen *le* (*le (département) 94*). Velmi často se s ním ale lze setkat v hovorovější podobě, kdy je ignorováno dvacítkové (neboli „vicesimální“) čtení složeniny *quatre-vingt-quatorze* (doslova „čtyři-dvacítky-čtrnáct“, [katʁəvɛ̃katoʁz]), ale číslo se rozloží na cifry, které se pak vysloví *neuf-quatre* („devět-čtyři“; [nœfkat(ʁ)]). V grafické podobě na toto čtení upozorňuje tečka nebo pomlčka při ciferném zápisu (*le 9.4* nebo *le 9-4*).

Tyto diskurzní praktiky se pak stávají prostředkem symbolického a solidárního odkazování na sociální a geografický původ, a to zejména u předměstské mládeže z tzv. „čtvrtí“ (*cités*), což je eufemické označení pro sídliště s velkou mírou přistěhovalců a zejména jejich potomků v první a druhé, okrajově i dalších generacích.

Jejich snaha o identitární ukotvení skrze reference na oblast, kde žijí, je pochopitelná. Nacházejí se na půli cesty mezi kulturními hodnotami svých rodičů a hodnotami státu, který tyto rodiče přijal a jejich potomkům poskytl občanství, ne nutně však také pocit sounáležitosti s majoritní společností. Ve francouzské sociolingvistice je běžně používáno metaforické pojmenování této kultury adjektivem *interstitielle* (volně přeloženo jako „příkopová“), často se také hovoří o „fraktuře“ (*fracture*). Termín teritoriální přivlastňování (*appropriation territoriale*) je pak klíčový pro vědce z různých disciplín zabývající se periurbánními sídlišti (*cf.* Lepoutre 1997, Bulot 1999, Bordet 1998, Kokoreff 2003 aj.).

V rámci pluridisciplinárního pojetí výzkumu hudebního žánru rapu je toto teritoriální ukotvení často zdůrazňováno. Mezi sociolingvisty se první specializované práce o rapu soustředily na přelom tisíciletí a na korpusy rapových skupin

125 *INSEE. Dossier Complet – Département Val-de-Marne (94)* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://www.insee.fr/fr/statistiques/2011101?geo=DEP-94. (INSEE = Fr. statistický úřad).

či interpretů z jižní Francie (viz Gasquet-Cyrus, Kosmicki a Van den Avenne, eds. 1999, Trimaille 1999 aj.). Analyzovány byly zejména texty skupin z tzv. Marsu (*Mars* = expresivní apokopa z *Marseille*), především skupin IAM a Massilia Sound system, které tento geolingvisticky ohraničený *rap du Sud* („jižanský rap", Cachin 1996: 79) proslavily po celé frankofonii.

Texty raperů z Paříže, včetně jejich teritoriálních projevů, byly tou dobou rovněž předmětem zájmu sociolingvistů a sociolektologů (viz např. tři edice slovníku CTT). V tomto slovníku jsou hned v první edici uvedeny slangové přezdívky pro Paříž, nejen stará hovorová přezdívka *Paname*, ale i modernější verlanizovaná *Ripa* (verlan, též metateze je tvořena přesmyčkou slabik: *Paris* [paʁi] > [ʁipa] *Ripa*). Pro další výklad bude podstatné, že teprve ve třetí edici lze nalézt obdobu výše uvedeného *neuf-quatre*, konkrétně heslo *9.3* (*neuf-trois*) pro předměstský departement Seine-Saint-Denis, který sousedí s Paříží na severu (Goudaillier 2001: 46).

Rap je vnímán jako mediální vitrína, která sjednocuje posluchače v jejich náhledu na diskurzní praktiky. V písňových textech dávají rapeři s oblibou na odiv své sociogeografické zázemí, ať už region, departement, město nebo konkrétní sídliště.

Podle sociologa Mathiase Vicherata je pouto, které pojí rapery k jejich „teritoriu" natolik silné, že žádná z jím studovaných hudebních skupin neopomenula pyšně zmínit vlastní čtvrť ve svých písních (Vicherat 2001: 39). Náš korpus frankofonních rapových písní *RapCor* z velké části potvrzuje Vicheratova pozorování.

Rap je především fenomén velkých městských aglomerací. Několik vzácných případů raperů z venkovského prostředí ale taktéž v textech odkazuje na geografické referenty a staví na nich tematickou linku. Charakteristická je v tomto vzácném rurálním rapu slavná píseň *Marly-Gomont* od rapera Kaminiho z roku 2006, která se proslavila virálně, tedy pouze skrze sdílení na internetu, díky vtipnému textu s klipem popisujícím trable černocha, který chce rapovat na vesnici Marly-Gomont v Pikardii o místním rasismu a nudě.

Michèle Auzanneau upřesňuje, že v rapu jakožto urbánním žánru je město místem, kde dochází k uniformizaci chování mluvčích, a zároveň je prostorem, kde se nejvíce projevují rozdíly sociálního charakteru (Auzanneau 2001: 711). Na ty rapeři upozorňují především, zejména jedná-li se o tzv. (společensky) uvědomělý rap (*rap revendicatif*).

Vindikace (*revendication*, doslova „vymiňování si (něčeho)", v právním slovníku „žaloba na neprávem zadržované věci") je v sociolingvistickém kontextu definovatelná jako „upozorňování na sociální nespravedlnosti". Rapeři se sami často definují jako *voix des sans voix* („hlasy těch, kteří nemají slovo"; Barrio 2007: 70).

Tato odkazování raperů na své teritorium ovšem nabývají různých podob. Může se jednat jak o konkrétní toponyma, tak i o spaciální (neboli prostorové) reference abstraktního charakteru, které jsou zmiňovány z různých důvodů. Často je rapeři

zmiňují pouze ze stylistických nebo homofonních pohnutek. Většinou ale ve svých textech oscilují mezi morální povinností vzdát hold své čtvrti a nutností využít její „drsné“ reputace u publika (viz rozhovory s rapery citované Barriem, Barrio 2007: 67–71).

Závisí pak na jednotlivých typech rapových písní, zda se jedná o rap přezdívaný jako „(společensky) uvědomělý“ = *rap conscient*, nebo naopak o rap „sebevychvalovací“, tzv. *egotrip*, kdy raper nekriticky vychvaluje sebe a svou kreativitu, často i šíření své kamarády a svou lokalitu. Volba tématu tedy ovlivňuje formu a rozhoduje o tom, zda budou rapeři hrát spíše roli mediátora mezi publikem z řad majoritní většiny a menšinovou společností, nebo zda budou hrát roli lídra, který reprezentuje „drsné“ prostředí (tzv. *rap hardcore*, viz kap. 4.2.6, též *gangsta rap*) mezi spatiálními referenty sdílenými v kolektivních reprezentacích. V prvním případě jde podle Huguesa Bazina o boj: „proti stigmatizaci, kdy se [raper] snaží navrátit důstojnost těm, kteří jsou uvrháváni na okraj společnosti“ (*contre la stigmatisation, il cherche à restituer une dignité à ceux qu'on enferme dans la marginalité*; Bazin 1995: 235). V druhém a zejména ve třetím případě (oba typy se ostatně často mísí), pak fanfarónské deklarování leadershipu bude mít za důsledek jakousi konkurenční hru v rámci „podivné hitparády nejdrsnějších předměstských sídlišť“ (*curieux hit-parade des grands ensembles de banlieues*; Lepoutre 1997: 388).

Druhým důsledkem, podstatně škodlivějším pro rapery i jejich posluchače z chudších předměstských čtvrtí, je pak přilití oleje do ohně tzv. spaciální segregace (*ségrégation spatiale*; viz např. Bulot 2001 a 2011), je-li na tuto hru nahlíženo optikou pozorovatele zvenčí.

A jsou to právě takovéto markantní projevy teritoriálního ukotvení, kde se setkáváme s největší frekvencí označení departementu „devět-čtyři“ (*neuf-quatre*), o kterém byla řeč výše. Statisticky je pak toto identitární označení departementu mnohem významnější než suma všech názvů jednotlivých sídlišť, o kterých mluvil Lepoutre.

Ze statistik získaných z textů v korpusu *RapCor* rovněž vyplývá, že čím je rap „uvědomělejší“, tím více je odkazováno na mikrotoponyma a tím více jsou odkazy konkrétní. Dále je také patrné, že v tomto subžánru rapu dochází k určité dezargotizaci, jinými slovy k odklonu od stereotypních slangových slov.

Typicky se rapeři odklánějí od slov tvořených verlanem (tj. od přesmyček typu *tierkar*, též *tier-quar* pro „čtvrť“ = *quartier*), *téci* pro „sídliště“ = *cité*), od lokalizátorů vytvořených reduplikací jako např. *ter-ter* (pro „teritorium“) nebo zkracováním (*quartier* > *tiekar* > *tiek'* nebo *cité* > *téci* > *téç*). Touto cestou se vydávají mnozí rapeři proto, aby nepodporovali stereotypní vnímání krypticity v rapu (která na některé nezasvěcené posluchače působí jako agresivita), a aby svými texty bojovali proti politické nečinnosti a předávali pozitivní poselství ostatním. Výsledky klasifikace přesmyček z textových analýz rapu u Terezy Sekaninové průkazně ukazují, že verlanizovaná slova jsou zastoupena v produkci interpretů zejména z Paříže velmi hojně, ale při tomto „uvědomělém“ typu rapování minimálně (Sekaninová 2012).

Z mnoha příkladů, které nám k výše uvedenému tvrzení o velké frekvenci výskytu označení departementu jako „devět-čtyři“ poskytuje korpus *RapCor*, citujme výňatek z první sloky písně *Vener* (= „naštvaný“; přesmyčka z *énervé*). Raper Manu Key a hostující (= *featuring, feat*) Daddy Morry v roce 2004 zpívali v této písni z alba *Prolifique vol. 1* něco jiného (podtržený text v závorce), než co Manu Key autorizoval v textu na přebalu alba:

« la salle (/ mafia) est remplie par	*„v sále (/mafii) je plno vojáků z devět*
les soldats du 9.4.4.4.4	*čtyřky-čtyřky-čtyřky-čtyřky*
[nœf'kat'kat'kat'kat]	
tu peux pas tester les soldats	*nemůžeš testovat vojáky (/kvéry) z devět*
(/bananes) du 9.4.4.4.4	*čtyřky-čtyřky-čtyřky-čtyřky*
jusqu'à la mort, je représente le	*až do smrti budu reprezentovat*
9.4.4.4.4	*devět čtyřku-čtyřku-čtyřku-čtyřku*
partout où je vais, je parle, je parle du	*všude, kam jdu, mluvím, mluvím*
9.4.4.4.4 »	*o devět čtyřce-čtyřce-čtyřce-čtyřce“*

Přebal daného alba tedy uvádí jiná, „drsnější“ = expresivnější + slangovější substantiva, než jaká se objevují ve zpívané verzi (*salle vs mafia* a *soldats vs bananes*).

Druhým zajímavým momentem při poslechu této písně je, že při prvním a třetím opakování série čtyř čtyřek je slyšet v pozadí údery imitující zvuk zbraně („bum bum bum bum“), což je ostatně velmi častý zvukový projev v tzv. gangsta rapu. Ten může být vnímán jako propagování násilí nebo naopak můžeme stát na druhé straně barikády a společně se sociologem Anthonym Pecqueuxem klást verbální násilí do objektivnějšího úhlu pohledu. Podle něj rapeři jednak částečně „dědí“ tento projev spolu s žánrovým rámcem, ale zároveň jej ospravedlňují faktem, že primární násilí vychází ze sociální diskriminace majoritní společnosti a státu (známá Gumperzova dichotomie „my/oni“ = *nous/eux*). „Být násilný proti Nim vnucuje introspekci vlastního svědomí“ (*être violent contre Eux s'impose comme une nécessité de for intérieur*; Pecqueux 2007: 171).

Ponechme stranou dvojsmyslný charakter tohoto projevu, který kritici rapu nazývají verbálním násilím (*violence verbale*) a rapeři naopak legitimním „vracením rány (obuškem)“ (*retour de bâton*; Barrio 2007: 70), a zaměřme v následující kapitole pozornost výhradně na makrotoponymický referent *94*.

4.4.2 Makrotoponymické (p)reference a jejich šíření v prostoru a čase

Jak bývá často zvykem v rapových písních, teritoriální odkaz se objevuje hned na úplném začátku, ještě před první slokou, a to v mluvené části zvané *intro*. Konkrétně v písni *Vener* (Manu Key *feat* Daddy Morry, 2004 – viz výše), je začátek rapované písně uveden zvoláním: *« 94* [nœf'kat] *reprezent 24 sur 24 »* („devět-čtyřka

reprezentuje nonstop 24 hodin“). Sloveso *représenter* = „zastupovat, reprezentovat (nějakou lokalitu)“ je značně expresivní a mezi rapery velice časté. Cítí se totiž být mluvčími své generace a jejích sociálních problémů, stejně jako mluvčími intergeneračními, reprezentujícími hlas svého bydliště v užším slova významu (tedy čtvrti) nebo ve významu širším (tedy předměstských sídlišť). V této písni rapeři z departementu 94 metonymicky zastupují předměstskou mládež/obyvatelstvo vůči majoritní společnosti a zároveň zastupují rapery z departementu Val-de-Marne vůči zbytku rapové scény.

Dále lze pozorovat, že teritoriální referent 94 není v celé písni nikde nahrazen jiným konkrétnějším toponymem z „mikroúrovně“ (tedy názvem města, čtvrti nebo ulice). Toto konstatování na základě jedné písně samozřejmě není pravidlem pro všechny rapery z departementu Val-de-Marne, kteří jsou známí na národní úrovni.

Silnou symbolickou funkci plní město Vitry-sur-Seine, které je mnohými považováno za „kolébku francouzského rapu“ (*berceau du rap français*; viz Madani 2012). Odtud pocházejí mnozí členové slavného kolektivu Mafia K'1 Fry (v překladu slangově „africká mafie“, kde *k'1 fry* je grafická hříčka se slovem *cainfri*, což je verlanizovaný tvar slova *africain* = „africký“). Mezi členy tohoto uměleckého uskupení stojí za bližší pozornost mj. skupina tří raperů proslavená pod označením 113. Ve svých hitech proslavila ulici Camilla Groulta (*rue Camille Groult*) ve Vitry, kde v paneláku s číslem 113 všichni tři členové skupiny vyrostli. Tato skupina zaslouží bližší pozornost i proto, že ve svých textech odkazuje na konkrétní mikrotoponymické referenty extrémně často v porovnání s jinými rapovými interprety (viz níže lexém *gros*).

Silná konvergence k referencím makrotoponymického rázu a jejich preference v porovnání s mikrotoponymickými referenty se dá vysvětlit dvojím způsobem. Ve směru interním pro svou univerzalitu, která umožňuje začlenit mezi odkazované rapery i ty, kteří bydlí v městech či městských čtvrtích s méně „drsnou“ reputací, ale také různé kolektivy utvořené ze členů pocházejících z různých měst departementu Val-de-Marne. Takto je vybudován opěrný identitární bod pro širší spektrum posluchačů. Ve směru externím pak lze vysvětlit danou konvergenci jako souhru dvou souběžných, ale zároveň proti sobě působících logických polí:

a) solidárním vztahem vůči ostatním sociálně znevýhodněným departementům,

b) soutěživou hrdostí vůči raperům z ostatních departementů, kterou můžeme po vzoru Vicheratově kvalifikovat jako „hrdost na své teritorium“ (*orgueil territorial*; Vicherat 2001: 42).

Tento široce sdílený solidární vztah (bod **a)**) se realizuje pomocí „jednociferné“ výslovnosti všech departementů z pařížské aglomerace. Lze jej pozorovat na příkladu části refrénu písně *La grenade* („Granát“) od výše prezentované skupiny 113

(z alba *113 degrés* vydaného roku 2003), kde zjednodušení komplexního vicesimálního systému označujeme podtržením:

«... toujours là pour représenter les quartiers les plus déroutés, les mecs, les plus dégoutés d'la vie.	*„... jsme pořád zde, abysme reprezentovali ty nejvykolenější sídliště a ty životem nejotrávenější borce.*
On vient du neuf quat', j'ai des cousins dans le neuf trois,	*Pocházíme z devět-čtyřky, mám bratrance v devět-trojce,*
des poteaux dans le neuf deux, d'la famille dans le neuf cinq,	*ňáký kámoše v devět-dvojce, rodinu v devět-pětce,*
des connaissances dans le neuf un, sept cinq, sept sept, sept huit,	*známý v devět-jedničce, sedm-pětce, sedm-sedmičce, sedm-osmičce*
toutes les provinces, nord sud est ouest... ».	*a všude jinde, na sever, jih, východ, západ...“*

Oslovení *cousin* (doslova „bratranec“) je ve slangu používáno ve významu „blízký kamarád“. Jde o velmi běžné oslovení, kdy si přátelé tímto oslovením vzájemně prokazují důvěru. Zároveň toto označení konotuje silné rodinné vazby v komunitách přistěhovalců ze stejných zemí původu nebo fakt, že zde žijí rodiny s velkým počtem dětí.

Tato forma symbolické vindikace (*revendication symbolique*) pomocí pragmaticky výhodného zjednodušení číslovek se patrně rozšířila z označení departementu 93, tedy departementu Seine-Saint-Denis, jehož označení „devět-trojka“ (*neuf(-) trois* namísto vicesimálního spisovného *quatre-vingt-treize*) bylo a stále je značně medializované (viz výše jeho lexikografické zachycení v CTT2001). První doložení tohoto „rozloženého“ označení už asi nikdy nezjistíme, nicméně v rapovém korpusu *RapCor* lze najít první „devět-trojku“ už z roku 1993 u skupiny NTM, která svou slávou patrně pomohla rozšířit toto rozkládání čísla departementu z vicesimálního na číslicové čtení. Z datací výskytů těchto toponymických referentů v rapových písních lze předpokládat, že teprve následně se analogií vytvořila celá další série pro ostatní „devadesátkové“ departementy (91, 92, 94 a 95), které všechny leží v pařížské aglomeraci. Konkrétně pro „devět-čtyřku“ lze nejstarší výskyt dohledat u rapového uskupení Different Teep v roce 1997.

Následně (méně pravděpodobně paralelně) pak vzniklo označení „sedmičkové“, tedy pro další departementy v regionu Île-de-France, které ale namísto devítky začínají číslicí sedm (tj. 77, 78 a částečně i pro departement s číslem 75, což je označení vnitřní Paříže). Petra Černá upozorňuje ve své analýze textů písní raperů z 18. pařížského obvodu na to, že tito Pařížané preferují označení *un huit* („jedna-osmička“), tedy odkazování na mikrotoponymickou úroveň, nikoli na makroúroveň *sept-cinq* („sedm-pětka“). Z korpusu Černé, který tvoří písně rapera Flynta a skupin Scred Connexion a TSR crew, je patrná právě naprostá absence označení „sedm-pětka“ (Černá 2012).

Tuto absenci analogického označení pařížského departementu lze vysvětlit speciálním statusem raperů z centra Paříže, kteří zajisté cítí potřebu zajistit si, aby byli bráni vážně posluchači z předměstských sídlišť, ale také patrně pociťují nechuť pouštět se do jejich departementového dělení, neboť 75. francouzský departement (tedy vnitřní Paříž bez aglomerace) konotuje bohatství a je tedy v ostrém protipólu zejména vůči „devadesátkovým" předměstským departementům. Jim se v tomto ohledu podobá právě nejchudší z pařížských obvodů, „osmnáctka". Malý počet výskytů označení „sedm-pětky" v korpusu *RapCor* podporuje výše uvedenou hypotézu: pokud se přeci jen toto označení v písních objeví, pak vždy za souvýskytu s ostatními „rozloženými čísly" departementů, zejména při různých featurinzích (hostováních) raperů z centra Paříže, nikdy však u samotných pařížských interpretů.

Jako příklad uveďme „kolektivní" píseň *Paname all starz* z roku 2003, vydanou na albu *Gravé dans la roche* od skupiny Sniper, kde je každý departement zastupován jedním umělcem či skupinou. Haroun, raper zastupující Paříž intra-muros („mezi (hradebními) zdmi"), se jako jediný představuje bez uvedení čísla departementu a říká, že reprezentuje « Paris Bessbar » („Paříž Barbès"). Referentem je zde tedy osmnáctý obvod, zejména čtvrť v okolí bulváru Barbès, kde je vysoká koncentrace obyvatelstva z bývalých francouzských kolonií. Pro majoritní společnost je tato část Paříže konotována zejména vyhlášenými chudinskými ulicemi s vysokou mírou sociálních problémů typu překupnictví drog, prostituce a pouliční kriminality (quartier de la Goutte d'Or, rue Myrha aj.), která není raperům lhostejná a pro niž se snaží ve svých textech nalézat různá východiska z bludného kruhu pauperizace.

Rychlost přisvojení si této mluvní praktiky „rozloženého" vyslovování čísel departementů mezi rapery a její dopad na módní lavinovité šíření mimo pařížskou aglomeraci jsou zřejmé. Difuze inovace spočívající v dělení složených čísel na jednotlivé číslice byla exponenciální, jak prokazují data z korpusu *RapCor*. Toto dělení se stalo následně pevnou součástí vykazování sociálněgeografické příslušnosti mladých ze všech departementů Francie.

Pro toto tvrzení ostatně stačí pozorovat způsoby, jakými mladí zasílají věnování např. na internetových fórech nebo do rádia Skyrock (viz Fiévet a Podhorná-Polická 2015). Úsměvné je, že graficky je identitární projev teritoriální příslušnosti naznačen alespoň tečkou tam, kde číslo departementu nepřesahuje první desítku (např. 0.6 pro departement Alpes-Maritimes s centrem Nice). Podotkněme také, že během našeho výzkumu toponym v roce 2010 na ostrově Réunion v Indickém oceánu (jemuž administrativně náleží departementální kód 974) byla ověřena hypotéza, že právě skrze rap se tato móda rozšířila až do tohoto zámořského departementu. Zde se označení *neuf sèt kat* („devět-sedm-čtyřka") ujalo mezi ostrovní mládeží a stále tvoří expresivní prostředek, jak se identifikovat s místní mládeží a ostrovním životem vůbec. Na základě našich dalších výzkumů můžeme tvrdit, že v úzu mládeže je velmi rozšířené vkládání číselného kódu

departementu také do e-mailových adres nebo tvoří součást přezdívek ve virtuálních profilech na internetu. Děje se tak zejména v průběhu adolescence i v počátcích postadolescence u mládeže, která se tímto způsobem identifikuje s urbánní kulturou celé Francie.

Jak již bylo řečeno, výčty číslovek namísto dvoumístných čísel departementů tedy v textech rapových písní nejsou vzácné. Pro podpoření našich tvrzení citujme závěrečnou pasáž ze skladby *Ghetto super classe* od známého rapera Keryho Jamese (2005, album *Ma vérité*), který rovněž pochází z departementu Val-de-Marne: «Les mecs du 91 veulent la ghetto super classe, les mecs du 92 veulent la ghetto super classe...» („kluci z devět-jedničky chcou supertřídu ghetta, kluci z devět-dvojky chcou supertřídu ghetta, ... “) a výčet pokračuje čísly ostatních departementů v pořadí 93, 94, 95, 75, 77 a 78.

Nejsou vzácné ale ani ve výše zmiňovaném rap byznysu (viz kap. 4.3.4), který dokáže tuto mohutně se šířící identitární módu patřičně prodat. To dokumentují obrázky č. 9 a 10, kde číselné označení departementu tvoří název kompilace písní od interpretů z uvedených částí Francie (včetně 13. departementu Bouches-du-Rhône, který má jako hlavní město Marseille).

Obrázek č. 9: Obálka kompilace rapových skladeb z „devět-čtyřky“ v rámci projektu Departementy

Zdroj: http://banlieueconnexion.com/wp-content/uploads/2012/03/dp94.jpg

Obrázek č. 10: Reklama na rapová alba v sérii projektu Departementy (2008–2009)
Zdroj: https://static.booska-p.com/images/albums/departements.jpg

Sociolog Karim Hammou vidí v zájmu největších producentů hudby o rap (tzv. *majors*, např. BMG, EMI aj.) úspěšný marketingový tah, který nazývá příznačně „uměním prodat ulici" (*art de vendre la rue*; Hammou 2012: 201). Touto slovní hříčkou vycházející z frekventovaného frazému *art de rue* („umění ulice") pro označení rapu (viz např. stejnojmenný název alba marseilleské skupiny Fonky Family z roku 2001) poukazuje ve své interpretaci vývoje francouzského rapu v rámci hudebního průmyslu na fakt, že z původně klubové *rap game* se stal díky spolupráci *majors* s nezávislými vydavatelstvími (*labels indépendents*) prosperující *rap business*.

Na opačném protipólu vůči výše uvedenému bodu a), tedy textově deklarované solidaritě, stojí **b)** rivalita. Ta se projevuje v provokativních a více či méně útočných textech, které vychvalují vlastní skupinu přívrženců na úkor skupiny, se kterou nesympatizují. Tento model je v rapu velice rozšířený, zejména pak skrze fenomén tzv. *clashs* (v anglosaském světě označovaném také jako *diss*, česky snad „urážení, srážení"). Jde o nejvyhrocenější formu projevů rivality, která je navíc silně individualistická, přičemž dochází k výměně invektiv mezi rapery v rámci jejich písní, které si vzájemně adresují v relativně krátkých časových sledech (viz např. Napieralski 2015). Častějším jevem bývá spíše špičkování v rámci egotripu, tj. sebepochvalné písně, kde se opěvují vlastní umělecké a jiné kvality. Často je odkazováno také ke svému „týmu". Tímto výrazem jsou myšleni ostatní kamarádi, rapeři z dané oblasti, občas i publikum rapera. V rámci této týmové sounáležitosti se odkazuje na departement nejčastěji.

Následující ukázka z písně *Intact* (interpreti Rim'K *feat* Kery James, album *L'Enfant du pays* z roku 2004) se formálně podobá předchozí ukázce, nicméně nese poněkud

odlišné poselství, kterým chce Kery James upozornit na „nadvládu“ raperů z departementu Val-de-Marne a na animozitu, kterou to způsobilo (text je podtržen):

« Du neuf-quatre j'envoie ça
pour tous les quartiers,
banlieue sud, est, ouest et nord,
tout le monde sait qui a détenu le hard core
Banlieue sud, est, ouest et nord,
lève ton bras en l'air que je remette
tous les ghettos d'accord ».

„Z devět-čtyřky toto posílám všem čtvrtím na jižním, východním, západním a severním předměstí,
všichni přece ví, kdo ovládl hardcore
Jižní, východní, západní a severní předměstí, zvedni ruku do vzduchu, ať můžu mezi sebou usmířit všechny ghetta.“

Je pravděpodobné, že adresátem tohoto poselství je prioritně rapová scéna z departementu „devět-trojky“, která je považována za druhou „kolébku rapu“ a vůči níž se vymezují rapeři z jižních předměstí. Zároveň tato více proklamovaná než reálná rivalita přispívá k utužování praxe teritoriálního odkazování. To bývá námi dotazovanou mládeží z Val-de-Marne považováno za výraz prestiže.

4.4.3 Evaluace lexikální kreativity rapových textů v médiích a u posluchačů

Předchozí kapitola je detailnějším úvodem k problematice role rapu při konstruování vlastní identity. Od prostorového ukotvení identity se nyní zaměříme na ukotvení lexikální, které může být chápáno jako jedno ze základních pilířů při výstavbě toho, co francouzská sociolingvistika nejčastěji označuje termínem *parler(s) jeune(s)*, tj. mluva/y mládeže/mladých (Bulot, dir. 2004 aj.).

Podle urbánního filozofa Alaina Milona je rap formou „glosolálie“ (*glossolalie*), která raperům umožňuje slovně vyjádřit své vyčlenění ze společnosti (Milon 1999: 104). Milon se nerozpakuje označit textovou produkci raperů jako *logorhée verbale* („verbální průjem“). Takováto vize rapu jakožto nepřetržitého toku slov „jehož význam je nesrozumitelný“ (*dont la signification est inconnue*; Milon 1999: 104) je exemplárním příkladem dominantního diskurzu, který umocňuje stereotypní vnímání rapové hudby. Sociolog Anthony Pecqueux (2007: 32) označuje tento přístup jako *oscillation populo-misérabiliste*, tedy jako „oscilaci mezi lidovostí (či spíše hraným soucitem s lidovými vrstvami) a miserabilismem“.

Milonův názor bohužel není ojedinělý: obdobně se v tisku vyjádřil i lingvista Alain Bentolila (*arrêtons de nous ébahir devant ces groupes de rap et d'en faire un nouveaux Baudelaire !* = „přestaňme se rozplývat úžasem nad těmito rapovými skupinami a dělat z nich nové Baudelairy!“; rozhovor pro L'express ze 17. února 2002, citovaný Bettinou Ghiovou, jejíž literární analýzy rapových textů poukazují na diskriminační charakter Bentolilova diskurzu, viz Ghio 2012).

Tyto pseudovědecké argumenty nahrávají extrémní pravici, která si bere jednotlivé rapery a dekontextualizované pasáže jejich textů stále častěji za oběť svého populismu. Terčem ostrých útoků či dokonce soudních žalob ze strany politiků (převážně z extrémní pravice) za domněle nebezpečné a republiku či jednotlivce hanící či ohrožující texty se staly skupiny NTM, La Rumeur a Sniper (Hammou 2012: 250–258), ale také nověji Sexion d'Assaut nebo rapeři Orelsan, Youssoupha nebo Médine[126].

Je vcelku jedno, zda se jedná o komentář k promluvovým aktům raperů nebo obecně k mluvě mládeže. O té předměstské se ostatně Bentolila také dříve vyjádřil, že používá jen „350 až 400 slov" (deník Le Monde, 2005). V obou případech jde o situaci, kdy jsou značně paradoxně ponižováni mluvčí juvenilních typů diskurzu. Paradoxně proto, že tyto mluvy mládeže jsou na jedné straně stigmatizovány, ale zároveň i vyvolávají fascinaci u těch, kteří nespadají mezi mluvčí dané věkové kategorie (Bulot 2007: 14–15).

Vraťme se ale k výše uvedené „glosolálické" vizi rapu, která je v ostrém kontrastu s tím, jak si rap cení ti, kteří ho praktikují či poslouchají. Mezi mladými posluchači rapu, kterých je nejen mezi defavorizovanou mládeží většina, je obecně rozšířen názor, že: „raper je starší bratr, je to autorita, je to osoba, se kterou se mladí budou chtít identifikovat" (*le rappeur, c'est le grand frère, c'est la référence, c'est celui auprès duquel les jeunes vont s'identifier*; Barriova citace z rozhovoru s producentem rapových kompilací; Barrio 2007: 76). Samotný raper bude podle Barria mít: „silný vnitřní pocit, že pro některé své mladé posluchače může být jedinou autoritou mezi dospělými, se kterou se budou chtít identifikovat" (*le sentiment intime que pour certains jeunes il reste le seul référent adulte auquel ils peuvent s'identifier*; *ibidem*).

V rámci této pozitivistické vize „starší autority" pak raperovy texty budou mít s velkou pravděpodobností silný vliv na promluvové akty jeho mladých posluchačů. V našich předchozích studiích, realizovaných částečně ve spolupráci s Anne-Caroline Fiévetovou, jsme se pokusili podat statistické důkazy tohoto předpokládaného vlivu na přijímání lexikálních inovací, a to nejprve pro neologismy ve vztahu k různým typům médií (Fiévet a Podhorná-Polická 2010) a posléze ve vztahu k rapu samotnému (Podhorná-Polická a Fiévet 2013).

Teoretické úvahy opíráme o vlastní pozorování cirkulace neologismů ve školních třídách (Podhorná-Polická 2009), o Rogersovu teorii šíření inovací (Rogers 1962, viz výše kap. 2.2) a o Sablayrollesova sociálně-hierarchická kritéria favorizu-

126 V červnu 2018 například vypukla mediální aféra ohledně zájmu rapera Médina o sál Bataclan, kultovní místo pařížského rapu z 90. let, který ale neblaze proslul teroristickým útokem z listopadu 2015. V médiích byly tomuto raperovi nepravdivě přisuzovány islamistické tendence a skandalizován jeho záměr udělat v tomto sále koncert. Na připravované demonstrace akční ultrapravice raper reagoval zrušením již naplánovaného koncertu a vydáním písně Bataclan, v níž výstižně reflektuje vzrůstající frakturu ve francouzské společnosti (klip mimochodem natočil ve slavném sále za přítomnosti dříve obdobně obviněných raperů). Reakce sociologů specializujících se na Médinovy texty na sebe nenechala dlouho čekat. Viz Carinos et al. (2018).

jící neologizaci (Sablayrolles 2000: 360–364), především pak o kritérium autoritativní pozice mluvčího. Lexikální inovace (rezolektální nebo idiolektální), které rapeři šířili v textech písní, byly mladými respondenty z našich dotazníkových šetření ve velké míře označovány jako mající svůj původ v rapu. Lze je tedy označit jako tzv. neologismy autorit. Toto označení navrhujeme z toho důvodu, že dotazovaní poukazovali na fakt, že testované lexikální jednotky pocházejí od toho či onoho rapera. V opačném směru pak lze předpokládat rychlé rozšíření do slangu mládeže, pokud budou skalní fanoušci daného rapera zároveň tzv. výřeční bossové (*boss tchatcheurs*). Z hierarchického hlediska a s ohledem na výřečnost a respektování vnitřní skupinové normy jsou to právě skupinoví lídři (*boss*), kteří si získali výjimečný status díky svým verbálním dovednostem a dokážou jej úspěšněji využít k prosazování lexikálních inovací než hierarchicky níže postavení tzv. nohsledové (*suiveurs*) či dokonce tzv. vyvrženci (*exclus*; k exemplifikaci této hierarchie ve školním prostředí viz Podhorná-Polická 2009: 261–265, česky Podhorná-Polická 2008).

Jak již bylo poznamenáno v kap. 4.3.2, ve spolupráci s Anne-Caroline Fiévetovou každoročně provádíme šetření mezi studenty prvního ročníku oboru aplikované cizí jazyky (LEA) na Université Paris-Est Créteil (věkový průměr dotazovaných je 19 let; převážná většina z nich pochází z pařížské aglomerace, zejména pak z její jižní části, departementu Val-de-Marne).

První fázi tzv. participačního pozorování obstarávala Fiévetová v rámci kurzu Komunikace, který vedla v prvním semestru s cílem zachytit během přestávek identitární slova, která mládež užívá při neformální komunikaci tak, aby tento sběr probíhal v tzv. ekologickém prostředí (Calvet 1999a). To umožnila organizace kurzů v rámci tohoto oboru, která je obdobná jako vyučování na střední škole (tj. skupinky cca 40 osob mají společný rozvrh a vznikají tak celistvé kolektivy, jejichž soudržnost umocňuje fakt, že většina studentů pochází ze stejného sociálního prostředí). Pro vyučující tedy není obtížné zachytit spontánní komunikační situace, např. „frajerské" předvádění před dívkami či sdělování horkých novinek mezi kamarádkami.

Ve druhé fázi evaluujeme dotazníkovou formou náš subjektivní neologický pocit (*sentiment néologique*; k jeho extrémní subjektivitě viz Sablayrolles 2003). Připomeňme, že v pionýrské neologické studii, kde byl tento termín a zároveň klíč k obtížně uchopitelnému konceptu neologie poprvé definován, provedla skupina lingvistů testování pocitu, že je nějaký lexém nový, a to mezi skupinou stejně vzdělaných členů přibližně stejného věku (Gardin, Lefèvre, Marcellesi a Mortureux 1974). Tento experiment zjišťování neologicity slov poukázal na značné rozdíly v hodnocení, kdy se hlavním faktorem divergence názorů ukázala být hloubka znalostí v daném oboru zkoumání, daná osobní sociokulturní historií hodnotitele. Tento princip samozřejmě ovlivňuje i naše výzkumy, jelikož mnohé sociokulturní aluze (zejména neosémantismy) neupoutají naši pozornost dříve, než nás na ni upozorní nějaká frekvenční nebo kontextová anomálie.

Formou dotazníku na konci semestru tedy studentům předkládáme sérii neologických kandidátů a zajímá nás skupinové hodnocení míry expresivity daných lexémů. Výběr kandidátů je proveden tak, aby nedošlo k přehnanému zkreslení ze strany pozorovatele (*cf.* Trimaille 2003), kdy je v dotazníku promícháno nově sebrané lexikum s chytáky (tedy staršími slovy s již setřenou expresivitou a s hapaxy z minulých sběrů). Dalším cílem je pak zjištění míry vlivu sociogeografického původu lexémů na tvorbu názorů na jejich užívání a prožívání (*pratiques et représentations*).

Stejně jako bylo možné pozorovat vliv rapu na výše uvedené hledisko spaciální, je možné jej pozorovat i v dotazníkovém šetření mezi studenty z Univerzity Paris-Est Créteil na téma užívání a prožívání slangových slov, a to zejména co se rapu z „devět-čtyřky" týče. Pro konkrétní exemplifikaci tohoto tvrzení uveďme trojici lexémů (konkrétně *en mode, gros* a *werss*), které se vyskytují v písních slavných raperů z departementu Val-de-Marne, povětšinou členů kolektivu Mafia K'1 fry, konkrétně u skupiny 113 a rapera Rohffa, kteří byli již výše detailněji představeni (viz kap. 4.3.5 a 4.4.2). Právě o těchto vybraných lexémech (a ostatně i o mnohých dalších) se dotazovaní nebo i rapeři samotní opakovaně vyjadřovali jako o výrazech lavinovitě se šířících mezi mládeží.

4.4.4 « En mode 9.4, gros » aneb difuze skrze rap z Val-de-Marne

Na úvod této krátké prezentace výsledků sledování difuze identitárních neologismů se vztahem k teritoriálním aspektům, především k departementu Val-de-Marne, uveďme vazbu *être en mode* + *N* (= „být v režimu + *podst. jméno*").

Ve videohrách mohou hráči přesouvat postavy ze hry do různých stavů neboli módů, kdy pak obrazovka ukazuje *en mode* + (podstatné jméno podle vybraného stavu). Nabízí se tedy hypotéza, že se z tohoto informatického žargonu, respektive žargonu fanoušků počítačových her tato vazba plošně rozšířila nejen mezi mládež, ale jako módní slovo pronikla i do slangu těch dospělých, kteří se snaží být „in".

Méně pravděpodobná je přejímka téhož frazému z popisek funkcionalit různých elektrospotřebičů, které jsou v režimu vypnuto / zapnuto / v pohotovostním režimu / pauza (*en mode pause*) aj. Tato okolnost spíše sloužila jako podpůrný jev, jelikož se s touto vazbou při běžném užívání CD přehrávačů nebo dalších zařízení v domácnosti již většina uživatelů setkala a inovátoři použití této vazby jen rozšířili na širší spektrum činností – ne už jen výhradně k funkcím elektrospotřebičů, ale také ke svým prožitkům či náladám.

Detailní statistiky z dotazníkových šetření, která proběhla v prosinci 2010 a v prosinci 2011 v Créteil, u tohoto lexému uvádět z prostorových důvodů nebudeme, protože drtivá většina z dotazovaných (123 v roce 2010 – viz 4.3.2, v roce

2011 jich bylo 90) lexém znala a aktivně používala, navíc jej v obou případech shodně evaluovala jako slovo moderní a typické pro slang předměstské mládeže. Toto rozšíření vazby ale uvádíme, poněvadž opět dobře demonstruje hypotézu o důležitosti rapu jako vektoru difuze lexikálních inovací mezi mládeží.

Naši respondenti často uváděli jako příklad použití «j'suis en mode examen» („sem v režimu zkouška“) ve významu „nemám pomyšlení na nic jiného než na zkoušky“. Vzhledem ke školnímu prostředí, ve kterém se odehrával výzkum, bylo také běžné vyjádření «en mode classe» („v režimu třída“). Vzhledem ke dvěma třetinám dívek mezi respondenty pak také vyjádření komentující vzhled spolužáků: «en mode beau gosse» („v režimu krasavec“). Frekventované bylo také adjektivální rozšíření konstrukce (*en mode* + *Adj*), například ve vazbě «en mode fatigué» („v režimu unavený“).

Respondenti často uváděli konstrukce z hitu rapera Rohffa *En mode* z roku 2005 (album *Au-delà de mes limites*), který končí dvakrát opakovaným refrénem: «Chuis en mode neuf quat', chuis en mode t'inquiète, chuis en mode quat' quat', chuis en mode mitraillette» („sem v režimu devět-čtyřka, sem v režimu bez obav, v režimu (pohon auta) čtyři na čtyři, v režimu samopal“).

Mnozí z našich respondentů přepisovali část Rohffova refrénu: «en mode 94, en mode tkt» (*tkt* nebo *TKT* je konsonantická kostra zvolání *t'inquiète !* = „bez obav, nedělej si o mě starosti, to neřeš!“ používaná zejména v sms zprávách), ale i další části Rohffova textu («en mode victoire» = „v režimu vítězství“ nebo «en mode je rape trop bien» = „v režimu rapuju fakt dobře“).

Rohff na stejném albu vydal dokonce i jakési pokračování svých oblíbených vazeb s názvem *En mode 2*. Podle našich respondentů to byl právě on, kdo tuto vazbu pomohl široce rozšířit.

Druhé ze slov, které zde uvádíme z toho důvodu, že vykazovalo silnou teritoriální vazbu na departement Val-de-Marne je maskulinum *gros*, užívané často v oslovení (česky bychom tedy pro zachování autenticity zvolili vokativ „brácho, kámo, kemo“, ale nerodilý mluvčí bude patrně překládat výraz doslova jako „tlusťochu“, což je ale velice nepřesné, jak uvidíme níže).

Tento lexém je zajímavou ukázkou sociolektální nominalizace jinak běžného a frekventovaného adjektiva *gros*, *grosse* v běžném významu „tlustý, tlustá“. Etymologie tohoto substantiva je značně neprůhledná, tedy ve významu přátelského oslovení, které se běžně používá mezi mládeží z Val-de-Marne, ale i jinde ve Francii, zejména ale u předměstské mládeže. Jako nejpravděpodobnější se zdá být hypotéza, že jde o aferézu ze slova *négro* („negr, negřík“). V rámci soudržné skupiny se totiž používá výrazů *gros* i *négro* jako kamarádské oslovení mezi chlapci ne nutně černošského původu, nicméně odkazující k jejich snědší pleti či přistěhovaleckému původu rodičů či prarodičů (viz Podhorná-Polická 2009: 188).

Na rozdíl od frazému *en mode* byl tento lexém zařazen do dotazníků až v roce 2011. V době, kdy probíhalo dotazníkové šetření, tj. v prosinci 2011, už nešlo

o čerstvý neologismus, převážná většina z 90 dotazovaných lexém znala (pouze čtyři dotazovaní neodpověděli na otázku). Polovina z nich pak lexém aktivně už delší dobu používala právě ve významu přátelského oslovení. Vyvolával také četné doplňující komentáře, které potvrdily jeho specifický status pro dotazovanou mládež. V komentářích z dotazníků nalézáme například upřesnění ohledně limitace jeho použití: „jen mezi kámošema" (*que entre* [*sic*] *potes*), „je to přátelské, jinak by šlo o urážlivý výraz" (*c'est amicale autrement ça serait un terme péjoratif*), „hodně urážlivé pro lidi, kteří neznají jeho význam" (*assez insultant pour personnes ignorant le sens*). Bez znalosti významu „kamarád" by samozřejmě výraz byl interpretován jako oslovení „tlusťochu", na což mnozí z dotazovaných upozorňovali.

Négro i *gros* se často vyskytují v textech rapu, oba lexémy hojně používá např. raper Booba, kterého také citují dva z respondentů (jeden konkrétní pasáž z písně Killer: « Eh mon gros, tu vois quoi ? » = „A kemo, víš co?"). Variantu *grosse* pro „kámošku" (vytvořenou ale nominalizací adjektiválního tvaru *grosse* a ne aferézou *négresse* > **gresse*, jak by se dalo odvozovat z výše uvedené etymologické hypotézy) proslavila naopak raperka Diam's.

Nejčastěji se ale v dotaznících objevovalo sousloví *ouais gros*, které proslavila už na přelomu tisíciletí výše prezentovaná skupina 113 z Vitry-sur-Seine. Lexém *gros* je v úzu této skupiny ukázkovým příkladem extrémního sociogeografického ukotvení, kdy rapeři nejprve šíří daný neologismus a později se snaží si jej zpět přisvojit, jelikož se rozšířil mimo oblast, kde má identitární význam, přičemž se banalizovaly jeho socioetnické konotace.

Toto přátelské oslovení *ouais gros* nebo *wesh gros* se z pragmatického pohledu zdálo být projevem silného identitárního pouta mezi členy kolektivu Mafia K'1 fry. Lze předpokládat, že se začalo plošně šířit díky přátelskému odkazování na kamarády z této umělecké party v písních slavných členů výše uvedeného hudebního kolektivu, zahrnující mj. i Rohffa a skupinu 113 (pro komplexnější analýzu, viz Podhorná-Polická a Fiévet 2011b: 105–111).

Šířeji pak lexém proslavila právě skupina 113, která toto slovo nadužívala již od počátku své kariéry. Toto tvrzení je možné podpořit náhledem na frekvenci tohoto lexému v titulech písní dané skupiny (resp. sólových projektů jejích tří členů, z nichž zejména Rim'K a Mokobé zaznamenali velký ohlas) a také na statistiky prodeje desek těchto interpretů[127]. Z přepisu tzv. intra, tj. úvodu skladby *Ouais gros* z roku 2000 je patrné (snad hrané) rozhořčení nad situací, ve které si členové skupiny 113 uvědomují míru rozšíření svého oblíbeného oslovení:

127 113 – *Ouais gros* (2000, album *Les princes de la ville*, které bylo oceněno platinovou deskou), Rim'K *feat* Les Affranchis – *Le gros* (2007, album *Famille nombreuse* – zlatá deska), 113 – *C'est qui le gros ?* (2010, album *Universel*).

« Eh gros ! Eh gros ! Comment ça ils disent tous gros, hein ?	*„Hej, kemo! Kemo! Jak to, že všichni říkajou kemo?*
Nan, c'est nous les gros, c'est nous les gros !	*Né, to my sme kemoši, my sme kemoši!*
Rim'K, AP quoi, Mokobé, c'est nous les gros.	*Rim'K, AP, Mokobé, to my sme kemoši!*
Ouais gros. Tu dis quoi, gros ? Eh gros... ».	*Jasně, kemo. Co říkáš, kemo? Hej, kemo...“*

O deset let později, tedy v roce 2010, tatáž skupina redefinuje význam slova *gros* v písni *C'est qui le gros ?* („Kdo je kemo?“) následovně: « c'est un lascar...le gros est fanatique de un-un-trois » („je to předměstskej týpek... kemo je fanatický obdivovatel jedna-jedna-trojky“) a opět si je přisvojuje: « on est gros... » („my sme kemoši“). V této písni, stejně jako v mnoha jiných od skupiny 113, lze zaslechnout četné odkazy na teritoriální příslušnost, zde např.: « Il est Vitry moins quart » („je tři čtvrtě na Vitry“).

Na první pohled okrajově může působit poznámka o videoklipu, který k písničce na kanálu YouTube vytvořil posluchač LIKMA38. Jak bylo uvedeno výše, číslo 38 z přezdívky odpovídá spíše kódu departementu než věku jeho nositele, jednalo by se tedy o jistého Malika (přesmyčka *Malik* > *Likma* je obdobný proces tvorby přezdívky, jaký zvolil člen 113 *Karim* > *Rim'K*), který tedy pochází z departementu Isère (hl. město Grenoble). Tento kreativní fanoušek ale zjevně ignoruje identitární význam slova a prezentuje v klipu sérii obrázků obézních lidí[128].

Po přečtení komentářů pod videem však jasně vyvstává síla identitárního potenciálu tohoto lexému, např. se dočítáme[129]: « chier quel son j'aime !!!!!!! put1 de flow en + elle assure trop la groupe 113 une tuerie !! » („totálně tu hudbu miluju!!! !!!! majou drsnej flow a navíc je skupina 113 naprosto skvělá!!“). Někteří se ohledně slova *gros* pohoršují: « le gro , c language de cité , mesrine c'est 1 gro rien a voire avec les obése mdrr » („kemo, to je jazyk předměstí, Mesrine [slavný francouzský bandita] byl kemo, to nemá nic společného s obézníma, lol“). Jiní zase přidávají k dobru další sémanticko-etymologické interpretace: « gro = grossiste Le pire sais qui le dit 'gro gro gro grossiste' rien compris le pélo qui a mis la music quoi » („gros vzniklo z *grossiste* [prodejce ve velkém] a nejhorší je, že to tam říká ‚gro gro gro grossiste' ten maňas, co tam dal hudbu, prostě nic nepochopil“).

Hypotéza o apokopě ze slova *grossiste*, případně ta, že jde o výpůjčku z jedné ze západoafrických variant francouzštiny, ve které se oslovují vážené osoby právě jako *gros* (na což nás upozornili kolegové z Kamerunu), samozřejmě stojí za uvážení, stejně jako novější teorie autora DZ o deformaci výpůjčky z arabštiny *kho* (viz 4.3.6) nebo, podle jiných, z angličtiny *bro* (obojí ve významu „brácha“, potažmo „kámoš“). Nicméně hledání etymologií není naším primárním cílem.

---

128 http://www.youtube.com/watch?v=N4ja7HWQ0lo {Již nedostupné}

129 Příklady těchto komentářů uvádíme v originálním jazyce s původním pravopisem a překládáme volně s využitím obecné češtiny a českých slangismů.

Podstatné pro tuto studii o teritoriálních apropriacích je zejména fakt, že stejně jako Rohff, 113 a ostatní členové kolektivu Mafia K'1 fry, tak i jejich mladí posluchači, které jsme oslovili dotazníkovou metodou a kteří povětšinou pocházejí také z departementu Val-de-Marne, často a ochotně zmiňují prostorovou dimenzi, aby tím upozornili na sociální jevy, které je obklopují. Jsou zkrátka často stejně jako Rohff *en mode 9.4* („v režimu devět-čtyřka").

4.4.5 Lexém *werss* v časosběrné perspektivě

Pro exemplifikaci novějšího lexika s vazbou na departement Val-de-Marne poslouží i výše zmiňovaný lexém *werss* (viz kap. 4.3.5). Ten rozšířil raper Rohff, který je známý tím, že své umělecké výstupy koření neologismy přebíranými s velkou pravděpodobností z rezolektu skupiny svých kamarádů nebo si je sám vymýšlí. Lze jej tedy považovat za prototyp inovátora šířícího lexikální inovace skrze písňovou tvorbu. Právě jméno tohoto rapera nebo úryvky z jeho písní byly nejčastěji zmiňovány v otázce „Kdy jste zaslechli <lexém x> poprvé?". V našich dotaznících byly záměrně testovány lexémy *werss* a *en mode*, které se vyskytovaly v názvech Rohffových písní a zejména pak v hojné míře v jejich refrénech. Na obou těchto lexémech lze dobře demonstrovat teritoriální vindikaci dotazované mládeže z Val-de-Marne.

Na rozdíl od plošně rozšířené konstrukce *en mode* + *N* v době prvního dotazování v Créteil, tj. v prosinci 2010, byl Rohffův neologismus čerstvě vypuštěný do éteru a zažívající tzv. mediální třesk (*boom médiatique*, viz výše kap. 3.5 a 4.5.5 pro metalingvistické komentáře Rohffa samotného při propagování písničky *Dans ma werss* na rádiu Skyrock). Dva měsíce po nasazení písničky do rádií a tři měsíce po vystavení klipu na internetu byly z odpovědí patrné náznaky počínajícího identitárního přisvojování lexému, kdy ze 123 studentů jich necelých 28 % (34 osob) lexém znalo a z toho dvacet jej považovalo za součást slangu předměstské mládeže. Lexém byl tedy zařazen do obdobného šetření i o rok později (v prosinci 2011) na témže místě, kdy odpovídalo dalších 90 studentů. Z meziročního srovnání vyplývá nárůst aktivních uživatelů. V roce 2010 dotazovaní deklarovali spíše pasivní znalost slova (OUI P) než jeho aktivní používání (OUI A – pouhých 7 osob, z toho 5 chlapců), zatímco v roce 2011 začal být lexém aktivněji používaný a jeho znalost u mládeže se ještě rozšířila, jak ukazuje graf č. 8. Pro jednodušší srovnání uvádíme nejprve zmenšeně výsledky z roku 2010 (tj. obsah grafu č. 7).

V roce 2011 znala lexém už třetina (tj. 30 z 90) dotazovaných, z toho jedenáct jej podle svých vyjádření používalo aktivně. Lexém *werss* se tedy jevil být nadějným kandidátem na časosběrné šetření v Créteil, zajímala nás ale i jeho difundace mezi mládež mimo Val-de-Marne, proto byl zařazen i do dalších dotazníkových šetření časosběrnou metodou na různých místech Francie.

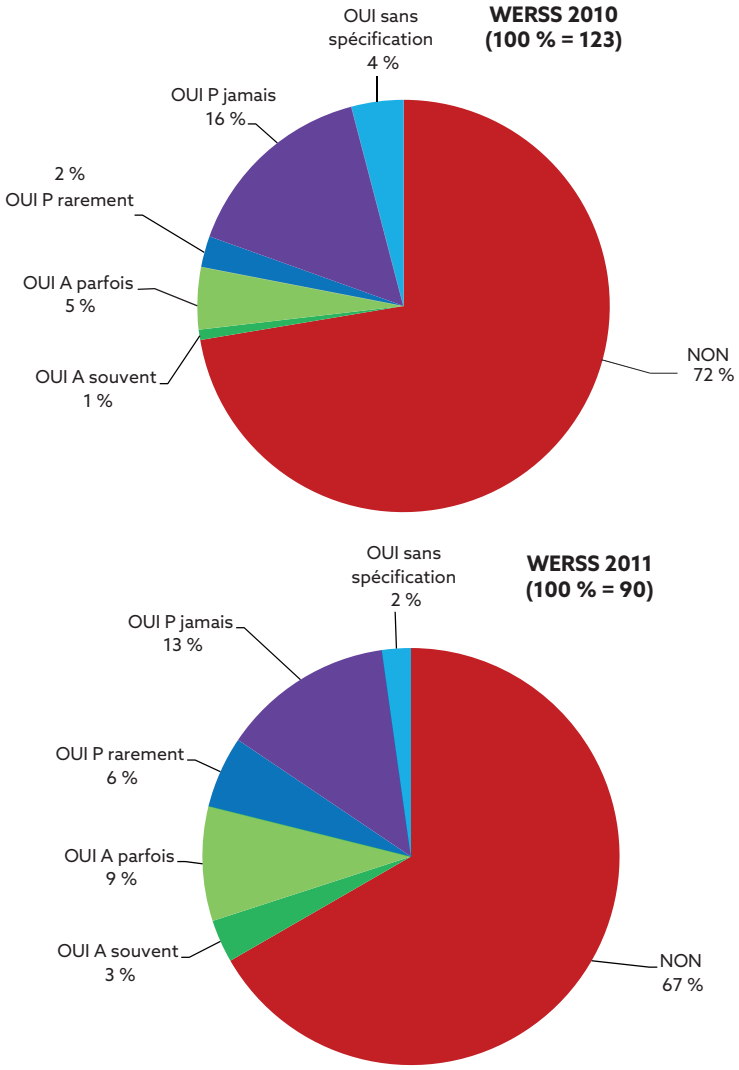

Graf č. 8: Deklarovaná znalost *werss* v meziročním pozorování (2010–2011) (legenda viz str. 169)

Zadáváním totožných otázek více let po sobě byla získávána data od studentů pro lexém *werss* třikrát v Créteil – kromě prosince roku 2010 i v prosinci 2011 a v lednu 2014, tedy dva roky poté. Z této časové řady z totožného sociogeografického prostředí vyplývá fakt, že se výrazně zvýšila jak pasivní znalost lexému (OUI P), tak i jeho aktivní používání (OUI A) – viz sloupce CRE-2010-2014 v tabulce č. 18 a grafu č. 9 níže.

Na přelomu roku 2013 a 2014 proběhly sondy i na dalších dvou univerzitách, konkrétně v Nice v únoru 2014 a na Univerzitě Paříž 5 ve dvou etapách – nejprve v prosinci 2013 bylo vyplněno 29 dotazníků a v lednu 2014 dalších 56 dotazníků (obě tyto části spojujeme v tabulce č. 18 a grafu č. 9 do jednoho sloupce P5-2013/14). Porovnáme-li tyto dvě lokality s výsledky z Créteil v téže době, je jasně patrné, že studenti na jihu Francie i studenti v centru Paříže sdílí nadšení pro daný neologismus jen částečně, převážná většina jej nezná.

Na Univerzitě Paříž 5 pak výzkum cirkulace téhož slova probíhal i v prosinci 2015, tj. téměř dva roky poté. Výsledky se nijak dramaticky neodlišují od přechozích výzkumů, 85 % studentů jej vůbec nezná (na přelomu 2013–2014 to bylo 81 %). Budoucnost ukáže, nakolik je tento trend progresivní a zda znalost lexému „přežije" pěveckou kariéru jeho propagátora Rohffa či nikoli.

Tabulka č. 18: Výsledky časosběrného výzkumu rozšíření lexému *werss*

	CRE-2010	CRE-2011	CRE-2014	NICE-2014	P5-2013/14	P5-2015
OUI A	7	11	16	7	3	2
OUI P	27	19	37	9	13	12
NON	89	60	28	56	68	78
bez odpovědi	0	0	3	0	1	1
Celkem	**123**	**90**	**84**	**72**	**85**	**93**

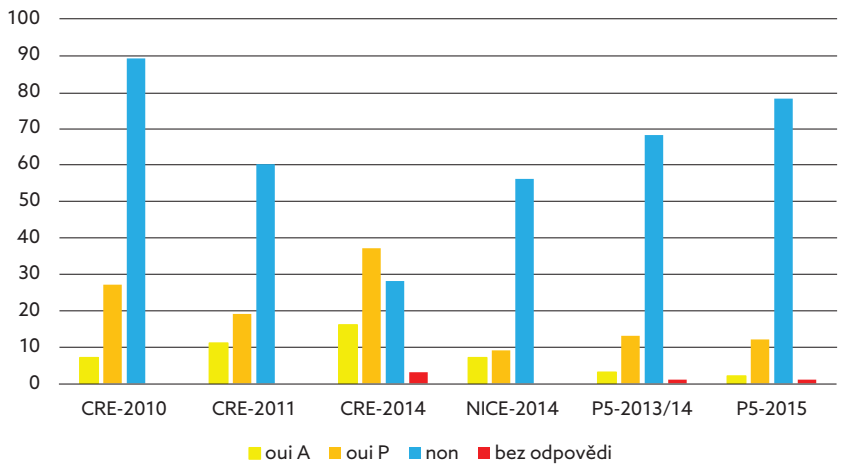

Graf č. 9: Prostorová a časová variabilita v deklaracích znalosti lexému *werss* u studentů na univerzitách v Créteil, Nice a Paříž 5 v letech 2010–2015

Mezi studenty v Créteil se za dva roky od posledního popsaného zkoumání v prosinci 2011 slovo znatelně rozšířilo. Zatímco v roce 2010 jej neznalo 72,4 % respondentů, o rok později už jen 66,7 % (tedy dvě třetiny) a o další dva roky později (leden 2014) už jen 33,3 % (tj. pouhá jedna třetina).

Z výsledků dotazníků ve třech lokalitách zkoumaných na přelomu let 2013 a 2014 lze opatrně konstatovat, že neznalost lexému (včetně těch, kteří otázku nevyplnili a pravděpodobně proto, že jej také neznají) je větší v lokalitách, kde je vyšší socioekonomická úroveň. U studentů z Paříže jich lexém neznalo 81 % a v Nice 77,8 %, zatímco v téže době v Créteil pouze 37 %. Nutno ale dodat, že v Nice i v Paříži vyplňoval dotazník větší počet studentů na krátkodobém pobytu ve Francii (Erasmus, Free mover aj.), kteří nemohli být z etických důvodů z průzkumu vyloučeni, nicméně jejich odpovědi nejsou pro výzkum většinou použitelné.

Ze srovnání pařížského výzkumu v rozestupu téměř dvou let lze odvodit, že se lexém spíše vytrácí z povědomí mladších studentů, kteří ale deklarují obecně mnohem menší zájem o rap než v Créteil nebo v Nice.

Tendence v postupném difundování lexému v Créteil je naopak z grafu č. 9 zřejmá. U ostatních lokalit jde spíše o náčrt trendu, který by bylo potřeba upřesnit rozsáhlejším vzorkem dat či opakovanými studiemi. Lexém jsme znovu zařadili do dotazníku v roce 2018, kdy z prvních výsledků z dubnové ankety v Nice mezi 79 studenty vyplývá, že pouze tři dotazovaní uvádí jeho pasivní znalost, navíc jeden z nich s poznámkou, že už se příliš nepoužívá. Je tedy spíše pravděpodobné, že mimo Val-de-Marne bude slovo za pár let pozapomenuto a oživí si je jen skalní fanoušci rapera Rohffa. V Créteil bohužel k dispozici novější data nemáme, ale je pravděpodobnější, že zde bude lexém více identitárně ukotven a bude mít tedy lepší perspektivu setrvat v úzu místní mládeže, pokud ovšem i tady nevyšel z módy.

Na závěr této studie o lexému *werss* ještě podotkněme, že lexém dosud nebyl zařazen do elektronického slovníku DZ, který zpravidla identitární neologismy pro předměstskou mládež rychle zařazuje, je-li jejich rozšíření plošné. Jeho autor Cobra le cynique (vlastním jménem Abdelkarim Tengour) nám potvrdil, že slovo do slovníku nezařadil, protože nedostal od svých přispěvatelů žádný podnět.

4.4.6 Symboly a stigmata předměstské mládeže

Na téma francouzského rapu vznikají v posledních letech desítky prací z oblasti sociálních a humanitních věd, ať už se jedná o studie politologické, sociologické, muzikologické, lingvistické, pedagogické aj. Přesto ale zatím jen velmi málo známe mentální vzorce příjemců, tj. způsoby, jakými nazírá na poselství rapových textů různorodá masa pravidelných i nepravidelných posluchačů tohoto hudebního žánru. Podle sociologa Anthonyho Pecqueuxe nemůže být nahlíženo na politická témata obsažená v rapu jinak než tím, jakou vyvolávají odezvu, tedy skrze formy

přisvojování si těchto témat posluchači (Pecqueux 2007: 5). Tato vize rezonuje s hlediskem prostorovým a sociolexikálním, která jsme se snažili propojovat v této čtvrté praktické studii s cílem poukázat na symbolickou hodnotu některých prostorových referentů (zejména označení *neuf-quatre*) a některých lexikálních jednotek (*werss*, *gros* a konstrukce *en mode* + *N/Adj*).

„Životní cyklus" neologismů je obecně těžko předvídatelný (viz Sourdot 1998), nicméně pozorováním šíření identitárních lexémů mezi mládeží lze vytvářet modely různých difuzních typů. Lze tak nahlížet na způsoby přisvojování novotvarů a zkoumat případné důvody, proč si některé lexémy mládež přisvojovat nechce. Tento extrémní případ tzv. dezapropriace se děje zejména v důsledku zdiskreditování některých výrazů v médiích. Typickým příkladem je metonymické použití přesmyčky *vas-y* > *zyva* („pojď, jdeme"). Tou byla na přelomu tisíciletí často parodována předměstská mládež, která původně tuto pobídku, stejně jako jiné verlanizované výrazy používala s identitárním podtextem. V důsledku takovéto parodizace se z identitárního symbolu pomalu, ale jistě stala stigmatizující přítěž. To vedlo k postupnému upouštění od tvorby nových slov tímto procesem (současně s ústupem této módy obecně), přičemž ale mnohá lexikalizovaná slova vytvořená verlanizací používá dodnes celá společnost v obecném slangu (např. *keuf* = „polda", z *flic* téhož významu) a pro rapery slouží verlan dál jako prostředek k dotváření homofonií, a to i za cenu vytvoření idiolektálního novotvaru, který ale jejich posluchači budou schopni rozklíčovat podle obecně známých pravidel.

Rap je jedním ze symbolů předměstské kultury a je mu přikládána role mediální vitríny slangu předměstské mládeže. Dovolíme si tedy závěrem uvést hypotézu difuzního potenciálu výrazů šířených rapery. V dotazníkovém šetření naši respondenti nemusí zařadit ten který zkoumaný lexém do kategorie slov aktivně používaných mezi kamarády, přesto je ale možné předpokládat, že jej zachytí a projeví o něj zájem, zejména objevuje-li se daný lexém v refrénech rapových písní. Tento zájem narůstá, mají-li tyto výrazy neprůhlednou grafickou nebo výslovnostní formu (*werss*), význam (*gros*) nebo syntaktickou vazbu (*en mode*). Tato slova pak mají pro svou zajímavou strukturu velký difuzní potenciál, který je využit tehdy, rozhodne-li se jej vícero výřečných bossů z různých skupin přátel či kolektivů implantovat do skupinové mluvy, tj. do daných rezolektů.

Příkladem slova *bol(l)os(s/se)*, který budeme detailněji rozebírat v následující studii, lze nastínit jeden model šíření identitárních neologismů. K opravdovému vytvoření funkčního/funkčních modelu/ů by však takových výzkumů byly potřeba desítky. V různých fázích opakovaných zkoumání na různých místech ve Francii jsou v současné době kromě výše uvedených slov také např. lexémy *hass, swagg, morray* aj. Z anket jim věnovaných vyplývá, že cesta od hapaxu legomena po slovníkové heslo je u generačně příznakových lexémů podstatně spletitější než u slov, která vypouštějí do éteru mediální autority (např. sousloví *faire le buzz*, které jsme zkoumaly souběžně s výše popisovaným slovem *bol(l)os(s/se)*, viz Fiévet a Podhor-

ná-Polická 2009, kde dochází k třesku mediálnímu dříve, než se dá u respondentů zachytit třesk neologický – což byl ostatně do určité míry i případ lexému *werss*).

Slovníkové zachycení je pak méně často odrazem reálné frekvence v užívání slova mezi mládeží, ale spíše náhodným produktem rešerší lingvistů, kteří se stávají autoritami pro lexikografy (nebo jimi přímo jsou) a spoluvytvářejí tak mediální obraz slangu mládeže.

4.5 Časosběrný výzkum difuze neologismu *bol(l)os(s/se)*

S rozvojem korpusové lingvistiky se lexikologům naskýtá relativně široké pole možností, jak sledovat nová slova. Zatímco mediálně exponovanými autoritami nově vytvořená slova a slovní obraty dokážou média (a zejména někteří žurnalisté a moderátoři) prosadit do širšího úzu, jsou-li splněny podmínky sociální potřebnosti či sémantické výstižnosti lexému, neologismy vznikající a šířící se mezi mládeží mají zcela odlišný „životní cyklus“. Moment vzniku a první fáze šíření těchto neologismů lze vědecky zachycovat pouze obtížně, kombinací kvantitativní a časosběrné metody však lze nastínit modely jejich šíření a upozornit na některé sociolingvistické parametry, které běžně užívané metody sběru slangismů empiricky potvrdit nemohou.

Zdrojem neologických kandidátů je od roku 2009 mj. i náš korpus textů rapových písní *RapCor*. Pro lexém *bol(l)os(s/se)* bylo v kapitole 4.3.1 rekonstruováno jeho pronikání do rapových textů, s prvním signifikantnějším nárůstem použití mezi lety 2004 a 2005 a velkým nárůstem použití mezi lety 2008 a 2009. Rapeři jsou často prvními mediálními autoritami, které daného kandidáta na identitární neologismus šíří. V této kapitole představíme difuzi tohoto lexému už bez opory rapu, na základě experimentálního časosběrného výzkumu vedeného převážně u mladých Francouzů, s cílem získat informace o užívání a prožívání tohoto slova.

V rámci sběru generačně příznakového lexika hraje klíčovou roli imprese pozorovatele, kdy do popředí vstupuje jeho subjektivní neologický pocit. Jedná-li se o neologismus formální, je pro svou nápadnost rychle zaznamenán, popsán s využitím metod a terminologie daného oboru, resp. dané školy, nicméně jeho další sledování a snahy o kvantifikaci důkazů jeho užití či naopak absenci užití většinou zůstávají jen naznačeny. Takováto rezignace na kvantitativní lexikologické zkoumání konkrétních neologických kandidátů a na kvalitativní sociolingvistické zkoumání dynamiky časového a prostorového vývoje šíření tohoto kandidáta mezi uživateli daného jazyka je zároveň i výzvou metodologickou.

V roce 2005 byl zachycen jeden zajímavý neologický kandidát s negativně evaluativní funkcí vyslovovaný [bolos] a zapisovaný mnoha grafickými variantami: *bolos, bollos, bol(l)oss, bol(l)osse*. V roce 2008 byl pak zahájen experiment, který měl za cíl dlouhodobější zkoumání „života“ tohoto izolovaného slova. To se zdálo být

vhodným kandidátem pro svou relativní novost, pro pozorovanou silnou expresivitu mezi mládeží a pro zřejmou cizokrajnost s nejasným etymologickým pozadím. Zaujal nás s kolegyní Anne-Caroline Fiévetovou zejména kvůli vysoké frekvenci užívání mezi mládeží, navíc také kvůli neukotvenému významu, tj. kontextově variabilnímu používání.

Poprvé jej Fiévetová zachytila koncem roku 2005 v rámci jiných svých terénních studií na severním předměstí Paříže, přičemž jako rodilá mluvčí mohla lépe uplatnit svůj subjektivní neologický pocit. Dalo se tedy předpokládat, že do doby, než se setře zjevná expresivita u jedné skupiny mluvčích, lexém se rozšíří k dalším skupinám a bude možné pozorovat jeho zajímavě proměnlivý sémantismus. Dalo se rovněž předpokládat, že vzhledem k pozorovaným tendencím, kdy lexém začala od předměstské mládeže masivněji přebírat i mládež z bohatších pařížských čtvrtí, bude jej brzy možné zaznamenat v médiích, která pravidelně přejímají generačně příznaková slova pro své novinové články, televizní pořady či texty reklam. Slovo tedy mělo vhodný identitárně-neologický potenciál.

Zajímal nás tedy vývoj jednak z hlediska vlivu médií na šíření daného slova, ale náš zájem směřoval také k poznání postojů mluvčích, k popsání šíření slova v jeho fonických, grafických a sémantických variantách atd. Slibné výsledky prvních sond dávaly tušit jedinečnou příležitost pozorovat v reálném čase dynamiku šíření tohoto neologismu.

Termín neologismus není ze sociolingvistického hlediska možné koncepčně generalizovat (neologický pocit je vlastnost jednotlivců, s malou mírou pravděpodobnosti shody mezi skupinami uživatelů jazyka).

Zároveň není možné akceptovat ani hledisko striktně lexikografické, které je díky rozvoji korpusové lingvistiky a sociolektografie sice na ústupu, ale zůstává obecně rozšířené mezi nelingvisty. Ti za neologické většinou považují to, co chybí v jejich oblíbeném referenčním slovníku.

Náš výzkum reálně započal v roce 2006, kdy byly aplikovány dvě klasické sociolingvistické metody, konkrétně metoda participačního pozorování a metoda polořízeného rozhovoru (Calvet 1997: 211–212). První verifikace proběhly nutně na úrovni mikrosond formou rozhovorů se členy konkrétní soudržné skupiny, která tento lexém aktivně používala. Posléze byl pozorován výskyt zkoumaného slova u dalších skupinek mládeže v reálných, nicméně spíše náhodných situacích. Tato fáze výzkumu by se dala označit za fázi zasvěcení do skupinové normy či skupinových norem. Bylo by vhodnější použít plurál, neboť variabilita endogenních norem v mládežnických kolektivech je zřejmá a z ní vyplývá i nutnost objektivizace mikrosond tím, že budou obdobná šetření multiplikována na různé skupinky přátel, ideálně i na různých místech.

Přechod na úroveň makrovýzkumu se zdál být nevyhnutelný, neboť jedině makrosonda do různých rezolektů mohla poskytnout objektivní informace o časoprostorové variabilitě v užívání daného lexému. V dalších etapách tedy byly

metody kvantitativní a kvalitativní záměrně směšovány tak, aby se ozřejmila synchronní dynamika vývoje užití lexému i epilingvistických soudů o něm.

Etapy výzkumu identitárního neologismu *bolos* by tedy mohly být shrnuty následovně:

- *fáze kvalitativního výzkumu* – testovací „minianketa" po zachycení neologismu, zasvěcení do skupinové vyjadřovací normy (polořízené rozhovory a participační pozorování kontextu užití výrazu – v kolektivech, v médiích),

- *fáze testování kvalitativního přístupu* – ověřování hypotézy dostatečného rozšíření (neologického potenciálu) a expresivní fluktuace významu (identitárního potenciálu) – první verze klasického dotazníku byla testována koncem roku 2008,

- *fáze kvantitativního sběru dat* – makrovýzkum na průřezu všemi frankofonními teritorii a všemi generacemi (na přelomu 2008–2009 současně dotazník v papírové a elektronické podobě),

- *fáze kvalitativně-kvantitativního sběru dat časosběrnou metodou* – popis vývojových tendencí od 2008 do dneška sledovaných v různých lokalitách (výzkum zaměřený na generační a geografické aspekty šíření výrazu, sledování názorů na jeho šíření, datace prvního výskytu a etymologická upřesnění).

Zamyšlení nad epistemologickými otázkami, které vyplývají z námi zvolených metod při kvantitativně-kvalitativním sběru materiálu pro popis časoprostorové dynamiky šíření identitárního neologismu *bol(l)os(s/se)*, bude obsahem této stati. Nejprve bude pozornost věnována dotazníkové metodě a její evaluaci pomocí SWOT analýzy, nástroje hojně využívaného v geografii a marketingu. Následně budou popsány metodologické aspekty jednotlivých etap výzkumu a představeny dílčí výsledky z prvních let výzkumu časosběrnou metodou.

4.5.1 Dotazník papírový či elektronický? SWOT analýza použitých kvantitativních metod sběru dat

V každé z výše popsaných fází výzkumu se ozřejmily jiné aspekty zkoumaného lexému a vzešly nové metodologické otázky a výzvy, které ovlivnily další etapy výzkumu (detailněji viz Podhorná-Polická a Fiévet 2010). Metodologická koherence je nicméně nezbytnou mezietapovou podmínkou. Oscilace mezi používáním papírového a elektronického dotazníku ve fázi makrovýzkumu si tedy zaslouží detailnější komentář, neboť si plně uvědomujeme možné rozdíly v charakteru odpovědí a působení různých faktorů v průběhu vyplňování dotazníku.

Nejprve ve stručnosti shrňme výhody a nevýhody papírového dotazníku. Jeho obecné výhody i nevýhody jsou známé, nicméně pro výzkum identitární neologie vyvstala jistá specifika. Tato forma se totiž zdá být spolehlivější než dotazník elektronický při získávání odpovědí od adolescentů a postadolescentů. Ti jsou v rámci seminářů nepřímo nuceni odpovídat, a to ihned a spontánně, na rozdíl od verze elektronické, která nebyla vyplňována v rámci seminářů přímo na místě, pouze byla studentům prezentována vyučujícími s prosbou o dodržení obdobných podmínek vyplnění, tedy individuálně a bez většího přemýšlení nebo dohledávání na internetu.

V relativně krátkém čase a za jednotných podmínek lze pomocí dotazníkové metody v tradiční papírové podobě získat desítky odpovědí z geograficky, sociálně i genderově heterogenních vysokoškolských a středoškolských kolektivů. Pro náš výzkum je pak tato metoda důležitá zejména z důvodu získání cenných informací od mládeže z předměstí, které se čistě kvalitativními metodami sbírají obtížně. Toto konstatování se vztahuje zejména na chlapce, do jejichž kolektivů je obtížné v terénu proniknout (a pro pozorovatele ženského pohlaví to platí obzvlášť). Mladí respondenti takto genderově seskupení jsou často neochotní bez detailního ústního vysvětlení záměrů dotazníku a způsobů jeho zpracování a interpretace sdělovat elementy ze skupinového kódu neznámým tazatelům. Při prezentaci dotazníků bylo vždy nutné navázat téměř afektivní vztah zejména s chlapci, kteří byli respektovanými vůdci v kolektivu. Po získání právě jejich důvěry v seriózní zpracování výsledků se nám často dostala zpět řada extrémně pečlivě vypracovaných dotazníků s mnoha dodatečnými komentáři a tipy na další identitární neologismy.

Elektronický dotazník je pak metoda relativně nová, minimálně co se sociolexikologického výzkumu týče, a zaslouží si tudíž hlubší epistemologickou analýzu. Touto metodou bylo získáno více než 54 % výsledků z druhé fáze šetření (celkem 654 dotazníků). Elektronická adresa směřující k dotazníku byla záměrně spojena s Masarykovou univerzitou, a to nejen z důvodu akademické prestiže. V předchozích terénních studiích slangu mládeže (Szabó 1991, Podhorná-Polická 2009) totiž bylo opakovaně pozorováno, že výsledky jsou bohatší, důvěryhodnější a otevřenější, je-li dotazovatelem nerodilý mluvčí, tedy cizinec, který není součástí etnicko-sociální sítě ve zkoumané společnosti. Proto bylo jméno francouzské spolupracovnice A.-C. Fiévetové v prezentaci dotazníků záměrně vynecháno. To mělo za účel překonat běžně pozorovanou nedůvěru (zejména u předměstské mládeže) vůči sociálně a ekonomicky privilegovaným vědcům, mají-li navíc jména typická pro tzv. *Français de souche* (doslova „Francouze s kořeny“). Na úvodní straně dotazníku bylo zdůrazněno také komparativní zaměření projektu na francouzský *versus* český slang, neboť i v tomto ohledu byly popsány případy, kdy motivace dotazovaných odpovídat rostla v případech, kdy předpokládali, že jejich názor přispěje k interkulturnímu pochopení či k překladatelským účelům. Tato strategie se projevila jako dvousečná, protože nejasný původ slova si někteří z dotazovaných (jak v elek-

tronické, tak papírové verzi) mylně interpretovali ve spojitosti s českým dotazovatelem a lexém pak automaticky považovali za přejímku z češtiny.

V pozdějších verzích dotazníku byly od roku 2014 obě tyto strategie (tj. vynechání francouzsky znějícího jména i důraz na komparativní charakter výzkumu) opuštěny a důkladnější úvodní prezentace cílů výzkumu se ukázala být dostatečnou kompenzací k těmto možným úskalím.

Vrátíme-li se zpět k evaluaci elektronického dotazníku, kvality či nedostatky této metody výzkumu můžeme strukturovat pomocí tzv. SWOT analýzy, což je metoda rozboru reálných i potenciálních kladů (S), záporů (W), příležitostí (O) a hrozeb (T) daného jevu.

Mezi silné stránky (*strengths*) elektronického dotazníku můžeme především řadit velkou časovou úsporu při zpracovávání dat do tabulkového formátu. Zatímco výsledky papírového dotazníku musí být ručně přepisovány do počítače, elektronický dotazník má tuto fázi jako automatizovaný výstup. Odpadá tedy složité rozmýšlení nad významem nečitelných slov či písmen, nemluvě o desítkách hodin přepisu, kdy je zrak unavován přesuny pohledu z papíru na obrazovku. Další nespornou výhodou je možnost rychlého šíření povědomí o experimentu do geograficky vzdálených oblastí. Skrze sociální vazby našich prvních informátorů a následně jejich informátorů atd. se informace o dotazníku šířila exponenciálně a ve velmi krátkém čase se podařilo získat odpovědi ze všech oblastí frankofonního světa i téměř všech francouzských departementů.

Možnou výtkou a pochybností by jistě mohl být fakt, že dotazovatel není fyzicky přítomen při vyplňování dotazníku, a respondent by si tedy mohl vymyslet virtuální profil nebo zkoušet odpovědět vícekrát pod různými identitami. S vědomím tohoto nebezpečí byly do dotazníku naprogramovány funkce limitující tyto možné negativní faktory. Jednak byl dotazovaný hned v první otázce vyzván, aby uvedl jméno člověka, od kterého se o anketě dozvěděl (což zároveň pomohlo rozkrýt síť interpersonálních vazeb), dále také mohl uvést svou e-mailovou adresu v případě zájmu o výsledky výzkumu. Zájem o tyto výsledky byl vcelku velký (38,8 % dotazovaných). Zároveň ale počet recesistických odpovědí byl v elektronickém dotazníku mizivý, na rozdíl od vysokoškolských sond, kde se téměř vždy objeví znuděný či vtipkující student. Dále byly automaticky sledovány síťové (IP) adresy serverů i průběh vyplňování dotazníku, kdy z téže síťové adresy se již nebylo možné znovu do ankety dostat, pokud byl dotazník již jednou vyplněn.

Naopak mezi slabé stránky (*weaknesses*) se jednoznačně řadí neekologické podmínky zkoumání. Dotazovatel se dostane sice rychle k výsledku, nicméně naprosto netuší, v jakých podmínkách byl elektronický dotazník vyplněn, zda si dotazovaný nevypomáhal názorem jiných osob atd. I přes výše uvedená opatření, která napomáhají snížit anonymitu respondentů, je však reálně možné vědomě zkreslit věk či udat nepravdivě jiné sociologické údaje. Z těchto rizik se nám jeví jako nejpodstatnější problém neomezený čas na vyplňování dotazníku, kdy

nemůže být zaručena spontánnost odpovědí. Definic zkoumaného neologismu bylo naštěstí tou dobou na internetu poskrovnu, proto bylo možné rychle identifikovat osoby, které neudávaly svůj vlastní názor na význam slova, ale vyhledaly jej pilně na internetu a zkopírovaly do dotazníku. Grafická variabilita slova však naštěstí tento úkol znesnadňovala těm, kteří jej opravdu neznali. Selekci těchto zvědavých a aktivních respondentů umožnily i doplňkové otázky na dobu a místo, kdy se s lexémem poprvé setkali.

Automatické zpracování dat s sebou nese nejen výrazné výhody časové, ale i nevýhody s obtížnějším zachycením záměrně či nezáměrně nesmyslných tvrzení. Před započetím automatické filtrace jednotlivých kategorií znalosti/užívání lexému je třeba projít manuálně všechny odpovědi a oddělit z kategorií aktivního užití či pasivní znalosti takové případy, kdy se dotyčný mýlí ve významu či jej paronymicky asociuje s jiným známým slovem. Záměna byla častá se slovy *bol* (slangově „zadek"), *ballot* („imbecil, idiot") nebo s hovorovým výrazem *bolos* pro boloňské špagety (místo přídavného jména *bolognaises* se běžně užívá zkráceně výraz *les spaghettis bolos*).

Aby tato analýza nekončila pesimisticky výčtem možných rizikových faktorů, uvádíme je již zde. Hrozby (*threats*) této metody spočívají v jejím plošném zneužívání k dlouhým a únavným anketám v nejrůznějších (většinou marketingových) průzkumech, které mohou do budoucna snížit ochotu mnohých uživatelů internetu podílet se na této dobrovolné činnosti. Náš výzkum byl redukován na velice krátký dotazník, pro dotazované neznalé lexému navíc extrémně krátký (mnozí dokonce vyjadřovali svou lítost, že nemohou být více k užitku). Konkrétně toto téma navíc vzbuzovalo zvědavost a vzhledem k módní vlně i emoce. Výše popisovaná neochota tedy pozorována nebyla, snad jen u pubescentů, které často rodiče museli nutit k vyplnění dotazníku namísto sledování televize či her (tyto informace nám pak rodiče, kteří přislíbili pomoc, zpětně poskytli poté, co u nás zjišťovali splnění příkazu a obdržení výsledků od svých potomků).

Zároveň však byl důraz kladen na co možná nejmenší zahlcení textem, neboť dlouhé komentáře zvyšují únavnost a každé opuštění internetové stránky před uložením výsledků je zbytečnou ztrátou cenných informací. Za největší hrozbu této metody ostatně považujeme únavu dotazovaného z délky ankety. Zodpovídání nahodilým způsobem bez uvažování (stylem „rychle se tím proklikat do konce") výsledky nutně diskreditují, a tím i celou výzkumnou metodu.

Problém s dostupností internetu a s počítačovou gramotností pro starší generaci či pro sociálně nejslabší skupiny obyvatel je zřejmou nevýhodou, se kterou jsme se v roce 2008 ještě setkaly. S různými programy zavádění internetu do škol jsou ale mladší generace již plně počítačově gramotné a přístup k internetu si v případě zájmu umí obstarat a také u starších generací se situace spíše zlepšuje.

Je nutné si také uvědomit, že zájemci o pomoc s šířením elektronické adresy našeho dotazníku jsou většinou lidé se zájmem o vědu či o jazyk, kteří však

při dlouhodobějším či příliš častém využívání svých osobních kontaktů mohou tuto ochotu ztratit.

Při časosběrných metodách výzkumu je pak potřeba předvídat další možnou hrozbu, známý Labovův paradox pozorovatele (Labov 1970), zde konkrétně lepší výsledky v případě kontaktování téhož publika s dotazy na tentýž neologismus. Tento jev se projevil u dotazníků papírových, kde byl dotazník rozdáván každoročně studentům druhého ročníku a někteří neúspěšní studenti tak měli podruhé vyplnit tentýž formulář. Proto byl pro tyto případy přidán do novější verze dotazníku ve třetí fázi ankety (od roku 2009) dotaz na první setkání s tímto typem ankety, a zejména pak otázky pro vyjádření názoru na meziroční změnu v mediálním i soukromém užívání lexému.

Rizika popisované distanční metody tedy nejsou nezanedbatelná, avšak možnosti, které tato metoda skýtá, jsou lákavé pro jejich relativní neotřelost, přinejmenším co se výzkumu identitární neologie týče. Možnosti (*opportunities*) této metody spočívají ve snadnějším ověřování kvantitativních teorií, zejména Rogersovy o šíření inovací (viz kap. 2.2), ale také sociometrické aplikace matematické teorie grafů, kde je na sociální sítě nahlíženo pomocí topografie sítí (Lazega 2014). Z hlediska zkoumání přenosu identitárního lexika mezi skupinami jsou pak kvantitativní metody jako jediné schopné potvrdit hypotézy, které se utváří empiricky. Inspirací pro náš výzkum pomocí elektronického dotazníku byl internetový výzkum žákovského slangu na středních a základních školách, provedený agenturou Factum Invenio ve spolupráci s Ústavem pro jazyk český Akademie věd ČR na zakázku sýrárny Veselá kráva z roku 2005. Dotazník na téma oslovování rodičů, kamarádů a na roli nadávek v jejich mluvě pod dohledem učitele vyplnilo 27 000 žáků a téměř 22 000 jich bylo zpracováno. Čísla zde jsou násobně vyšší než v našem případě, ale z metodologického hlediska je zde zřejmý konflikt norem: z jedné strany školní spisovné a z druhé generační slangotvorné, kdy je žák nepřímo nucen podávat informace neznámým osobám skrze zprostředkovatele výzkumu (tj. učitele), což nemusí nutně vést k podání relevantních informací, jak již bylo řečeno výše. Pozitivním faktorem je naopak motivace odměnami. Díky široké interpretovatelnosti výsledků (z hlediska lexikologického, sociologického atd.) se po oficiální prezentaci hlavních výsledků spustila mediální lavina, zejména k žurnalisticky vděčnému tématu slangu mládeže.

To se v malém měřítku stalo i nám. Tato mediální bublina by však měla být řazena spíše pod metodologické hrozby, neboť přispívá k „mediálnímu paradoxu pozorovatele“, tedy že šíření medializovaných slov bylo možná spuštěno výzkumem samotným a vědec tedy pozoruje důsledky svého výzkumu a ne reálný objekt (viz níže kap. 4.5.5).

Pro přehlednější souhrn výše popisovaných faktorů jsou v tabulce č. 19 prostorově odlišeny stránky pozitivní a negativní ve vztahu k vnitřním a vnějším parametrům zkoumané metody.

Tabulka č. 19: Souhrnné schéma SWOT analýzy metody elektronického dotazníku

	Pozitivní stránky naplnění cíle	**Negativní stránky naplnění cíle**
Interní původ (organizační faktory)	**S**TRONG – silné stránky **+** automatické získání dat: 1) garance čitelnosti dat 2) časová úspora **+** větší geografická variabilita **+** limitace recesistických či redundantních odpovědí: 1) kontrola IP adresy – umožnění pouze jednoho přístupu z dané adresy 2) poznačení jména osoby, která dotazovanému zaslala odkaz na elektronický dotazník	**W**EAK – slabé stránky **–** nepřítomnost dotazovatele > neznalost podmínek při vyplňování dotazníku, spontánnosti reakcí **–** semi-automatické vyhodnocení dat – automatické vyhodnocení je nemožné z důvodu možné záměny s jinými paronymy (nutná kontrola hlavních kategorií – význam + deklarace znalosti a užití)
Externí původ (dynamické okolní vlivy)	**O**PPORTUNITIES – možnosti **+** technicky dostupný způsob kvantifikace meziskupinového šíření generačně příznakového lexika **+** využití principu sociálních sítí: atraktivní téma výzkumu umožňuje vytvoření skupiny informátorů a šiřitelů elektronického odkazu (motivující zpětné vazby a ochota kolegů a přátel pomoci v kvantitativním sběru) **+** metoda ověření teoretických modelů	**T**HREATS – hrozby **–** obava z masivního používání tohoto typu anket vědci v budoucnu **–** možná ztráta ochoty odpovídat na množství rozličných anket **–** riziko projevení tzv. paradoxu pozorovatele při dlouhodobějším výzkumu téhož lexému **–** deontologické problémy dotazníkové metody – zejména je-li délka dotazníku nepřiměřená – únava, přeskakování otázek > ztráta důvěryhodnosti této metody

Závěrem podotkněme, že pro sociolingvistiku je metoda elektronického dotazníku obzvláště diskutabilní. Zejména ve Francii je totiž zdůrazňován ekologický přístup k mluvčím a k jejich spontánním promluvám, ale deklarované názory v dotazníkových šetřeních jsou pak povahy metalingvistické a epilingvistické. Tato metoda by však neměla být odmítána, je-li doplněna jinými, komplementárními postupy, zejména participačním pozorováním.

4.5.2 Etapizace výzkumu difuzní dynamiky neologismu *bol(l)os(s/se)* od mikrosond k makrovýzkumu

Identitární neologie jakožto relativně nová lingvistická disciplína na pomezí lexikologie a sociolingvistiky může čerpat z metodologického aparátu obou těchto disciplín. Zatímco sociolingvistické studie jsou ve Francii tradičně orientovány na kvalitativní sondy do užívání a prožívání jazyka (*pratiques et représentations*, viz kap. 2.1.2) s cílem popsat fungování různých sociálně determinovaných vlivů, a to primárně u menších skupin mluvčích v tzv. ekologickém prostředí (Calvet 1999a), lexikologické studie naopak povětšinou využívají kvantitativní metody

zpracování sebraného materiálu. Zachycení identitárních neologismů v různých typech lexikologických sběrů nebo sociolingvistických sond není sice obtížné, ovšem další zkoumání toho, jak jsou tato slova vnímána a užívána těmi, kteří se s nimi identifikují a dále je šíří ve svém okolí, již tradici ani v jedné z disciplín nemá. Právě o tuto oblast zkoumání se tedy bude zajímat identitární neologie.

Nejfrekventovanější, plurikontextové, a tudíž polysémní slangismy, které má pozorovaná sociální skupina tendenci totemizovat, definujeme jako identitární slova (*mots identitaires*, viz Podhorná-Polická, 2009: 281–292), většinou jde ale o slova s příznakem novosti, proto je zde výše v kap. 4.3.1 definujeme jako identitární neologismy. Šíří-li se lavinovitě mezi skupinami, dochází k tzv. neologickému třesku (*boom néologique*), který většinou celoplošná, nespecializovaná média nezachytí. Většinou se zpožděním (pokud vůbec) dochází k tzv. mediálnímu třesku (*boom médiatique*), kdy se slovo dostane do širšího povědomí veřejnosti na základě vysoké frekvence jeho zařazování do scénářů filmů, do metalingvistických glos atd.

Sledování tohoto procesu z hlediska sociolexikologického vyžaduje hlavní předpoklad: být „u toho" nejpozději v momentě, kdy k neologickému třesku začíná docházet, a na měnící se situaci reagovat rychlou přípravou terénního výzkumu.

Následně je nutné pozorovat chování lexému v běžném úzu i jeho mediální odrazy a testovat v pravidelných intervalech proces šíření mezi vybranými skupinami mluvčích tak, aby byl zachycen „život neologismu" (organickou metaforu volíme záměrně po vzoru Darmestetera, viz kap. 2.2.1). Právě to se nám společně s Fiévetovou podařilo v souvislosti s identitárním neologismem *bol(l)os(s/se)*. Ideální by samozřejmě bylo sledovat větší množinu neologismů zároveň, bez předchozích zkušeností však bylo zacílení na vícero neologických kandidátů nereálné a samotný lexém *bol(l)os(s/se)* byl natolik pestrý sémanticky, variabilní sociogeograficky i neprůhledný etymologicky, že naprosto postačoval pro první sociolexikologické experimenty.

Naše vědecká spolupráce započala právě v období neologického třesku slova *bol(l)os(s/se)* u mládeže v pařížské aglomeraci. Nicméně od momentu, kdy jsme s kolegyní začátkem roku 2006 poprvé debatovaly na téma nejednoznačného významu, neprůhledné etymologie a o možnostech graficky zaznamenat novotvar [bolos] (jakožto jeden z mnoha zachycených identitárních neologismů v mluvě mládeže z předměstí Paříže), až po realizaci prvních dotazníků zaměřených na znalost a užívání daného lexému, ale uběhly téměř dva roky.

V průběhu této doby se náš zájem o tento lexém s unikátním identitárním potenciálem díky jeho polysémii a etymologicko-grafické krypticitě neustále zintenzivňoval. Toto období od prvního záchytu, obeznámení se se skupinovou normou jeho užívání, a to formou participačního pozorování a pořízených rozhovorů, můžeme označit jako nultou fázi výzkumu, kde dominovaly klasické kvalitativní metody. Tehdy také vznikaly první hypotézy na základě záchytů lexému v reálném

i zprostředkovaném úzu. Nultou fází označujeme zachycení a popis identitárního neologismu záměrně, jelikož takovýchto kandidátů na další časosběrné šetření je celá řada a vybrat z nich jeden, který má největší difuzní potenciál, je často sázkou do loterie.

Francouzská spolupracovnice na přelomu let 2005–2006 v rámci jiného tehdy probíhajícího výzkumu poprvé zachytila širší užívání zajímavého polysémního novotvaru běžně vyslovovaného jako [bolos], a to ve spontánních rozhovorech mládeže v pařížské aglomeraci. Konkrétnější kontextualizaci slova jí pak umožnila pravidelná účast na setkáních jednoho zájmového sdružení pro středoškoláky ve městě Garges-lès-Gonnesse na severním předměstí Paříže (departement Val d'Oise).

V tomto kolektivu ale bylo dané slovo mezi sedmnáctiletými dívkami vyslovováno spíše jako [boros], s výrazným apikálním r (namísto běžně používaného uvulárního ʁ). Důvodem užití apikálního r namísto laterály mohl být malijský původ mluvčích. Tyto dívky vyslovily také jednu z prvních etymologických hypotéz původu slova, že jde o přejímku z jazyka soninké, který se používá v Mali a okolních západoafrických zemích. Ve zkoumaném kolektivu převážně malijských dívek se všeobecně předpokládalo, že jimi vyslovované [boros] vzniklo ze slova *bore* (v soninké = „holub"), kde tento význam lze pohodlně dosadit do francouzského spojení *se faire pigeonner* (doslova „nechat se holubovat" neboli „nechat se napálit, oklamat"), což bylo tehdy synonymum pro *se faire bolosser*. Následná konzultace s odborníkem na soninké nám ale tuto domněnku nepotvrdila, jelikož v soninké by nemohlo dojít k deformaci z *-e* na *-os*. Podotkněme, že ve francouzském slangu byla resufixace na *-os* módní už v 80. letech 20. století (dodnes jsou užívány některé z takto utvořených slov: *matériel* > *matos*, *gratuit* > *gratos*), tedy také hypotéza o resufixaci tohoto či jakéhokoli jiného základu se jevila být anachronická.

Vysoká frekvence užití tohoto nového slova nicméně svědčila o silné expresivitě a lexém nás zaujal pro zřejmou iniciačně-integrační funkci, kterou plnil v tomto kolektivu. Obdobných identitárních neologismů lze však v předměstském slangu zachytit nemálo, a obzvlášť v napjatém období těsně po ukončení předměstských nepokojů (listopad 2005) byla před lingvisty krypticko-identitární funkce některých jim neznámých slov záměrně mluvčími zdůrazňována. Mnoho z nich tedy z pohledu zvenčí vykazovalo známky neologického třesku.

Náš zájem o toto slovo však značně vzrostl v polovině roku 2006, kdy bylo možné pozorovat (zejména při přepravě v pařížské MHD) módní vlnu užití tohoto slova mezi pařížskou mládeží na téměř všech typech středních škol. Zároveň bylo patrné i jeho široké užití u mluvčích z různých sociálních vrstev. Zjevná významová neukotvenost tohoto lexému i výše uvedený pocit, že dochází k dynamickému šíření, vedly k myšlence soustředit se na něj důkladněji.

V červenci 2007 byl následně metodou pořízených rozhovorů proveden výzkum u stejné skupiny dívek z Garges-lès-Gonnesse, který dal vznik prvním sémantickým a etymologickým hypotézám (viz výše *bore*). Zajímavá tehdy byla jeho výslovnostní

varianta (r-l) a etymologická neprůhlednost, ale dodatečně nás zaujala také grafická forma *bolos* (vyslovovat koncové *-s* není ve francouzštině až na výše uvedená resufixovaná slova *gratos, matos* aj. běžné). Právě v této grafické podobě bylo substantivum *bolos* původně zapsané jak v elektronickém slovníku slangu předměstské mládeže DZ (a současně s ním i sloveso *bolosser*), tak i v několika dalších specializovaných slovníčcích předměstského slangu mládeže na internetu.

Vyhledáním mediálních výskytů tohoto slova v databázi novinových článků Factiva i rešeršemi na různých internetových fórech se pak prokázala variabilita názorů jednotlivých mluvčích na význam, rozšíření, a zejména pak na původ lexému. Reprezentativní vzorek užívání slova však již nebylo možno získat časově náročnou metodou rozhovorů ani náhodnými záznamy z mluvy kolektivů a z médií, případně ani ze sociologických prací o předměstích (viz Kokoreff 2005).

Na kvalitativním základě tedy byl následně vytvořen dvoustránkový dotazník, který umožnil přechod ke kvantitativním metodám výzkumu. První fáze výzkumu difuze spočívala ve zjišťování centra a periferie rozšíření lexému a v síle difuzního potenciálu. První pokus o kvantifikaci tedy proběhl formou klasického papírového dotazníku (verze 1.0) v první polovině roku 2008. Cílem bylo ověřit první hypotézy etymologické a sémantické, zejména ale postihnout míru rozšíření lexému mezi mládeží z hlediska geografického.

Pokusný kvantitativní test byl proveden pomocí papírového dotazníku u vzorku známých a studentů, kteří byli osloveni přímo nebo přes kolegy-lingvisty. Od března do srpna 2008 dotazník zodpovědělo celkem 233 osob, převážně studentů humanitních oborů z univerzity Paris Descartes a ze dvou mimopařížských univerzit, konkrétně z univerzity Julese Verna v Amiensu a univerzity Sophia Antipolis v Nice.

Dotazník obsahoval kromě nezbytných dotazů na sociologické údaje mluvčích směs zavřených a otevřených otázek týkajících se jejich znalosti a užívání zkoumaného lexému (k typologii otázek viz Boukous 1999: 16 či De Singly 1992). Uvozovala jej výzva k výběru grafické varianty, kterou dotazovaný zná či používá. Na výběr byly dány varianty *bolos*, *bollos*, *boros* a neatestované a záměrně zavádějící *baros*, přičemž respondenti mohli připsat i vlastní grafické podoby slova (mnozí, kteří slovo neznali, si poslední grafickou formu asociovali s českým fotbalistou Milanem Barošem, ve francouzštině vyslovovaným jako [baʁos]).

Následovala možnost výběru ze tří variant znalosti/užívání:

1) ANO, výraz znám a aktivně jej používám pro označení: ____,

2) ANO, zaslechl jsem jej, ale nepoužívám jej aktivně. Myslím si, že znamená: ____,

3) NE, nikdy jsem jej neslyšel a nevím, co znamená.

V případě, že dotazovaný zatrhl některou z možností ANO, zodpovídal další doplňující otázky týkající se retrospektivního náhledu („kdy a kde jsi zaslechl/a výraz poprvé?“), otázky zjišťující názory na trendové konotace slova (výběr ze 4 možností na ose zastaralost–modernost) a na jeho rozšíření (výběr ze 3 možností na ose dobře známý–téměř neznámý) a další doplňkové otázky.

Tento test nám umožnil vytvořit hypotézu, že slovo *bol(l)os(s/se)* je jen málo známé mimo svou tradiční baštu územní (region Île-de-France) a generační (mládež ve věkovém rozmezí 15–25 let). Poukázal také na komplexní sémantické interpretace jeho významu. Dotazník se také ukázal být možnou cestou pro získání tipů na poznání původu slova, a zejména pak způsobem, jak prokázat časové posloupnosti šíření lexému v minulosti. Z analýzy deklarovaných prvních výskytů a způsobu seznámení s lexémem se jako ohnisko šíření neologismu jevila být pařížská předměstí, odkud se slovo šířilo osobními kontakty jednak do blízké vnitřní Paříže a přes osobní kontakty a/nebo sociální sítě do předměstí ostatních francouzských měst.

Druhá fáze pak odpovídá kvantitativní anketě a druhé verzi dotazníku, kdy vznikla současně papírová varianta (verze 2.0) a její věrná elektronická kopie (verze 2.1). Tato makrosonda proběhla od září 2008 do února 2009 a pomohla potvrdit hypotézu centra a periferie šíření neologismu z hlediska prostorového i věkového ve zkoumaném období. Zároveň ale byla impulzem k úvahám nad časoprostorovým vývojem šíření zkoumaného lexému.

Ve třetí fázi, konkrétně od roku 2009, sledujeme další vývoj v jeho užívání, včetně mediálního třesku. Detailnější průběh a výsledky druhé a počátku třetí fáze výzkumu budou prezentovány v následujících kapitolách.

4.5.3 Vzorkování pomocí kvantitativního sběru

Kvantitativním sběrem dat pomocí dotazníkové metody byla mj. ověřena grafická i sémantická neukotvenost slova a tím i jeho zjevná krypticita pro nezasvěcené. Původně bylo slovo často uváděno jako silně polysémní, patrně i díky neprůhledné etymologii, s významy: 1) „ten, kdo se nechá okrást při nákupu drog“ nebo obecněji „klient dýlera drog“, 2) „buržoazní týpek“, 3) „zbohatlík“, 4) „ten, kdo se špatně obléká“, 5) „šprt“, 6) „blbeček“ aj. Pestrá paleta možných významů, oscilujících mezi sociotypy, etnotypy i ontotypy (viz Ernotte a Rosier 2003), se s postupující mezigenerační znalostí slova začala pozvolna promíchávat, až se ustálil dezargotizovaný hovorový význam 6) „blbeček“, „otloukánek“ jako jedno z dalších slov dlouhé synonymické řady na toto téma (*bouffon, baltringue, blaireau* aj.). S tímto banalizovaným významem se ale mnozí z našich respondentů z předměstí nikdy neztotožnili, ale to už předbíháme.

Aby mohla být výše uvedená hypotéza o dynamickém šíření lexému ve frankofonním prostoru podpořena reprezentativními čísly, bylo nutné přikročit k hromadnému sběru dat. Cílem bylo získat odpovědi ze všech francouzských regionů i z ostatních frankofonních oblastí a také z širšího věkového a sociálního spektra. Z tohoto důvodu také vznikla verze 2.0 papírového dotazníku, která se od testovací verze 1.0 lišila pouze nepatrně. Otázky z testovací verze se jevily jako produktivní, drobná změna však byla nutná v prezentaci otázek. Belgická kolegyně nás totiž upozornila na nutnost zaměnit pojem „Francouz" za „frankofon", abychom se vyhnuly zúžení tématu na metropolitní Francii. Tento detail je vědci ve Francii bohužel velice často opomíjen a v ostatních frankofonních zemích reflektován jako povýšený centralismus (metropolitismus). Přetrvávala ale otázka, jak tento sběr provést v plné šíři a zároveň v co možná nejkratším čase. Aby bylo beze zbytku využito četných nabídek pomoci ze strany kolegů z různých frankofonních zemí a regionů, kteří se v průběhu jedné mezinárodní konference (v září 2008) aktivně zajímali o průběh a výsledky našeho experimentálního výzkumu, byl dotazník přepracován do elektronické podoby. Verze 2.0 papírového dotazníku tedy za pomoci technického střediska FI MU získala svou elektronickou obdobu ve verzi 2.1 a permanentní link[130]. Kolegové, známí i studenti sami pak šířili informaci o dotazníkovém výzkumu dále. Díky tomu se za období od září 2008 do února 2009 podařilo získat odpovědi od celkem 654 dotazovaných. Papírová verze dotazníku nám pak i nadále sloužila k výzkumům názorů studentů v dostupných lokalitách. Souhrn výsledků první a druhé fáze výzkumu shrnuje následující tabulka č. 20.

Tabulka č. 20: Průběh a souhrnné výsledky kvantitativního výzkumu

METODA VÝZKUMU	OBDOBÍ	CELKOVÝ POČET DOTAZOVANÝCH	PRŮMĚRNÝ VĚK DOTAZOVANÝCH	DEKLAROVANÁ ZNALOST A UŽITÍ		
				Aktivně	Pasivně	Nezná
VERZE 1.0 PAPÍROVÁ	březen – srpen 2008	233 (19,4 %)	22,1	44 (23 %)	48 (16,6 %)	141 (19,5 %)
VERZE 2.0 PAPÍROVÁ	září – prosinec 2008	317 (26,3 %)	20,8	91 (47,7 %)	106 (36,6 %)	120 (16,6 %)
VERZE 2.1 ELEKTRONICKÁ	září 2008 – únor 2009	654 (54,3 %)	27,6	56 (29,3 %)	136 (46,8 %)	462 (63,9 %)
CELKEM	**březen 2008 – únor 2009**	**1204**	**24,7**	**191 (15,9 %)**	**290 (24,1 %)**	**723 (60 %)**

130 Viz https://is.muni.cz/www/12093/argot.html.

Číslo 27,6 ve sloupci „Průměrný věk dotazovaných“ je v reálu patrně vyšší, jelikož šest osob nechtělo udat přesný věk (jednalo se zejména o učitele, pět z nich bylo mužského pohlaví). Neudání věku si pak vysvětlujeme tím, že dobrovolným uvedením své e-mailové adresy vystoupili tito lidé z anonymity. Případným zájemcům totiž byla nabídnuta možnost obdržet výsledky výzkumu jako výraz poděkování za jejich účast na výzkumu. Překvapil nás velký zájem o tuto zpětnou vazbu (38,8 %), který byl patrně způsoben nejasným významem a původem lexému, který byl tou dobou ve třídách velmi populární.

Elektronická verze umožnila zejména lépe poznat geografické oblasti a věkové kategorie, ve kterých bylo slovo *bol(l)os(s/se)* neznámé. Upřesnila však i věkovou hranici aktivních uživatelů a umožnila vytvořit nové hypotézy o šíření identitárních neologismů v pubescenci a rané adolescenci, která se zdá být indikátorem dalšího šíření či zániku neologismu a jeho sémantické i grafické stabilizace. Celkově se v této druhé fázi podařilo získat 971 odpovědí za necelých pět měsíců a po sečtení dotazníků z první fáze byl za jedenáct měsíců dotazníkového šetření získán reprezentativní vzorek 1204 odpovědí.

Z dotazníků vyplynulo následující rozložení odpovědí: celkem bylo 481 odpovědí pozitivních (aktivní užití nebo pasivní znalost), z nichž 60 % bylo získáno formou papírového dotazníku záměrně cílícího na mluvčí, u kterých se znalost předpokládala. Ze 723 negativních odpovědí (mluvčí lexém nezná) pak bylo naopak téměř 64 % získáno prostřednictvím elektronického dotazníku, který umožnil získat názory ze všech věkových skupin (od 10 do 64 let s věkovým průměrem 24,7 let) a z mnoha různých lokalit. Téměř 52 % respondentů odpovídalo z regionů mimo Île-de-France, tedy mimo centrum šíření neologismu.

Získané výsledky shrnuje tabulka odpovědí podle jednotlivých regionů (podle starého dělení platného do roku 2015) a států s frankofonním obyvatelstvem, přičemž rozhodující pro klasifikaci bylo místo bydliště v době vyplnění dotazníku. V tabulce č. 21 tak pod oddílem Ostatní nefrankofonní země odpovídali rodilí frankofoni žijící tou dobou v dané zemi, nikoli studenti učící se francouzštinu či učitelé francouzštiny (země s nulovou znalostí z prostorových důvodů sdružujeme do jednoho řádku).

Tabulka č. 21: Výsledky dotazníku podle bydliště respondentů

Region	Aktivně	Pasivně	Nezná	Celkem	Ze sumy
Alsace	0	4	6	**10**	0,8 %
Aquitaine	0	2	8	**10**	0,8 %
Auvergne	10	15	39	**64**	5,3 %
Bourgogne	0	1	8	**9**	0,7 %
Bretagne	1	11	46	**58**	4,8 %
Centre	0	1	4	**5**	0,4 %

Region	Aktivně	Pasivně	Nezná	Celkem	Ze sumy
Champagne-Ardenne	1	2	19	**22**	1,8 %
Corse	0	1	1	**2**	0,2 %
Franche-Comté	0	1	3	**4**	0,3 %
Île-de-France	162	211	207	**580**	48,2 %
Languedoc-Roussillon	0	3	13	**16**	1,3 %
Limousin	0	1	3	**4**	0,3 %
Lorraine	2	0	10	**12**	1,0 %
Midi-Pyrénées	2	3	16	**21**	1,7 %
Nord-Pas-de-Calais	1	4	6	**11**	0,9 %
Basse-Normandie	1	2	3	**6**	0,5 %
Haute-Normandie	0	2	2	**4**	0,3 %
Pays de la Loire	0	5	9	**14**	1,2 %
Picardie	5	3	54	**62**	5,1 %
Poitou-Charentes	0	2	21	**23**	1,9 %
Provence-Alpes-Côtes d'Azur	2	8	59	**69**	5,7 %
Rhône-Alpes	2	3	53	**58**	4,8 %
Martinique (zámořský departement)	0	0	1	**1**	0,1 %
Réunion (zámořský departement)	0	0	15	**15**	1,2 %
Francie celkem	**189**	**285**	**606**	**1 080**	**89,7 %**
Belgie	0	1	26	**27**	2,2 %
Kanada (Québec)	0	0	16	**16**	1,3 %
Lucembursko	0	0	1	**1**	0,1 %
Mauricius	0	0	1	**1**	0,1 %
Švýcarsko	0	0	12	**12**	1,0 %
Ostatní frankofonní země celkem	**0**	**1**	**56**	**57**	**4,7 %**
Česká republika	0	2	22	**24**	2,0 %
Ostatní země (Mexiko, Německo, Norsko, Rumunsko, Rusko, Španělsko, Velká Británie)	0	0	14	**14**	1,2 %
Polsko	0	1	5	**6**	0,5 %
Řecko	2	0	18	**20**	1,7 %
USA	0	1	2	**3**	0,2 %
Ostatní nefrankofonní země	**2**	**4**	**61**	**67**	**5,6 %**
Celkem	**191**	**290**	**723**	**1 204**	**100 %**

Výsledky potvrdily hypotézu územního rozšíření lexému: z 580 respondentů z regionu Île-de-France jich lexém neznalo pouhých 35,7 % (207 osob).

Z nich pak navíc 56,8 % (117 dotazovaných) bylo z „bohatšího" departementu číslo 75, tedy z „vnitřní" Paříže. Zbývajících 90 osob z předměstských departementů, kteří lexém neznali, pak byli většinou dospělí nebo postadolescenti (pouze 46 mělo méně než 25 let a z nich bylo ještě 15 osob cizí národnosti, šlo povětšinou o studenty, kteří přijeli do Francie krátkodobě na studia). Naopak mezi 624 respondenty žijícími mimo tento region jich s lexémem nepřišlo doposud do styku celých 516 (tedy 82,7 %). Podařilo se nám tedy zachytit velmi cennou ranou fázi difuze.

Geografické rozšíření aktivního užívání, resp. pasivní znalosti či neznalosti lexému *bol(l)os(s/se)* zjištěné dotazníkovou metodou mezi více než dvanácti sty respondenty s ohledem na regionální původ respondentů shrnuje mapa č. 1. Z relativních četností v rámci každého regionu vyplývá, že na přelomu let 2008–2009 bylo slovo rozšířeno masivněji jen v pařížské aglomeraci (region Île-de-France). Tento region můžeme považovat za centrum, odkud se daná inovace začala šířit do periferií.

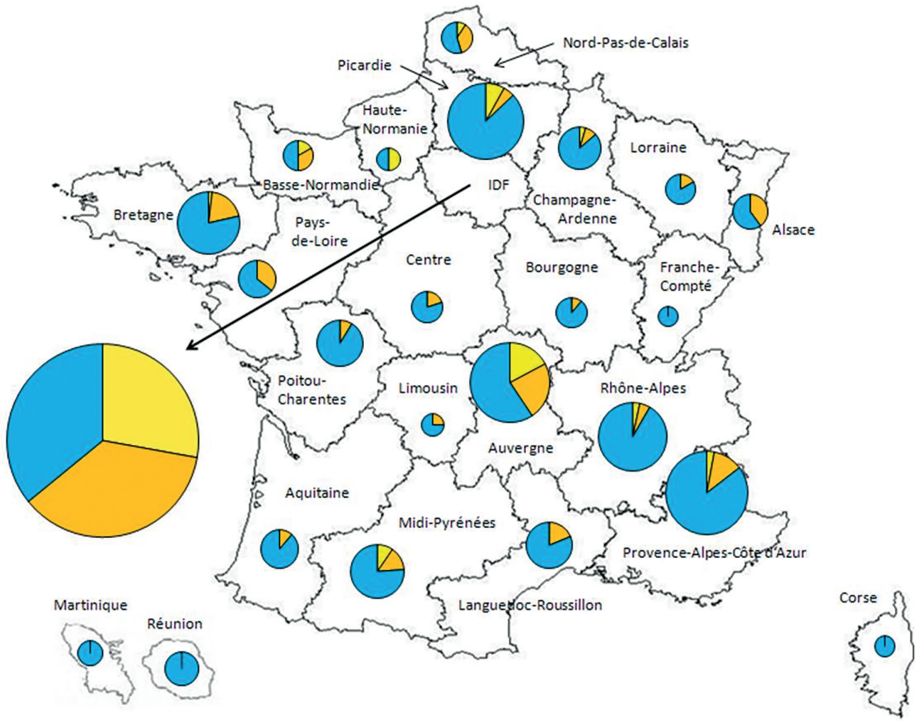

Mapa č. 1: Rozšíření slova *bol(l)os(s/se)* v regionech Francie

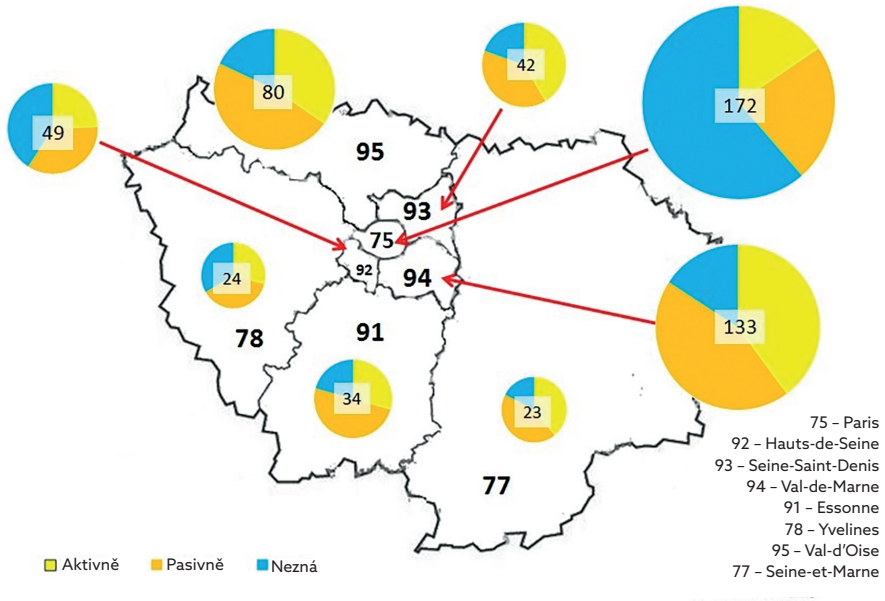

Mapa č. 2: Rozšíření lexému v pařížské aglomeraci

Zaměříme-li se však na samotný region Île-de-France (IDF), je patrný rozdíl v rozšíření výrazu mezi předměstími a departementem 75 (viz tabulka č. 22 a mapa č. 2).

Tabulka č. 22: Výsledky dotazníku podle bydliště respondentů z Île-de-France

Departement	Celkem	Aktivně	%	Pasivně	%	Nezná	%
75 (Paris)	**187**	27	14,4 %	43	23,0 %	117	62,6 %
77 (Seine-et-Marne)	**25**	9	36,0 %	11	44,0 %	5	20,0 %
78 (Yvelines)	**24**	7	29,2 %	9	37,5 %	8	33,3 %
91 (Essonne)	**36**	10	27,8 %	17	47,2 %	9	25,0 %
92 (Hauts-de-Seine)	**50**	12	24,0 %	17	34,0 %	21	42,0 %
93 (Seine-Saint-Denis)	**44**	17	38,6 %	16	36,4 %	11	25,0 %
94 (Val-de-Marne)	**134**	53	39,6 %	59	44,0 %	22	16,4 %
95 (Val-d'Oise)	**80**	27	33,8 %	39	48,8 %	14	17,5 %
Celkem region IDF	**580**	**162**	**27,9 %**	**211**	**36,4 %**	**207**	**35,7 %**

Pařížská mládež, socioekonomicky obecně v lepším postavení než mládež z chudších předměstských sídlišť (ve francouzštině lze říci „buržoazní mládež"), lexém

znala spíše pasivně nebo neznala vůbec. Naopak mládež z předměstí tou dobou většinově deklarovala dlouhodobou znalost lexému a jeho velkou expresivitu. V tomto momentu je možné hovořit o neologickém třesku v regionu Île-de-France, kdy sama mládež poukazuje na obrovskou frekvenci užití slova mezi svými vrstevníky.

Z hlediska generačního užití tedy kvantitativní šetření prokázalo, že je lexém aktivně užíván mládeží od 12 do 30 let. Graf č. 10 znázorňuje zajímavou kulminaci údajů o užívání a znalosti v rozmezí 15–19 let, kde aktivní užívání lexému uvádí 29,1 % dotazovaných, zatímco ve skupině 20–24 let již deklarace aktivního užívání klesá na 16,5 %.

Adolescentní období Cécile Bauvoisová nazývá z hlediska registrů jako *pic informel* („vrchol neformality"; Bauvois 1998: 6), v našem pojetí by pak bylo možné mluvit o „vrcholu neformálních a identitárních verbálních demonstrací" skrze slangismy. Na tomto konstatování se ostatně shodne většina odborníků na sociolingvistické sledování mládeže, viz např. Trimaille (2003: 52). Z hlediska psychosociálních důvodů transgrese normy, která je typickým projevem pro období adolescence, jsme již dříve navrhli pojem „slangový věk" (Podhorná-Polická 2009: 269–272), který je charakterizován tendencí ke stádnosti a k přehnanému demonstrování generační (či sociálně-generační) sounáležitosti.

V oblasti mediální se pak obecný slang mládeže konstituuje skrze různé komunikační kanály. Tento jev demonstruje na příkladu francouzských rádií Fiévetová, kdy je pozorován zvýšený podíl generačně příznakového lexika během specifických večerních vysílání pro mladé (tzv. *libre antenne* = doslovně „volné vysílání"; Fiévet 2008: 271).

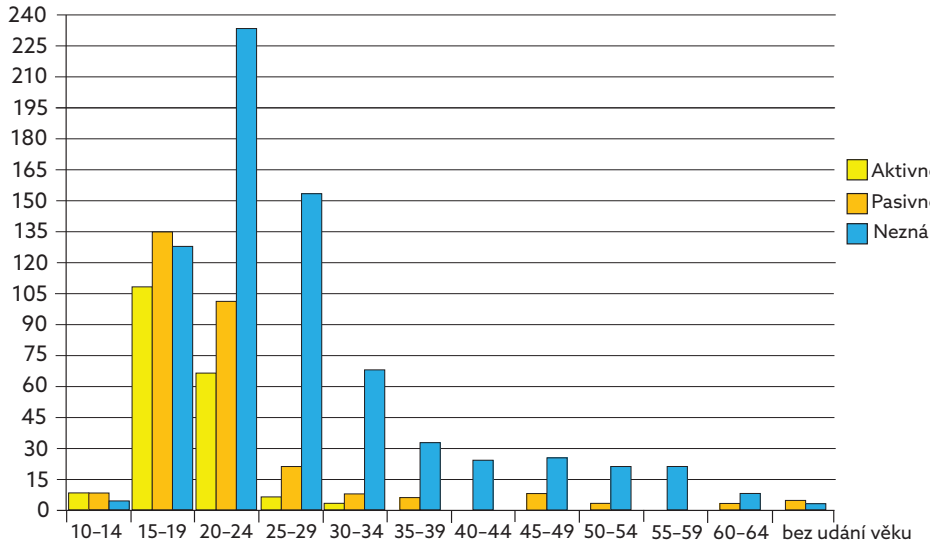

Graf č. 10: Deklarace znalosti lexému *bol(l)os(s/se)* podle věku dotazovaných

Tabulka č. 23: Výsledky kvantitativního výzkumu dle věku dotazovaných

VĚKOVÁ KATEGORIE	CELKEM DOTAZOVANÝCH	POHLAVÍ		DEKLAROVANÁ ZNALOST A UŽITÍ					
				Aktivně		Pasivně		Nezná	
		Ženy	Muži	Ž	M	Ž	M	Ž	M
10–19	*395*	241	154	*29,6 %* (117)		*36,5 %* (144)		*33,9 %* (134)	
				29,9 % (72)	29,2 % (45)	**41,9 %** (101)	27,9 % (43)	28,2 % (68)	**42,9 %** (66)
20–24	*405*	261	144	*16,5 %* (67)		*25,2 %* (102)		*58,3 %* (236)	
				13,4 % (35)	**22,2 %** (32)	23 % (60)	29,2 % (42)	63,6 % (166)	**48,6 %** (70)
25–64 *+ bez udání věku*	*398 + 6*	229 + 1	169 + 5	*1,7 %* (7)		*10,9 %* (44 + 4)		*87,4 %* (353 + 2)	
				0,9 % (2)	2,9 % (5)	11,2 % (26)	10,3 % (14 + 4)	87,8 % (201 + 1)	86,8 % (150 + 1)
CELKEM	***100 %* (1 204)**	***60,8 %* (732)**	***39,2 %* (472)**	***15,9 %* (191)**		***24,1 %* (290)**		**60 % (723)**	

Za povšimnutí stojí zejména nejmladší kategorie, a to jak v tabulce č. 23, tak především v grafu č. 10 výše. Kategorie 10–14 let odpovídá období pubescence nebo preadolescence. Děti v této vývojové etapě označuje psycholog François De Singly slovní hříčkou *adonaissants*, tedy doslovně jako „rodící se adolescenty" (*naissant* = „rodící se"; De Singly 2006: 18). Dotazovaní v tomto přechodovém věku z pubescence do adolescence deklarovali v našem šetření i v relativně malých počtech z celku nejvyšší procento znalosti lexému: ze 14 dotazovaných v této věkové skupině neznala zkoumaný lexém pouze jedna Belgičanka, naopak nadpoloviční většina jej aktivně používala. Zřejmý je zde tedy vliv skupinové normy adolescentů, kterou přes starší sourozence tato věková skupina evidentně hromadně přebírala.

Podotkněme, že na opačném konci věkového spektra se k pasivní znalosti zkoumaného lexému hlásí zejména rodiče adolescentů a pedagogičtí pracovníci, kteří jsou s mládeží v kontaktu. Po doplňkových šetřeních na větším vzorku respondentů by bylo vhodné prokázat hypotézu, že právě tato kategorie ve svém hledání osobní i skupinové identity záměrně pátrá po všem novém, co se v obecném slangu adolescentů šíří, a posléze aktivně začleňuje tyto neologismy do své teprve vznikající skupinové vyjadřovací normy.

Osoby, které neudaly věk, přiřazujeme k nejstarší věkové skupině, z odpovědí je totiž patrno, že jde o dospělé (lexém znají od svých dětí, studentů atd.). Rozdělíme-li všechny věkové kategorie na třetiny, poskytne nám tabulka č. 23 a následující grafy č. 11 a 12 podklady pro několik komentářů. Tabulka a grafy poukazují nejen na postupné zvětšování rozdílů mezi deklarovanými kategoriemi užití a znalosti se vzrůstajícím věkem u obou pohlaví, ale zejména pak na rozdíly mezi pohlavími

v rovině pasivní znalosti u žen a aktivní znalosti u mužů. Ty reflektují psychicky podmíněné odlišnosti v chování obou pohlaví vůči identitárním slovům. Zatímco u žen sloupce klesají (aktivní užívání i pasivní znalost) či rostou (neznalost) ve vyrovnaných poměrech, u mužů jsou poměry mnohem méně pravidelné.

V relativních číslech lze konstatovat podstatně větší pasivní znalost u nejmladší kategorie žen (téměř 42 %), zatímco stejně staří chlapci nejeví o nová slova až takový zájem (zde je poměr pasivní znalosti a neznalosti přesně opačný než u žen). Pozdější nástup zájmu však muži vyrovnávají delším aktivním užíváním lexému, a to až do rané postadolescence (20–24 let). Poměr mezi relativním vyjádřením neznalosti lexému u skupiny 10–19letých vůči 20–24letým je u mužů konstantnější než u žen.

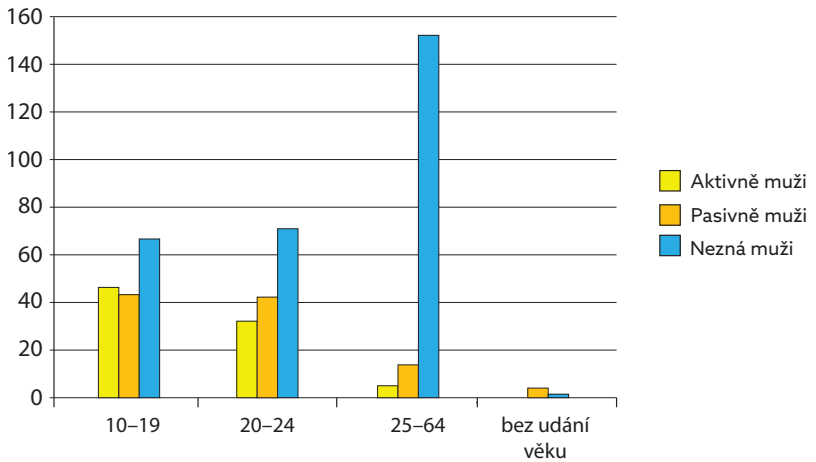

Graf č. 11: Deklarace znalosti lexému *bol(l)os(s/se)* podle pohlaví a věku – muži

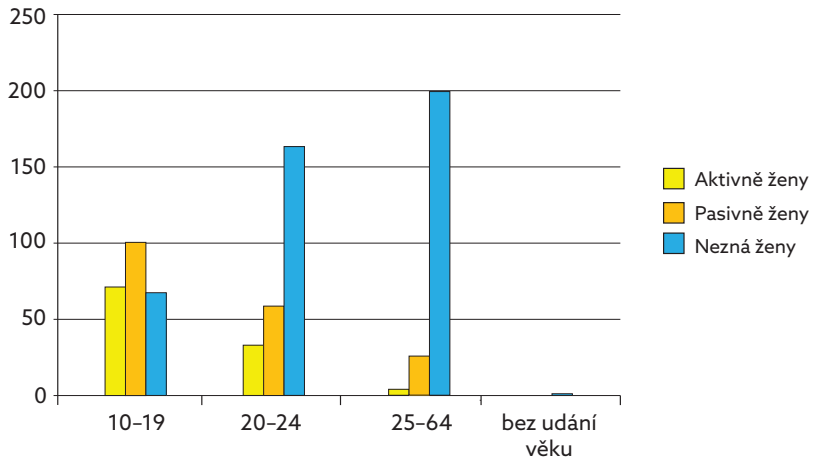

Graf č. 12: Deklarace znalosti lexému *bol(l)os(s/se)* podle pohlaví a věku – ženy

Z těchto statistik lze tedy odvozovat větší závislost věku žen na pasivní detekci i aktivní užívání identitárních neologismů než u mužů.

Tato hypotéza genderového a věkového podmínění adopce lexikálních inovací identitárního rázu byla sice vybudována na jediném lexému *bol(l)os(s/se)* jakožto reprezentantu kategorie neologismů šířících se ze slangu předměstské mládeže, nicméně na relativně velkém a kvantitativně snad dostatečném vzorku respondentů. Přínosný se nám zdá být zejména fakt, že jde o první číselné potvrzení jevu, který byl/je empiricky pozorovatelný během našich předchozích i následných výzkumů.

4.5.4 Časosběrné sledování vývojových tendencí

Po časově náročné fázi popisu získaných výsledků kvantitativního sběru pomocí kombinace papírového a elektronického dotazníku se rýsovaly další možné hypotézy o generačním a geografickém šíření lexému v souvislosti s mediálním zájmem o daný novotvar *bol(l)os(s/se)*. Ty bylo vhodné ověřit a dále prohlubovat. Sběr dat tedy pokračoval (a stále pokračuje) v pravidelných intervalech tak, aby se doložil další vývoj šíření studovaného lexému či jeho případné upadání do zapomnění.

Tato třetí fáze výzkumu tedy kombinuje metody kvalitativní i kvantitativní. Z kvalitativního hlediska byla prováděna nová pozorování vývoje postojů ke studovanému lexému, a to v reálném i virtuálním prostředí. Byla nahrána další série rozhovorů pro pochopení zákonitostí sémantických posunů a ztráty expresivity výrazu pod vlivem konkurečních parasynonym a důsledněji byly sledovány výskyty lexému v diskuzích na sociálních sítích, ve spontánních projevech přenášených rádii či televizí.

Z hlediska kvantitativního se pak každoročně opakují dotazníková šetření (v tradiční papírové formě) na vysokých školách v dostupných lokalitách (dlouhodoběji především na univerzitách Paříž 5, Paris-Est Créteil a Nice-Sophia Antipolis), s cílem zjistit vývojové tendence v centru i na periferii rozšíření lexému.

Časosběrná metoda je v tomto ohledu výhodná, při interpretaci výsledků je však nutno vzít v potaz relativitu odpovědí na otázku ohledně délky doby, od kdy respondenti znají dané slovo (lexém stárne), a na otázku ohledně věku dotazovaných (snažíme se oslovovat studenty vždy nejnižších ročníků, tedy věk je konstantou). Obě tyto proměnné je pak potřeba při interpretaci výsledků ukotvit do reálného času.

Pozorovat změnu v centru i na periferii šlo ale už pouhým srovnáním výsledků dotazníkových šetření (téže papírové verze 2.0) mezi studenty z první a druhé etapy (rok 2008) s prvními výsledky etapy třetí (2009).

Výsledky obsažené v tabulce č. 24 svědčí o vývoji rozšíření lexému u mládeže ve věku 16 až 22 let.

Získané výsledky je nutno interpretovat se zřetelem na sociolingvistické proměnné, zejména věk a typ školské instituce, kterou respondenti navštěvují, ale také na

geografickou vzdálenost od centra. Zejména terénní sonda ve středofrancouzském městě Yzeure je z tohoto pohledu méně kompatibilní s ostatními, neboť se jedná o mladší respondenty ze sociálně méně prestižní školy (studenti středoškolského učiliště *vs* první a druhé ročníky vysokých škol).

Také výsledky z ostrovního Réunionu v Indickém oceánu je třeba interpretovat s ohledem na geografickou polohu. Byť se jedná o region Francie (konkrétně zámořský departement), jeho extrémní vzdálenost od pevninské Francie způsobuje tradičně značné zpoždění v přejímání generačně příznakového lexika. Tento přenos se nicméně velmi aktivně děje, a to jak přes televizní programy pro mládež, tak i přes nově příchozí z metropolitní Francie, kteří se na ostrově usídlují a šíří inovace osobním kontaktem. To potvrzují i výsledky obdobných studií Gudrun Ledegenové (např. Ledegen 2001). Náš výzkum v tomto terénu probíhal v letech 2009 a 2010 (série „papírových" dotazníkových šetření), nicméně v roce 2009 lexém ještě nikdo z ostrovní mládeže neznal. Toto tvrzení potvrdily až výsledky téhož výzkumu z roku 2010, kdy byl mezi dotazovanými jediný aktivní uživatel lexému, konkrétně dívka, která se na Réunion nově přistěhovala z pařížské aglomerace.

Tabulka č. 24: Meziroční srovnání vývoje difuze lexému *bol(l)os(s/se)* v dotazníkových šetřeních na univerzitách pro roky 2008 a 2009

		CELKEM (100 %)		Aktivní užívání		Pasivní znalost		Neznalost	
Místo zkoumání/období		*2008*	*listopad – prosinec 2009*	2008	2009	2008	2009	2008	2009
difuzní centrum (tj. předměstí Paříže)		*183*	*90*	41,5 % (76)	**56,7 % (51)**	46,4 % (85)	36,7 % (33)	12,0 % (22)	6,7 % (6)
Créteil									
blízká periferie		*51*	*55*	35,3 % (18)	32,7 % (18)	47,1 % (24)	**60,0 % (33)**	17,6 % (9)	7,3 % (4)
Paříž									
severní periferie		*40*	*48*	10,0 % (4)	22,9 % (11)	12,5 % (5)	**62,5 % (30)**	77,5 % (31)	14,6 % (7)
Amiens	Compiègne								
jižní periferie		*48*	*46*	4,2 % (2)	6,5 % (3)	8,3 % (4)	**17,4 % (8)**	87,5 % (42)	76,1 % (35)
Nice	Toulon								
ostatní terény		*73*	*47*	13,7 % (10)	2,1 % (1)	21,9 % (16)	8,5 % (4)	64,4 % (47)	89,4 % (42)
Yzeure (departement Allier)	Saint Denis de la Réunion								
CELKEM		***395***	***286***	**27,8 % (110)**	**29,4 % (84)**	**33,9 % (134)**	**37,8 % (108)**	**38,2 % (151)**	**32,9 % (94)**

Z hlediska časového jsou však v ostatních, lépe srovnatelných oblastech patrné změny mezi výsledky z let 2008 a 2009, které zasluhují komentář (v tabulce č. 24

jsou tato čísla vytučněna), a to i přesto, že jde v roce 2009 o čísla o téměř čtvrtinu menší než ve druhé fázi výzkumu, ze které byla excerpována relevantní data pro rok 2008. Nárůst pasivní znalosti mezi roky 2008 a 2009 lze pozorovat v oblastech blízkých centru šíření – ve „vnitřní" Paříži i ve městě Compiègne, které se nachází vně pařížských předměstí cca 80 km směrem na severoseverovýchod, zatímco Amiens se nachází cca 140 km na sever od Paříže.

Tento nárůst je možno z části přičítat mediálnímu vlivu (ve vzdálenějších oblastech na samém jihu Francie je nárůst patrný také), z větší části by jej však vysvětloval nárůst aktivních uživatelů v centru samotném – tedy na pařížských předměstích. Vedle výše uvedeného neologického třesku mezi mládeží samotnou lze ovšem na difuzi tohoto lexému dobře demonstrovat i mediální třesk. Zejména díky systematické observaci periferních lokalit, v našem případě především jihovýchodní Francie, lze pozorovat růst pasivní znalosti lexému a poukazování na jeho znalost díky novinám, televizním pořadům, rádiu či hudbě (konkrétně zejména textům rapu).

V pařížské aglomeraci, tj. v mediálním centru, postadolescenti (20–24 let) většinově lexém znají, také ho aktivně používají, jak je zřejmé z tabulky č. 24 i mapy č. 2 výše.

Naopak mediální i difuzní periferie (zde post-adolescenti převážně z univerzity v Nice, okrajově z Toulonu[131]) většinově lexém neznají, případně vykazují pouze pasivní znalost. Časosběrnou metodou lze zaznamenat období, kdy k tomuto mediálnímu třesku dochází, jak dokládá graf č. 13.

Graf je vytvořen na základě relativních četností, protože v absolutních hodnotách se opírá o nestejný počet respondentů. Pro upřesnění je nutno dodat, že v roce 2008 a 2009 bylo dotazováno 48 studentů, ale od roku 2010 počty mírně klesaly:

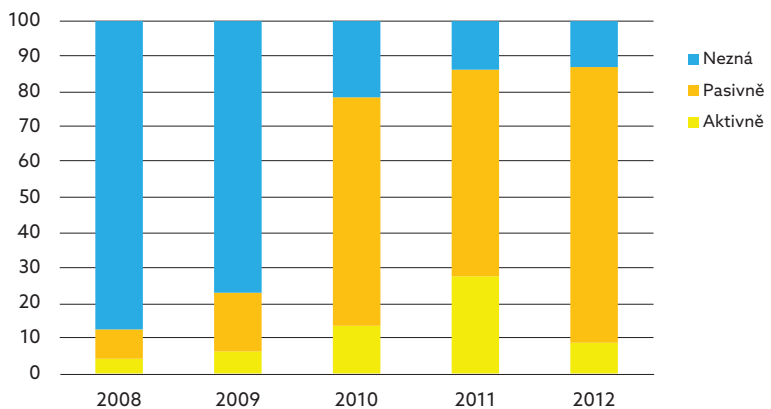

Graf č. 13: Odraz mediálního třesku v nárůstu pasivní znalosti lexému na jižní periferii mezi šetřeními 2009 a 2010 v procentuálním vyjádření

131 V roce 2009 byla anketa výjimečně, kvůli malým počtům studentů v Nice, realizována také na univerzitě v blízkém Toulonu.

37 v roce 2010, 29 v roce 2011 a 23 v roce 2012. Výzkum v této lokalitě dále probíhal. V letech 2013–2018 ale už lexém vykazoval známky plošné difundace mezi mládež z této „jižní periferie“ a výsledky jsou obdobné jako pro roky 2011 a 2012.

4.5.5 Osud jednoho neologismu od hapaxu po slovníkové heslo

Popsat celou třetí fázi výzkumu lexému *bol(l)os(s/se)*, která probíhá od roku 2009 bez přestávky dosud, by vydalo na další knihu. Shrňme tedy pouze stručně vývoj časosběrného získávání dat a některé přelomové události, které se v mezičase odehrály.

Mezi lety 2009 a 2010 došlo k razantnímu posunu ve znalosti sledovaného slova, což dokumentují nejen mluvčí samotní, kteří v dotazníku uplatňují svůj neologický pocit, ale dokladuje to i náš soustavný sběr mediálních výstupů. Tento doplňkový korpus získáváme za pomoci vlastní rešerše, obvykle z korpusů textů typu Europress či Factiva (obdoba českého Anopressu) či textů z webu (např. TenTen korpusy pro francouzštinu[132]) a v neposlední řadě zaznamenáváním odkazů od přátel a kolegů, kteří nám zasílají své náhodné „úlovky“.

Soustavné sledování názorů mluvčích i mediálního obrazu studovaného lexému se jeví jako zásadní pro pochopení difuze jakékoli lexikální inovace. Vyvolává ale také otázky epistemologického rázu, důležité pro pochopení důsledků jak mediálního zájmu o daný neologismus, tak i zájmu vědeckého, který naším výzkumem vyvoláváme. Tato otázka souvisí s Labovovým slavným „paradoxem pozorovatele“ (Labov 1970), jemuž se ale nelze při dlouhodobějším sledování jednoho lexému zcela vyhnout. Naším výzkumem jsme ale k jakési mediální variantě paradoxu pozorovatele přispěly i my samy dvě s Fiévetovou tím, že jsme si zavčas neuvědomily, že zájem novinářů o naše vědecké výstupy může být dvojsečný. O našem výzkumu referoval koncem roku 2009 novinář Luc Bronner, specialista na problematiku předměstské mládeže, pro deník *Le Monde* a spustil tím lavinu mediálního zájmu o nás (ale především o neologismus *bol(l)os(s/se)* jako takový), a kolegyně poskytla několik rozhovorů pro další média. Brzy poté z této novinářské hry vycouvala, ještě před skončením okurkové sezony, kdy zájem o jazykové kuriozity obecně stoupá. Jednak proto, že v mezičase vyšly i bez naší autorizace různé dezinterpretace našich dosavadních závěrů a některé výroky byly dekontextualizovány tak, že mohl být ohrožen náš vědecký kredit. Dále ale i proto, že výše zmiňované ohlasy

132 Tyto „big data“ korpusy, obsahující více než 10^{10} tokenů, jsou získávány z webových článků z internetové džungle ve francouzštině. V současnosti jsou dostupné na platformě Sketch Engine (viz https://ske.fi.muni.cz) dvě verze „TenTenů“: *frTenTen12* (korpus kompilovaný v roce 2012 o velikosti téměř 9,9 miliard slov) obsahuje 1338 výskytů slova *bol(l)os(s/se)*, s nejčastější grafickou podobou *boloss* (téměř polovina výskytů). Novější, ale o polovinu menší korpus *frTenTen17* (5,7 miliard slov) obsahuje 1013 výskytů (což v relativních číslech svědčí o dalším šíření slova), opět s nejčastější variantou *boloss* (540krát, což je nadpoloviční většina výskytů). Dotazováno pomocí regulárního výrazu [lemma="boll?oss?e?"].

od kolegů dávaly tušit, že tato mediální stopa vedla k okamžitému rozšíření pasivní znalosti lexému mezi starší generací, které bylo takto dešifrováno krypto-identitární slovo. To pak zkoušeli „testovat" ve svých projevech, zejména ve vztahu k reakcím adolescentů. Je samozřejmě přehnané a neskromné uvažovat o možnosti, že by naše výzkumy až tak moc ovlivňovaly mediální obraz neologismu, nicméně na druhé straně by bylo pokrytecké nezmínit, že jistý podíl na relativně rychlém zařazení studovaného lexému do referenčních slovníků máme. Lexém *bol(l)os(s/se)* byl zařazen do slovníku *Le Grand Robert de la langue française* (dále GR) jakožto heslo *bolos(s)* v jeho edici 2014 (reálně v říjnu roku 2013) a do PR, tj. příruční varianty téhož, o rok později (PR2015 vyšel 24. května 2014), vše na podnět známé jednoho našeho kolegy, která v nakladatelství pracuje a náš výzkum dlouhodobě sledovala, což se odráží i na struktuře hesla.

bolos ou **boloss** [bɔlɔs] n. et adj.

ÉTYM. 2003 dans les banlieues du Val-de-Marne, répandu en 2006-2007 ; orig. inconnue, l'hypothèse d'une préfixation de *lauss*, verlan de *salaud*, ne convient pas pour le sens.

■ 1. Argot des dealers. Péj. Client, par rapport au dealer (équivalent de *miché* pour les prostituées). → pigeon. « *Prends ton shit et casse-toi, Boloss* » (le rappeur Booba, « Je me souviens », 2006).

■ 2. Lang. des jeunes. Imbécile, naïf. → blaireau, bouffon. *Une bolos, une bolosse.*

« – *Maman, je te jure, j'aurai l'air d'un blaireau, sinon ! (Correction : « blaireau » date un peu), j'aurai l'air d'un bolos, et ça va pas le faire !* »

D. Pennac, *Chagrin d'école*, VI, 10.

■ Adj. *T'es trop bolos, mec !*

– REM. On rencontre le dér. **bolosser** v. tr. « traiter en bolos, maltraiter ».

Obrázek č. 11: Heslo *bolos(s)* v prvním všeobecném slovníku GR2014

Jde o první zaznamenání tohoto sociolektismu ve všeobecných slovnících, v rychlém sledu se pak dostává i do dalších, podstatně více rozšířených nejen ve Francii, ale i v mnoha dalších zemích frankofonie. Mezi nimi máme na mysli zejména slovníky vydavatelství Larousse. Do PL byl lexém zařazen o rok později než do PR. Konkrétně ale PL2016 zařadil nové heslo pouze s jednou pravopisnou variantou *bolos*, což následně rozpoutalo mediální odezvu a četné stížnosti ohledně tohoto domněle „nefrancouzského" zápisu. V online verzi slovníku, která je zdarma, je heslo zachováno v původním znění dosud.

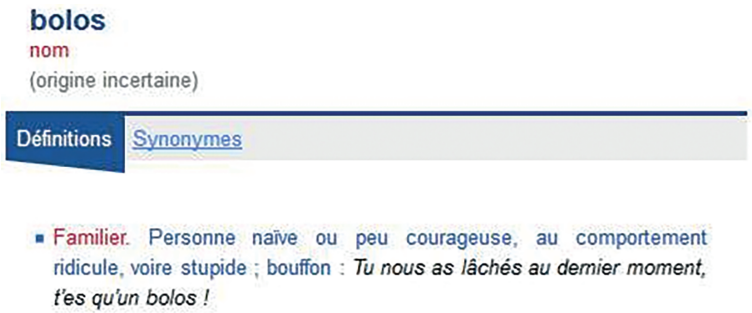

Obrázek č. 12: Slovníkové heslo *bolos* na portálu vydavatelství Larousse
Zdroj: http://larousse.fr/dictionnaires/francais

Jak bylo výše uvedeno, v době našeho prvního zájmu o tento lexém v roce 2006 byl lexém již přítomen ve specializovaných slovníčcích předměstského slangu, z nichž jako nejreprezentativnější příklad uvádíme *Dictionnaire de la zone* (DZ). Dlouho jsme za nejstarší lexikografický záchyt slova považovali heslo *bolos, bolosse* ve slovníku *Bien ou quoi? la langue des jeunes à Ivry et à Vitry-sur-Seine* z roku 2004 [Dobrý, jde to? jazyk mládeže z Ivry a z Vitry-sur-Seine] (Laffitte a Younsi 2004). Až dodatečně jsme ale zjistili, že zdaleka není nejstarší, protože již o deset let dříve heslo *bolosse* zachycuje slovníček *Crame pas les blases* [Nepráskni přezdívky] z roku 1994, který vytvořili pod vedením Borise Seguina žáci na severním pařížském předměstí Pantin (cité des Courtillières) jako doplněk k souboru svých básní a textů. Heslo zachycuje grafickou variantu *bolosse* a pouze význam „ten, kdo si kupuje drogy" (Seguin a kol. 1994: 101). Tento výskyt je ovšem ojedinělý, tentýž autor totiž o dva roky později vydal rozsáhlejší slovník *Les Céfrans parlent aux Français* [Couzi-fran mluví k Fran-couzům] (Seguin a Teillard 1996), vytvořený obdobnou spoluprací s žáky z téhož předměstského sídliště v Pantin, ale lexém *bolosse* v něm již chybí.

Srovnáme-li průměrné „stáří slov" (viz výše kap. 4.2.1, tzv. *rattrapages*) nově zařazovaných do prestižních referenčních slovníků, které se pohybuje kolem 70 let, je zřejmé, že se zařazení lexému *bol(l)os(s/se)* odehrálo překvapivě rychle vzhledem k faktu, že slovo nesplňuje kritéria 4B (viz kap. 4.2.1). Na rozdíl od původní domněnky vyvozené z excerpcí rapových textů, kterou od nás převzalo nakladatelství Le Robert, tedy že se tento lexém začal šířit na přelomu tisíciletí z jižního předměstí Paříže (Vitry-sur-Seine a okolí, viz kap. 4.3), jsme tedy tento lexém dodatečně našly figurovat v Seguinově slovníčku již z roku 1994, který popisuje slang mládeže na severním předměstí Paříže. Byť se zde nacházel ve formě hapaxu, ukázalo se tímto, že je lexém podstatně staršího data, než byl původní předpoklad. Naši hypotézu jsme tedy musely přehodnotit, nicméně fakt, že se argotismus původně

drogových dealerů za dvacet let po prvním zaznamenání dostane do referenčních slovníků francouzštiny, je vcelku nevídaný jev (*cf.* kap. 4.2.5).

Závěrem této poslední praktické podkapitoly celé práce si dovolíme krátkou bilanci. Na sedmé konferenci o slangu a argotu v Plzni roku 2003 vytyčil Pavol Odaloš ve třech bodech perspektivy slangu a argotu ve 21. století. Jako první bod v této perspektivě vidí prohloubení lingvistické stránky výzkumu slangu a argotu (terminologie, metody, aktivity) zkoumáním nových druhů sociolektů v komunikaci. Námi navržená terminologie identitární (tedy nutně sociolektální) neologie na příkladech zkoumání rapových textů a lexémů, které se v nich objevují, mezi mládeží, snad přináší i nové metodologické a praktické výsledky.

Druhým bodem je podle Odaloše nutnost zaobírat se také nelingvistickými aspekty (výzkumně-institucionálními, historiografickými, bibliografickými), které umožní komplexnější vidění slangu a argotu. I o to jsme se v této práci pokusili přiblížením okolností vzniku sociolektologie a jejího postavení vůči neologii i sociolingvistice, včetně historiografického exkurzu k pramenům difuze neologismu *argot* na úkor dříve rozšířenějšího termínu *jargon*.

A nakonec vidí Odaloš jako třetí perspektivu právě probíhajícího století nutnost zvýraznění synchronně-diachronního přístupu a komparativní aspekt výzkumů. Naprosto souhlasíme s jeho názorem, že je potřebné vidět slang a argot „ako fenomény existujúce v priestore a čase“ (Odaloš 2005: 9–10). A právě na difuzi jedné lexikální inovace, identitárního neologismu *bol(l)os(s/se)*, od stadia hapaxu přes neologický a mediální třesk až po zařazení do referenčních slovníků jsou tyto časoprostorové fenomény dobře patrné.

5 ZÁVĚR

Výzkum lexikálních inovací, které produkuje, šíří a totemizuje francouzská mládež za účelem posilování obecně generační či specificky skupinové soudržnosti, je interdisciplinárním počinem s poměrně krátkou tradicí, vezmeme-li v úvahu hlavní směry ve vývoji francouzské a do jisté míry i světové jazykovědy. Legitimizace dříve opomíjené „jazykové periferie", do níž se převážně substandardní a dobově i generačně příznakové lexikum s nejistou mírou „trvanlivosti" na jazykovém trhu zcela jistě řadí, roste se vzrůstající rolí sociolingvistiky i s etablováním metodologických postupů kvantitativního a kvalitativního sběru jazykových dat.

Terminologické zamyšlení nad problematikou koncepčního uchopování termínů jako neologismus, sociolekt, skupinová identita a jazykové reprezentace nás vede k novému pojmenování *sociolexikologie* a *sociolexikografie* pro hraniční disciplíny na pomezí lexikologie/lexikografie a sociolingvistiky, které berou ohled jak na základní poznatky sociolingvistických metod výzkumu i vymezených sociálních skupin, v našem případě skupin adolescentů a postadolescentů (psychická specifika jednotlivců a sociální normy reálných i virtuálních kolektivů), tak i na úskalí sběru neologismů a obecněji specifických prostředků sociolektů (jako jsou hapaxy, efeméra *vs* lavinovitě se šířící trendové výrazivo) a na specifika jejich slovníkového zaznamenávání.

V této práci bylo pojednáno o dynamických jevech v lexikonu s ohledem na sociolingvistické aspekty sběru a popisu generačně příznakových slov. Českému publiku se zde snažíme představit hlavní směry bádání ve frankofonní jazykovědné tradici i její současnosti, a to v oblasti neologie, sociolektologie, metalexikografie a urbánní sociolingvistiky, místy s přihlédnutím ke společným rysům s analogickými českými výzkumnými poznatky.

První kapitola nastínila hlavní teoretické koncepty a náplň jednotlivých obecně jazykovědných pojmů vztahujících se k otázkám jazykové změny, synchronní dynamiky a uchopování temporality, s nimiž v dalších výkladech pracujeme. Z různých vědeckých paradigmat, která se k jazykové změně váží, detailněji rozebíráme difuzionistické teorie mimojazykové (Tarde, Rogers) i jazykové (Coseriu) a především pak tzv. ranou francouzskou sociosémantickou školu, která se jazykové kreativitě a jejímu sociálnímu šíření jako první soustavněji věnovala (konkrétně především Bréal, Darmesteter, Meillet a někteří jeho žáci).

Ve druhé části práce naznačený historický pohled na studium lexikálních inovací prohlubujeme směrem do starší minulosti, ke kořenům termínů neologismus, neologie a dalších derivátů tohoto metalingvistického označení novosti slov. Jde o téma hojně traktované vzdělanou společností ještě dávno před prvními atestacemi těchto ekonomických termínů. Zároveň s jejich rozšířením mezi francouzskou kulturní elitou získaly novou dynamiku i spory mezi moderně smýšlejícími intelektuály propagujícími umění „neologie" a tradicionalisty odsuzujícími zneužívání „neologismu". Tuto dynamiku dokladujeme na dobových materiálech, především příkladech z dobových lexikografických počinů. Až Velká francouzská revoluce přispěla k významovému posunu a neutralizaci pejorativních konotací slova neologismus, který se svého historického „cejchu" definitivně zbavil v lexikografických pracích ale až téměř o století později. Neografie je ale úzce spojena i se sociolektografií, jejíž tradici, mýty a metalingvistický aparát nastiňujeme v závěru druhé kapitoly. Ztráta centrality termínu *jargon* ve prospěch označení *argot* a jeho novodobé významové proměny tuto druhou a poslední kapitolu teoretické části práce uzavírají.

Třetí část této monografie tvoří pět případových studií, které mají za cíl představit českému publiku náš výzkum aplikující teoretické poznatky na konkrétním lexikálním materiálu. Zde se již věnujeme disciplínám ukotvujícím sociolexikologické nazírání na problematiku identitárních neologismů z praktického úhlu pohledu, pomocí exemplifikací na francouzském a místy i na srovnatelném českém jazykovém materiálu. Tradice výzkumu sociolektů ve Francii je dána do souvislosti s vývojem chápání termínu *argot*, který, upřesněn různými epitety, zahrnuje to, co česká sociolektologie označuje jako slangy a argoty.

První studie této třetí kapitoly se věnuje řešení příznakovosti ve francouzských slovnících jednak z pohledu diachronního (proměny ve frekvenci značek označujících substandardní lexikum), jednak z komparativního pohledu českého romanisty, který hledá paralely k obdobným českým kategoriím (především k významu značky *expr.*). Konstatujeme značnou dynamiku vývoje přidělování značek v období mezi koncem 60. let a současností, kdy jsou některé značky postupně opouštěny (zejména *pop.*), jiné nově kombinovány (*arg. fam.*). Ve srovnání s plastičtější českou situací je pozorována tendence ke stále více generalizujícímu označování substandardu pomocí všeobjímající značky *fam*.

Tento úvodní metalexikografický přehled nám slouží jako opora pro druhou studii této části práce, ve které porovnáváme tři korpusy lexikálních prostředků současné substandardní francouzštiny. První korpus byl vytvořen na základě excerpce z všeobecných výkladových slovníků, druhý ze slovníků sociolektů uznávaných francouzskou odbornou veřejností a třetím studovaným korpusem je náš vlastní jazykový korpus rapových textů, ve kterém je nespisovná francouzština hojně zastoupena. Cílem bylo zjistit, zda se do různých typů slovníků začleňuje totéž lexikum, a potvrdit hypotézu tzv. neologické cesty substandardních lexikálních jednotek od jejich prvních výskytů přes šíření mezi uživateli a v médiích až po slovníkové ukotvení. Komparační analýza materiálu pak ověřovala, zda je substandardní lexikum, které slovníky nově začleňují do svých heslářů, popisováno s ohledem na definice ve slovnících sociolektů a v opačném směru pak zjišťovala, jakým způsobem se do slovníků začleňují substandardní jednotky, které jsou nejfrekventovanější v textech rapu.

Těmito lexikografickými studiemi se snažíme poukázat na paralely mezi vývojem studia sociolektů a studia neologismů z hlediska funkčního a metodologického. Neologie je lexikology i lexikografy zkoumána primárně v žurnalistických textech, případně s terminologickými intencemi, jen okrajově a nedůsledně zahrnuje i neologii substandardu. Ta se většinou debatuje zvlášť jakožto součást pozorování dynamiky sociolektů. Snaha o systematickou extrakci lexikálních inovací roste s nástupem automatizace lexikografické filtrace a s rozvojem korpusových možností, které rychle doplňují mezery v materiálové základně popisu lexikonu (tzv. *rattrapages*). Základním problémem nejen pro slovníkáře ale zůstává definování toho, co je kdy a pro koho dobově příznakové. Byť je v lingvistice tento aspekt hojně debatován, jeho uchopování naráží na obtíže psychosociálního rázu, kdy neologický pocit jednotlivce, byť odborně poučeného, nemusí nutně odrážet názor skupinový.

Hudební žánr rap je pak východiskem pro výklady i v následujících dvou částech práce, kde je pojat jakožto zdroj inovačních tendencí v lexikonu francouzské mládeže.

Třetí studie nahlíží na rapové texty optikou urbánní sociolingvistiky, kde je demonstrována symbolická role teritoria skrze substandardní modifikace vyslovování čísla departementu. Na příkladu raperů z Val-de-Marne (departement 94) je zřejmé, že teritoriální apropriace je jedním z hlavních prostředků jinak problematického ukotvování identity u mládeže žijící na předměstských sídlištích všech větších francouzských měst. Ti jsou často potomky imigrantů a kulturně se ztotožňují spíše s tzv. kulturou ulice sdílenou napříč socioekonomicky defavorizovanými aglomeracemi největších francouzských měst, pro kterou je hudební žánr rap charakteristický. Předměstská mládež je ve francouzské sociologické literatuře často definována jako svébytná kulturní entita, která je lexikálně inovativní díky plurilingvnímu zázemí většiny svých mluvčích. Vytváří si vlastní normy vyjadřování, které

se dynamicky šíří přes obecný slang mládeže do nespisovné francouzštiny, a to nejen skrze média, ale i přirozenou generační obměnou. Poukázání na variantnost současné francouzštiny a na pestrost difuzních modelů identitárních neologismů je jedním z hlavních cílů této práce. V otázkách difuze inovací se pak zřetelně projevuje tzv. neologismus autorit, tedy sociální hierarchií podmíněná rychlost šíření novotvarů v rámci daných sociálních vazeb.

Ve čtvrté případové studii ověřujeme Sablayrollesovu hypotézu, že neologicita slova je nepřímo úměrná jeho rozšíření, a to na výsledcích dotazníkového šetření u francouzské mládeže, která se zde vyjadřuje ohledně užívání a prožívání vybraných identitárních neologismů šířených prostřednictvím textů rapových písní známých interpretů. Byť námi vybraný vzorek lexémů (*sisi*, *bicrave* a *werss*) hypotézu nepotvrdil, poukázal na významnou roli raperů jakožto šiřitelů inovací a případně i iniciátorů významových posunů, které vedou k polysémizaci slov.

V závěrečné páté studii tohoto oddílu, která zároveň celou monografii uzavírá, jsou prezentovány hlavní výsledky dlouholetého výzkumu difuze slova *bolos(s/se)*. Tento neologismus, který se nám podařilo zachytit v rané fázi tzv. neologického třesku mezi pařížskou mládeží, se během několika let rozšířil natolik, že je dnes zařazen do většiny hlavních referenčních monolingvních slovníků francouzštiny, publikovaných ve Francii. Difundoval z původně úzkého sociolektu na pařížských předměstích (zachycen je nejprve jako tzv. ontotyp v sociolektu dealerů drog pro označení klienta, který se nechá jednoduše napálit) skrze předměstskou multietnickou mládež (jako dysfemický ontotyp, sociotyp i etnotyp) do obecného slangu mládeže (už ale pouze jako ontotyp se zápornou expresivitou, označující nečleny kolektivů a různě diskriminovatelné jedince – šikanovatelné, neúspěšné, nemoderně oblečené, hloupé atd.) a následně pak tento lexém pronikl do povědomí mezigeneračního. Časosběrná studie názorů francouzské mládeže v průběhu této difundace mezi lety 2008–2018 poukazuje na jeho změny významové, pravopisné a zejména pak identitární. Lexém je zajímavý pro svoji etymologickou neprůhlednost a grafickou neukotvenost i pro rychlý tzv. mediální třesk, díky němuž se nedávno dostal i do nejprestižnějších referenčních slovníků, a lze jej považovat za prototyp identitárního neologismu francouzské mládeže. Reflexe nad mediálním zájmem o náš výzkum zároveň přináší otázky o neutralitě sociální vědy, neboť případ rychlého zařazení lexému do referenčních slovníků pod vlivem „mediálního třesku“ upozorňuje na existenci velmi křehké hranice mezi vědeckou deskripcí a intervencí do jazykové reality, kterou referenční slovníky svou preskriptivní rolí zajišťují.

Představené kapitoly ze sociolexikologie měly za hlavní cíl poukázat na to, jak se lexikální inovace zobrazují uživatelům slovníků, jak je lze excerpovat z generačně příznakových sociolektů a testovat pomocí časosběrné dotazníkové metody. Námi navržené označení sociolingvistika inovací (SI) má i přes nové označení ve zkoumání jazyka dlouhou tradici s uplatněním různých méně či více vědeckých metod.

To jsme se v teoretické části práce snažili ukázat na časové ose jdoucí od raně novověkých jazykových Komentátorů (*Remarqueurs*, viz kap. 3.1, přes tzv. rané sémantiky (viz kap. 2.2.1) a pionýry sociolektologie a sociolektografie (viz kap. 2.2.2) k novodobým sociolingvistům a neologům. Také při práci spojené s neografií či sociolektografií, ať už při tvorbě slovníků nebo při jejich metalingvistickém komentování, jsou nutně brány v potaz jak sociolingvistické aspekty studovaných lexikálních jednotek, tak problematika difuze, expresivity a identity.

Všechny tyto mezioborové subdisciplíny lexikologie spojuje jedinečný zájem o formy jazyka, které mohou, ale nemusejí mít v jazyce široké rozšíření. Lze-li tedy hovořit o ještě o jiném názvu, který by je zastřešoval v rámci celé jazykovědy, můžeme uvažovat o termínu lingvistika efemér. Toto označení konotuje důvody „efemérnosti" zájmu, ba často až záměrné marginalizace daného odvětví ve vztahu k pracím vědců zabývajících se tradičnějšími jazykovědnými disciplínami, kde je stabilita předmětu zkoumání podstatně vyšší. Konkrétně u zkoumání neologického lexika generovaného mládeží pak tento marginální či spíše nesouvislý zájem většiny jazykovědců může souviset také s faktem, že od určitého věku je přístup vědce k respondentům, potažmo terénním sondám ztížen generačním rozdílem v chování i mluvě. Lze pak pozorovat větší obezřetnost respondentů při participačním pozorování či dalších metodách výzkumu a ve větší míře se tu tedy může projevovat tzv. paradox pozorovatele. Často lze tedy pozorovat spolupráci vědec–diplomant, neboť studenty nejenže téma oslovuje a vedoucí prací informuje, ale tito mladší vědci mají také jednodušší přístup k vrstevníkům. Toto konstatování vychází především z vlastní zkušenosti (*cf.* Podhorná-Polická 2007 *vs* Fiévet a Podhorná-Polická 2016).

Lingvistika efemér má ale i přes svou okrajovost a metodologické obtíže svou váhu, protože obecně platí, že tato „mravenčí" práce na materiálu obsahujícím množství okazionalismů a hapaxů nese své ovoce až s odstupem času. Efeméra, která v jazyce „přežijí" jsou motorem jazykové změny a jejich včasné lexikografické zachycení může přinést cenné poznatky například o raných fázích formování významu. Právě neologismy, které mají pro mládež silnou identitární a kohezivní funkci, zde označované jako identitární neologismy, mají zajímavou sémantickou dynamiku v období své nejsilnější expresivity při raném meziskupinovém přenosu, kterou lze zachytit pouze a jenom synchronním vzorkováním.

Jak plyne čas, expresivita slov, která pro nás kdysi byla identitární, se stírá stejně jako jejich příznak novosti, adolescentní skupinové vazby slábnou a pozorujeme, jak nové generace adolescentů přebírají a formují či transformují své vlastní neologismy/sociolektismy:

Ita verborum vetus interit aetas, et iuvenum ritu florent modo nata vigentque…

Stejně jako naši předchůdci, včetně Horatia, jsme užaslými pozorovateli variet lexikální kreativity plynoucí časem a prostorem, jejíž útržky se pokoušíme zachytit.

SUMMARY

The dynamics of the diffusion of lexical innovations Identity, neologisms and sociolects in the French language context

The present monography aims to outline current research trends of the French language substandard level. The work combines a sociolinguistic perspective with a lexicological one in order to observe not only in what way and how fast lexical innovations are spreading, but also what attitude to lexical innovation the speakers themselves usually take, or what attitude the linguists and the creators of reference dictionaries should take towards neologisms.

Neologisms are observed here as a result of the individual or societal creation that give rise the feeling of newness, strictly subjective but often shared by members of similar age or similar sociocultural background. The promoted new term "identitary neologisms" is define as substandard items in lexicon which can provide the feeling of modernity, of expressivity and, mainly, the sense of group belonging. Their over usage in communication between peers is a feature that allow the researcher not only to capture them quickly it also to notice a frequent polysemic use and semantic instability (or graphic one, in written mode).

The work contains two chapters of the theoretical frame, called Sociolexicology and Sociolinguistics of Innovation and History of lexical innovation in France, followed by five case studies.

The introductory part of the first chapter (pp. 13–38) is conceived interdisciplinarily in order to discuss the concept of temporality in language in terms of philosophy, sociology, classical structuralist linguistics and economics. In the second part of the this chapter (p. 39-80), the so called "sociolinguistics of innovation" is outlined, focusing on Gabriel Tarde's sociological theory of imitation and

especially on Everett Rogers's economic theory of diffusion of innovation that allows to name the various stages in the dissemination of neologisms and the various types of speakers' behaviour towards them. The debate about the causes of linguistic change, which was very much alive in French linguistics from the mid-nineteenth century to about the mid-twentieth century, is presented in details in this chapter, putting the ideas of classical authors (Darmesteter, Bréal, Meillet, Vendryes, etc.) in the context of relevant period ideas about language (e.g. language as a natural organism), the spread of linguistic changes (wave theory) and the role of society in formation of new lexical items.

A second theoretical chapter entitled History of lexical innovation in France (pp. 81–133) documents the attitudes of French scholars to newly created words from the period of classicism to the 1990s, when important laws were passed to „defend" the French language. Efforts to regulate the French language and its vocabulary are most pronounced during the period of classicism, fading into the background during the French Revolution, but after an industrial revolution marked by France's retreat from the world stage and a by a distinct fascination with the Anglophone environment, French linguistic protectionism is back on the scene. The French dictionaries of those periods follow those attitudes and lexicographic treatment of the neology give a significant proof of those attitudes' changes in description of the most visible part of linguistic change – the lexicon.

In five case studies, the attention is first driven to the unsystematic conception of expressivity in French dictionaries and its theoretical roots that are analysed in a case study entitled Labelling and Expressiveness in French Lexicography (p. 137–179). On the sample of 50 social symptomatic words, the evolution of expressiveness labelling in *Le Petit Robert* and *Le Petit Larousse* dictionaries is observed over the past 40 years. The label *pop*. (populaire, „folk") is gradually disappearing in favour of a combination of *fam*. and *arg*. labels that describe the appropriate context of use and sociolectal origins. The transformation into the labelling of expressiveness seems to be linked to a change in sociolinguistic conceptualisation; the lexicographers used to see substandard words as symptomatic of a particular social group, whereas today they see them more as symptomatic of a particular discourse.

A second case study, entitled From Meta-lexicography to Meta-sociolectography and Lexicometry: neology in dictionaries and in the corpus of rap lyrics *RapCor* (pp. 180–209), discuss the question of what criteria French lexicographers use to include a new word in the general vocabulary. The main goal is to show that French dictionaries are still very resistant to the inclusion of neologisms, mainly those coming from stigmatized parts of population.

The third case study, Rap in Sociolexicological Research (pp. 210–243), aims to validate hypotheses on the emergence and diffusion of identitary neologisms through sociolinguistic analysis of four items largely used by young French, *bolos*,

sisi, *bicrave* and *werss*. The hypothesis of so called "neologism of authority" assumes that with the increase of speaker's prestige, the probability of the difussion of his verbal creation increases and this assumption is verified on the texts of rap singers who has big media coverage and on the questionnaires between French students.

In a fourth case study called Circulation of lexical innovation in suburban youth and in rap: a case of territorial appropriation in the Val-de-Marne department (pp. 244–275), it is analysed how youth identity is constructed thanks to the sense of belonging to their territory. On some examples from rap song' texts, it is shown how such identification occurs in discourse. The official numerical designation of the rapper's home department often appears, read in numerical order (i.e. *94* as "neuf-quatre", nine-four).

The last case study, Longitudinal research on the diffusion of neologism *bol(l)os(se)* (pp. 276–311), summarizes a decade of sociolinguistic research, based on series of questionnaires that tested the word's diffusion and its semantic change among French youth at different times and places. This word could be consider, in the beginning of this research, as an ideal exemple of the category of identitary neologisms.

BIBLIOGRAFIE

Autocitace

FIÉVET, Anne-Caroline a Alena PODHORNÁ-POLICKÁ. Les médias, l'argot et l'imaginaire argotique – une comparaison franco-tchèque. *Revue d'études françaises*. Budapest: ELTE, 2006, roč. 11, č. 1, s. 27–52.

FIÉVET, Anne-Caroline a Alena PODHORNÁ-POLICKÁ. Étude contrastive de la circulation des néologismes identitaires pour les jeunes dans l'espace médiatique. *Neologica*, 4, 2010, s. 13–39.

FIÉVET, Anne-Caroline a Alena PODHORNÁ-POLICKÁ. La notion d'« argot commun des jeunes »: approches lexicographique et socio-didactique dans les cours de FLE. In: BASTIAN, Sabine a Jean-Pierre GOUDAILLIER, eds. *Registres de langue et argot(s): lieux d'émergence, vecteurs de diffusion*. München: Martin Meidenbauer, 2011. s. 371–389. Sprache–Kultur–Gesellschaft 9.

FIÉVET, Anne-Caroline a Alena PODHORNÁ-POLICKÁ. L'appropriation territoriale par les jeunes à travers l'étude d'un corpus de messages envoyés à la radio Skyrock. In: ABECASSIS, Michaël a Gudrun LEDEGEN, dirs. *De la genèse de la langue à Internet*. Oxford–Bern–Berlin–Bruxelles–Frankfurt: Peter Lang, 2015. s. 51–70. Modern French Identities 118.

FIÉVET, Anne-Caroline a Alena PODHORNÁ-POLICKÁ. L'observation longitudinale comme méthode en socio-lexicologie: bilan et perspectives. In: CUSIMANO, Christophe, Alena PODHORNÁ-POLICKÁ a Zuzana RAKOVÁ. *Actes du XXXVe colloque international de linguistique fonctionnelle*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. s. 127–131.

FIÉVET Anne-Caroline a Alena PODHORNÁ-POLICKÁ. La dynamique du français des jeunes : deux périodes à sept ans d'intervalle (1987–1994 et 2010–2017). *ELAD–SILDA* [online]. n° 1, 2018 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://revues.univ-lyon3.fr/elad-silda/index.php?id=298. https://doi.org/10.35562/elad-silda.298

HILDENBRAND, Zuzana a Alena POLICKÁ. Nové výpůjčky a jejich ekvivalenty v češtině, francouzštině, řečtině a polštině. *Časopis pro moderní filologii*. Praha: AV ČR, Ústav pro jazyk český, 2014, roč. 96, č. 1, s. 100–110.

MARTINEZ, Camille a Alena PODHORNÁ-POLICKÁ. Des chansons de rap aux dictionnaires: regards croisés entre la métaargotographie et la métalexicographie. In: GOUDAILLIER, Jean-Pierre a Eva LAVRIC, dirs. *Argot(s) et variations*. Frankfurt, Bruxelles, New York, Oxford: Peter Lang, 2014. s. 283–301. InnTrans. Innsbrucker Beiträge zu Sprache, Kultur und Translation – Volume 6.

PODHORNÁ, Alena. Terminologické srovnání ‚slangu' a ‚argotu' v pojetí české a francouzské lingvistiky. In: CHÝLOVÁ, Helena, ed. *Sborník přednášek z VII. konference o slangu a argotu v Plzni 24. – 25. září 2003*. Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU v Plzni, 2005. s. 12–16.

PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena. *Peut-on parler d'un argot commun des jeunes? Analyse lexicale des universaux argotiques du parler des jeunes en lycées professionnels en France (Yzeure, Paris) et en République tchèque*. Thèse sous la direction de Jean-Pierre Goudaillier, Marie Krčmová et Ladislava Miličková. Paris – Brno: Université Paris V – René Descartes – Masarykova univerzita, 2007.

PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena. Univerzália ve slangu mládeže. In: CHÝLOVÁ, Helena, ed. *Slang a argot. Sborník přednášek z 8. konference o slangu a argotu konané v Plzni ve dnech 26.–27. února 2008*. Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU v Plzni, 2008, s. 67–71.

PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena. *Universaux argotiques des jeunes: analyse linguistique dans les lycées professionnels français et tchèques*. Brno: Munipress, 2009.

PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena, ed. *Aux marges de la langue: argots, style et dynamique lexicale. Hommage à Marc Sourdot pour son 65ème anniversaire*. Brno: Munipress, 2011.

PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena. RapCor, Francophone Rap Songs Text Corpus. In: HORÁK, Aleš et al., eds. *Proceedings of the Fourteenth Workshop on Recent Advances in Slavonic Natural Languages Processing, RASLAN 2020*. Brno: Tribun EU, 2020, s. 95–102.

PODHORNÁ-POLICKÁ Alena. *RapCor. Rapový korpus* [online prezentace]. Brno: Masarykova univerzita, 2009–2021. [cit. 2021–02–21]. Dostupné z: http://is.muni.cz/do/phil/Pracoviste/URJL/rapcor/index.html.

PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena a Anne-Caroline FIÉVET. Le questionnaire comme moyen de circonscrire l'emploi d'un „mot identitaire" pour les jeunes. In: BOYER, Henri, dir. *Pour une épistémologie de la sociolinguistique*. Limoges: Lambert Lucas, 2010, s. 301–308.

PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena a Anne-Caroline FIÉVET. Approximations perceptives des locuteurs et éclaircissements stylistiques des auteurs: les arabismes à la lumière de l'argot des jeunes (des cités). In: VITALI, Ilaria, dir. *Intrangers (II). Post-migration et nouvelles frontières de la littérature beur*. Bruxelles: Academia Bruylant, 2011a, s. 77–122. Collection Sefar 3.

PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena a Anne-Caroline FIÉVET. Argot commun des jeunes et français contemporain des cités dans le cinéma français depuis 1995: pratiques des jeunes, reprises cinématographiques et enjeux pour la francophonie. In: ABECASSIS, Michaël, Gudrun LEDEGEN a Karen ZOUAOUI, eds. *La francophonie ou l'éloge de la diversité*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2011b, s. 77–125.

PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena a Anne-Caroline FIÉVET. Le rap en tant que vecteur des innovations lexicales: circulation médiatique et comportement des locuteurs. In: ABECASSIS, Michaël a Gudrun LEDEGEN, dirs. *Écarts et apports des médias francophones. Lexique et grammaire*. Oxford, Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt: Peter Lang, 2013. s. 113–139. Modern French Identities. Vol. 108.

PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena a Petra VAŠKOVÁ. Prolégomènes à l'étude des anglicismes néologiques: facteur diatopique et précarité langagière chez les jeunes Québécois

d'aujourd'hui. In: BULOT, Thierry, Isabelle BOYER a Marie-Madeleine BERTUCCI, dirs. *Diasporisations sociolinguistiques & précarités. Discrimination(s) et mobilité(s)*. Paris: L'Harmattan, 2014. s. 75–96. Espaces discursifs.

POLICKÁ, Alena. O současném francouzském slangu a slangové lexikografii. *Cizí jazyky*. Brno: Tribun EU, 2012, 56, 2, s. 13–16.

Poznámka: Všechny zde uvedené studie i ostatní autorčiny práce (kromě monografií) jsou dostupné na: https://is.muni.cz/www/12093/articles/. Odkazy na korpus a webové prezentace korpusu viz níže sekce Online zdroje.

Použitá literatura

AARSLEFF, Hans. Bréal, la sémantique et Saussure. *Histoire – Épistémologie – Langage*, tome 3, fascicule 2, 1981, s. 115–133. https://doi.org/10.3406/hel.1981.1077

ABECASSIS, Michaël. Le français populaire: a valid concept? *Marges linguistiques*, n°6, 2003, s. 116–132.

AITCHISON, Jean. *Language change. Progress or Decay?* 4th edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 1. vyd. 1981 Fontana Press.

Akademický slovník současné češtiny [online]. Ústav pro jazyk český AV ČR, 2012-2021. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://www.slovnikcestiny.cz/.

ALLETZ, Pons-Augustin. *Dictionnaire des richesses de la langue françoise, et du néologisme qui s'y est introduit* [online]. Paris: Saugrin, 1770. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50413f.

ANDROUTSOPOULOS, Jannis a Arno SCHOLZ. On the recontextualization of hip-hop in European speech communities. *PhiN – Philologie im Netz* [online]. n° 19, 2002, s. 1–42. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://web.fu-berlin.de/phin/phin19/p19t1.htm.

ARMOGATHE, Jean-Robert. Néologie et idéologie dans la langue française au 18e siècle, *Dix-huitième Siècle*, n°5, 1973, s. 17–28. https://doi.org/10.3406/dhs.1973.1025

AUER, Peter a Franz HINSKENS. The role of interpersonal accomodation in a theory of language change. In: AUER, Peter, Franz HINSKENS a Paul KERSWILL, eds. *Dialect change. Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 335–357. https://doi.org/10.1017/CBO9780511486623.015

AUZANNEAU, Michelle. Identités africaines, le rap comme lieu d'expression. *Cahiers d'Études Africaines*. Paris: EHESS, n°163–164, 2001, s. 711–734. https://doi.org/10.4000/etudesafricaines.117

AYRES-BENNETT, Wendy. La persistance de l'idéologie linguistique des remarqueurs dans les chroniques de langage de 1925 à nos jours. *Circula* [online]. n°1, 2015, s. 44–68. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://circula.recherche.usherbrooke.ca/wp-content/uploads/2015/10/2015_01_Circula.pdf. https://doi.org/10.17118/11143/7992

BACHMANN, Christian a Luc BASIER. Junior s'entraîne très fort : ou le smurf comme mobilisation symbolique. *Langage et société*, n° 34, 1985, s. 57–68. https://doi.org/10.3406/lsoc.1985.2038

BAIDER, Fabienne, Efi LAMPROU a Monique MONVILLE-BURSTON, eds. *La marque lexicographique. États présents, voies d'avenir*. Limoges: Lambert-Lucas, 2011.

BALLY, Charles. *Traité de stylistique française.* Volume 1. Deuxième édition. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1921. 1. vyd. 1909.

BALLY, Charles. *La linguistique générale et linguistique française*. Deuxième édition entièrement refondue. Berne: A. Francke, 1944. 1. vyd. 1932.

BARRIO, Sébastien. *Sociologie du rap français: état des lieux (2000/2006).* Thèse sous la direction de Rémy Ponton. Saint Denis: Université Paris 8, 2007.

BASTIAN, Sabine, Thierry BULOT a Elisabeth BURR, eds. *Sociolinguistique urbaine et développement durable urbain (Enjeux et pratiques dans les sociétés francophones et non francophones)*. München: Martin Meidenbauer Verlag, 2009.

BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernita*. Z angličtiny přeložil S. Blumfeld. Praha: Mladá fronta, 2002.

BAUVOIS, Cécile. L'âge de la parole : la variable âge en sociolinguistique. *DiversCité Langues* [online]. Vol. III, 1998 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://www.teluq.uquebec.ca/diverscite/entree.htm.

BAZIN, Hugues. *La culture hip-hop.* Paris: Desclée de Brouwer, 1995. Collection Habiter.

BEAUZÉE, Nicolas. Néologique. In: *ENCCRE: Édition numérique collaborative et critique de l'Encyclopédie (1751–1772)* [online]. Tome XI, 1765, s. 94. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://enccre.academie-sciences.fr/encyclopedie/article/v11-378-0/.

BENEŠOVÁ, Lucie. *Mluvené korpusy: přednosti a limity* [online prezentace], 2012 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://slideplayer.cz/slide/3283264/.

BENZITOUN, Christophe, Jeanne-Marie DEBAISIEUX a Henri-José DEULOFEU. Le projet ORFÉO : un corpus d'étude pour le français contemporain. *Corpus* [online]. n°15, 2016 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://journals.openedition.org/corpus/2936. https://doi.org/10.4000/corpus.2936

BERGOUNIOUX, Gabriel. Arsène Darmesteter (1846–1888). *Histoire Épistémologie Langage*, tome 8, fasc. 1, 1986, s. 107–123. https://doi.org/10.3406/hel.1986.1232

BERGOUNIOUX, Gabriel. Les enquêtes de terrain en France. *Langue française*, n°93 *Enquête, corpus et témoin*, 1992, s. 3–22. https://doi.org/10.3406/lfr.1992.5808

BERGOUNIOUX, Gabriel. Marcel Cohen: de l'arabe parlé à la sociologie du langage. La question de l'argot. In: NEVEU, Franck a kol., eds. *3e Congrès Mondial de Linguistique Française* [online]. Lyon: EDP Sciences, 2012, s. 695–706 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2012/01/shsconf_cmlf12_000110.pdf. https://doi.org/10.1051/shsconf/20120100110

BERGSON, Henri. *Essai sur les données immédiates de la conscience* [online]. Paris: F. Alcan, 1889 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://classiques.uqac.ca/classiques/bergson_henri/essai_conscience_immediate/essai_conscience.pdf.

BERGSON, Henri. *Čas a svoboda. O bezprostředních datech vědomí*. Z francouzského originálu *Essai sur les données immédiates de la conscience* pro první české vydání roku 1947 přeložil Boris Jakovenko. Praha: Filosofia, 1994.

BERRUTO, Gaetano. Identifying dimensions of linguistic variation in a language space. In: AUER, Peter a Jürgen Erich SCHMIDT, eds. *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation. Theories and Methods*. Berlin – New York: De Gruyter Mouton, 2010, s. 226–240. https://doi.org/10.1515/9783110220278.226

BIARD, Michel. Louis Sébastien Mercier, Néologie. Texte établi, annoté et présenté par Jean-Claude Bonnet, Paris, Belin, 2009, 598 p. *Annales historiques de la Révolution française*, vol. 360, n°2, 2010, s. 263–264. https://doi.org/10.4000/ahrf.11831

Bibliographie raisonnée des ouvrages des savans de l'Europe. Tome second. Première partie. Amsterdam: Chez les Weststeins & Smith. Janvier, février, mars 1729, s. 47–55.

BILLIEZ, Jacqueline. Poésie musicale urbaine: langues et identités entrelacées. In: JUILLARD, Caroline a Louis-Jean CALVET, eds. *Les politiques linguistiques, mythes et réalités. Actes des premières Journées scientifiques du réseau "Sociolinguistique et dynamique des langues" de AUPELF – UREF à Dakar (16–18 décembre 1995).* Paris: Aupelf – Uref, 1996, s. 61–66.

BILLIEZ, Jacqueline, Karin KRIEF, Patricia LAMBERT, Antonio ROMANO a Cyril TRIMAILLE. *Pratiques et représentations langagières de groupes de pairs en milieu urbain*. Rapport de recherche établi dans le cadre d'un appel d'offre de la Délégation Générale à la Langue Française. Grenoble: Université Stendhal – Grenoble III, 2003.

BISCONTI, Valentina. *Néologie* et *néologisme* au XIXe siècle: une recomposition progressive de la dichotomie. In: MOUSSA, Sarga, ed. *Le XIXe siècle et ses langues. Actes du Ve Congrès international des études romantiques et dix-neuviémistes, Paris, 24–26 janvier 2012* [online]. 2013, s. 1–22. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://etudes-romantiques.ish-lyon.cnrs.fr/wa_files/Langues-Bisconti.pdf.

BLATNÁ, Renata. Metajazyk v lexikografii. In: ČERMÁK, František a Renata BLATNÁ, eds. *Manuál lexikografie*, Praha: H&H, 1995, s. 72–89.

BLOOMFIELD, Leonard. *Language*. New York: Henri Holt, Reinehart and Winston, 1933.

BLYTHE, Richard A. a William CROFT. S-curves and the mechanism of propagation in language change. *Language*, Vol. 88, No. 2, June 2012, s. 269–304. https://doi.org/10.1353/lan.2012.0027

BOAS, Franz. *Race, Language and Culture*. New York: The Macmillan Company, 1949. 1. vyd. 1940 tamtéž.

BOISTE, Pierre-Victor-Claude. *Dictionnaire universel de la langue françoise, avec le latin, et Manuel d'orthographe et de néologie* [online]. 2e édition. Paris: Desray, 1803. 1. vyd. 1800. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5849452x.

BORDET, Joëlle. *Les « jeunes de la cité »*. Paris: PUF, 1999. Collection Le Sociologue. 1. vyd. 1998. https://doi.org/10.3917/puf.borde.1998.01

BOUCHET, Guillaume 1874, *Les Serees de Guillaume Bouchet Sieur de Brocourt; avec notice et index par C.E. Roybet. Second livre Des Serees.* Tome trosième. Paris: Alphonse Lemerre. 1. vyd. 1608. https://doi.org/10.5962/bhl.title.119039

BOUKOUS, Ahmed. Le questionnaire. In: CALVET, Louis-Jean a Pierre DUMONT, eds. *L'enquête sociolinguistique*, Paris: L'Harmattan, 1999, s. 15–24.

BOURDIEU, Pierre. *Co se chce říct mluvením. Ekonomie jazykové směny*. Z francouzského originálu *Ce que parler veut dire, L'économie des échanges linguistiques* z roku 1982 přeložil Martin Pokorný. Praha: Karolinum, 2014.

BOURSAULT, Edme. *Les mots à la mode: petite comédie augmentée de quantité de vers qui n'ont pas été dits sur le théâtre* [online]. Paris: Jean Guinard, 1694. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k74079n.

BRÉAL, Michel. Les lois intellectuelles du langage. Fragment de sémantique. *Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques en France*, 17, 1883, s. 132–142.

BRÉAL, Michel. *Essai de sémantique (science des significations)*. Paris: Librairie Hachette et Cie, 1897.

BRŇÁKOVÁ, Jana. Phénomène San-Antonio. *Studia romanica*, Vol. 12, 1/2012, s. 45–54.

BROŽOVÁ, Martina. *Analyse lexicographique de la production dictionnairique non officielle du*

français contemporain des cités. Mémoire de master sous la direction d'Alena Polická. Brno: Masarykova univerzita, 2010.

BRUNET, Étienne. *Le Vocabulaire français de 1789 à nos jours.* Genève – Paris: Slatkine – Champion, 1981. Tome 1–3.

BRUNOT, Ferdinand. *Histoire de la langue française des origines à 1900*. Paris: Armand Colin, 1905–1938. Tome 1–11.

BUÉE, Adrien-Quentin. *Nouveau dictionnaire pour servir à l'intelligence des termes mis en vogue par la Révolution* [online]. Paris: Crapart, 1792. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://archive.org/details/nouveaudictionna00buee.

BULOT, Thierry. La production de l'espace urbain à Rouen: mise en mots de la ville urbanisée. In: BULOT, Thierry, dir. *Langue urbaine et identité (Langue et urbanisation linguistique à Rouen, Venise, Berlin, Athènes et Mons).* Paris: L'Harmattan, 1999, s. 39–70.

BULOT, Thierry. Ségrégation et urbanisation linguistique. L'altérité urbaine définie ou 'l'étranger est une personne'. *DiversCité Langues* [online]. Vol. VI, Québec: Télé université du Québec, 2001. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://www.teluq.uquebec.ca/diverscite/SecArtic/Arts/2001/bulot/txt.htm.

BULOT, Thierry, dir. *Les parlers jeunes (Pratiques urbaines et sociales)*, *Cahiers de Sociolinguistique*, n°9. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2004. https://doi.org/10.3917/csl.0401.0133

BULOT, Thierry. Les parlers jeunes comme objet de recherche. Pour une approche de la surmodernité en sociolinguistique, In: LEDEGEN, Gudrun, ed. *Pratiques linguistiques des jeunes en terrains plurilingues: actes de la 8e Table ronde du Moufia, [4–5] avril 2005, Université de la Réunion.* Paris: L'Harmattan, 2007, s. 11–23.

BULOT, Thierry. Sociolinguistique urbaine, Linguistic Landscape Studies et scripturalité: entre convergence(s) et divergence(s). *Cahiers de Linguistique*, 37, 1, Cortil–Wodon: EME, 2011, s. 5–15.

BULOT, Thierry a Philippe BLANCHET. *Une introduction à la sociolinguistique : pour l'étude des dynamiques de la langue française dans le monde*. Paris: Éditions des archives contemporaines, 2013.

CACHIN, Olivier. *L'offensive rap*. Paris: Gallimard, 1996. Collection Découvertes.

CALVET, Louis-Jean. *Les voix de la ville, introduction à la sociolinguistique urbaine*. Paris: Payot, 1994.

CALVET, Louis-Jean. Méthodes. In: MOREAU, Marie-Louise, ed. *Sociolinguistique. Concepts de base*. Sprimont: Mardaga, 1997, s. 211–212.

CALVET, Louis-Jean. *Pour une écologie des langues du monde*. Paris: Plon, 1999a.

CALVET, Louis-Jean. Aux origines de la sociolinguistique la conférence de sociolinguistique de l'UCLA (1964). *Langage & société*, n°88, 1999b, s. 25–57. https://doi.org/10.3406/lsoc.1999.2867

CALVET, Louis-Jean. L'endogène, l'exogène et la néologie : le lexique marseillais. In: GASQUET-CYRUS, Médéric, Guillaume KOSMICKI a Cécile VAN DEN AVENNE, eds. *Paroles et Musiques à Marseille.* Paris: L'Harmattan, 1999c, s. 57–71.

CALVET, Louis-Jean. *La sociolinguistique*. 6e édition mise à jour. Paris: Presses universitaires de France, 2009. Que sais-je ?, n°2731. 1. vyd. 1993. https://doi.org/10.3917/puf.calve.2009.01

CARADEC, François. *Dictionnaire du français argotique et populaire*. Paris: Larousse, 1977.

CARTIER, Emmanuel. Neoveille, a Web Platform for Neologism Tracking. *Proceedings of the*

EACL 2017 Software Demonstrations, Valencia, Spain [online]. 2017, s. 95–98. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://www.aclweb.org/anthology/E17-3024.

CELLARD, Jacques a Alain REY. *Dictionnaire du français non conventionnel*. Paris: Hachette, 1991. 1. vyd. 1980.

CERQUIGLINI, Bernard. La révolte des clercs. Estienne, Gourmont, Étiemble contre l'« invasion » lexicale. *Revue belge de philologie et d'histoire*. Tome 84, fasc. 3, 2006, s. 589–606. https://doi.org/10.3406/rbph.2006.5030

CHAMBERS, J. K. *Sociolinguistic Theory. Linguistic Variation and its Social Significance*. Revised Edition. Chicester: Wiley – Blackwell, 2009.

CHANTREAU, Pierre-Nicolas. *Dictionnaire national et anecdotique pour servir à l'intelligence des mots dont notre langue s'est enrichie depuis la Révolution, et à la nouvelle signification qu'ont reçue quelques anciens mots* [online]. Politicopolis: Chez les marchands de nouveautés, 1790. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k48832j.

CHEREAU, Ollivier. *Le Jargon ou Langage de l'Argot reformé*. Édition critique annotée et commentée à partir des éditions lyonnaises complètes (1630, 1632, 1634) avec des documents complémentaires et un dictionnaire-glossaire du jargon du livret par Denis DELAPLACE. Paris: Honoré Champion, 2008. Collection Textes de la Renaissance.

CIUREANU, Petre. *Saggi e ricerche su scrittori francesi*. Genova: Italica, 1955.

COBRA LE CYNIQUE [pseud. Abdelkarima TENGOURa]. *Le Dictionnaire de la Zone* [online]. 2000–2021 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://www.dictionnairedelazone.fr.

COHEN, Marcel. Le langage de l'École Polytechnique. *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*, XV, 1908, s. 170–192.

COHEN, Marcel. Note sur l'argot. *Bulletin de la Société de Linguistique*, n°66, 1919, s. 132–147.

COHEN, Marcel. *Pour une sociologie du langage*. Paris: Albin Michel, 1956.

COHEN, Marcel. *Matériaux pour une sociologie du langage*, Tome I et II. Paris: Maspéro, 1971. Přepracované vydání knihy *Pour une sociologie du langage* z roku 1956.

COLIN, Jean-Paul, Jean-Pierre MÉVEL a Christian LECLÈRE. *Dictionnaire de l'argot*. Paris: Larousse, 1992. 1. vyd. 1990.

COLIN, Jean-Paul, Jean-Pierre MÉVEL a Christian LECLÈRE. *Dictionnaire de l'argot français et de ses origines.* Paris: Larousse, 2002. 1. vyd. pod tímto názvem 1999.

COLIN, Jean-Paul, Jean-Pierre MÉVEL a Christian LECLÈRE. *Grand dictionnaire Argot & français populaire*. Nouvelle édition enrichie et mise à jour par Jean-Paul Colin. Paris: Larousse, 2006.

COLIN, Jean-Paul, Jean-Pierre MÉVEL a Christian LECLÈRE. *Le dictionnaire de l'argot et du français populaire.* Nouvelle édition enrichie et mise à jour par Jean-Paul Colin. Paris: Larousse, 2010.

CONEIN, Bernard a Françoise GADET. Le « français populaire » de jeunes de la banlieue parisienne entre permanence et innovation. In: ANDROUTSOPOULOS Jannis K. a Arno SCHOLZ, eds. *Jugendsprache – langue des jeunes – youth language*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1998, s. 105–124.VarioLingua 7.

CORBIN, Pierre. Les marques stylistiques/diastratiques dans le dictionnaire monolingue. In: HAUSMANN, Franz Josef a kol., eds. *Wörterbücher / Dictionaries / Dictionnaires*. 1. Teilband / First Volume / Tome premier. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1989, s. 673–680.

COSERIU, Eugenio. *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico*. Montevideo: Universidad de la Republica, 1958.

COSERIU, Eugenio. Le changement linguistique n'existe pas. Z anglického originálu z roku 1983 ve spolupráci s autorem do fr. přeložila Annie Stas. In: BAUWENS, Henrica, ed. *Diatopie, diachronie, diastratie. Approches des variations linguistiques*. *Studies in Language* [online]. Gent: Communication & Cognition, 1992, s. 9–23 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://www.romling.uni-tuebingen.de/coseriu/publi/coseriu266.pdf.

COUGNON, Louise-Amélie a Gudrun LEDEGEN. « C'est écrire comme je parle ». Une étude comparatiste de variétés de français dans l'« écrit sms ». In: ABECASSIS, Michaël a Gudrun LEDEGEN, eds. *Les voix des Français – Volume 2. En parlant, en écrivant.* Oxford: Peter Lang, 2010, s. 39–57. Modern French Identities 94.

COUGNON, Louise-Amélie. *Langage et sms. Une étude internationale des pratiques actuelles*. Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain, 2015.

CROFT, William. *Explaining Language Change: An Evolutionary Approach*. London: Longman Linguistics Library, 2000.

CVRČEK, Václav. Conditio sine qua non: východiska a možnosti při hledání konsenzu o jazykové regulaci. *Slovo a slovesnost*, 73, 2, 2012, s. 103–135.

ČECHOVÁ, Marie. Příznakovost systémová a situačně-kontextová, *Naše řeč*, 88, 1, 2005, s. 9–17.

ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky*. Praha: Karolinum, 2011.

ČERNÁ, Petra. *Dimension spatiale dans les discours identitaires : revendications territoriales dans le rap du 18e arrondissement de Paris*. Mémoire de master sous la direction d'Alena Polická. Brno: Masarykova univerzita, 2012.

ČERNÝ, Jiří. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia, 1996.

ČERVENKOVÁ, Marie. *L'enrichissement du français standard des sources argotiques*. Thèse sous la direction de Růžena Ostrá. Brno: Masarykova univerzita, 2002.

D'HAUTEL, Charles-Louis. *Dictionnaire du bas-langage, ou des manières de parler usitées parmi le peuple* [online]. Tome premier. Paris: F. Schoell, 1808. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k506688.

DANEŠ, František. Kanadský soubor prací o jazykové normě, *Slovo a slovesnost*, 47, 4, 1986, s. 340–341.

DANEŠ, František. *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha: Karolinum, 2009.

DARMESTETER, Arsène. *De la création actuelle de mots nouveaux dans la langue française et des lois qui la régissent*. Thèse de doctorat présentée à la Faculté des lettres de Paris. Paris: F. Vieweg, 1877.

DARMESTETER, Arsène. *La vie des mots étudiée dans leurs significations*. Paris: Delagrave, 1887.

DARMESTETER, James. Arsène Darmesteter. In: *Arsène Darmesteter. Reliques scientifiques, recueillies par son frère.* Paris: Léopold Cerf, 1890, s. V–XLII.

DAUZAT, Albert. *La défense de la langue française*. Paris: Armand Colin, 1912.

DAUZAT, Albert. *Les Argots de métiers franco-provençaux.* Paris: Librairie ancienne Honoré Champion, 1917.

DAUZAT, Albert. *L'argot de la guerre d'après une enquête auprès des officiers et soldats*. Paris: Armand Colin, 1918.

DAUZAT, Albert. *Les argots: caractères – évolution – influences*. Paris: Delagrave, 1929.

DE CALLIÈRES, François. *Des mots à la mode et des nouvelles façons de parler: avec des observations sur diverses manières d'agir & de s'exprimer* [online]. Paris: Claude Barbin, 1692a [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7667p.

DE CALLIÈRES, François. *Des bons mots et des bons contes* [online]. Paris: Claude Barbin, 1692b [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k76652.

DE CALLIÈRES, François. *Du bon et du mauvais usage dans les manières de s'exprimer* [online]. Paris: Claude Barbin, 1693 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7667p.

DE GRANDVAL, Nicolas Ragot. *Le vice puni, ou Cartouche , poëme héroïque, comique et tragique en 13 chants*. Anvers: Nicolas Granveau, 1725.

DE LA GRASSERIE, Raoul. *Étude scientifique de l'argot et le parler populaire. L'argot français et étranger dans ses vocabulaires: ses origines: ses éléments et son interprétation.* Paris: H. Daragon, 1907.

DE LA GRASSERIE, Raoul. *Des parlers des différentes classes sociales*. Paris: Paul Geuthner, 1909.

DE LONGUE, Louis-Pierre. *Raisonnemens hazardez sur la poésie françoise* [online]. Paris: Didot, 1737 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50769w.

DE SAUSSURE, Ferdinand. *Cours de linguistique générale*. Publié par Charles Bally et Albert Sechehaye avec la collaboration de Albert Riedlinger. Paris: Éditions Payot & Rivages, 1996a. 1. vyd. 1916.

DE SAUSSURE, Ferdinand. *Kurz obecné lingvistiky*. Z kritické edice Tullia de Maura přeložil František Čermák. Praha: Academia, 1996b.

DE SINGLY, François. *L'enquête et ses méthodes. Le questionnaire*. Paris: Armand Colin, 1992.

DE SINGLY, François. *Les Adonaissants*. Paris: Armand Colin, 2006.

DE VAUGELAS, Claude Favre. *Remarques sur la langue françoise* [online]. Nouvelle édition comprenant le texte de l'édition originale, des remarques inédites, une clef inédite de Conrart, tous les commentaires du XVIIe siècle, des notes nouvelles, une introduction et une table analytique des matières par A. Chassang. Tome second. Versailles: Cerf et fils – Paris: J. Baudry, 1880. 1. vydání 1647. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6274587h.

DÉCHELETTE, François. L'argot des poilus. *Dictionnaire humoristique et philologique du langage des soldats de la Grande Guerre de 1914*. Paris: Jouve & Cie, 1918.

DELAPLACE, Denis. *Le Jargon des Coquillars à Dijon au milieu du XVe siècle selon Marcel Schwob (1892)*. Paris: Classiques Garnier, 2011. Classiques de l'argot et du jargon n°5.

DELAPLACE, Denis. *L'article « Argot » au fil des dictionniares depuis le XVIIe siècle*. Paris: Classiques Garnier, 2013. Classiques de l'argot et du jargon n°7.

DELESALLE, Simone. Raoul Guérin de la Grasserie. Son statut et son rôle dans la linguistique du tournant du siècle. In: NIEDEREHE, Hans-Josef a E.F.K. KOERNER, eds. *History and Historiography of Linguistics. Proceedings of the fourth International Conference on the History of the Language Sciences (ICHoLS IV), Trier, 24–28 August 1987*. Amsterdam: John Benjamins, 1990, s. 677–687. https://doi.org/10.1075/sihols.51.2.24del

DESFONTAINES, Pierre-François-Guyot. *Dictionnaire néologique à l'usage des beaux esprits du siécle avec l'Éloge historique de Pantalon-Phoebus par un avocat de province* [online]. Paris: Lottin, 1726. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k82618t.

DESMET Pieter, Johan ROORYCK a Pierre SWIGGERS. What are word worth? Language and ideology in French dictionaries of the revolutionary period. In: JOSEPH John E. a Talbot J. TAYLOR, eds. *Ideologies of Language*. London – New York: Routledge, 1990, s. 162–188.

DETEY Sylvain, Jacques DURAND, Bernard LAKS a Chantal LYCHE, eds. *Les variétés du français parlé dans l'espace francophone. Ressources pour l'enseignement*. Paris: Ophrys, 2010.

DEVOLDER, Lola-Laurence. *Arg., Pop., Fam.*: Trois oeufs du même panier? In: BAIDER, Fabienne, Efi LAMPROU a Monique MONVILLE-BURSTON, eds. *La marque lexicographique. États présents, voies d'avenir*. Limoges: Lambert-Lucas, 2011, s. 197–208.

Dico 2 Rue : Le dictionnaire collaboratif de l'argot français [online]. 2010–2018. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://www.dico2rue.com/.

Dictionnaire Hachette. Édition 2010. Paris: Hachette Livre, 2009.

DOLNÍK, Juraj. *Teória spisovného jazyka: so zreteľom na spisovnú slovenčinu.* Bratislava: Veda, 2010.

DOLNÍK, Juraj. *Všeobecná jazykověda. Opis a vysvetľovanie jazyka*. Bratislava: Veda, 2013.

DOP-MILLER, Catherine. Clément Marot et l'édition humaniste des oeuvres de François Villon. *Romania*, 112, 1991, s. 217–242. https://doi.org/10.3406/roma.1991.1668

DOUGNAC, Françoise. La néologie. *Histoire – Épistémologie – Langage*, tome 4, fascicule 1, 1982, s. 67–72. https://doi.org/10.3406/hel.1982.1086

DROUON, Maurice. *Le « Bon Français »*. Monaco: Éditions du Rocher, 1999.

DU BELLAY, Joachim. *La Deffence et illustration de la langue françoyse*. Paris: Crozet, 1839. 1. vyd. 1549.

DU MARSAIS, César Chesnau. *Des Tropes ou Des diferens sens dans lesquels on peut prendre un mème mot dans une mème langue: ouvrage utile pour l'intelligence des Auteurs & qui peut servir d'introduction à la Rhétorique & à la Logique* [online]. Paris: Chez la veuve de Jean-Batiste Brocas, 1730. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k-50576m?rk=64378;0.

DUBOIS, Jean, Louis GUILBERT, Henri MITTERAND a Jacques PIGNON. Le mouvement général du vocabulaire français de 1949 à 1960 d'après un dictionnaire d'usage. *Le Français moderne*, 1960, 27/2, s. 86–106, pokračování v 27/3, s. 196–210.

DUBOIS, Jean, Mathée GIACOMO, Louis GUESPIN, Christiane MARCELLESI, Jean-Baptiste MARCELLESI a Jean-Pierre MÉVEL. *Grand dictionnaire Larousse Linguistique & Sciences du langage*. Paris: Larousse, 2007. 1. vyd. 1994.

DUBUC, Robert. *Manuel pratique de terminologie*. 4e édition entièrement revue. Montréal: Linguatech, 2002. 1. vyd. 1978.

DUPRÉ, William. *Lexicographia-neologica Gallica. The Neological French Dictionary containing words of new creation, not to be found in any French and English vocabulary higherto published* [online]. London: Thomas Bailis, 1801. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://archive.org/details/lexicographiane00duprgoog.

DURKHEIM, Émile. *Pravidla sociologické metody*. Podle 7. vydání přeložil Ferdinand Kratina, s předmluvou Edvarda Beneše. Praha: Orbis, 1926.

ECO, Umberto. *Meze interpretace*, Praha: Karolinum, 2005.

ERNOTTE, Philippe a Laurence ROSIER. L'ontotype: une sous-catégorie pertinente pour classer les insultes ? *Langue française,* 144, 2003, s. 35–48. https://doi.org/10.3917/lf.144.0035

ESNAULT, Gaston. *Le poilu tel qu'il se parle. Dictionnaire des termes populaires récents et neuf employés aux armées en 1914–1918, étudiés dans leur étymologie, leur développement et leur usage*. Paris: Éditions Bossard, 1919.

ESNAULT, Gaston. *Dictionnaire historique des argots français.* Paris: Larousse, 1965.

ÉTIEMBLE, René. *Parlez-vous franglais?* Nouvelle edition. Paris: Gallimard, 1991. Collection Folio actuel.

FAIRON, Cédric, Jean René KLEIN a Sébastien PAUMIER. *Le langage sms. Étude d'un corpus informatisé à partir de l'enquête « Faites don de vos sms à la science »*. Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain, 2006.

FAIRON, Cédric. Apports du corpus SMS4Science: de la normalisation à la compression du texte [online prezentace]. In: *Séminaire du projet international sms4science: Mutation des pratiques scripturales en communication électronique médiée*. Montpellier, 15/11/2011, 2011 [cit. 2018–06–20]. Dostupné z: http://www.msh-m.fr/IMG/pdf/Fairon_Cedrick.pdf. {Již nedostupný zdroj}

FÉRAUD, Jean-François. *Dictionnaire critique de la langue française*. Tome premier (A–D) [online]. Marseille: Jean Mossy Pere et fils, 1787 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k506010.

FÉRAUD, Jean-François. *Dictionnaire critique de la langue française*. Tome second (E–N) [online]. Marseille: Jean Mossy Pere et fils, 1787 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50602b.

FIÉVET, Anne-Caroline. *Peut-on parler d'un argot des jeunes ? Analyse du lexique argotique employé lors d'émissions de libre antenne sur Skyrock, Fun Radio et NRJ*. Thèse de doctorat sous la direction de Jean-Pierre Goudaillier. Paris: Université Paris Descartes, 2008.

FILIAČOVÁ, Sylva. Blendy v elektronickém neologickém archivu Neomat. *Jazykovědné aktuality*, 53, č. 3–4, 2016, s. 100–105.

FILIPEC, Josef. Teorie a praxe jednojazyčného slovníku výkladového. In: ČERMÁK František a Renata BLATNÁ, eds. *Manuál lexikografie*, Praha: H&H, 1995, s. 14–49.

FISHMAN, Joshua. Putting the 'socio' back into the sociolinguistic entreprise. *International Journal of the Sociology of Language* [online]. Vol. 92, 1, 1991, s. 127–138 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://doi.org/10.1515/ijsl.1991.92.127.

FÓNAGY, Ivan. *La vive voix. Essai de psychophonétique*. Paris: Payot, 1983.

FOUGERET de MONBRON, Jean-Louis. *Préservatif contre l'anglomanie* [online]. Paris: A. Minorque, 1757 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1329088.

FRANCARD, Michel. Introduction. In: FRANCARD, Michel, Geneviève GERON a Régine WILMET, eds. *Actes du colloque L'insécurité linguistique dans* les *communautés francophones périphériques*. Volume 1. Louvain: Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain, 1993.

FRANÇOIS, Denise. Sur la variété des usages linguistiques chez les adultes. Relations entre langage et classes sociales. *La Pensée*, n°190, 1976, s. 63–73.

FRANÇOIS-GEIGER Denise. Introduction. In: COLIN, Jean-Paul, Jean-Pierre MÉVEL a Christian LECLÈRE. *Dictionnaire de l'argot*. Paris: Larousse, 1992, s. XI–XVII. 1. vyd. 1990.

FURETIÈRE, Antoine. *Dictionnaire universel, contenant généralement tous les mots françois tant vieux que modernes & les termes des sciences et des arts* [online]. Tome 1. Second Édition revüe, corrigée & augmentée par Monsieur Basnage de Bauval. La Haye – Rotterdam: A. et R. Leers, 1701. 1. vyd. 1690 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5841680f.

GADAMER, Hans-Georg. *Pravda a metoda I: nárys filosofické hermeneutiky*. Z němčiny přeložil David Mik. Praha: Triáda, 2010.

GADAMER, Hans-Georg. *Pravda a metoda II. Dodatky / rejstříky*. Z němčiny přeložil David Mik. Praha: Triáda, 2011.

GADET, Françoise. *Le français populaire*. Paris: PUF, 1992. https://doi.org/10.3406/linx.1991.1227

GADET, Françoise. *La variation sociale en français.* Paris: Ophrys, 2003.

GADET, Françoise. Derrière les problèmes méthodologiques du recueil des données. *Texto!*

Textes & Cultures [online]. 2003. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://www.revue-texto.net/Inedits/Gadet_Principes.html.

GADET, Françoise. Mais que font les sociolinguistes? *Langage et société*, 107, 2004, s. 85–94. https://doi.org/10.3917/ls.107.0085

GAGLIO, Gérard. *Sociologie de l'innovation*. Paris: Presses universitaires de France, 2011. Que sais-je ?, n°3921. https://doi.org/10.3917/puf.gagli.2011.01

GALLAIS, Jean-Pierre. *Extrait d'un dictionnaire inutile, composé par une société en commandite, & rédigé par un homme seul, à 500 lieues de l'Assemblée nationale* [online]. Paris: [s.n.], 1790. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k40274w.

GAMBIER, Yves. Problèmes terminologiques des pluies acides: pour une socio-terminologie. *Meta: journal des traducteurs*, 32, 3, 1987, s. 314–320. https://doi.org/10.7202/002791ar

GARDIN, Bernard, G. LEFÈVRE, Christiane MARCELLESI a Marie-Françoise MORTUREUX. À propos du « sentiment néologique ». *Langages*, 36, 1974, s. 45–52. https://doi.org/10.3406/lgge.1974.2273

GARNIER, Joseph. *Les Compagnons de la Coquille, chronique dijonnaise du XVe siècle*. Dijon: Typographie Duvollet-Brugnot, 1842.

GAUDIN, François. *Socioterminologie*, Bruxelles: De Boeck, 2003. https://doi.org/10.3917/dbu.gaudi.2003.01

GAUDIN, François a Louis GUESPIN. *Initiation à la lexicologie française. De la néologie aux dictionnaires*. Bruxelles: Éditions Duculot, 2000.

GASQUET-CYRUS, Médéric. Sociolinguistique urbaine ou urbanisation de la sociolinguistique. In: BULOT, Thierry, dir. *Lieux de ville et identité. Perspectives en sociolinguistique urbaine*. Volume 1. Paris: L'Harmattan, 2004, s. 31–70.

GASQUET-CYRUS, Médéric, Guillaume KOSMICKI a Cécile VAN DEN AVENNE, eds. *Paroles et musiques à Marseille. Les voix d'une ville*, Paris: L'Harmattan, 1999.

GASQUET-CYRUS, Médéric a Guillaume KOSMICKI. Introduction. In: GASQUET-CYRUS, Médéric, Guillaume KOSMICKI a Cécile VAN DEN AVENNE, eds. *Paroles et musiques à Marseille. Les voix d'une ville*, Paris: L'Harmattan, 1999, s. 11–23.

GEFFROY, Annie. Les dictionnaires socio-politiques, 1770–1820). In: *Autour de Féraud, la lexicographie en France, de 1762 à 1835. Actes du colloque international organisé à l'École Normale Supérieure de Jeunes Filles les 7, 8, 9 décembre 1984*. Paris: École Normale Supérieure de Jeunes Filles 1986, s. 193–210.

GEREMEK, Bronisław. *Les fils de Caïn. Pauvres et vagabonds dans la littérature européenne du XVe au XVIIe siècle*. Paris: Flammarion, 1991.

GESS, Randall, Chantal LYCHE a Trudel MEISENBURG, eds. *Phonological Variation in French. Illustrations from three continents*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2012. https://doi.org/10.1075/silv.11

GHIO, Bettina. *Le rap français: désirs et effets d'inscription littéraire*. Thèse sous la direction de Bruno Blanckeman. Paris: Université Sorbonne Nouvelle – Paris 3, 2012.

GLATIGNY, Michel. *Les marques d'usage dans les dictionnaires français monolingues du XIXe siècle*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1998. https://doi.org/10.1515/9783110920079

GLEVAREC, Hervé. *Libre antenne, La réception de la radio par les adolescents*. Paris: Armand Colin, 2005. Collection Médiacultures.

GOHIN, Ferdinand. *Les transformations de la langue française pendant la deuxième moitié du XVIIIe siècle (1740–1789)*. Genève: Slatkine Reprints, 1970. Reprint pařížské edice z roku 1903.

GOLÁŇOVÁ, Hana. Novočeský lexikální archiv a excerpce v průběhu let 1911–2011. *Slovo a slovesnost*, 2011, 72, s. 287–300.

GOUDAILLIER, Jean-Pierre. *Comment tu tchatches! Dictionnaire du français contemporain des cités*. 3e édition. Paris: Maisonneuve & Larose, 2001. 1.vyd. 1997. 4. rozšířené vyd. 2019, Paris: Hémisphères.

GRIEVE, Jack, Andrea NINI a Diansheng GUO. Analyzing lexical emergence in Modern American English online. *English Language and Linguistics* [online]. Cambridge: Cambridge University Press, 2016 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/73E2D917856BE39ACD9EE3789E2BE597/S1360674316000113a.pdf/div-class-title-analyzing-lexical-emergence-in-modern-american-english-online-a-href-afn1-ref-type-fn-span-class-sup-1-span-a-div.pdf.

GUENIER, Nicole. Représentations linguistiques. In: MOREAU, Marie-Louise, ed. *Sociolinguistique. Concepts de base*. Sprimont: Mardaga, 1997, s. 246–252.

GUILBERT, Louis. Présentation. In: GUILBERT, Louis, ed. *La néologie lexicale, Langages*, 36, 1974, s. 3–5.

GUIRAUD, Pierre. *Les gros mots.* Paris: PUF, 1975.

GUIRAUD, Pierre. *Le jargon de Villon ou Le gai savoir de la Coquille*. Paris: Gallimard, 1968.

HAGÈGE, Claude. *Le français et les siècles*, Paris: Odile Jacob, 1987.

HÄGERSTRAND, Torsten. *Innovation diffusion as a spatial process*. Chicago – London: The University of Chicago Press, 1967.

HAJIČ, Jan, Marie MIKULOVÁ, Martina OTRADOVCOVÁ, Petr PAJAS, Petr PODVESKÝ a Zdeňka UREŠOVÁ. *Pražský závislostní korpus mluvené češtiny. Rekonstrukce standardizovaného textu z mluvené řeči* [online]. Praha: Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy, 2006. Technical report ÚFAL TR-2006-33. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://ufal.mff.cuni.cz/~uresova/web.pdf/2006-mluvena-rec.pdf.

HAMMOU, Karim. *Une histoire du rap en France*. Paris: La Découverte, 2012.

Hantýrka: literárně-vědecká revue pro studium argotu, slangu a řeči lidové vůbec. Brno: Otakar Nováček, 1935–1936.

HATZFELD, Adolphe, Arsène DARMESTETER a Antoine THOMAS. *Dictionnaire général de la langue française du commencement du XVIIe siècle jusqu'à nos jours: précédé d'un traité de la formation de la langue*. Paris: Ch. Delagrave, 1890 (Tome 1) a 1900 (Tome 2).

HAUGEN, Einar. *The ecology of language: essays*, Stanford: Stanford University Press, 1972.

HAVRÁNEK, Bohuslav. Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. In: HAVRÁNEK, Bohuslav a Miloš WEINGART, eds. *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932, s. 32–84.

HERMANS, Adrien. Diffusion et propagation. *Terminologies nouvelles*, n°12, 1994, s. 40–44.

HLADKÁ, Zdeňka. Zkušenosti s tvorbou korpusů češtiny v ÚJČ FF MU v Brně. *Linguistica brunensia,* A53, 2005, s. 115–124.

HOCKETT, Charles F. *A course in modern linguistics* [online]. New York: Macmillan, 1958. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://ia801605.us.archive.org/4/items/in.ernet.dli.2015.135713/2015.135713.A-Course-In-Modern-Linguistics.pdf.

HOLEŠ, Jan. *Francouzská sémantika*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002.

HOMOLÁČ, Jiří a Kamila MRÁZKOVÁ. K stylistickému hodnocení jazykových prostředků, zvláště lexikálních. *Slovo a slovesnost*, 75, 1, 2014, s. 3–38.

HORÁLEK, Karel. Jazyk jako systém a norma. *Naše řeč*, 55, 2–3, 1972, s. 65–68.

HORATIUS FLACCUS, Quintus. *De arte poetica. O umění básnickém*. Přeložila Dana Svobodová. Praha: Academia, 2002.

HOUDEBINE, Anne-Marie. Norme, imaginaire linguistique et phonologie du francais contemporain. *Le Francais moderne*, 1982, s. 42–51.

HOUDEBINE-GRAVAUD, Anne-Marie. L'imaginaire linguistique et son analyse. *Travaux de linguistique*, 7, 2002, s. 11–27/163–179.

HUBÁČEK, Jaroslav. K současnému stavu zkoumání sociolektů. In: CHÝLOVÁ, Helena, ed. *Slang a argot. Sborník přednášek z 8. konference o slangu a argotu konané v Plzni ve dnech 26. – 27. února 2008*. Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU v Plzni, 2008, s. 4–7.

HUGO, Victor. *Notre-Dame de Paris 1482* [online]. Strasbourg: Édition du groupe « Ebooks libres et gratuits, 2006. 1. vyd. 1831 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://www.crdp-strasbourg.fr/je_lis_libre/livres/Hugo_NotreDameDeParis.pdf.

HUGO, Victor. *Chrám matky Boží v Paříži* [online]. Z francouzštiny přeložil Vincenc Vávra-Haštalský. Praha: Tiskem a nákladem Dr. Ed. Grégra, 1864 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://archive.org/details/chram_matky_bozi-victor_hugo.

HUGO, Victor. *Chrám matky Boží v Paříži*. Z francouzštiny přeložil Jaromír Fiala. Praha: Bohumil Janda, 1928.

HUGO, Victor. *Chrám matky Boží v Paříži*. Z francouzštiny přeložila Milena Tomášková. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955.

HUSSERL, Edmund. *Přednášky k fenomenologii vnitřního časového vědomí*. Z německého originálu *Edmund Husserl: Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewußtseins*, Halle 1928, přeložili Vladimír Špalek a Walter Hansel. Praha: Ježek, 1996. Filosofické texty, Velká řada, svazek 4.

CHODAKOVA, Polina. Reggae francophone: alternance codique et emprunts. *Linguistica Pragensia*, 1, 2014, s. 19–33.

CHOVANCOVÁ, Katarína. *Les discussions en direct sur Internet: énonciation et graphie*. *Volume 1*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2008.

CHROMÝ, Jan. *Základy sociolingvistiky. Učební materiál pro studenty oboru Český jazyk a literatura* [online]. Praha: Karolinum 2014. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/111487/Z%C3%A1klady%20sociolingvistiky.pdf?sequence=1&isAllowed=y&fbclid=IwAR2KCbc1KiI9eT4La7EFP-YKiUDFWhG7Vc5Wcxu0L-gVNlG5tZtyvPq0A3BI.

JAKLOVÁ, Alena. Budeme argot nově definovat. *Slovo a slovesnost*, 60, 1999, s. 293–300.

JAMES, William. *The Principles of Psychology*. Vol. 1. London: Macmillan and co, 1890. https://doi.org/10.1037/10538-000

JANDOVÁ, Eva. *Konverzace na www chatu*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2006.

JEAY, Anne-Marie. *Les messageries télématiques*. *Une communication paradoxale*. Paris: Eyrolles, 1991.

JELÍNEK, Milan. Stylistika. In: KARLÍK Petr, Marek NEKULA a RUSÍNOVÁ Zdenka, eds. *Příruční mluvnice češtiny*. Vydání druhé, opravené. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 1. vyd. 1995.

JESPERSEN, Otto. *Language: its nature, development and origin*. New York: Henry Holt & Company, 1922.

Journal de la langue françoise. 1784–1795. Par François-Urbain DOMERGUE avec collaboration de Pierre MOREL (1784–juillet 1786). Bimensuel lyonnais (1784-1788) puis hebdomadaire parisien (1791-1792). Interruption de juin 1788 à janvier 1791 et de mars 1792 à janvier 1795.

KARLÍKOVÁ, Helena. Vlnová teorie. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2017. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovnik/VLNOVÁ TEORIE.

KAVKA, Martin, Michal ŠKRABAL a kol. *Hacknutá čeština. Neortodoxní slovník dnešní mateřštiny*. Brno: Jan Melvil Publishing, 2018.

KELLER, Rudi. *On language change. The invisible hand in language*. London: Routledge, 1994.

KENNEDY, Graeme. *An Introduction to Corpus Linguistics*. London – New York: Routledge, 2014. 1.vyd. 1998. https://doi.org/10.4324/9781315843674

KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine. *Les interactions verbales*. Paris: Armand Colin, 1997.

KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine. *L'énonciation*. Paris: Armand Colin, 1999.

KOKOREFF, Michel. *La force des quartiers : de la délinquance à l'engagement politique*. Paris: Payot, 2003.

KOKOREFF, Michel. La banalisation raciale. À propos du racisme « anti-blancs ». *Mouvements*, 41, 2005, s. 127–135. https://doi.org/10.3917/mouv.041.0127

KOLÁŘÍKOVÁ, Dagmar. O věčném boji Francouzů za čistotu francouzštiny. *Akta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni* [online]. č. 1, 2014, s. 86–104. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/11652/1/Kolarikova.pdf.

KOPŘIVOVÁ, Marie, David LUKEŠ, Zuzana KOMRSKOVÁ a Petra POUKAROVÁ. Korpus ORAL: sestavení, lemmatizace a morfologické značkování. *Korpus – gramatika – axiologie*, 15, 2017, s. 47–67.

KRÁSOVÁ, Eva. *Émile Benveniste a úloha smyslu* [online]. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a komparatistiky. 2017. Disertační práce. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/103913/.

KRAUS, Jiří a kol. *Nový akademický slovník cizích slov*, Praha: Academia, 2005.

KRČMOVÁ, Marie. Aktualizace. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2017. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovnik/AKTUALIZACE.

KRČMOVÁ, Marie a Jan CHLOUPEK. Národní jazyk. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2017. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovnik/NÁRODNÍ JAZYK.

KŘEN, Michal. *Odraz jazykových změn v synchronních korpusech*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013.

KYLOUŠEK, Petr. *Dějiny francouzsko-kanadské a quebecké literatury*. Brno: Host, 2005.

LABOV, William. *The Social Stratification of English in New York City*. Washington: Center for Applied Linguistics, 1966.

LABOV, William. The study of language in its social context. *Studium Generale*, 23, 1970, s. 30–87.

LABOV, William. *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972.

LABOV, William. What can be learned about change in progress from synchronic descriptions? In: SANKOFF, David a Henrietta CEDERGREN, eds. *Variation omnibus*. Edmonton: Linguistic research Inc., 1981, s. 177–199.

LABOV, William. *Principles of Linguistic Change. Volume 2: Social Factors*. Oxford: Blackwell, 2001.

LAFFITTE, Roland a Karima YOUNSI. *Bien ou quoi? La langue des jeunes à Ivry et Vitry-sur-Seine*. Paris: SELEFA, 2004.

Languefrancaise.net, « Dictionnaire d'argot avec Bob, l'autre trésor de la langue » dans Bob, dictionnaire de français argotique, populaire et familier [online]. Révision 132 du 12 décembre 2020 à 02h16. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://www.languefrancaise.net/Bob/Introduction.

LAPASSADE, Georges a Philippe ROUSSELOT. *Le rap ou la fureur de dire*. Paris: L. Talmart, 1996.

LARCHEY, Lorédan. *Les excentricités du langage français* [online]. Deuxième édition. Paris: Bureaux de la Revue anecdotique, 1861. 1. vyd. 1858 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k507169.

LARCHEY, Lorédan. *Dictionnaire historique, étymologique et anecdotique de l'argot parisien*. Paris: Silène, 2013. Poprvé vydán pod tímto názvem 1872 jako 6. vydání *Les excentricités du langage français*.

LAROUSSE, Pierre. *Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle: français, historique, géographique, mythologique, bibliographique, littéraire, artistique, scientifique, etc., etc*. Paris: Administration du Grand dictionnaire universel. 1866–1877.

LAZAR, Jan. *À propos des pratiques scripturales dans l'espqce virtuel: entre Facebook et Twitter*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2017.

LAZEGA, Emmanuel. *Réseaux sociaux et structures relationnelles*. Paris: PUF, 2014. https://doi.org/10.3917/puf.lazeg.2014.01

Le Dictionnaire de l'Académie françoise, dédié au Roy [online]. Tome premier (A–L). Paris: Chez la veuve J. B. Coignard et J. B. Coignard, 1694. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k503971.

(Le) Dictionnaire de l'Académie françoise. Quatrième édition [online]. Tome second (L–Z). Paris: Chez la veuve Bernard Brunet, 1762. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50404g.

(Le) Dictionnaire de l'Académie françoise, revu, corrigé et augmenté par l'Académie elle-même. Cinquième édition [online]. Tome second (L–Z). Paris: J. J. Smits, 1798. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k504065.

Le Dictionnaire de l'Académie française. Paris: Hachette, 1932–1935. 8. vydání ve 2 svazcích.

Le Dictionnaire de l'Académie française. Paris: Imprimerie nationale. 1992–2000. 9. vydání. Svazek 1 (A–Enz), svazek 2 (Eoc–Map).

Le Petit Larousse. Paris: Larousse, 1969, 1993, 1997–2012.

Le Petit Robert. Paris: Dictionnaires Le Robert, 1967, 1994, 1997–2012.

LE ROUX, Philibert-Joseph. *Dictionnaire comique, satyrique, critique, burlesque, libre et proverbial* [online]. Nouvelle édition. Amsterdam: Z. Chastelain, 1750. 1. vyd. 1718 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k113396j.

LEBON-EYQUEM, Mylène, Thierry BULOT a Gudrun LEDEGEN, dirs. *Ségrégation, Normes et discrimination(s) (Sociolinguistique urbaine et migrance)*. Fernelmont: Éditions Modulaires Européennes & Intercommunications, 2012. Collection Proximités.

LECLAIR, Pierre. *Histoire des brigands, chauffeurs et assassins d'Orgères*. Paris: La Bibliothèque, 2006. 1. vydání 1800.

LEDEGEN, Gudrun. Les « parlers jeunes » en zone rurale à La Réunion : une pré-enquête sur le rapport à la ville de la part de jeunes en insertion professionnelle. In: LEDEGEN, Gudrun, dir. *Les « parlers jeunes » à la Réunion. Travaux et document*. Saint-Denis: Faculté des Lettres et des Sciences Humaines-Université de La Réunion, n°15, juillet 2001, s. 89–111.

LEDEGEN, Gudrun, dir. *Sociolinguistique urbaine, sociolinguistique d'intervention : apports et innovations. Hommage scientifique à Thierry Bulot*. Paris: L'Harmattan, 2017. Espaces discursifs.

LEHMANN, Alise a Françoise MARTIN-BERTHET. *Introduction à la lexicologie. Sémantique et morphologie.* 3e édition. Paris: Armand Colin, 2012. 1. vyd. 1998 Dunod.

LÉON, Pierre. *Précis de phonostylistique*. Paris: Nathan, 1993.

LEPOUTRE, David. *Cœur de banlieue: codes, rites et langage*. Paris: Odile Jacob, 2001. 1. vyd. 1997.

LEROUX, Robert. Gabriel Tarde, sociologue individualiste. *Le Québécois libre* [online]. n°297, janvier 2012. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://www.quebecoislibre.org/12/120215-6.html.

LESAGE, Alain-René a Jacques-Phillipe D'ORNEVAL. *Le théâtre de la foire, ou L'opéra comique. Conentant les meilleures pièces qui ont été représentées aux Foires de S. Germain & de S. Laurent*. Tome 6. Amsterdam: Zacharie Chatelain 1735.

LIOTARD, Charles. *Étude philologique sur « Les Serées » de Guillaume Bouchet* [online]. Nîmes: Clavel-Balivet, 1875. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k65165483.

LIŠKOVÁ, Michaela. *Neologismus v lingvistickém, mediálním a běžném obrazu světa*. Dizertační práce. Vedoucí práce Irena Vaňková. [online]. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav jazyků a komunikace neslyšících, 2018. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/104358/140070062.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

LITTRÉ, Émile. *Dictionnaire de la langue française.* Paris: L. Hachette, 1863–1872. 4 volumes.

LOCKE, John. *Esej o lidském chápání*. Z anglického originálu *An Essay Concerning Human Understanding* přeložil Miloš Dokulil. Praha: OIKOYMENH, 2012. Knihovna novověké tradice a současnosti. 1. vyd. 1700.

MADANI, Karim. Berceau du rap. *Vitry – Le mensuel*, nº83, février 2012, s. 21.

MACHÁČKOVÁ, Eva. K 30. výročí vydání Tesnièrovy syntaxe. *Slovo a slovesnost*, 52, 1, 1991, s. 28–31.

MACHEK, Václav. *Studie o výrazech expresivních,* Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1930.

MANESSY, Gabriel. Normes endogènes et français de référence. In: MANESSY, Gabriel, ed. *Le français en Afrique noire: mythes, stratégies, pratiques*. Paris: L'Harmattan, 1994, s. 215–227.

MARCELLESI, Jean-Baptiste. Sociolinguistique française, combien d'années? *Cahiers de sociolinguistique*, 8, 2003, s. 273–278. https://doi.org/10.3917/csl.0301.0273

MARTIN, André. Théorie de la diffusion sociale des innovations et changement linguistique planifié. In: MARTIN, André et Christiane LOUBIER, eds. *L'implantation du français : actualisation d'un changement linguistique planifié*. Montréal: Office de la langue française, 1993, s. 9–55. Collection Langues et sociétés.

MARTINCOVÁ, Olga. *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*. Praha: Univerzita Karlova, 1983.

MARTINCOVÁ, Olga. Neologismus. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, eds. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 284–285.

MARTINCOVÁ, Olga a kol. *Neologismy v dnešní češtině*. Praha: Ústav pro jazyk český, 2005.

MARTINCOVÁ, Olga. Neologismus. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://www.czechency.org/slovnik/NEOLOGISMUS.

MARTINET, André. *Évolution des langues et reconstruction*. Paris: PUF, 1975.
MARTINEZ, Camille. *L'évolution de l'orthographe dans les Petit Larousse et les Petit Robert 1997–2008: une approche généalogique du texte lexicographique*. Thèse sous la direction de Jean Pruvost. Cergy-Pontoise: Université de Cergy-Pontoise, 2009.
MARZYS, Zygmunt. « Le bon usage » et « la plus saine partie » dans les *Remarques* de Vaugelas. *Vox Romanica*, 69, 2010, s. 188–205.
MATHESIUS, Vilém. O požadavku stability ve spisovném jazyce. In: HAVRÁNEK, Bohuslav a Miloš WEINGART, eds. *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932, s. 14–31.
MATORÉ, Georges. *La méthode en lexicologie. Domaine français*. Paris: Didier, 1953.
MAYAFFRE, Damon. *Le poids des mots. Le discours de gauche et de droite dans l'entre-deux-guerres. Maurice Thorez, Léon Blum, Pierre-Étienne Flandin et André Tardieu (1928–1939)*. Paris: Honoré Champion, 2000.
MEILLET, Antoine. Comment les mots changent de sens. *Année sociologique*, 10, 1905–1906, s. 1–38. Přetisknuto v *Linguistique historique et linguistique générale*, 1921, s. 230–271.
MEILLET, Antoine. *Linguistique historique et linguistique générale.* Paris: Librairie ancienne Honoré Champion, 1921.
MELLIANI, Fabienne. Subculture et territorialité urbaines en banlieue rouennaise. *Cahiers de sociolinguistique*, n°6, 2001/1, s. 65–75. https://doi.org/10.3917/csl.0101.0065
MERCIER, Louis-Sébastien. *Néologie ou Vocabulaire de mots nouveaux, à renouveler, ou pris dans des acceptions nouvelles* [online]. Paris: Moussard – Maradan, 1801 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50792d.
MICHEL, Francisque. *Études de philologie comparée sur l'argot et les idiomes analogues parlés en Europe et en Asie*. Paris: Didot, 1856.
MILON, Alain *L'étranger dans la ville: du rap au graff mural*. Paris: PUF, 1999. Collection Sociologie d'Aujourd'hui. https://doi.org/10.3917/puf.milon.1999.01
MILROY, James a Leslie MILROY. *Authority in language. Investigating Language Prescription and Standardisation.* London: Routledge, 1991. 1. vyd. 1985 tamtéž.
MILROY, Leslie. *Language and Social Networks*. Oxford: Blackwell, 1987.
MILROY, Lesley a Matthew J. GORDON. *Sociolingvistika: metody a interpretace*. Přeložil Jan Chromý. Praha: Karolinum, 2012.
MISTRÍK, Jozef. *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985.
MOLIÈRE. *Les Précieuses ridicules. Comédie représentée au Petit Bourbon* [online]. Paris: Claude Barbin, 1660 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k8548839.
MOLINERO, Stéphanie. *Les publics du rap. Enquête sociologique*. Paris: L'Harmattan, 2009. Collection Musiques et Champ Social.
MORTUREUX, Marie-Françoise. Terme, (socio)terminologie et lexicologie. In: DELAVIGNE, Valérie a François GAUDIN, eds. *Louis Guespin, terminologue*. Rouen: Publications de l'Université de Rouen, 2000, s. 27–39.
MORVAN, Malo. L'Académie, greffier du bon usage ? In. DISTER, Anne. a Sophie PIRON (dirs.) *Les discours de référence sur la langue française*. Bruxelles: Presses de l'Université Saint-Louis, 2019, s. 283–309. https://doi.org/10.4000/books.pusl.26482
MUCCHIELLI, Laurent. *Scandale des « tournantes ». Dérives médiatiques, contre-enquête sociologique*. Paris : La Découverte, 2005. https://doi.org/10.3917/dec.mucch.2005.01

MUDROCHOVÁ, Radka. À propos des mots en *–ing* d'origine anglaise issus du dictionnaire le Petit Robert. *Linguistica Pragensia*, 2017/ 1, s. 7–19.

NÁDVORNÍKOVÁ Olga a Martin VAVŘÍN. *Korpus InterCorp – francouzština* [online]. Verze 13 z 1. 11. 2020. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2020 [cit. 2021–02–28]. Dostupné z: http://www.korpus.cz.

NAPIERALSKI, Andrzej. La diss – instrument de lutte entre rappeurs, étude du cas des rappeurs polonais. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia litteraria romanica*, 10, 2015, s. 109–127. https://doi.org/10.18778/1505-9065.10.12

NEBESKÁ, Iva. Porozumění řeči. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2017. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovnik/POROZUM%C4%9AN%C3%8D%20%C5%98E%C4%8CI.

NEKVAPIL, Jiří. O interních a externích kontextech variační sociolingvistiky (Doslov k českému vydání). In: MILROY, Lesley a Matthew J. GORDON. *Sociolingvistika: metody a interpretace*. Praha: Karolinum, 2012, s. 225–236.

NEKVAPIL, Jiří. Interdisciplinarita jazykovědy. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2017. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovnik/INTERDISCIPLINARITA%20JAZYKOV%C4%9ADY.

NERLICH, Brigitte. *Change in Language. Whitney, Bréal and Wegener*. London – New York: Routledge, 1990.

NERLICH, Brigitte. *Semantic theories in Europe, 1830–1930*. Philadelphia: John Benjamins, 1992. https://doi.org/10.1075/sihols.59

NERLICH, Brigitte a David D. CLARKE. The linguistic repudiation of Wundt. *History of Psychology*, Vol. 1, No. 3, 1998, s. 179–204. https://doi.org/10.1037/1093-4510.1.3.179

NICEFORO, Alfredo. *Le Génie de l'Argot: essai sur les langages spéciaux, les argots et les parlers magiques*. Paris: Mercure de France, 1912.

NIŠEVA, Božana. *Inovační procesy v české a bulharské jazykové situaci (na materiálu jazyka médií)*. Praha: Karolinum, 2014.

Nouveau dictionnaire françois, à l'usage de toutes les municipalités, les milices nationales et de tous les patriotes, composé par un aristocrate [online]. Paris: [s.n.], 1790 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k40270h.

NYROP, Kristoffer. *Grammaire historique de la langue française.* Tome quatrième. Copenhague: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, 1913.

OBERPFALCER, František. Argot a slangy. In: *Československá vlastivěda*, sv. 3 – *Jazyk*, Praha: Sfinx Bohumil Janda, 1934, s. 311–375.

OBRÁTIL, Karel Jaroslav. *Velký slovník sprostých slov. Kryptadia*. 2. vyd. Praha: Lege artis, 2015. 1. vydání 1999. Reprint slovníkové části z roku 1932 *Kryptadia. Příspěvky ke studiu pohlavního života našeho lidu*.

ODALOŠ, Pavol. Slang a argot v 20. a 21. storočí. In: CHÝLOVÁ, Helena, ed. *Sborník přednášek z VII. konference o slangu a argotu v Plzni 24. – 25. září 2003*. Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU v Plzni, 2005, s. 6–11.

ONDREJOVIČ, Slavomír. *Jazyk, veda o jazyku, societa: sociolingvistické etudy*. Bratislava: Veda, 2008.

OUDIN, Antoine. *Curiositez françoises, pour supplement aux dictionnaires ou Recueil de plusieurs belles propriétez* [online]. Paris: A. de Sommaville, 1640 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50817x.

OUDIN, Antoine. *Dictionnaire italien et françois* [online]. Paris: [s.n.], 1642 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k123763v.

PAGNIER, Thierry. Étude microstructurale du parler d'un groupe de jeunes lycéens: outils et analyses. In: CAUBET, Dominique a kol., eds. *Parlers jeunes, ici et là-bas. Pratiques et représentations*. Paris: L'Harmattan, 2004, s. 185–198. Collection Espaces discursifs.

PALA, Karel a Pavel RYCHLÝ. Do we need very large corpora? In: ČERMÁK, František, ed. *Korpusová lingvistika Praha 2011 – 1 InterCorp*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2011, s. 33–39.

PANCKHURST, Rachel. A Large SMS Corpus in French: from Design and Collation to Anonymisation, Transcoding and Analysis. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* [online], 95, 2013, s. 96–104. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.10.627.

PARYZEK, Piotr. Comparison of selected methods for the retrieval of neologisms. *Investigationes linguisticae*, Vol. XVI, 2008, s. 163–181. https://doi.org/10.14746/il.2008.16.14

Pas de blème ! Slovník slangu a hovorové francouzštiny. 2. rozšířené vydání. Brno: Lingea, 2012. 1. vyd. 2009.

PASQUIER, Étienne. *Les Recherches de la France d'Estienne Pasquier* [online]. Paris: L. Sonnius, 1621. 1. vyd. 1581. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6109174w.

PAVEAU, Marie-Anne. Le parler des classes dominantes, objet linguistiquement incorrect ? Dialectologie perceptive et linguistique populaire. *Ela. Études de linguistique appliquée* [online]. n°150, 2008/2, s. 137–156. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://www.cairn.info/revue-ela-2008-2-page-137.htm. https://doi.org/10.3917/ela.150.0137

PECHON DE RUBY. *La Vie genereuse des Mercelots, Gueuz, et Boesmiens, contenans leur façon de vivre, subtilitez & Gergon.* Édition critique annotée et commentée de l'édition lyonnaise de 1596 avec des documents complémentaires et un dictionnaire-glossaire du jargon du livret par Denis DELAPLACE. Paris: Honoré Champion, 2007.

PECQUEUX, Anthony. *Voix du rap: essai de sociologie de l'action musicale*. Paris: L'Harmattan, 2007.

PERRET, Pierre. *Le Petit Perret illustré par l'exemple*. Paris: Jean-Claude Lattès, 1982.

PHILIPPOT, Emmanuel. Contribution à la lexicografie de l'argot ancien. *Revue de philologie française et de littérature*, 27, 1913, s. 296–311.

POPOVIČOVÁ SEDLÁČKOVÁ, Zuzana. *Slang v mládežnickom diskurze*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2013.

POŘÍZKA, Petr. *Tvorba korpusů a vytěžování jazykových dat: metody, modely, nástroje*. Olomouc: Vydavaelství Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, 2014.

PROCHASSON, Christophe. La langue du feu : science et expérience linguistiques pendant la Premiere Guerre mondiale. *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, n°53, 3, 2006, s. 122–141. https://doi.org/10.3917/rhmc.533.0122

PRUVOST, Jean. *Les dictionnaires français: outils d'une langue et d'une culture*. Paris: Ophrys, 2006.

QUEMADA, Bernard. *Les dictionnaires du français moderne 1539–1863. Étude sur leur histoire, leurs types et leurs méthodes*. Paris: Didier, 1968.

QUIRION, Jean. La localisation, palimpseste de l'aménagement terminologique? Stratégies d'implantation terminologique et marketing. *Meta: journal des traducteurs* [online]. n°51, 4, 2006, s. 824–837. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://www.erudit.org/revue/META/2006/v51/n4/014345ar.html. https://doi.org/10.7202/014345ar

RADIMSKÝ, Jan. *Italské a vybrané francouzské neologismy z oblasti informatiky a nových médií (1990–1996).* České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2003.

RADKOVÁ, Lucie. *Jak se mluví za zdmi českých věznic*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2012.

RADKOVÁ, Lucie a Jana RAUSOVÁ. *Mluva uživatelů a výrobců drog*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2015.

RASTIER, François. *Sémantique interprétative.* Paris: PUF, 1987.

REINHARD, Karl-Friedrich. *Le néologiste français ou Vocabulaire portatif des mots les plus nouveaux de la langue française*. Nurnberg: Grattenaver, 1796.

REY, Alain. Néologisme: un pseudo-concept?. *Cahiers de lexicologie,* 28, 1976, s. 48–68.

RHEINHEIMER, Martin. *Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450–1850*. Praha: Vyšehrad, 2003.

RICHELET, Pierre. *Dictionnaire françois: contenant les mots et les choses, plusieurs nouvelles remarques sur la langue françoise, ses expressions propres, figurées et burlesques, la prononciation des mots les plus difficiles, le genre des noms, le régime des verbes* [online]. Genève: J.-H. Widerhold, 1680 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k509323.

RICKEN, Ulrich. Réflexions du XVIIIe siècle sur « abus des mots ». *Mots*, n°4, 1982, s. 29–45. https://doi.org/10.3406/mots.1982.1049

ROGERS, Everett M. *Diffusion of innovations.* 5th edition. New York: Free Press, 2003. 1. vyd. 1962.

ROLLAND-LOZACHMEUR, Ghislaine. *Le Nouveau dictionnaire d'A.Q. Buée: 1792. Étude d'un discours polémique contre-révolutionnaire.* Thèse sous la direction de Sonia Branca-Rosoff. Montpellier: Université de Provence, 1995.

ROUSSEAU, Jean-Baptiste. « Lettre à l'abbé d'Olivet » du 6 novembre 1723, Bruxelles. In: *Œuvres de J.B. Rousseau* [online]. Nouvelle édition, Tome 4. Paris: Lefèvre, 1820, s. 399–400 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2094003.

ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes.* Paris: Bordas, 1985. 1. vydání 1754.

SABLAYROLLES, Jean-François. *La néologie en français contemporain: examen du concept et analyse des productions néologiques récentes*, Paris: Honoré Champion, 2000. Collection Lexica.

SABLAYROLLES, Jean-François, ed. *L'innovation lexicale. Actes du colloque organisé en février 2001 à Limoges.* Paris: Honoré Champion, 2003.

SABLAYROLLES, Jean-François. La néologie aujourd'hui. In: CRUAZ, Claude, dir. *À la recherche du mot: de la langue au discours*. Limoges: Lambert Lucas, 2006, s. 141–157.

SABLAYROLLES, Jean-François. Alain Rey, le linguiste et les mots nouveaux. In: GAUDIN, François, ed. *Alain Rey, vocabuliste français*. Limoges: Lambert Lucas, 2011, s. 87–98. Collection La Lexicothèque.

SAINÉAN, Lazare. *L'Argot ancien (1455–1850), ses éléments constitutifs, ses rapports avec les langues secrètes de l'Europe méridionale et l'argot moderne, avec un appendice sur l'argot jugé par Victor Hugo et Balzac*. Paris: Honoré Champion, 1907.

SAINÉAN, Lazare. *Les Sources de l'Argot ancien.* Paris: Librairie ancienne Honoré et Édouard Champion, 1912. Tome 1 et 2.

SAINÉAN, Lazare. *L'argot des tranchées: d'après les lettres de poilus et les journaux du front*. Paris: E. de Boccard, 1915.

SAINÉAN, Lazare. *Le langage parisien au XIXe siècle. Facteurs sociaux, contingents linguistiques, faits sémantiques, influences littéraires*. Paris: E. de Boccard, 1920.

SAINÉAN, Lazare. *Histoire de mes ouvrages. Fragment de biographie intellectuelle (1901–1930), publié à l'occasion du soixante-dixième anniversaire de l'auteur*. Paris: E. de Boccard, 1930.

SANDRY, Géo a Marcel CARRÈRE. *Dictionnaire de l'argot moderne*. Paris: Éditions du Dauphin, 1957. 1. vyd. 1953.

SAPIR, Edward. *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1949. 1. vyd. 1921. https://doi.org/10.1037/13026-000

SAURIN, Bernard-Joseph. *L'orpheline léguée, comédie en trois actes, en vers libres* [online]. Paris: Chez la veuve Duchesne, 1765 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k58176540.

SAURIN, Bernard-Joseph. *L'Anglomane, ou l'Orpheline léguée, comédie en 1 acte et en vers libres* [online]. Paris: Chez la veuve Duchesne, 1773 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5853624q.

SCHMIDT, Johannes. D*ie Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen*. Weimar: H. Böhlau, 1873.

SCHWEITZER, Claudia. Justesse d'expression et questions de synonymie dans le Dictionnaire néologique (1726) de l'Abbé Desfontaines. *Travaux de linguistique*, 2016/2, n° 73, 2016, s. 127–151. https://doi.org/10.3917/tl.073.0127

SCHWOB, Marcel a Georges GUIEYSSE. *Étude sur l'argot français*. Paris: Émile Bouillon, 1889.

SCHWOB, Marcel. Le Jargon des Coquillars en 1455. *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*, fasc. 2 a 3, 1892, s. 168–183 a 296–320.

SCHWOB, Marcel. *François Villon: rédactions et notes*. Paris: J. Dumoulin, 1912.

SCHWOB, Marcel. *François Villon. Život básníka*. Z francouzského originálu *Marcel Schwob: Spicilège*, vydaného r. 1920 v Paříži, přeložil Martin Řízek. Verše přeložili J. Loukotková, V. Businský a O. Fischer. Praha: Kra, 1995.

SEGUIN, Boris et les élèves du collège Jean-Jaurès de Pantin. *Crame pas les blases*. Paris: Calmann-Lévy, 1994.

SEGUIN, Boris a Frédéric TEILLARD. *Les Céfrans parlent aux Français.* Paris: Calmann-Lévy, 1996.

SEKANINOVÁ, Tereza. *Stéréotypes liés au verlan: variation diatopique dans le rap français*. Mémoire de master sous la direction d'Alena Podhorná-Polická. Brno: Université Masaryk de Brno, 2012.

SGALL, Petr a Jiří HRONEK. *Čeština bez příkras*. Praha: Karolinum, 2014.

SIOUFFI, Gilles, Agnès STEUCKARDT a Chantal WIONET. Comment enquêter sur les diachronies courtes et contemporaines? In: NEVEU, Franck et al. (eds.). *3e Congrès Mondial de Linguistique Française* [online]. Lyon: EDP Sciences, 2012, s. 215–226 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00725798/document. https://doi.org/10.1051/shsconf/20120100214

SLÁMA, Jakub. K (polo)automatické excerpci neologismů, *Jazykovědné aktuality*, LIV, 3–4, 2017, s. 34–46.

SMOLÍK, Josef. *Subkultury mládeže. Uvedení do problematiky*. Praha: Grada, 2010.

SNETLAGE, Léonard. *Nouveau dictionnaire français contenant les expressions de nouvelle création du peuple français: ouvrage additionel au dictionnaire de l'Académie française et à tout autre vocabulaire* [online]. Gottingen: J. C. Dieterich, 1795. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k571406.

SOKOL, Jan. *Čas a rytmus*. Praha: OIKOYMENH, 1996.

SOURDOT, Marc. La dynamique du français des jeunes : sept ans de mouvement à travers deux enquêtes (1987–1994). *Langue française*, 114, 1, 1997, s. 56–81. https://doi.org/10.3406/lfr.1997.5385

SOURDOT, Marc. De l'hapax au Robert : les cheminements de la néologie. *La linguistique*, vol. 34, 1998, s. 111–118.

SOURDOT, Marc. Éléments biographiques [interview]. In: PODHORNÁ–POLICKÁ, Alena, ed. *Aux marges de la langue: argots, style et dynamique lexicale. Hommage à Marc Sourdot pour son 65ème anniversaire*. Brno: Munipress, 2011, s. 169–175.

STAVINOHOVÁ, Zdeňka. Marcel Cohen. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, A 25/26, 1977/78, s. 149–151.

STEIN, Achim a Helmut SCHMID. Étiquetage morphologique de textes français avec un arbre de décisions. *Traitement automatique des langues*, 36, 1/2, 1995, s. 23–35.

STEUCKARDT, Agnès. Beauzée et la rationalisation de la terminologie grammaticale [online]. *Congrès international des Lumières, Sciences, Techniques et Cultures*, Montpellier, France, July 2007. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00353728/document.

STEUCKARDT, Agnès. Le Dictionnaire néologique de l'abbé Desfontaines, ou la résistance à l'innovation linguistique. In: GENAND Stéphanie a Claudine POULOUIN, eds. *Parcours dissidents au XVIIIe siècle. La marge et l'écart.* Paris: Desjonquères, 2011, s. 36–48.

STEUCKARDT, Agnès. La satire des mots à la mode dans la presse française: idéologie linguistique et idéologie politique. *Circula*, n°1, 2015, s. 26–43. https://doi.org/10.17118/11143/8000

STROUHAL, Martin. *Émile Durkheim – sociolog a pedagog*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010.

SUE, Eugène. *Les mystères de Paris* [online]. Paris: C. Gosselin, 1842–1843 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/essentiels/sue/mysteres-paris.

SVOBODOVÁ, Diana. *Aspekty hodnocení cizojazyčných přejímek: mezi módností a standardem*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2009.

SVOBODOVÁ, Diana. *Internacionalizace současné české slovní zásoby*. Ostrava: Spisy Ostravské univerzity, 2007.

SZABÓ, Dávid. *L'argot commun des jeunes Parisiens*. Mémoire de DEA sous la direction de Denise François-Geiger. Paris: Université Paris 5 – René Descartes, 1991.

ŠABRŠULA, Jan. Půl století badatelské činnosti francouzského marxistického lingvisty Marcela Cohena. *Slovo a slovesnost*, 19, 4, 1958, s. 282–289.

ŠIMANDL, Josef. Mechanické krácení a mechanické skládání; blending. In: BLAGOEVA, Diana, Sija KOLKOVSKA a Michaela LIŠKOVÁ, eds. *Problemi na neologijata v slavjanskite ezici* [online]. Sofija: Prof. Marin Drinov Academic Publishing House, 2013, s. 109–113 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://lexiko.ujc.cas.cz/studie/Problemi%20na%20neologiiata%20v%20slavianskite%20ezici_109.pdf.

ŠTICHAUER, Jaroslav. La néologie du citoyen Mercier. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, L26, 2005, s. 49–60.

ŠULC, Michal. *Korpusová lingvistika: první vstup*. Praha: Karolinum, 1999.

TABOURET-KELLER, Andrée. Une lecture en 2008 de Pour une sociologie du langage (1956). *Langage et société*, n° 128 *Marcel Cohen: aux origines de la sociolinguistique*, juin 2009, s. 55–75. https://doi.org/10.3917/ls.128.0055

TARDE, Gabriel. *Les lois de l'imitation. Étude sociologique*. 2. upravené a rozšířené vyd. Paris: Félix Alcan, 1895. 1. vyd. 1890 tamtéž. https://doi.org/10.2307/1411168

TENGOUR, Abdelkarim. *Tout l'argot des banlieues. Le dictionnaire de la zone en 2 600 définitions*. Paris: Les éditions de l'Opportun, 2013.

THIBAULT, Pierrette. Changement linguistique. In: MOREAU, Marie-Louise, dir. *Sociolinguistique. Les concepts de base.* Sprimont: Mardaga, 1997, s. 65–71.

TLFi : Trésor de la langue Française informatisé [online]. ATILF – CNRS & Université de Lorraine, 2004–2018 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://www.atilf.fr/tlfi.

TOMEK, Gustav a Věra VÁVROVÁ. *Marketing od myšlenky k realizaci*. 2. vyd. Praha: Professional Publishing, 2008.

TOSSELL, Chad C., Philip KORTUM, Clayton SHEPARD, Laura H. BARG-WALKOW, Ahmad RAHMATI a Lin ZHONG. A longitudinal study of emoticon use in text messaging from smartphones. *Computers in Human Behavior* [online]. 2012, 28, s. 659–663 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://doi.org/10.1016/j.chb.2011.11.012.

TOUREILLE, Valérie. Une contribution à la mythologie des monarchies du crime : le procès des Coquillards à Dijon en 1455. *Revue du Nord*, n° 371, 3, 2007, s. 495–506. https://doi.org/10.3917/rdn.371.0495

TOURNIER, Maurice. Des mots en histoire. In: BEAUVOIS, Yves et Cécile BLONDEL, eds.: *Qu'est-ce qu'on ne sait pas en histoire ?* Villeneuve d'Ascq (Nord): Presses universitaires du Septentrion, 1998, s. 131–138.

TRIMAILLE, Cyril. Le rap français ou la différence mise en langues. *LIDIL*. Grenoble : Lidilem, n° 19, 1999, s. 80–98.

TRIMAILLE, Cyril. *Approche sociolinguistique de la socialisation langagière d'adolescents*. Thèse sous la direction de Jacqueline Billiez. Grenoble: Université Stendhal – Grenoble III, 2003.

TRIMAIILLE, Cyril. Études de parlers de jeunes urbains en France. *Cahiers de sociolinguistique*, 9, 2004, s. 99–132. https://doi.org/10.3917/csl.0401.0099

TRNKA, Bohumil. Obecné otázky strukturálního jazykozpytu. *Slovo a slovesnost*, 9, 2–3, 1943, s. 57–68.

TROST, Pavel. Argot a slang, *Slovo a slovesnost*, 1, 1935, s. 240–242.

ULLMANN, Stephen. *Semantics. An Introduction to the Science of Meaning*. Reprinted. Oxford: Basil Blackwell, 1964. 1. vyd. 1962.

ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ AV ČR a FACTUM INVENIO. *Žákovský slang. Výsledky internetového výzkumu na základních a středních školách.* Praha 2006. Původně na adrese: http://www.zakovskyslang.dbm.cz/tisk02.asp [dnes nefunkční link].

UVÍROVÁ, Jitka. Le néologisme – une notion difficile à cerner? In: PEŠEK, Ondřej, ed. *Langue et société. Dynamique des usages. XXVIIe colloque international de linguistique fonctionnelle*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, 2004, s. 79–85.

VADÉ, Jean-Joseph. *Œuvres poissardes de J.-J. Vadé* [online]. Paris: Defer de Maisonneuve, 1796 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k103335v.

VANACKER, Beatrijs. *Altérité et identité dans les « histoires anglaises » au XVIIIe siècle*. Leiden–Boston: Brill, 2016. https://doi.org/10.1163/9789004324770

VENDRYES, Joseph. *Le langage. Introduction linguistique à l'histoire*. Paris: La Renaissance du livre, 1921.

VICHERAT, Mathias. *Pour une analyse textuelle du rap français*. Paris: L'Harmattan, 2001. Collection Univers musical.

VIDOCQ, Eugène-François. *L'argot des voleurs*. Houilles: Éditions Manucius, 2007.

VILLON, François. *Le grant testament Villon et le petit. Son Codicille. Le Jargon et ses Balades* [online]. Paris: Imprimerie de P. Levet, 1489 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k71046z.

VILLON, François. *Les oeuvres de Françoys Villon, de Paris, reveues et remises en leur entier, par Clément MAROT, valet de chambre du roy* [online]. Paris: On les vend a Paris en la grant salle du Palais, en la bouticque de Galiot du Pre, 1533 [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k71466p.

VITU, Auguste. *Le jargon du XVe siècle: étude philologique*. Paris: G. Charpentier & cie., 1884.

VITU, Auguste. *Le jargon et jobelin avec un dictionnaire analytique du jargon.* Paris: P. Ollendorf, 1889.

VURM, Petr. *La création et la créativité de Réjean Ducharme. Une redéfinition du roman québécois*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014. https://doi.org/10.3726/978-3-653-04655-7

WALTER, Henriette. La nasale vélaire /ŋ/, un phonème du français ? *Langue française*, n°60, *Phonologie des usages du français*, 1983, s. 14–29. https://doi.org/10.3406/lfr.1983.5172

WALTER, Henriette. Où commencent les innovations lexicales? *Langue française*, n°90, *Parlures argotiques*, 1991, s. 53–64. https://doi.org/10.3406/lfr.1991.6195

WALTER, Henriette. Le français, langue d'accueil : chronologie – typologie et dynamique ; French – An Accomodating Language : The Chronology, Typology and Dynamics of Borrowing. In: WRIGHT, Sue, ed: *French – an accomodating language ? Le français – langue d'accueil ?* Clevedon – Buffalo – Toronto – Sydney: Multilingual Matters, 2000, s. 6–56. https://doi.org/10.21832/9781853596780-003

WEINREICH Uriel, William LABOV a Marvin I. HERZOG. Empirical Foundations for a Theory of Language Change. In: LEHMANN, Winfred P. a Yakov MALKIEL, eds. *Directions for Historical Linguistics*. Austin: University of Texas Press, 1968, s. 95–195.

WINTERS, Margaret a René DIRVEN. La langue au fil du temps: la linguistique historique. In: DELBECQUE, Nicole, ed. *Linguistique cognitive*. Bruxelles: De Boeck, 2002, s. 249–281.

YVE-PLESSIS, Robert. *Bibliographie raisonnée de l'argot et de la langue verte en France du XVe au XXe Siècle*. Paris: H. Daragon & P. Sacquet, 1901.

ZIMA, Jaroslav. *Expresivita slova v současné češtině. Studie lexikologická a stylistická*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.

Online zdroje

50 ans de linguistique sur corpus oraux. Apports à l'étude de la variation. [online]. Université d'Orléans, 17–19 Novembre 2018 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://anniveslo-50ans.sciencesconf.org.

Bbarak.cz – Váš hip-hop magazín [online]. [cit. 2021-12-21]. Dostupné z: https://www.bbarak.cz/.

Ben95 style. *Truand 2 la galere au puces a clignancourt 5* [*sic*]. [online] O'Gang prod, 2009 [cit. 2021-01-21]. Dostupné z: https://www.dailymotion.com/video/x8ww3i#rel-page-15.

BENEŠOVÁ, Lucie, Michal KŘEN a Martina WACLAWIČOVÁ. *ORAL2013: reprezentativní korpus neformální mluvené češtiny* [online]. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2013. [cit. 2021–02–27] Dostupné z: http://www.korpus.cz.

Bob : dictionnaire d'argot [online]. [cit. 2021-12-21]. Dostupné z: https://www.languefrancaise.net/Bob/Introduction.

Booska-P [online]. [cit. 2021-12-21]. Dostupné z: https://www.booska-p.com/.

BULOT, Thierry a Philippe BLANCHET. *Dynamiques de la langue français au 21ème siècle. Une introduction à la sociolinguistique: 2 Tâches, méthodes et intervention sociolinguistique* [online]. 2011 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: http://www.sociolinguistique.fr/cours-3-2.html.

BUT Speech@FIT. [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://speech.fit.vutbr.cz.

CARINOS, Emmanuelle, GUILLARD, Séverin, HAMMOU, Karim a Marie SONNETTE. *Médine au Bataclan : l'ordre public contre la démocratie ?* [online]. [cit. 2021-02-21]. 21 juin 2018. Dostupné z: https://blogs.mediapart.fr/edition/les-invites-de-mediapart/article/200618/medine-au-bataclan-l-ordre-public-contre-la-democratie.

CARTIER, Emmanuel (dir.). *Néoveille, plateforme de repérage, analyse et suivi des néologismes* (2015-2021) [online]. Paris: Université Paris 13. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://tal.lipn.univ-paris13.fr/neoveille/html//login.php?action=login#.

Corpus VALIBEL [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://uclouvain.be/fr/instituts-recherche/ilc/valibel/corpora.html.

CVRČEK, Václav a Olga RICHTEROVÁ (eds.). *cnk:ksk-dopisy* [online]. Praha: Příručka ČNK, 2015. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=cnk:ksk-dopisy&rev=1428917751.

Čeština 2.0. Slovník, který tvoříte vy. [online]. 2008–2021. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: https://cestina20.cz/.

Databáze excerpčního materiálu Neomat (2015) [online]. Verze 3.0. Praha: Oddělení současné lexikologie a lexikografie Ústavu pro jazyk český AV ČR. [cit. 2021–02–27]. Dostupné z: http://www.neologismy.cz/o_projektu.php.

Dico 2 Rue [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: http://www.dico2rue.com/.

Dictionnaire de l'Académie française [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://www.dictionnaire-academie.fr/

ESLO. Enquêtes SocioLinguistiques à Orléans [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: http://eslo.huma-num.fr.

FLORAL-PFC – Base de données sur le français oral contemporain dans l'espace francophone [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://www.projet-pfc.net.

Grand Corpus des dictionnaires (IXe-XXe s.) [online]. Numérique – Classiques Garnier [cit. 2021-01-21]. Dostupné z: https://classiques-garnier.com/grand-corpus-des-dictionnaires-ixe-xxe-s.html.

Grand Corpus des grammaires et des remarques sur la langue française (XIVe-XVIIe s.) – Dictionnaires, grammaires et encyclopédies [online]. Numérique - Classiques Garnier [cit. 2021-01-21]. Dostupné z: https://classiques-garnier.com/grand-corpus-des-grammaires-et-des-remarques-sur-la-langue-francaise-xive-xviie-s.html.

HAMMOU, Karim. *Rap francophone* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://surunsonrap.hypotheses.org/bibliographie/rap-francophone.

HLADKÁ, Zdeňka. *KSK-dopisy (Korpus soukromé korespondence): přepisy ručně psaných dopisů*

z let 1990–2004 [online]. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2006. [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: http://www.korpus.cz.

INSEE. Dossier Complet – Département Val-de-Marne (94) [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://www.insee.fr/fr/statistiques/2011101?geo=DEP-94. (INSEE = Fr. statistický úřad).

IRCOM, Consortium «Corpus oraux & multimodaux» de l'IR-CORPUS [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: http://ircom.huma-num.fr/site/accueil.php.

Journal Officiel – Légifrance [online]. [cit. 2021-12-21]. Dostupné z: https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/jo.

KOPŘIVOVÁ, Marie, David LUKEŠ, Zuzana KOMRSKOVÁ, Petra POUKAROVÁ, Martina WACLAWIČOVÁ, Lucie BENEŠOVÁ a Michal KŘEN. *ORAL: korpus neformální mluvené češtiny* [online]. Verze 1 z 2. 6. 2017. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2017 [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: http://www.korpus.cz.

La langue française dans le monde - Rapport OIF 2014 [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=H__bsP8od7s.

Languefrancaise.net, « Colin (J.-Paul), Mével (J.-Pierre), Leclère (Chr.). Dictionnaire de l'argot » (révision n° 10 du 2010-01-21 06:53) [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://www.languefrancaise.net/Argot/Colin1990.

Languefrançaise.net. Dictionnaire d'argot avec Bob [online]. [cit. 2021-12-21]. Dostupné z: https://www.languefrancaise.net/Bob/Introduction.

Liste des projets en cours menés par les unités de recherche ou organismes contactés dans le cadre du recensement IRCOM [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: http://ircom.huma-num.fr/site/corpus.php?langue=Fran%C3%A7ais.

MACHÁLEK, Tomáš. *KonText – aplikace pro práci s jazykovými korpusy* (2014-2021) [online]. Praha: FF UK. [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: http://kontext.korpus.cz.

MARTINEZ, Camille. *Corpus DiCo (DIctionnaires COmparés)* [online]. 2006–2021. [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: https://orthogrenoble.net/mots-nouveaux-dictionnaires [obecný popis] a z http://redac.univ-tlse2.fr/lexiques/dico/interface/DiCoBrowser.html [vyhledávací rozhraní].

O slovníku [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://slovnikcestiny.cz/o_slovniku.php.

Orféo: Corpus d'Étude pour le Français Contemporain (CEFC) [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://repository.ortolang.fr/api/content/cefc-orfeo/10/documentation/site-orfeo/home/index.html.

PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena. *Rapový korpus RapCor – Úvod* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://is.muni.cz/do/phil/Pracoviste/URJL/rapcor/index.html.

PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena (dir.). *Rapový korpus RapCor - Vědecké publikace* [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://is.muni.cz/do/phil/Pracoviste/URJL/rapcor/bibliografie.html.

Praat: doing phonetics by computer [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://www.fon.hum.uva.nl/praat/.

Publikace: Ústav Českého národního korpusu [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://ucnk.ff.cuni.cz/cs/veda-a-vyzkum/publikace.

RapCor: French corpus of rap songs [online], 2021. Brno: Lexical Computing [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://www.sketchengine.eu/rapcor-french-rap-corpus.

Skyrock – Émissions – Planète Rap [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://skyrock.fm/emissions/planete-rap.

Textes de Thierry Bulot [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://juliefreiremarques.wixsite.com/socioling-urbaine/textes-de-thierry-bulot-1

Textométrie / TXM. [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://txm.gitpages.huma-num.fr/textometrie/?lang=fr.

TLFi. Trésor de la langue française informatisé [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://www.atilf.fr/ressources/tlfi/.

TranscriberAG: A tool for segmenting, labeling and transcribing speech. [online]. 2011–2014 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: http://transag.sourceforge.net.

Vos pouces pour la Science (2016–2017) [online]. Louvain-la-Neuve: Centre de traitement automatique des langues. [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: https://uclouvain.be/fr/instituts-recherche/ilc/cental/actualites/vos-pouces-pour-la-science.html.

Un corpus international pour l'étude du langage SMS (2004-2016) [online]. Louvain-la-Neuve: Centre de traitement automatique des langues (CENTAL), UCLouvain. [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: http://sms4science.org/.

Urban Dictionary [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://www.urbandictionary.com/.

Použitá hudební alba

113. *113 degrés*. Sony Musice Entertainment, 2003.
113. *Les princes de la ville*, Small, 1999.
113. *Universel*. Sony Music, 2010.
ALPHA 5.20. *3025 avant rakaille 4*. Ghetto Fabulous, 2007.
ARTISTES VARIÉS. *Départements: Val de Marne - 94*. Negative Music, 2008.
BOOBA. *Ouest side*. Tallac Records, 2006.
BOOBA. *Panthéon*. Tallac Records, 2004.
DIAM'S. *Dans ma bulle*. EMI Music France, 2006.
FONKY FAMILY. *Art de rue*. Small, 2001.
FOU ALLIÉS. *Monde infernal*. Essentiel Productions, 2009.
KERY JAMES. *Ma vérité*. Up Music, 2005.
LA FOUINE. *Capitale du crime vol. 1*. Banlieue Sale, 2008.
MAFIA K'1 FRY. *La cerise sur le ghetto.* Hostile Records, 2003.
MANU KEY. *Prolifique vol. 1.* Alariana, 2004.
MC SOLAAR. *Chapitre 7*. Sentinel Ouest, 2007.
MÉDINE. *Storyteller*. Din Records, 2018.
MISTER YOU. *MDR: Mec de rue.* Mercury Records, 2010.
NYSAY. *Si si la famille.* Néochrome, 2008.
RIM'K. *Famille nombreuse*. Frenesik Industry, 2007.
RIM'K. *L'Enfant du pays.* Small, 2004.
ROHFF. *La fierté des nôtres*. Delabel, 2004.
ROHFF. *Au-delà de mes limites*. Hostile Records, 2005.
ROHFF. *La cuenta*. Hostile Records, 2010.
SEFYU. *Suis-je le gardien de mon frère ?* Because Music, 2008.
SINIK. *Artiste triste*. Six-O-Nice Productions, 2002.
SINIK. *La main sur le cœur*. Warner Music France, 2005.
SNIPER. *Gravé dans la roche.* Desh Music, 2003.

SOPRANO. *Puisqu'il faut vivre*. Hostile Records, 2007.
TANDEM. *C'est toujours pour ceux qui savent.* Because Music, 2005.

Seznam použitých zkratek

AC	obecný slang (*argot commun*)
ACJ	obecný slang mládeže (*argot commun des jeunes*)
ACJC	obecný slang předměstské mládeže (*argot commun des jeunes des cités*)
feat	featuring
fr.	francouzský, francouzština
IDF	Île-de-France
kap.	kapitola/y
kol.	kolem (roku)
SaS	Slovo a slovesnost
SI	sociolingvistika inovací
s.	strana/y

Zkratky slovníků

AFP	*Grand dictionnaire : argot & français populaire* (Colin a kol.)
ASSČ	*Akademický slovník současné češtiny*
CTT	*Comment tu tchatches !* (Goudaillier)
DA	*Dictionnaire de l'argot* (Colin a kol.)
DAF	*Le Dictionnaire de l'Académie française*
DAFO	*Dictionnaire de l'argot français et de ses origines* (Colin a kol.)
DAFP	*Le dictionnaire de l'argot et du français populaire* (Colin a kol.)
DFNC	*Dictionnaire du français non conventionnel* (Cellard a Rey)
DGLF	*Dictionnaire général de la langue française* (Hatzfeld a kol.)
DH	*Dictionnaire Hachette*
DLF	*Dictionnaire de la langue française* (Littré)
DZ	*Dictionnaire de la zone* (Cobra le cynique, viz také Tengour)
GDU	*Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle* (Larousse)
GR	*Le Grand Robert de la langue française*
PL	*Petit Larousse*
PR	*Petit Robert*
TLFi	*Trésor de la langue française informatisé*

Poznámka:
Reference jsou zde uvedeny pouze pro rychlou orientaci (pokud je slovník v bibliografickém přehledu řazen pod autora, uvádíme ho v závorce).
Rok vydání slovníku bývá v případě reedic uváděn po zkratce.
Pro slovníky Francouzské akademie, DAF, je uváděno vydání (DAF1 z roku 1694, DAF2 z roku 1718 atd.).

SEZNAM GRAFŮ, DIAGRAMŮ, MAP, OBRÁZKŮ A SCHÉMAT

Diagram č. 1: Pejorativa a vulgarismy ve slovnících PR a PL ve třech sledovaných obdobích 128
Diagram č. 2: Proměny forem a frekvencí zkratek mezi 60. a 90. lety 20. století 135

Graf č. 1: Difuze inovací v čase a ve společnosti podle Rogerse 37
Graf č. 2: Rozložení zkratek „s/d příznaků" u 218 nových hesel ve slovnících PR1997–PR2012 140
Graf č. 3: Počet analyzovaných písní v korpusu *RapCor* podle roku vydání alb (stav na přelomu let 2012–2013) 153
Graf č. 4: Rozložení výskytu identitárního slova *bol(l)os(se)* v různých rapových písních (celkem 113 textů) podle jejich roku vydání 163
Graf č. 5: Deklarované užívání lexému *si si* mezi dotazovanými 170
Graf č. 6: Užívání slova *bicrave* deklarované respondenty 178
Graf č. 7: Užívání slova *werss* deklarované respondenty 180
Graf č. 8: Deklarovaná znalost *werss* v meziročním pozorování (2010–2011) 201
Graf č. 9: Prostorová a časová variabilita v deklaracích znalosti lexému *werss* u studentů na univerzitách v Créteil, Nice a Paříž 5 v letech 2010–2015 202
Graf č. 10: Deklarace znalosti lexému *bol(l)os(s/se)* podle věku dotazovaných 222
Graf č. 11: Deklarace znalosti lexému *bol(l)os(s/se)* podle pohlaví a věku – muži 224
Graf č. 12: Deklarace znalosti lexému *bol(l)os(s/se)* podle pohlaví a věku – ženy 224
Graf č. 13: Odraz mediálního třesku v nárůstu pasivní znalosti lexému na jižní periferii mezi šetřeními 2009 a 2010 v procentuálním vyjádření 227

Mapa č. 1: Rozšíření slova *bol(l)os(s/se)* v regionech Francie 220
Mapa č. 2: Rozšíření lexému v pařížské aglomeraci 221

Obrázek č. 1: Homonymie a polysémie hesla *argot* v DGLF 46
Obrázek č. 2: Poznámky Vaugelase a dalších Komentátorů k okazionalismu *debrutaliser* 66
Obrázek č. 3: Satirický komentář na adresu Moderních u hesel *aviser, bucher (mortuaire)* a *suspecter* aneb satirou k neografii 68
Obrázek č. 4: Ambivalentní postoj k neologii v heslech *neologie, neologický, neologismus* a *neolog* ve 4. vydání slovníku Akademie 71
Obrázek č. 5: Slovotvorba podle Férauda 73
Obrázek č. 6: Reformovaný žargon Argotu v pařížské nedatované verzi „Žargonu“ 97
Obrázek č. 7: „Multietnické“ logo rapového korpusu *RapCor* 161
Obrázek č. 8: Konkordance slova *bicrave* v korpusu *RapCor542* zobrazená v programu TXM 176
Obrázek č. 9: Obálka kompilace rapových skladeb z „devět-čtyřky“ v rámci projektu Departementy 191
Obrázek č. 10: Reklama na rapová alba v sérii projektu Departementy (2008–2009) 192
Obrázek č. 11: Heslo *bolos(s)* v prvním všeobecném slovníku GR2014 229
Obrázek č. 12: Slovníkové heslo *bolos* na portálu vydavatelství Larousse 230

Schéma č. 1: Strukturalisticko-kognitivní rámec komputační lexikografie 24
Schéma č. 2: Hledání kompromisu mezi kvantitativním přístupem empirické lingvistiky a kvalitativním přístupem psycho-sociolingvistickým 26
Schéma č. 3: Náčrt „synchronního dvorce“ 29
Schéma č. 4: Vizualizace „blízkých stavů jazyka“ 29

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1: Vývoj značkování příznakových slov v PR a PL od 60. let 20. století 115–117
Tabulka č. 2: Sumární přehled změn zkratek označujících „s/d příznaky" mezi třemi zkoumanými obdobími v PL a PR 120
Tabulka č. 3: Lexémy z minikorpusu se zkratkou *injur. / péj.* 124
Tabulka č. 4: Lexémy z minikorpusu se zkratkou *vulg.* 125–126
Tabulka č. 5: Depopularizace zkratky *pop*. 131
Tabulka č. 6: Proměny zkratky *arg.* 134
Tabulka č. 7: Nová hesla s příznaky s/d (zařazená do PL nebo PR mezi lety 1997 a 2012 a nová hesla z 9. edice DAF po písmeno F včetně) 141
Tabulka č. 8: Argotismy nově začleněné do DAF9 (1992–2000, písmena A až F) 144
Tabulka č. 9: Nově začleněné argotismy do PL a do PR mezi lety 1997 a 2012 145
Tabulka č. 10: Vztah mezi argotismy nově začleněnými do PR a jejich výskyt a datace v DFNC (1980 a1991) 154
Tabulka č. 11: Výskyt a datace 14 argotismů nově začleněných do PR 1997–2012 v sérii DA1990–DAFP2010, CTT2001 a v korpusu *RapCor* 150–151
Tabulka č. 12: Pravopisné a významové varianty argotismů nově zařazených do PL podle frekvence v *RapCoru* roku 2013 154
Tabulka č. 13: Tucet nejfrekventovanějších plně substandardních lemmat v *RapCor750* (750 textů = 468,5 tisíce slov) 155
Tabulka č. 14: Postoj k rapu v závislosti na pohlaví dotazovaných 166
Tabulka č. 15: Výsledky dotazníkového šetření pro fatém *si si* 170
Tabulka č. 16: Výsledky dotazníkového šetření pro lexém *bicrave* 174
Tabulka č. 17: Výsledky dotazníkového šetření pro lexém *werss* 181
Tabulka č. 18: Výsledky časosběrného výzkumu rozšíření lexému *werss* 202
Tabulka č. 19: Souhrnné schéma SWOT analýzy metody elektronického dotazníku 212

Tabulka č. 20: Průběh a souhrnné výsledky kvantitativního výzkumu 217
Tabulka č. 21: Výsledky dotazníku podle bydliště respondentů 218–219
Tabulka č. 22: Výsledky dotazníku podle bydliště respondentů z Île-de-France 221
Tabulka č. 23: Výsledky kvantitativního výzkumu dle věku dotazovaných 223
Tabulka č. 24: Meziroční srovnání vývoje difuze lexému *bol(l)os(s/se)* v dotazníkových šetřeních na univerzitách pro roky 2008 a 2009 226

REJSTŘÍK JMENNÝ

0–9

113 (hudební skupina) 188, 189, 196, 198, 199, 200

A

Aarsleff 40, 42
Abecassis 130
Aitchison 31
Alletz 74
Alpha 5.20 173, 174
Androutsopoulos 158
Armogathe 74
Auer 31
Auzanneau 158, 185
Ayres-Bennett 65

B

Bachmann 158
Baider 109
Bally 13, 17, 110
Balzac (de) 89, 95
Bar 66
Barg-Walkow 21
Barrio 185, 186, 187, 194
Basier 158
Bastian 184
Baudelaire 193
Bauman 29
Bauvois 222
Bazin 158, 186
Beauzée 75
Benešová 22
Bentolila 193, 194
Benveniste 59
Benzitoun 23
Bergounioux 45
Bergson 28
Berruto 32
Biard 79
Billiez 158, 160
Bisconti 47, 48
Blanchet 27
Blatná 110
Bloomfield 31
Blythe 37
Boas 36
Boiste 80
Bonnet 78, 79
Booba 168, 169, 171, 175, 198
Bordet 184

Bouchet 93, 94, 95
Boukous 215
Bourdieu 51
Boursault 67
Bréal 39, 40, 41, 42, 43, 47, 48, 50, 52, 58, 233
Brňáková 62
Brožová 176
Brunet 60
Brunot 60
Buée 77
Bulot 27, 184, 186, 193, 194
Burr 184

C

Cachin 185
Calvet, G. 176
Calvet, L.-J. 17, 25, 52, 158, 164, 195, 206, 212
Caradec 151
Carinos 194
Carrère 176
Cartier 19
Cellard 106, 112, 140, 147
Cerquiglini 82
Chambers 19
Chantreau 75, 76
Chereau 86, 88, 90, 95, 96, 97, 98, 99
Chomsky 15, 110, 111
Ciceron 65
Ciureanu 40
Clarke 40
Cobra le cynique *viz* Tengour
Cohen 52, 55
Colin 112, 147, 150, 176
Comte 40
Conein 130
Corbin 107, 108, 109, 137, 140
Coseriu 31, 32, 33, 34, 233
Cougnon 20
Croft 31, 37
Cvrček 25

Č

Čechová 109
Čermák 12, 13, 14, 15, 16, 17, 24
Černá 189
Černý 34
Červenková 133

D

d'Alembert 64
D'Hautel 85, 86
D'Olivet 69
D'Orneval 69
Daddy Mory 187
Daneš 82, 84
Dard 62
Darmesteter, A. 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 213, 233
Darmesteter, J. 45
Dauzat 48, 49, 50, 52
De Callières 67
De Condillac 42, 75
De Grandval 86, 150
De Gubernatis 40
Des Fontaines *viz* Desfontaines
Debaisieux 23
Déchelette 53
De la Grasserie 51, 53
Delaplace 86, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 98, 99
Delesalle 53
De Mauro 42
De Muralt 81
De Saussure 12, 13, 42
Desfontaines 68, 79, 85
De Singly 215, 223
Desmet 76, 77, 78
Detey 27
Deulofeu 23
Devolder 120, 122, 135
Diam's 169, 179, 198

Diderot 75
Different Teep 189
Dirven 18
Dokulil 75
Dolník 25
Domergue 74
Dop-Miller 90
Dougnac 80
Drouon 65
Du Bellay 65
Dubois 20, 146
Dubuc 39
Ducháček 107
Ducharme 62
Du Marsais 44
Dupré 80, 81
Durand 27
Durkheim 33, 40, 50, 51
Dyru 163

E

Eco 18, 99
Ernotte 124, 216
Esnault 52, 87, 149, 150, 151
Espinas 33
Étiemble 82
Exs 172

F

Fairon 20, 21
Féraud 73, 74, 81
Fiala 88, 89
Fiévet 11, 19, 25, 36, 99, 100, 106, 155, 163, 164, 165, 166, 168, 181, 183, 190, 194, 195, 198, 204, 206, 207, 208, 213, 222, 228, 236
Filiačová 19
Filipec 111
Fishman 14
Flynt 189
Fónagy 111
Fonky Family 192
Fou Alliés 163
Fougeret de Monbron 81
Francard 25, 26, 51
François *viz* François-Geiger
François-Geiger 34, 101
Fréron 73
Furetière 99

G

Gadamer 20
Gadet 14, 34, 106, 108, 129, 130
Gaglio 16, 34
Gallais 76, 77
Gambier 15
Gardin 195
Garnier 87, 89, 90
Gasquet-Cyrus 158, 159, 185
Gaudin 15, 63
Gebhart 81
Geffroy 76, 80
Genestal 152
Geremek 87
Gess 27
Ghetto Fabulous Gang 173
Ghio 193
Giacomo 20
Gilliéron 54
Girault 173
Glatigny 47
Glevarec 165
Gohin 74, 78
Goláňová 19
Gordon 34
Goudaillier 93, 147, 150, 151, 159, 160, 176, 185
Grieve 19
Guenier 25
Guespin 20, 63
Guieysse 52, 95, 96
Guilbert 146

Guillard 194
Guiraud 90, 124
Gumperz 187
Guo 19

H
Hagège 81, 82
Hägerstrand 16
Hajič 22
Hammou 158, 192, 194
Haroun 190
Hatzfeld 45, 46, 47
Haugen 17
Havránek 110
Hermans 36
Herzog 56
Hildenbrand 19
Hinskens 31
Hjelmslev 110, 111
Hladká 21
Hockett 31
Holeš 32
Homoláč 106
Horálek 32
Horatius *viz* Horatius Flaccus
Horatius Flaccus 9, 73, 236
Houdar de la Motte 69
Houdebine *viz* Houdebine-Gravaud
Houdebine-Gravaud 25
Hronek 113, 130
Hubáček 101
Hugo 87, 88, 89, 95, 98
Humboldt 41
Husserl 28

Ch
Chloupek 106
Chodakova 159
Chovancová 22
Chromý 18, 25

I
Imbs 64

J
Jaklová 108
Jakobson 110
Jakovenko 28
James 27
Jandová 22
Jaroš *viz* Obrátil
Jeay 21
Jelínek 106
Jespersen 56

K
Kamini 185
Karlíková 34
Kavka 159
Keller 31
Kennedy 19
Kerbrat-Orrecchioni 107, 123, 125
Kery James 162, 191, 192, 193
Klein 20
Kokoreff 184, 215
Koláříková 83
Komrsková 22, 23
Kopřivová 22, 23
Kortum 21
Kosmicki 158, 185
Krásová 59
Kraus 14
Krčmová 106, 110
Krief 158, 160
Křen 22, 30
Kyloušek 84

L
Labov 18, 19, 25, 37, 56, 211, 228
La Fouine 174, 176
La Rumeur 194
Laffitte 230

Laks 27
Lambert 158, 160
Lamprou 109
Lapassade 158
Larchey 90
Larousse 46, 47
Latour 33
Lazar 22
Lazarsfeld 37
Lazega 211
Lebon-Eyquem 27
Leclair 84, 86
Leclère 112, 147, 150, 176
Ledegen 20, 27, 55, 226
Lefèvre 195
Lehmann 44
Léon 110
Lepoutre 184, 186
Le Roux 85, 99
Leroux, R. 36
Les Affranchis 198
Lesage 69
Levet 90
Linguet 73
Liotard 94
Lišková 39, 106
Littré 45, 46, 47, 58
Locke 75, 81
Lukeš 22, 23
Lyche 27

M

Mac Tyer 169
Madani 188
Mafia K'1 fry 176, 188, 196, 198, 200
Macháčková 59
Machálek 21
Machek 110
Malekal Morte 169
Malik Bledoss 173
Manessy 106
Manu Key 187
Marcellesi, Ch. 20, 195
Marcellesi, J.-B. 20
Marek 161
Marot 90
Martin 36
Martin-Berthet 44
Martincová 13
Martinet 17, 110, 111, 143
Martinez 11, 104, 105, 108, 118, 136, 138, 139, 147, 156, 157
Marzys 65, 67
Mathesius 17
Matoré 60, 61
Mayaffre 60
Mc Solaar 162, 175
Médine 194
Meillet 33, 39, 40, 50, 51, 52, 53, 58, 110, 233
Meisenburg 27
Melliani 158
Mercier 78, 79, 80, 81
Mével 20, 112, 147, 150, 176
Michel 52, 86, 90
Mikulová 22
Milon 193
Milroy, J. 21
Milroy, L. 21, 34
Mister You 173, 174, 177
Mistrík 109
Mitterand 146
Mokobé 188, 196, 198, 199, 200
Molière 67
Molinero 159
Monville-Burston 109
Morsay 172
Mortureux 14, 15, 195
Morvan 64
Mrázková 106
Mucchielli 152
Mudrochová 83

N
Nádvorníková 13
Napieralski 192
Nebeská 109
Nekvapil 34
Nerlich 39, 40
Newton 81
Niceforo 53
Nini 19
Niševa 13
Nováček 89
NTM 162, 189, 194
Nyrop 57
Nysay 172

O
Oberpfalcer 53
Obrátil 94
Odaloš 231
Ondrejovič 25
Orelsan 194
Otradovcová 22
Oudin 98, 99

P
Pagnier 102
Pajas 22
Pala 20
Panckhurst 20
Paris 54
Paryzek 62
Pasquier 92, 93
Paul 39
Paumier 20
Paveau 34, 101, 106
Pecqueux 159, 187, 193, 203, 204
Pechon de Ruby 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95
Perret 149, 151
Philippot 91
Pierce 99
Pignon 146
Podhorná *viz* Podhorná-Polická
Podhorná-Polická 9, 19, 25, 36, 84, 99, 100, 102, 103, 106, 107, 108, 136, 142, 153, 155, 160, 166, 179, 182, 190, 194, 195, 197, 198, 205, 207, 208, 213, 222, 236
Podveský 22
Polická *viz* Podhorná-Polická
Popovičová Sedláčková 102
Pořízka 24
Poukarová 22, 23
Prévost 81
Prochasson 54
Pruvost 46, 80
Public Enemy 162

Q
Quemada 46, 76, 80
Quirion 36

R
Rabelais 86
Radimský 19
Radková 27, 101, 108, 121
Rahmati 21
Rasse des Neux 91
Rastier 111
Rausová 27, 121
Reinhard 78, 80
Rey 106, 112, 139, 140, 147, 148
Rey-Debove 46
Rheinheimer 93
Ricken 75
Richelet 99
Richterová 21
Rim'K 188, 192, 196, 198, 199, 200
Rogers 16, 36, 37, 38, 39, 99, 180, 194, 211, 233
Rohff 174, 176, 178, 179, 180, 196, 197, 198, 200, 202, 203
Rolland-Lozachmeur 77

Romano 158, 160
Rooryck 76, 77, 78
Rosier 124, 216
Rousseau, J.-B. 73
Rousseau, J.-J. 75
Rousselot 158
Roybet 94
Rychlý 20

S

Sabatier de Castres 81
Sablayrolles 13, 77, 105, 137, 138, 139, 168, 194, 195, 235
Sainéan 54, 86, 90, 92, 94
Saint-Edme 87, 96
Salif 172
San-Antonio *viz* Dard
Sandry 176
Sapir 36
Saurin 81
Saussure *viz* De Saussure
Sauval 87
Scred Connexion 189
Sefyu 171
Seguin 162, 163, 230, 231
Sechehaye 13
Sekaninová 159, 186
Sexion D'Assaut 194
Sgall 113, 130
Shepard 21
Shone 173
Schleicher 41
Schmid 152
Schmidt 34
Scholz 158
Schweitzer 69
Schwob 52, 90, 95, 96
Sinik 163, 169
Siouffi 36
Sláma 19
Smolík 158
Snetlage 77, 78, 79, 80, 81
Sniper 162, 190, 194
Sokol 28
Sonnette 194
Soprano 162, 171
Sourdot 19, 39, 137, 138, 148, 156, 160, 204
Srpová 80
Stavinohová 55
Stehlík 161
Stein 152
Sté Strausz 162
Steuckardt 36
Stich 113
Strouhal 50
Sue 89, 95
Svobodová, Dana 9, 73
Svobodová, Diana 80, 82, 83
Swiggers 76, 77, 78
Szabó 208

Š

Šabršula 55
Šimandl 82
Škrabal 159
Štichauer 79
Šulc 19

T

Tabouret-Keller 55
Tandem 169
Tarde 33, 34, 35, 36, 233
Teillard 230
Tengour 159, 203
Tesnière 59
Thibault 18
Thomas 45, 46, 47
Tomášková 88, 89
Tomek 37, 38
Tossell 21
Toureille 89

Trimaille 158, 159, 160, 183, 185, 196, 222
Trnka 82
Trost 53
Trubeckoj 110
TSR crew 189

U

Ullmann 56
Urešová 22
Uvírová 62

V

Vadé 86
Vanacker 81
Van den Avenne 158, 185
Vašková 84
Vaugelas *viz* De Vaugelas
Vávra-Haštalský 88, 89
Vávrová 37, 38
Vavřín 13
Vendryes 58, 110
Vidocq 87, 88, 96, 151
Vicherat 185, 188
Villon 86, 90
Vitu 90
Voltaire 42, 73, 75, 81
Vurm 62

W

Waclawičová 22
Walter 13, 81, 83
Wegener 39
Weinreich 56
Whitney 39
Winters 18
Wionet 36
Wundt 40

Y

Younsi 230
Youssoupha 194
Yve-Plessis 52, 86

Z

Zhong 21
Zima 111

REJSTŘÍK TERMINOLOGICKO-VĚCNÝ

A

adaptace 34, 82, 83, 171
adoptace 34, 37–39
adopce 32, 33, 37–39, 59, 99, 225
aetalekt 18
aktualizace 81, 104, 105, 110, 111, 124
akulturace 35
analýza
– diskurzu (*analyse de discours*) 107
– SWOT 207, 209, 212
anglomanie 81–83
argotismus 36, 93, 117, 119, 134, 135, 138, 142–144, 146, 148–154, 156, 157, 231
argotizace 113, 121, 122
argot (*argot*) 34, 36, 46, 49–54, 59, 69, 70, 84, 86–99, 101, 103, 104, 107, 108, 112–114, 119, 122, 123, 127, 129, 132, 133, 140, 142, 143, 147, 148, 150–152, 157, 214, 231
argotologie (sociolektologie) 35, 52–55, 91, 94, 97, 101, 102, 112, 129, 139, 142, 143, 157, 185, 231
ASR 22
automatizace 110
autority (*authorities*) 21, 34, 64, 77, 87, 91, 194, 204, 205

B

blending (*mot–valise*) 82
blesquien 91
Bohémiens 92, 93

C

centrum (centrum-periferie) 12, 18, 25, 27, 34, 36, 50, 82, 95, 109, 147, 215, 216, 218, 220, 225–227
clash 192
Coquillards 86–92, 94

Č

čas 27, 28, 30–32, 37, 38, 72, 107, 130, 136, 137, 139, 147, 148, 163, 181, 200–202, 205, 206, 212, 216, 225, 227, 231
– filozofický/funkční 27–29
– fyzikální 27–29
– zprostorovělý 27–29

D

datace (*datations*) 46, 61, 83, 113, 148–151, 154, 155, 157, 168, 189, 207
depopularizace 129, 131–133
devulgarizace 127, 131
dezapropriace 204
dezargotizace 113, 122, 127, 131, 133, 134, 186, 216
dialekt 53, 93, 94, 143, 176
dialektologie 54
– sociální 54
difundace 15, 39, 53, 58, 63, 93, 95, 99, 113, 136, 180, 181, 200, 203, 228
difuze (*diffusion*) 32, 36–39, 41, 49, 70, 99, 137, 162, 164, 165, 178, 181, 190, 196, 197, 204, 205, 212, 215, 220, 226–228, 231
difuzionismus 16, 31, 33, 34, 36, 39
diskriminant 62
diskurz 25, 33, 43, 64, 67, 75, 91, 99, 108, 109, 130, 160, 184, 193, 194
– akademický/vědecký 40, 41, 48
– dominantní 126, 142, 193
– dvojí (též projev pro i proti, *double discours*) 48
– metalingvistický 25, 42, 183
dispozice
– psychologické 57
diss *viz* clash
dotazník 19, 27, 102, 103, 114, 134, 161, 162, 164–174, 177, 179–183, 195–198, 200, 202–204, 207–209, 213, 215–218, 220–221, 225, 226, 228
drift 36
– interpretační 18, 182
dvorec 28
– časový (*Zeithof*) 28
– synchronní 28, 29
Dvůr zázraků (*Cour des Miracles*) 87, 89
dynamika 18, 20–23, 27, 36, 55, 60, 67, 72, 102–104, 106, 114, 120, 131, 136, 139, 159, 160, 162, 167, 177, 183, 205, 206, 207, 212, 217
– sémantická 75, 82, 182
– synchronní 17, 30, 31, 39, 102, 135, 164, 183, 207
dysfemismus 111, 123, 126

E

efemerum 9, 18, 62, 73, 80, 232
ekologie 17, 27, 212
emodži 21
emotikon 21
etnotyp 124, 216
etymologie 45, 46, 52, 54, 78, 82, 89, 90, 99, 112, 147, 162, 166, 167, 177, 178, 197–199, 206, 207, 213, 214–216
– lidová 52, 57, 87, 113, 182
expektace 109
expresivita 56, 59, 63, 82, 99, 100, 102, 103, 108–115, 119, 124, 127, 135, 147, 162, 165, 168, 171–173, 175, 180, 182–184, 188, 190, 196, 206, 207, 214, 222, 225
– inherentní 111, 112, 114, 123
– záporná 111, 115, 123, 125, 129

F

familier 85, 104, 107, 108, 111, 113, 126, 127, 129, 133, 135, 140
fatém (*phatème*) 168–172, 182
fikce 25, 26, 91, 93, 95
fosilie
– lexikografická 108, 132, 134
francouzština
– nekonvenční 106, 112, 113, 139
– lidová (*populaire*) 50, 53, 92, 95, 107, 119, 129–132, 140
– referenční 106
– substandardní 15, 18, 101, 106, 164
franglais 82
fraška 92

G

glosátor (*chroniqueur*) 65,66
glosář 62, 86, 87, 89–92, 94–96, 112, 150, 151, 159, 213
glosolálie 193, 194

H

hantýrka (*argot*) 25, 88, 89, 97, 98
hantýrka (*jargon*) 35, 97, 98
hapax (legomenon) 15, 62, 63, 136, 137, 149, 167, 196, 204, 228, 231
heterofilie – homofilie 36
hip hop 158, 161, 174
hostování (*featuring*) 158, 169, 173, 187, 190, 192, 198
hypotéza 30, 55, 56, 99, 112, 134, 137, 148, 160, 162, 165, 168, 179, 182, 190, 196–199, 211, 214–216, 220, 223, 225, 231
- difuzního potenciálu 204, 207, 217, 218
- dobového zakotvení 18
- inferiorizační 14
- neologismu autorit 159

I

idiolekt 24–26, 58, 102, 136
imaginaire
- *argotique* (mentální obraz sociolektů) 25, 101
- *linguistique* (jazyková představivost, názorovost, mentální konceptualizace) 25

imitace 33–36, 49
- horizontální 34
- módní 34

inovace (*innovation*) 12–16, 18, 31–34, 36–39, 42, 43, 46, 63, 104, 160, 190, 220, 226
- idiolektální 195
- lexikální (*innovation lexicale*) 27, 32, 41, 43, 50, 57, 58, 62, 66, 69, 74, 99, 102, 136, 139, 146, 157, 159, 164, 179, 183, 194, 195, 197, 200, 225, 228, 231
- rezolektální 195

inovátoři (*innovators*) 34, 37, 99, 180, 196, 200
intenzifikátor 118, 127, 141
interslang (*argot commun*) 101
interslangismus 142, 144
invence 33, 34, 38, 45, 68
ironie 56–58, 62, 69, 71, 92, 97, 111, 140, 167

J

jev
- sociální (*fait social*) 50, 51, 158, 200

jobelin 90, 91

K

kandidát 146, 156
- neologický 105, 118, 136, 137, 148, 157, 165, 166, 196, 200, 205, 206, 213, 214

Komentátoři (*Remarqueurs*) 65–67, 69
komise
- terminologická 15, 83

komunikace
- mluvená 22
- počítačem zprostředkovaná (*CMO*) 21

konivence (*connivence*) 100, 167
kontextualizace 127, 159, 168, 171, 180, 182, 194, 214, 229
konvergence 86, 103, 117, 161, 188
- digitální (*convergence numérique*) 21

koprolalikum 125–128, 132, 142
korpus
- dynamický/monitorovací 19
- metalexikografický 118, 127–130, 132–135, 138
- mluvený 22, 23, 103
- paralelní 13

– textový 60, 65, 152–153, 156, 160, 164, 183, 185, 187, 205, 228
království Argotu 86, 88
kritéria 4B 137, 156, 230
kruh
– hermeneutický 20
křivka S (*S-curve*) 38

L

lekt(y) 18, 24–27, 53, 93, 100, 102, 136, 179
– generační 18
largonji 95
lexikalizace 70, 111, 136, 204
lexikum
– argotické 96
– drogové 177
– expresivní 159
– generačně příznakové, mládeže 18, 155
– identitárně konotované 102
– neologické 77, 157, 159, 196
– příznakové 106, 111, 114, 122, 125, 130, 132, 133, 135, 156
– rapu 164
– substandardní, nespisovné 102–104, 108, 112, 114, 115, 117, 120–122, 129, 132, 135, 136, 139–141, 152, 155, 157
lexikometrie 60, 77, 152, 153, 161, 175
lingvistika efemer 236
literatura 43, 45, 62, 63, 67, 75, 81, 107, 159, 193
– kolportážní (*littérature de colportage*) 91
– modrá (*littérature bleue*) 91
loucherbème 95

M

metafora 44, 48, 52, 104, 111, 184
– haugenovská 17
– neviditelné ruky 31
– organická (biologická) 41, 58, 82, 213
metalexikografie 46, 63, 102, 104, 106, 120, 122, 132, 136, 156, 157
metasociolexikografie 136, 152, 156
metoda
– časosběrná 19–21, 23, 102, 163, 181, 200, 202, 205, 207, 211, 214, 225, 227, 228
millésime 104, 105, 138
míra přijetí inovace 39, 99, 102, 168, 169, 182, 198
mixtape 173
mluva
– spodiny (*bas langage*) 52, 68, 142
mluvenost
– psaná (*parlécrit*) 21
morfologie *viz* slovotvorba

N

nadávka 123, 124, 127, 140, 211
násilí
– verbální (*violence verbale*) 126, 142, 187
následovníci (*followers*) 34, 37, 52, 57
nejistota
– jazyková (*linguistic insecurity*) 25, 26, 109
neografie 39, 63, 64, 68, 69, 75, 77–79, 81, 84, 85, 102, 160
neolog 46, 47, 62, 68, 69–73, 78–80
neologicita 47, 72, 94, 102, 137, 165, 168, 182, 195
neologie 40, 41, 43–45, 47, 49, 54, 61, 65, 68, 70–74, 78–80, 83, 86, 96, 97, 102, 136, 137, 182, 195
– identitární 37, 159, 160, 208, 211–213, 231
– kvalitní 48, 71, 80
neologismus 13, 15, 19, 25, 33, 34, 38–45, 47–49, 53, 56, 58, 61–63, 65, 68–75, 79, 80, 82–84, 86, 107, 118, 137, 162–164, 167, 178, 181, 194, 198, 200, 202, 205, 223, 228

– autorský 62, 63, 73, 98, 100
– difundovaný 53, 58, 63, 93, 99, 105, 113, 216
– identitární 15, 148, 155, 157, 159, 168, 174, 182, 183, 196, 203, 204, 207, 208, 213, 214, 218, 225, 231
– idiolektální 79, 100, 179, 195, 204
– nekvalitní 80, 85
– potenciální 19, 79
neologizace 62, 66, 67, 69, 70, 195
neosémantismus 19, 39, 40, 44, 75, 76, 99, 105, 154, 173, 182, 195
neprůhlednost *viz* opacita
neukotvenost 99, 167, 206, 214, 216
– grafická 153, 182, 216
niveau de langue 106, 130, 132
norma 25, 26, 31, 32, 51, 62, 65, 66, 106, 142, 195, 206, 207, 213, 222, 223
– identitární 25

O

observatoř
– neologická 19, 72
odmítající 38, 67
okazionalismus 15, 39, 63, 66, 79, 159
old school 162
ontotyp 124, 216
opacita 99, 162, 167, 173, 177, 182, 197, 204, 213, 215, 216
opozdilci (*laggards*) 37, 38
osvojitelé
– časní (*early adopters*) 37, 99

P

paleologismus 77, 157
paradox 15, 110
– neologický 137, 138
– pozorovatele 211, 212, 228
– saussurovský 14
pejorativum 70, 107, 111, 117, 123–125, 127–129, 135, 140, 198
periferie 12, 15, 18, 34, 36, 90, 95, 104, 114, 121, 135, 136, 147, 215, 216, 220, 225–228
pocit
– neologický (*sentiment néologique*) 74, 78, 81–83, 102, 106, 165, 168, 169, 195, 205, 206, 228
pojetí jazyka
– marxistické 54
pornolalikum 125–127, 132, 142
postoje *viz réprésentations*
potenciál
– difuzní 16, 62, 155, 204, 214, 215
– identitární 165, 199, 206, 207, 213
– informační 36
– neologický 206, 207
potvrzení (*confirmation*) 38
pragmatika 63, 109–112, 114, 115, 122, 124, 127, 129, 189, 198
pratiques 25–27, 184, 196, 212
preciozita (*préciosité*) 66, 67, 69, 70
princip
– bottom-up 34, 36
– top-down 34
proces
– inovační 13, 15, 18, 38, 43, 99
– inovačně-rozhodovací (*innovation-decision process*) 38
projev *viz* diskurz
prožívání jazyka 82, 83, 142, 196, 205, 212
předminulost 29
předpřítomnost 29
přesvědčování (*persuasion*) 38
přítomnost
– tekutá 29
– zdánlivá (*specious present*) 27
přivlastňování
– teritoriální (*appropriation territoriale*) 184
příznak
– s/d (stylisticko-diastratický, *marque*

s/d) 107–109, 114, 117, 118, 122, 134, 135, 137, 139–143
– kladný pragmatický 111
– neutrální pragmatický 106, 111, 113, 115, 133
– sociálního původu 32, 107, 108, 126
– stylový (situačně-kontextový) 32, 107, 109
– záporný pragmatický 111
purismus 42, 43, 47–49, 63, 65, 72, 80, 82, 118
– selektivní 127

R

rámec
– metodologicko-terminologický 14, 18, 54
– psychologicko-sociologický 40
rap 22, 102, 118, 121, 138, 147, 150–158, 161–169, 171–180, 182–201, 203–205, 227, 230, 231
– *gangsta / hardcore* 155, 156, 169, 173, 186, 187, 193
– rurální 185
– sebepochvalný (*egotrip*) 155, 186, 192
– uvědomělý (*conscient / revendicatif*) 185, 186
rap business 184, 192
rap game 192
reedice 65, 67, 69, 77, 78, 80, 82, 90–96, 99, 112, 113, 135, 152, 176
registr
– jazykový (*registre de langue*) 15, 106, 129, 132, 222
reinterpretace
– kreativní 34
représentations 25–27, 103, 160, 177, 186, 196, 212
reprezentování (*reprezent*) 18, 184, 186–190
resémantizace 105, 132, 168, 172, 182
revoluce
– jazyková 35, 72
– neologická 70, 80
– Velká francouzská 67, 72, 74–80, 83–85
rezolekt (*résolecte*) 102, 165, 179, 182, 200, 204, 206
román
– pikareskní (*roman picaresque*) 91
Romové 88, 92, 93
romismus 157, 172–174, 176
romština 93, 173, 175–177
rozhodnutí (*decision*) 38

S

segregace
– spaciální (*ségrégation spatiale*) 186
sémantika (*sémantique*) 40–42, 50, 55, 57, 70, 75, 83, 93, 99, 105, 108, 111, 155, 157, 159, 161, 166, 168, 172, 173, 175, 177, 180, 182, 199, 205, 206, 213–216, 218, 225
sémantizace 168
semióza
– neomezená 99
sítě
– sociální 16, 21, 34, 36, 100, 208, 209, 211, 212, 216, 225
skatologie 94, 114, 118, 125, 155
slang (*argot*) 49, 50, 53, 69, 86, 101, 107, 113, 114, 123, 127, 147, 150, 152, 156, 157, 161, 167, 172, 176, 177, 179, 185–189, 196, 208, 210, 231
– obecný (*argot commun*) 89, 101, 103, 112, 114, 133, 139, 143, 147, 163, 169
– obecný ˜ mládeže (*argot commun des jeunes*) 102, 139, 161, 163, 169, 171, 177, 182, 195, 204, 205, 208, 211, 222, 223
– obecný předměstský ˜ mládeže (*argot commun des jeunes des cités*) 93, 143, 144, 148, 151, 162, 163, 169, 171, 176–178,

182, 197, 200, 204, 214, 215, 225, 230, 231
– profesní 95, 101
– školní/žákovský (*argot scolaire*) 101, 143–146, 151, 211
– vojenský (*argot militaire*) 49, 52, 53, 143, 144, 146
slangismus 138, 142, 143, 156, 199, 205, 213, 222
slovník
– referenční 98, 99, 112, 114, 115, 117, 118, 136–138, 142, 206, 229–231
– socio-politický 76
slovo
– identitární 156, 162–165, 182, 184, 190, 191, 195, 199, 204, 211, 213, 224, 229
– idiolektální 100
– kryptické 84, 86, 94, 96, 142, 186, 213, 214, 216
– rezolektální 100, 136, 178
– svědecké (*mot-témoin*) 60, 61
slovotvorba 14, 15, 44, 62, 65, 69, 70, 72, 73, 79, 82, 123, 167, 175, 179
sociolekt (*sociolecte*) 16, 19, 24–27, 35, 48, 50, 52–54, 63, 84, 86, 88–91, 93, 95, 96, 101, 102, 109, 114, 115, 119, 121, 133, 136, 138, 139, 148, 155, 156, 159, 231
sociolexikologie 35, 50, 52–55, 93, 101, 102, 112, 129, 139, 142, 157, 185, 231
sociolektismus 16, 63, 70, 86, 96, 100, 102, 103, 105, 123, 137, 142, 143, 168, 229
sociolektografie 50, 53, 63, 64, 84, 86, 88, 91, 93, 97, 102, 106, 112, 114, 120, 206
sociolingvistika 14–18, 20, 21, 24–27, 31, 34, 36, 50–52, 54, 55, 57, 63, 76, 106, 109, 129, 130, 132, 135, 157–161, 164, 184, 185, 193, 205, 206, 212, 213, 222, 225, 231
– inovací (*sociolinguistique des innovations*) 16, 102
– intervenční/prioritní 27
– urbánní (*sociolinguistique urbaine*) 55, 159, 160, 184
sociologie 15, 16, 31, 33, 34, 36, 37, 40, 50, 51, 54, 60, 130, 157–159, 165–167, 185, 187, 192–194, 203, 209, 211, 215
– jazykovědná (*sociologie linguistique*) 51
– mluvy (*sociologie du langage*) 52
sociosémantika 57, 58
socioterminologie 15
socioterminometrie 36
sociotyp 124, 205, 216
solidarita (solidární vztah) 184, 188, 192
spisovnost 51, 106, 111, 112, 121, 122, 130, 136, 142, 189, 211
spor Starých a Moderních (*querelle des Anciens et des Modernes*) 67, 69, 79
stádnost (*grégarité*) 35, 222
stav
– blízké ~y jazyka 18, 29, 30
stigma / stigmatizace 129, 130, 159, 183, 186, 194, 203, 204
stírání
– expresivity 123, 124, 162, 180, 196, 206
– neologicity 72
styl 85, 87, 106, 107, 109, 111, 113, 115, 126, 132, 135
stylistika 102, 106, 107, 109–111, 114, 125, 159, 185
stylizace 54, 74, 99, 136, 158, 159
subjektivita 22, 25, 29, 30, 48, 62, 64, 72, 74, 80, 102, 107, 108, 114, 137, 156, 165, 195, 205, 206

T
tabu / tabuizace 76, 77, 124–128, 135, 142
téma
– slangotvorné (*thématique argotogène*) 103
tendence
– inovační 13, 15, 18, 206
– vývojové 30, 112, 114, 207, 225
teorie
– akomodační 31
– evoluční 31
– nápodoby 33–36
– šíření inovací 34, 36, 194, 211
– třesků 100, 213
– vln 34, 36
teritorium
– sociosymbolické 183, 185–188, 193
terminologie 14–16, 39, 42–44, 56, 65, 77, 82–84, 95, 99, 101–103, 107, 108, 111, 114, 121, 180, 205, 231
textometrie *viz* lexikometrie
tmelení skupiny 161, 172
totemizace 63, 100, 159, 182, 213
trh
– jazykový (*marché linguistique*) 12, 51
trvání (*durée*) 28
třesk
– mediální (*boom médiatique*) 99, 100, 137, 145, 155, 157, 162, 200, 205, 213, 216, 227, 231
– neologický (*boom néologique*) 99, 100, 162, 163, 205, 213, 214, 222, 227, 231
třída
– sociální 26, 34, 51, 54, 126, 129

U
umění (*art*) 47, 71
– ulice (*art de rue*) 192
úzus 14, 36, 45, 47, 51, 58, 63, 64, 65, 67, 70, 72, 77, 80, 85, 86, 99, 105, 112, 114, 129, 137, 148, 159, 167, 183, 190, 198, 203, 205, 213, 214
– dobrý (*bon usage*) 51, 65, 67

V
veledata (*big data*) 20, 27, 228
verlan / verlanizace 159, 162, 164, 182, 185, 186, 188, 204
většina
– časná (*early majority*) 37
– pozdní (*late majority*) 37
villonománie 90
vindikace (*revendication*) 185, 189, 200
vůdce
– názorový (*opinion leader*) 37
vulgarismus 111, 118, 125, 127, 128, 135, 140, 155, 156
výpůjčka (*emprunt*) 19, 33, 36, 42, 52, 58, 59, 68, 80, 82–84, 93, 156, 159, 173, 176, 199
výzkum
– akční (*recherche-action*) 27

Z
záchyt dodatečný (*rattrapage*) 138, 139, 157, 230
zavádění do praxe (*implementation*) 14, 15, 38
změna
– jazyková (*changement linguistique*) 17, 18, 20, 28, 31, 32, 37, 39, 40, 47, 48, 50–52, 57, 60, 77, 117
– onomaziologicky projevovaná 19, 39, 43
– probíhající (*ongoing change*) 28
– sémaziologicky projevovaná 39, 43
značka
– kombinovaná 131, 133, 135, 141
– metalingvistická 106
– příznaková 47, 103, 107, 111, 115, 132, 140–143, 146

znalost (*knowledge, awarness*) 38
zneužívání jazyka (též nešvar, *abus de langue*) 42, 43, 47, 71, 75–77, 85

Ž

žánr
– hudební 152, 157–159, 161–163, 165, 166, 174, 184, 186, 187, 203
– urbánní 185
žargon (*jargon*) 35, 50, 70, 86, 88, 90, 91, 94–99, 101, 196, 231
žert / žertovný 57, 58, 98, 111, 140

Cizojazyčné termíny jsou uvedeny v kurzivě.

EDIČNÍ RADA MASARYKOVY UNIVERZITY

prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.
doc. Ing. Pavel Bobáľ, CSc.
prof. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D.
Mgr. Michaela Hanousková
doc. RNDr. Petr Holub, Ph.D.
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
prof. MUDr. Lydie Izakovičová Hollá, Ph.D.
prof. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D.
prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.
prof. RNDr. Jaromír Leichmann, Dr. rer. nat.
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.
Ing. Zuzana Sajdlová, Ph.D.
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.
prof. RNDr. Ondřej Slabý, Ph.D.
doc. Ing. Rostislav Staněk, Ph.D.
prof. PhDr. Jiří Trávníček, M.A.
doc. PhDr. Martin Vaculík, Ph.D.

EDIČNÍ RADA FILOZOFICKÉ FAKULTY MASARYKOVY UNIVERZITY

prof. PhDr. Marek Blatný, DrSc.
doc. PhDr. Daniel Drápala, Ph.D.
prof. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D.
prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
doc. PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D.
prof. Mgr. Libor Jan, Ph.D.
prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc.
prof. PhDr. Petr Kyloušek, CSc.
prof. Mgr. Jiří Macháček, Ph.D.
PhDr. Dalibor Papoušek, Ph.D.
doc. Mgr. Katarina Petrovićová, Ph.D.
prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.
doc. PhDr. Daniel Špelda, Ph.D.
Mgr. Roman Švaříček, Ph.D.

Dynamika šíření lexikálních inovací

Identitární neologie a sociolektologie ve francouzském jazykovém kontextu

Alena Polická

Vydala MASARYKOVA UNIVERZITA, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno
v edici **Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity** / číslo 517

Odpovědná redaktorka / doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
Výkonná redaktorka / doc. Mgr. Katarina Petrovićová, Ph.D.
Editorka / Mgr. Kateřina Najbrtová, Ph.D.
Ediční referentka / Mgr. Vendula Hromádková
Redakce a jazyková korektura / PhDr. Milena Gillová
Grafická koncepce edice a návrh obálky / Mgr. Pavel Křepela
Ilustrace na obálce / Tom Gauld
Sazba / Dan Šlosar

Vydání první / 2022
Náklad / 300 výtisků
Tisk a knihařské zpracování / MORAVAPRESS s.r.o., Cihelní 3356/72, 702 00 Ostrava-Přívoz

ISBN 978-80-280-0031-8
ISBN 978-80-280-0032-5 (online ; pdf)
ISSN 1211-3034 (print)
ISSN 2787-9291 (online)
https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M280-0032-2022